

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Vida Savoniakaitė

Žilvytis Šaknys

Irma Šidiškienė

Lietuvos kultūra

MAŽOSIOS LIETUVOS IR ŽEMAITIJOS PAPROČIAI

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Rasa Paukštytė-Šaknienė
Vida Savoniakaitė
Žilvytis Šaknys
Irma Šidiškienė

Lietuvos kultūra

**MAŽOSIOS LIETUVOS
IR ŽEMAITIJOS PAPROČIAI**

Sudarytojas
ŽILVYTIS ŠAKNYS

VILNIUS 2012

UDK 392(474.5)
Li261

Tyrimus finansavo
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA
Knygos leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-5-30

Recenzentai
dr. Petras Kalnius
prof. habil. dr. Irena Regina Merkienė
doc. dr. Lina Petrošienė

TURINYS

ĮVADAS (Žilvytis Šaknys)	9
FOREWORD (Žilvytis Šaknys)	17
Rasa Paukštytė-Šaknienė	
VAIKO GIMTIES SOCIALINIO ĮTEISINIMO PAPROČIAI	19
Tyrimų metodika	20
Krikšto motyvacija	22
Krikšto laikas	23
Krikštatėvių parinkimas	27
Krikšto marškinėlių išvaizda ir apeiginė jų prasmė	31
Krikšto marškinėlių forma	31
Apeiginė krikšto marškinėlių reikšmė	33
Krikšto marškinėlių saugojimo laikas	34
Krikštynų apeigos	35
Apeigos iki krikšto	36
Apeigos po krikšto: iki vaišių	37
Apeigos po krikšto: per vaišes	40
Krikštynų vaišės ir jų mastas	42
Krikštavaikių ir krikštatėvių tarpusavio santykiai	44
Sovietinės vardynos	48
Žemaičių ir Mažosios Lietuvos gyventojų papročių savitumai	50
Išvados	50
Šaltiniai ir literatūra	52
Customs of Social Legitimation of the Child's Birth (Summary)	55

INICIACINIAI IR KALENDORINIAI JAUNIMO PAPHOČIAI	77
Tyrimų metodika	78
Iniciaciniai papročiai	80
Tradicinių iniciacinių apeigų raiška. Merginų apeigos	80
Pirmasis pasas / tapatybės kortelė	82
Pirmasis atlyginimas	83
Trumpa kalendorinių papročių istorija	83
Advento ir gavėnios sambūriai	85
Kalendorinių švenčių vakarėliai	87
Kalėdų vakarėliai	87
Naujų metų vakarėliai	88
Užgavėnių vakarėliai	88
Velykų vakarėliai	89
Sekminių vakarėliai	89
Joninių vakarėliai	90
Jaunimo vaikštynės	90
Tarpusvenčio persirengėliai	90
Užgavėnių persirengėliai	92
Verbos	94
Velykų vaikštynės	95
Margučiai	96
Laistymasis	96
Supimasis	97
Apeiginės ugnys	98
Laužai	98
Fejerverkai	99
Vedybų spėjimai. Priviliojimai	99
Vedybiniai spėjimai	100
Priviliojimai	100
Žemaičių ir lietuvininkų tradicijų kalendorinių švenčių savitumai	101

Išvados	103
Šaltiniai ir literatūra	105
Youth Initiation and Calendar Customs (Summary)	109
Irma Šidiškienė	
KULTŪRINIO TAPATUMO GAIRĖS. SIMBOLINIAI VEIKSMAI VESTUVĖSE	137
Tyrimų metodika	138
Vedybų būtis: siekiai ir sprendimai	140
Sutartuvės	140
Vestuvių apeigų pasirinkimas ir vertinimas	141
Santuokos pasirinkimas ir vertinimas	142
Vestuvių puotos vieta	144
Vestuvių apeigos: kontaktiniai simboliniai veiksmai	146
Vestuvių išvakarės	146
Jaunikio sutikimas	147
Tėvai išleidžia jaunuosius	147
Vykimas namo po santuokos	148
Kelio tvėrimas	149
Jaunųjų pasirengimo gyventi savarankiškai patikrinimas (išbandymai)	149
Tėvai pasitinka jaunuosius	149
Stalo išpirkimas	150
Šokiai grįžus po santuokos	151
Dovanojimas	152
Vestuvių pabaiga	153
Vestuvių apeigos: statusiniai simboliniai veiksmai	153
Jaunieji	153
Gaubtuvės	156
Pamergės ir pabroliai	158
Piršliai, svotai	158
Prietariai	160
Išvados	160
Šaltiniai ir literatūra	163
The Landmarks of Cultural Identity. Symbolic Actions at a Wedding (Summary)	165

Vida Savoniakaitė

ŠIUOLAIKINIAI ŽEMAIČIAI IR LIETUVININKAI	189
Etnografiniai tyrimai	191
Pateikėjai	192
Tapatybė	193
Tapatybės dėmesys ir simboliai	196
„Vietiniai“	200
Žiniasklaida	201
Turizmas	202
Kasdieninė būtis	203
Amatai ir pomėgiai	206
Papročiai ir tradicijos	209
Išvados	212
Šaltiniai ir literatūra	214
The Present-Day Samogitians and <i>Lietuvinkai</i> (Summary)	215
ŽEMĖLAPIŲ RODYKLĖ / INDEX OF MAPS	236
VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	291

ĮVADAS

Pastaruoju metu globalizuojama kasdienė patirtis. Darosi vis sunkiau išlaikyti pastovų „vietinio“ kultūrinio ir tautinio tapatumo pojūtį, kadangi į kasdienes mūsų gyvenimus vis labiau įsismelkia iš toli atklydusios įtakos ir patirtys (Tomlinson 2002: 121). Randantis virtualioms kompiuterinio bendravimo erdvėms, bendrijos praranda savo geografines ribas (Ramanauskaitė 2002: 18), o kultūrą vis sunkiau perduoti iš kartos į kartą (Eriksen 2004: 157). Kinta ir tradicijos bei ritualo samprata. Ritualas tampa raiškos terpe, aktualiems dalykams reikšti tinkama kalba, artikuliuojančia vidinius dvasinius, emocinius išteklius, susijusius su tikrosiomis mūsų tapatybėmis, kurių mes nepažįstame ir nesame tinkamai išplėtoję (Bell 1997: 241). Tačiau, Anthony'io Giddenso žodžiais, modernybė yra potradicinė tvarka, bet ne tokia tvarka, kai tradicijos ir papročio laiduojamas tikrumas pakeičiamas racionalaus žinojimo tikrumu (Giddens 2000: 11). Ritualų galią perduoti reikšmę ir burti žmones tam, kad išgyventų tam tikras emocijas pasitelkę „tradiciją“, pripažįstame ir dabar (Bell 1997: 229). Tačiau tai gali būti mėginimas iš grupės veiksmų sudaryti vieną vienetą siekiant, kad jis atrodytų tapatus arba visiškai atitiktų savo kultūrinius precedentus. Catherine Bell žodžiais tariant, vyksta *tradicionalizacija*. Tai, kaip galingas įteisinimo įrankis, gali būti beveik puikus ankstesnių laikų veiksmų pakartojimo išraiška, šių veiksmų pritaikymas naujoje aplinkoje ar net veiksmų, pažadinančių ryšius su praeitimi, sukūrimas (Bell 1997: 145). Panašiai galima apibūdinti ir šiuolaikines šventes. Pasak Johno Helslooto, jų organizatoriai siekia gaivinti ir įteisinti šias iškilmes, dažniausiai iš „folkloro“, „tradicijos“ ir „istorijos“ ingredientų prasimanant vietiška tinkamą, dalyvių poreikius tenkinantį produktą (Helsloot 2008: 98). Į šiuos procesus pažvelgsime nagrinėdami šeimoje, bendraamžių bendrijoje ir kaimo bendruomenėje funkcionuojančius, skirtingu mastu suritualintus papročius, susijusius su krikštu, vedybomis, įėjimu į bendraamžių bendriją, kalendorinėmis šventėmis ir kasdienio gyvenimo realijomis. Tęsdami pradėtą fundamentalų Lietuvos papročių tipologinį ir struktūrinį tyrimą ir siekiame nustatyti, kaip ir kokiais pavidalais lietuvių etnosas ir Lietuvos tautinės mažumos buitinėmis, tautinėmis ir etnokultūrinėmis tradicijomis įprasmino universalias bei lokalias kultūros realijas.

Tai jau trečiasis šių laikų papročių analizei skirtas tomas¹. Pirmajame tome buvo apibendrinta Aukštaitijos etnografinio regiono kultūra (Paukštytė-Šaknienė, Savoniakaitė, Šaknys, Šidiškienė 2007), antrajame lyginome labai skirtingus, praecyje labai nevienodo ekonominio išsivystymo etnografinius regionus – Suvalkiją ir Dzūkiją (Paukštytė-Šaknienė, Savoniakaitė, Šaknys, Šidiškienė 2009). Nebuvo tyrinėta Vakarų Lietuva. Tačiau vos tik pažvelgę į leidinio pavadinimą kai kurie skaitytojai nustebs. Tyrimas skirtas ne tik Žemaitijai, bet ir kadaise gyvavusiai

¹ Anksčiau atlikti gimtųjų, jaunimo brandos apeigų, vestuvių, laidotuvių ir kalendorinių papročių arealiniai tyrimai apėmė daugiausia tarpukario laikus (Šaknys 1996; Paukštytė 1999; Račiūnaitė 2002; Šidiškienė 2003: 33–60; Vaicekauskas 2005).

Mažajai Lietuvai², o jo chronologiniai rėmai pratęsimi iki XXI a. pradžios. Kita vertus, Lietuvos Respublikai priklauso tik dalis buvusios Mažosios Lietuvos. Dėl šios priežasties sulaukiame kritikos iš istorikų. Deja, jie taip pat negali pateikti racionalaus pasiūlymo, kaip pavadinti šią teritoriją. Pavadinimas „buvusio Klaipėdos krašto teritorija“ būtų per ilgas.

Vargu ar galime šį kraštą vadinti „Klaipėdos kraštu“. Tai istorinė kategorija, žyminti 1923–1939 m. egzistavusį politinį-teritorinį darinį. Po Antrojo pasaulinio karo ši teritorija tapo Lietuvos SSR dalimi. Kita Mažosios Lietuvos lietuvių etninės teritorijos dalis buvo prijungta prie Rusijos. Abejose teritorijose buvę vietiniai gyventojai tapo mažuma. Vytauto Gocento duomenimis, iš Klaipėdos krašte gyvenusių 156 000 gyventojų, atkūrus Lietuvos Respubliką, gyveno tik 7000 krašto senbuviai ir jų palikuoniai. Mažosios Lietuvos kultūros tyrinėtojo žodžiais tariant:

Tradicijos, gyvenimo būdas ir visa etninė kultūra, susiformavusi Mažajai Lietuvai esant atskirtai nuo tautos kamieno ir veikiamai Vakarų kultūros, reformuoto evangelikų (liuteronų) tikėjimo, išskyrė šio krašto žmones iš kitų, čia po karo iš Didžiosios Lietuvos, ypač iš SSSR atkeltųjų ir atsikėlusiu gyventojų. Savo krašte lietuvininkai tapo etnine mažuma, netekusia ankstesnės padėties, tėvų ar savo namų, bažnyčių. Jie išblaškyti miesteliuose ir miestuose, po keletą šeimų beliko kaimuose (Gocentas 1995: 430).

Dar 1990 m. lankydamas Lietuvos Respublikai priklausančias Mažosios Lietuvos žemes, neretai patirdavau senbuviai nepasitikėjimą. Daugelis jų su nuoskauda pasakojo apie pokario metais į šią teritoriją atsikėlusius dzūkų ir žemaičių neūkiškumą, palaidumą ir keistus jų papročius. Nepatikliai į „Didžiosios Lietuvos“ gyventojus jie žiūrėjo ir tarpukariu. 1923 m. Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos, lietuvininkų kultūrinio gyvenimo centras iš Tilžės persikėlė į Klaipėdos kraštą, tačiau Kauno valdžia, nekreipdama dėmesio į krašto autonomiją, stengėsi jį lietuvininti, beveik nepalikdama teisės reikšti savo etninio ir kultūrinio tapatumo. Lietuvio įvaizdžiui kenkė ir į šį kraštą suvažiavę, nesėslų gyvenimą mėgę valkatos (Petrošienė 2007: 182–183). Taigi vargu ar visą Vakarų Lietuvą galėtume vadinti Žemaitija. Kita vertus, nenorėtume šių teritorijų įvardinti Vakarų Lietuva. Pakludami istoriniam ir geografiniam teisingumui, nebūtume nuoseklūs atmesdami etnologinį. Taip pat ižeistume žemaičių jausmus.

Vaidoto Pakalniškio žodžiais, sovietinės sistemos žlugimas sudarė sąlygas nacionalistiniams tapatumams atgimti etniniu pagrindu. Tai paskatino atkurti anksčiau egzistavusias ir sukurti naujas valstybes. Procesai, paskatinę atsikurti lietuvių/Lietuvos nacionalizmą, lėmė ir žemaitiškumo atgimimą. 1988 m. lapkričio 17 d. įvyko steigiamasis Žemaičių kultūros draugijos suvažiavimas (oficialiai įregistruota 1989 01 05). Stiprėjant jos propaguojamam žemaičių judėjimui, didėjo žemaitiškumo vaidmuo jų identifikavimosi procese. Žemaitiškumas imtas suvokti kaip priešprieša lietuviškumui. Jis suvokiamas kaip vertybė, kuri turi būti puoselėjama ir saugoma, o lietuviškumas traktuojamas tik kaip jungtis su dabar esančia Lietuvos valstybe. Tiesa, globaliame pasaulyje žemaitiškumas jau nėra siejamas su gyvenimu konkrečioje teritorijoje. Žemaičiu laikomas kiekvienas, turintis žemaitiško *kraujo* ir apsisprendžiantis būti *žemaičiu* (Pakalniškis 2001: 199–216). Tačiau Petro Kalniaus žodžiais, žemaičių integracija į lietuvių tautą ir konsolidacija su kitais lietuviais yra įvykęs istorijos faktas. Akivaizdi to išraiška – absoliuti dauguma dabartinės žemaičių bendruomenės narių save laiko lietuvių tautos atstovais. Dabartinių žemaičių etniškumo propagavimas, bandymai įrodyti šiuo metu egzistuojant žemaičių tautą yra spekuliatyvūs kaip tik dėl to, kad aiškinant etnosą sampratą, ignoruojamas svarbiausias dalykas – pačių bendruomenės narių savimonė. Tiriamas žemaičių etniškumo susigrąžinimas iš tikrųjų yra tik jo konstravimas (Kalnius 2007: 28–29).

Žemaičio sąvoka chronologiškai skiriasi nuo dzūko ar suvalkiečio. Kiek kitaip negu pastarosios, tai istorinė kategorija, susijusi su administracinėmis teritorinėmis ribomis. Artėjant XX a., žemaičio sąvoka vis siaurėjo ir konkretėjo, kol XX a. pradžioje kalbininkai žemaičius pripažino tik dialektine lietuvių grupe, o etnologai – viena iš lietuvių etnografinių grupių, savita regionine bendruomene. Jie buvo galutinai „nužeminti“ XX a., paverčiant juos tik etnografinę grupę. Tačiau tas „nužeminimas“ buvo pradėtas jau XIX a. pabaigoje, įsisiūbavus lietuvių tautiniam atgimimui (Kalnius 2010: 14).

² Mažosios Lietuvos vardas „Kleinlittaw“ pirmą kartą minimas Simono Grūnau tarp 1510 ir 1530 m. parašytoje „Prūsų kronikoje“, tačiau iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos pavadinimas Mažoji Lietuva vartotas rečiau negu Prūsų Lietuva (Pėteraitis 2003: 36).

Kiek kitaip, bet ta pačia kryptimi buvo redukuota Mažosios Lietuvos samprata. 1988–1990 m. lietuvių tautinis atgimimas paskatino prisiminti ir Mažosios Lietuvos vardą. Istorinis Klaipėdos kraštas tapo Mažosios Lietuvos kultūros įamžinimo ir puoselėjimo centru. Jau 1988 m. Klaipėdos kraštotyros muziejui buvo suteiktas Mažosios Lietuvos muziejaus vardas, 1989 m. buvo įkurta lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“, suformuota Mažosios Lietuvos reikalų taryba, surengta lietuvininkams skirta konferencija. 1990-ųjų vasarą Mažojoje Lietuvoje buvo surengta kraštotyros ekspedicija (Gocentas 1995: 429–434, Šilas 1995: 435–450; Zabielenė 2010: 162). Klaipėdoje įkurto universiteto, draugijų, šiam kraštui atsidavusių šviesuolių pastangomis buvo fiksuojama šio krašto senoji kultūra, publikuota Mažosios Lietuvos enciklopedija ir net gaivinami šio krašto kultūrinio tapatumo jausmai. Unikalią Mažosios Lietuvos kultūrinę situaciją apibendrinusi Aušra Zabielenė teigė, kad nelikus daugelio senųjų šio krašto vietinių gyventojų, lietuvininkų etnomuzikinės tradicijos atkuriamos remiantis tik archyvuose išlikusia medžiaga ir dainynais. Klaipėdos „Alkos“ folklorinio ansamblio vadovės V. Morkūnienės teigimu, būtent todėl, kad veikė Klaipėdos krašto ansambliai, greta Aukštaitijos, Dzūkijos, Suvalkijos ir Žemaitijos etnografinių regionų susiformavo lygiateisis Mažosios Lietuvos etnografinis regionas (Zabielenė 2010: 174). Kultūros darbuotoja iš dalies teisi. Be siekio „iš knygų“ atgaivinti iš kartos į kartą perduotą kultūrą šis regionas nebūtų suformuotas³. Pritariu Ingo W. Schröderiui, kad regione gyvenantys žmonės jam suteikia savitą prasmę, vertę, yra emociškai prisirišę prie jo; egzistuoja regioninė kultūra, regioninis tapatumas ir regioninio paveldo idėja (Schröder 2007: 90).

Regioninės etninės kultūros globos tarybos 2002 10 16 posėdyje patvirtinta ir Mažosios Lietuvos taryba kaip EKG T padalinys, o jis narių skaičiumi vos ne dvigubai viršijo analogišką Žemaitijos padalinį (Etninė Kultūra 2001: 94). Tiesa, daugelio tų žmonių **kraujo** ryšys, kai kuriais atvejais ir gyvenimo vieta, nesiejo. Juos siejo **idėja** išsaugoti šio krašto atminimą. O padaryta buvo gerokai daugiau. Šio krašto mokyklinio amžiaus jaunimas jau neretai apibūdina save kaip Mažosios Lietuvos gyventojus, kartais net ir kaip lietuvininkus, nors jų seneliai atvykę iš Dzūkijos ar Žemaitijos. Tad teisi Irena Šutinienė, teigianti, kad globalizacijos sąlygomis kintantis, prieštaringas, įvairialypis, neretai apibūdinamas kaip nykstantis reiškinys yra socialinė atmintis, grindžianti tapatybei būdingą tęstinumo dimensiją. Socialinė atmintis, ypač tokia jos dalis kaip tautos istorijos mitai, tyrinėtojų laikoma svarbiu tautinės tapatybės komponentu. Jis padeda kurti emocinius tautinės bendrijos ryšius, priklausomybės tautai jausmą tiek kultūriniu etniniu, tiek teritoriniu pilietiniu pagrindu. Socialinė atmintis – tarsi emociniai klijai, kurie, anot Briano S. Osborn, sujungia žmones (Šutinienė 2008: 31).

Lietuvos etninės kultūros globos įstatyme etnografinis regionas apibrėžiamas kaip istoriškai susiformavusi teritorijos dalis, kurioje išlaikyta savita tarmė, tradicijos ir papročiai, integruotas baltų genčių palikimas (Teisės aktai 2001: 5). Nors, kaip jau minėta, dabartinei Lietuvos Respublikai priklauso tik dalis buvusios Mažosios Lietuvos (istorinis Klaipėdos kraštas), kurioje gyvena tik maža grupė iki 1945 m. čia gyvenusiu vietinių žmonių ir jų palikuonių, Mažoji Lietuva (kartu su Aukštaitija, Dzūkija (Dainava), Suvalkija (Sūduva) ir Žemaitija) išskirta kaip atskiras etnografinis regionas. Atkuriant kai kuriuos šio regiono tradicinės kultūros savitumus, kartu formuojasi ir šios teritorijos gyventojų etnokultūrinis tapatumas. Dėl šios priežasties knyga pavadinta *Lietuvos kultūra: Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai*. Tebūnie tai ir mūsų indėlis į Mažosios Lietuvos atminimą.

Tokio pobūdžio tyrimui reikalinga tiksli teritorinė apibrėžtis. Mažosios Lietuvos atveju ji aiški ir sutampa su 1923–1939 m. gyvavusio Klaipėdos krašto ribomis. Kur kas didesnės problemos iškilo apibrėžiant kitus etnografinius regionus. Pasinaudojome Danieliaus Pivoriūno ir Žilvyčio Šaknio parengtu etnografinių regionų ribų žemėlapiu (Pivoriūnas, Šaknys 2004), kuriame nubrėžtos ribos gali būti tik sąlyginės.

³ Panašią situaciją matome ir Latvijoje. Tiesa, Latvijos Augšzemes regiono suformavimo istorija kiek kitokia, taip pat Lietuvoje etnografiniai regionai dar nesiejami su administraciniu padalijimu (Vanaga 2010: 30–31).

II. VIETOVĖS, KURIOSE 2008–2009 M. ATLIKTI TYRIMAI LOCALITIES COVERED BY 2008–2009 FIELD RESEARCH

Šis darbas – Lietuvos istorijos instituto projekto (*Lietuvių etninės kultūros atlasas. Papročiai. D. 2. 2007–2011*) sudedamoji dalis⁴. Leidinį parengė keturi autoriai: Žilvytis Šaknys (pratarmė, studija: Iniciaciniai ir kalendoriniai jaunimo papročiai), Irma Šidiškienė (studija: Kultūrinio tapatumo gairės. Simboliniai veiksmai vestuvėse), Rasa Paukštytė-Šaknienė (studija: Vaiko gimties socialinio įteisinimo papročiai), Vida Savoniakaitė (studija: Šiuolaikiniai žemaičiai ir lietuvininkai). Studijos parašytos remiantis 2008–2009 m. atliktais lauko tyrimais. Jie vykdyti Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai remiant du projektus: „Etnografinis regioninės ir lokalsios kultūros tyrimas“ (2008 m. vad. I. Šidiškienė) ir „Regioninės ir lokalsios kultūros sąsajos“ (2009 m. vad. V. Tumėnas).

⁴ Ši programa – 1998–2001 m. programos „Lietuvių papročių atlasas: XX a. antroji pusė“ ir 2002–2006 m. „Lietuvių etninės kultūros atlasas. Papročiai. D. 1“ vykdytų programų tęsinys. Jas suformavo ir joms iki 2002 m. liepos 1 d. vadovavo prof. habil. dr. Irena Regina Merkienė, vėliau vadovo pareigas ėjo dr. Ž. Šaknys.

Iš visoje Lietuvoje 2002–2009 m. numatytų ištirti 150 vietovių vakarinėje krašto dalyje atrinkta 50 – 40 Žemaitijoje ir 10 Mažojoje Lietuvoje (Aukštaitijoje – 61, Dzūkijoje – 25, Suvalkijoje – 14). 2008 m. gegužės mėnesį lauko tyrimai atlikti 7 Mažosios Lietuvos (Smalininkuose, Vilkyškiuose, Rukuose, Rusnėje, Saugose, Doviluose, Katyčiuose) ir 18 Žemaitijos etnografinio regiono vietovių (Veliuonoje, Judrėnuose, Pajūryje, Pagramantyje, Laukuvoje, Rietave, Varniuose, Šaukėnuose, Kunigiškiuose, Upynoje, Kaltinėnuose, Bazilionuose, Lioliuose, Vaiguvoje, Nemakščiuose, Vadžgiryje, Girkalnyje, Ariogaloje). 2009 m. gegužės ir birželio mėnesiais lauko tyrimai atlikti 3 Mažosios Lietuvos (Giruliuose, Nidoje, Juodkrantėje) ir 22 Žemaitijos etnografinio regiono vietovių (Kartenoje, Vydmanuose, Šventojoje, Grūšlaukėje, Lenkimuose, Ylakiuose, Šatėse, Gruzdžiuose, Kruopiuose, Kivyliuose, Papilėje, Vieکشniuose, Pikeliuose, Sedoje, Plateliuose, Kuliuose, Eigirdžiuose, Žarėnuose, Kantaučiuose, Luokėje, Kuršėnuose, Kužiuose) **(I–II žemėlapiai).**

Tyrimai atlikti naudojantis iš anksto tyrimų dalyvių parengtomis anketomis (Paukštytė-Šaknienė 2007; Savoniakaitė 2007; Šaknys 2007; Šidiškienė 2002). Jas pildė tik jų sudarytojai⁵. Tiriamosios vietovės buvo atrinktos atsitiktinai, siekiant kiekviename administraciniame regione ištirti 3–4 tolygiai viena nuo kitos nutolusias vietas⁶. Klausinėjant tų vietovių gyventojus, nebuvo atsižvelgiama į jų tėvų kilmę, tautybę, religiją. Atrenkant respondentes taikytas vienintelis kriterijus – amžius (V. Savoniakaitės studijoje amžius nebuvo reikšmingas) ir jų gebėjimas papasakoti apie tyrimų vietai būdingas realijas.

Ilgą laiką buvo sutariama, kad papročiai – tai darni, tradicijomis įtvirtinama įpročių ir apeigų bei visuomenės elgesio normų, perduodamų iš kartos į kartą, visuma (Kudirka 1996: 9), o pati tradicija – šimtmečiais telkta tautos atmintis ir patirtis (Yla 1978: 13). Tačiau šiuolaikiniai kultūros procesai lėmė tradicijos sampratos kaitą. Ji nesuvalkiama kaip statiškas reiškinys (plg. Johler 2002: 11), jau gali būti atsiejama nuo laiko, be to, ir vartojamos sąvokos „išrasta tradicija“ (Hobsbawm 1983: 263–308) ar net „dabarties tradicija“ (*instant tradition*) (Hugoson 2006: 75–86), o ir mūsų valstybėje Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymu *etninės kultūros gyvoji tradicija* jau apibrėžiama kaip tautos paveldėtos kultūros perdavimas, jos kūrimas ir atsinaujinimas (Lietuvos Respublikos 2001: 5). Vis dėlto, kaip parodė pirmųjų sovietinių metų patirtis, papročių negali būti be realių ar menamų ryšių su praeitimi, o tautos – be tradicijų, Fabijono Neveravičiaus žodžiais tariant, – bedvasis pilkas akmuo, kuris ritasi keliu nežinia kur, nežinia kieno pastūmėtas (Yla 1978: 32).

Autoriai mano, kad šiuolaikinių papročių studijos bus ne tik įnašas į etnologijos mokslo istoriografiją ir padės ne tik tolesnėms papročių studijoms, bet turės ir taikomąją vertę. Jaunąjį skaitytoją paskatins mylėti savo žemę, per papročių prizmę suprasti savo tėvus ir susivokti savyje, besituokiantis ras atsakymą, kaip surengti „tradicines“ vestuves ir krikštynas, kultūros darbuotoją jos paskatins pamąstyti, kokias rengti šventes, kaip jos suvokiamos ir vertinamos jaunimo, politikui studijos leistų aiškiau suprasti, kas yra kultūra, o emigrantas, pavartęs knygą, gal kurs Lietuvą savyje, savo naujuose namuose – ten, kur jis gyvena, ir nepranyks tankioje globalizacijos girioje.

Tikimės, kad šis papročių atlaso tomas bus išsamesnis už kitus, atlikti tyrimai visoje Lietuvoje padės geriau suvokti Vakarų Lietuvos papročius visos Lietuvos kontekste. Visų 150 Lietuvos vietovių tyrimus finansavo Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Be šios paramos darbas būtų buvęs neįmanomas. Daugiau negu tūkstantis jaunų žmonių be atlygio aukojo savo laiką. Šie tyrimai be jų geranoriškos paramos nebūtų buvę atlikti. Taip pat už vertingas pastabas esame dėkingi darbo recenzentams prof. habil. dr. Irenai Reginai Merkienei, doc. dr. Linai Petrošienei ir dr. Petruui Kalniui, darbą svarsčiusiems Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus darbuotojams bei visiems, kurie prisidėjo prie šio darbo tobulinimo ir kitaip padėjo šiai ir ankstesnėms dviem knygoms išvysti dienos šviesą.

Žilvytis Šaknys

⁵ Samdyti asistentus, kurie galėtų rinkti lyginamąją medžiagą, bei apmokėti jų komandiruotes išlaidoms trūko lėšų. Grupės dalyviai tyrimus atliko vienu metu. Plačiau kiekvieno projekto vykdytojo metodika buvo aptarta Aukštaitijos etnografiniam regionui skirtame tome.

⁶ Dėl šios priežasties tyrimo tinklas retesnis negu Pabaltijo atlasuose, kuriuos rengiant turėtas geresnis finansavimas. Pavyzdžiui, drabužių atlaso tyrimui kiekviename rajone atrinkta po 4–6 vietas, apėmė 230 vietovių, o lauko tyrimai atlikti per 6 metus – nuo 1966–1971 m. (Kulikauskienė 1972: 119; Vyšniauskaitė 1972: 91).

Literatūra

- Bell Catherine. 1997. *Ritual. Perspectives and Dimensions*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Eriksen Thomas Hylland. 2004. *Akimirkos tironija. Greitasis ir lėtasis laikas informacijos amžiuje*. Vilnius: Tyto alba.
- Giddens Anthony. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas. Asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.
- Gocentas Vytautas. 1995. Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“, 429–434, *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas: Litterae Universatis.
- Helsloot John. 2008. Valentino triumfas Nyderlanduose – po penkiasdešimties metų, *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 8 (17): 97–116.
- Hobsbawm Eric. 1983. Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914, 263–308, E. Hobsbawm, & T. Ranger (eds). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hugoson, Marlene. 2006. „Instant tradition“: The Introduction of the Swedish Easter Tree. *Folklore*. 75–86.
- Yla Stasys. 1978. *Lietuvių šeimos tradicijos. Šeimos kūrimo vyksmai*. Chicago: Lithuanian Library Press.
- Johler Reinhard. 2002. Europe, Identity and the Production of Cultural Heritage, *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 2 (11): 9–22.
- Kalnius Petras. 2007. Žemaičių etniškumas: esamas ar konstruojamas?, *Tautosakos darbai*. 34: 15–31.
- Kalnius Petras. 2010. Žemaičių etniškumo sampratos XIX a. šaltiniuose. 2. Nuo žemaičių kultūrinio sąjūdžio iki XIX a. pabaigos, *Liaudies kultūra* 2: 14–22.
- Kulikauskienė Vida. 1972. Tradicinės vyrų sermėgos „Pabaltijo istoriniame–etnografiniame atlase“ 119–124, *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais (medžiaga konferencijai, skirtai 1970 ir 1971 metų archeologinių ir etnografinių ekspedicijų rezultatams apsvarstyti. Vilnius, 1972 m. gegužės 11–12 d.)*. Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Istorijos institutas.
- Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas, *Etninė kultūra. Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys*, 2001: 5–8.
- Pakalniškis Vaidotas. 2001. Žemaitiškumas globaliame pasaulyje, *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*. 1 (10): 199–216.
- Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. 2007. *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai* (sud. Ž. Šaknys). Vilnius: LII leidykla.
- Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. 2009. *Lietuvos kultūra: Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai* (sud. Ž. Šaknys). Vilnius: LII leidykla.
- Paukštytė Rasa. 1999. *Gimtuvės ir krikščynos Lietuvos kaimo gyvenime XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Diemedis.
- Paukštytė-Šaknienė Rasa. 2007. *Krikščynos ir vardynos*. Metodinė priemonė etnografiniams lauko tyrimams. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija.
- Pėteraitis Vilius. 2003. Kas mes – mažlietuviai, prūsų lietuviai, vakariniai lietuviai, lietuvininkai ar dar kas?, Vilius Pėteraitis (sud.), *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neaiški ateitis*. 2:1: 36–49. 12. Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas. Romuna.
- Petrošienė Lina. 2007. Klaipėdos krašto etninė muzika XX amžiuje: vietinių tradicijų kitimo priežastys 165–193, I. R. Merkienė (sud.) *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste*. Vilnius: Versus Aureus.
- Pivoriūnas Danielius, Šaknys Žilvytis. 2004. Lietuvos etnografiniai regionai ir jų ribos, *Etninė kultūra. Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys*. 2003 3: III viršelis.

- Račiūnaitė Rasa. 2002. *Moterys tradicinėje lietuvių kultūroje. Gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga – XX a. vidury)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Ramanauskaitė Egidija. 2002. *Šiuolaikinės kultūros fenomenų tyrinėjimai*. Metodinė mokymo priemonė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Savoniakaitė Vida. 2007. *Lokalių bendruomenės. Metodinė priemonė etnografiniams lauko tyrimams*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija.
- Shröder Ingo W. 2007. Debates on Space, Community, and Locality in Anthropology, and Their Usefulness for the Study of Region, *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 8 (17): 77–90.
- Šaknys Žilvytis Bernardas. 1996. Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje, *Lietuvos etnologija*, t. 1. Vilnius: Pradai.
- Šaknys Žilvytis. 2007. *Paauglių ir jaunimo bendrijų raiška ir tarpusavio sąveika: etninis, subkultūros ir lokalinis aspektai*. Metodinė priemonė etnografiniams lauko tyrimams. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija.
- Šidiškienė Irma. 2002. *Vestuviniai simboliai*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija.
- Šidiškienė Irma. 2003. Simboliniai veiksmai lietuvių XIX a. II pusės – XX a. I pusės vestuvių apeigose. Kartografinis tyrimas, *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 3(12): 33–60.
- Šilas Vytautas. 1995. Mažosios Lietuvos reikalų taryba, 435–450, *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas: Litterae Universatis.
- Šutinienė Irena. 2008. Socialinė atmintis ir šiuolaikinė lietuvių tautinė tapatybė, *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 8 (17): 31–55.
- Teisės aktai. 2001. Lietuvos etnografiniai regionai ir jų ribos, *Etninė kultūra. Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys – 2001* 1: 5–14.
- Tomlinson John. 2002. *Globalizacija ir kultūra*. Vilnius: Mintis.
- Vaicekuskas Arūnas. 2005. *Lietuvių žiemos šventės. Bendruomenės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab. – XX a. pr.* Kaunas: VDU leidykla.
- Vanaga Lilita. 2010. Regiono identifikacija: istorinės įžvalgos ir šių dienų Latvijos etnologija / Identification of region: an insight in the history and present day of Latvian ethnology 30–31, *Tarptautinė konferencija. Etnologija: istorija, dabartis ir perspektyvos. Santraukos. International Conference. Ethnology: History, Present and Future Prospects. Abstracts*. Vilnius: LII leidykla.
- Vyšniauskaitė Angelė. 1972. Lietuvių linininkystė „Pabaltijo istoriniame–etnografiniame atlase“ 91–98, Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais (medžiaga konferencijai, skirtai 1970 ir 1971 metų archeologinių ir etnografinių ekspedicijų rezultatams apsvastyti. Vilnius 1972 m. gegužės 11–12 d.). Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Istorijos institutas.
- Zabielienė Aušra. 2010. *Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje. Etnologinis aspektas*. Švenčionys: Firidas.

FOREWORD

This book is a constituent part of ‘The Lithuanian Atlas of Ethnic Culture. Customs. D. 1–2. 2002–2011’ program pursued by the Lithuanian Institute of History and is the third and final stage in development of the custom atlas of Lithuania. It is a follow-up of the books *Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai* (Lithuanian Culture. Customs of Aukštaitija) and *Lietuvos kultūra. Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai* (Lithuanian Culture. Customs of Dzūkija and Suvalkija) published in 2007 and 2009 respectively.

The publication *Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai* (Lithuanian Culture, Customs of Lithuania Minor and Samogitia) has been elaborated by four authors, namely Žilvytis Šaknys (Foreword, study: Youth Initiation and Calendar Customs), Irma Šidiškienė (study: The Landmarks of Cultural Identity. Symbolic Actions at a Wedding), Rasa Paukštytė-Šaknienė (study: Customs of Social Legitimation of the Child’s Birth) and Vida Savoniakaitė (study: The Present-Day Samogitians and *Lietuvininkai*). The studies have been based on one-time field investigation of forty localities of Samogitia and ten localities of Lithuania Minor in 2006–2007. The research was conducted in the framework of two projects sponsored by the Ministry of Culture of Lithuania, i.e. ‘Ethnographic Research of Regional and Local Culture’ (2008, supervised by I. Šidiškienė) and ‘Interface between Regional and Local Culture’ (2009, supervised by V. Tumėnas). It crowns the ethnographic research of 150 localities in Lithuania started in 2002.

The investigation was pursued in route expeditions in interviews with respondents using pre-prepared questionnaires which were filled only by the study authors who had designed those questionnaires. By interviewing young women about baptism and weddings, asking young people about initiation customs and calendar festivals or by talking to people of different age about local communities, documenting the tradition continued, restored or created in the time and especially in the space, we view the culture of Lithuania from the key angle giving the priority to the informants’ experience.

The investigation covered two regions of distinct historic fate which in the past manifested differences in cultural peculiarities, history, ethnic composition and economic development. Today these two regions differ in the inhabitants’ settled life – the majority of Samogitia’s population have been living in the region for many generations, whereas in Lithuania Minor local people whose ancestors lived in the territory prior to 1945 are in the minority. This resulted in additional challenges related to the comparison of the regions’ culture. On the other hand, we believe that this volume of *the Atlas* is more exhaustive than its predecessors as the investigation of all the regions allows for better understanding of West Lithuanian customs in the context of the whole country.

VAIKO GIMTIES SOCIALINIO ĮTEISINIMO PAPROČIAI RASA PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ

Gimtis yra universaliausia žmogaus patirtis. Mokslas ir religija suformavo prasmingiausias būdus sutikti į gyvenimą ateinantį kūdikį (Hann 2004: 49). Žmogaus gimimas įtvirtinamas apeigomis. Tai, pasak Ursulos Rao, yra specifiskai įrėminti socialiniai įvykiai, kurie perduodami remiantis seniai įteisinta tvarka ir yra pagrįsti tradicija (Rao 2008: 159). Ritualai formuoja ir palaiko bendruomenę siejančius socialinius ryšius, laiduoja tai, kad individas socializuodamasis nesąmoningai perima bendras vertybes, žinias ir patirtį, padeda išspręsti socialinius konfliktus ir periodiškai atnaujina ir pakeičia (transformuoja) socialines struktūras (Bell 1997: 59). Kūdikio gimimas reikšmingas visiems bendruomenės nariams, nes suformuoja naujus giminystės ryšius (Hann 2004: 50), o pats ritualas atlieka svarbų vaidmenį organizuojant ir reorganizuojant socialinius kontekstus (Rao 2008: 143). Todėl krikščynas nagrinėsime kaip bendruomeninį įvykį ir atskleisime, kaip vaiko socialinio įteisinimo papročiai funkcionuoja laike ir erdvėje. Tad keliami tokie uždaviniai: išanalizuoti krikštijimo motyvus, požiūrį į krikšto laiką, kaip greitai reikėtų vaiką krikštyti, krikštatevių parinkimo ir galimo atsisakymo būti krikštateviais priežastis, kokia krikšto marškinėlių išvaizda ir kokia suteikiama jiems apeiginė reikšmė. Taip pat stengsimės išnagrinėti su krikščynomis susijusias apeigas: šia proga keliamą pobūvį ir jo dalyvių vaidmenį, požiūrį, kada reikia rūpintis krikšto vaikais; progas, kada krikštavaikiai lankomi.

Tyrimas Žemaitijoje bei Mažojoje Lietuvoje užbaigia kartografinę analizę paremtas vaiko socialinio įteisinimo papročių studijas Lietuvoje. Aukštaitijoje tyrimas parodė, kad netgi intensyvios globalizacijos ir kultūros homogenizacijos epochoje analizuojant su krikštu susijusius papročius, šio regiono negalime pavadinti kultūriškai vientisu etnografiniu regionu: modernios kultūros elementų paplitimas gali būti ne tik skirtingo laiko, bet skirtis ir tos pačios šventės komplekse (Paukštytė-Šaknienė 2007: 39). Dzūkijos ir Suvalkijos regionų tyrimas patvirtino krikšto ir krikščynų svarbos suvokimą, kuris ateina ne tik iš tradicijos, bet yra palaikomas ir kuriamas naujomis praktikomis, pagrįstai atsirandančiomis šių dienų kultūroje. Nors tyrimo metu atskleisti nežymūs regioniniai krikščynų savitumai, išskiriantys dzūkus ir suvalkiečius XXI a., tačiau juos verta sureikšminti visos Lietuvos kontekste (Paukštytė-Šaknienė 2009: 20-21).

Šiame tyrime, kaip ir ankstesniuose, vadovujamės prielaida, kad modernioje Lietuvos kultūroje gyvi iš senelių ir tėvų paveldėti tradicinių papročių elementai. Prisidėdami prie kultūros dinamikos problemos sprendimo, ir šioje studijoje sieksime atskleisti individo ir bendruomenės tarpusavio sąveiką lygindami skirtingus etnografinius regionus – Žemaitiją, kurios gyventojų dauguma daugiau ar mažiau sėsliai čia gyveno kelias kartas, ir Mažąją Lietuvą, kurioje vietinių gyventojų – mažuma.

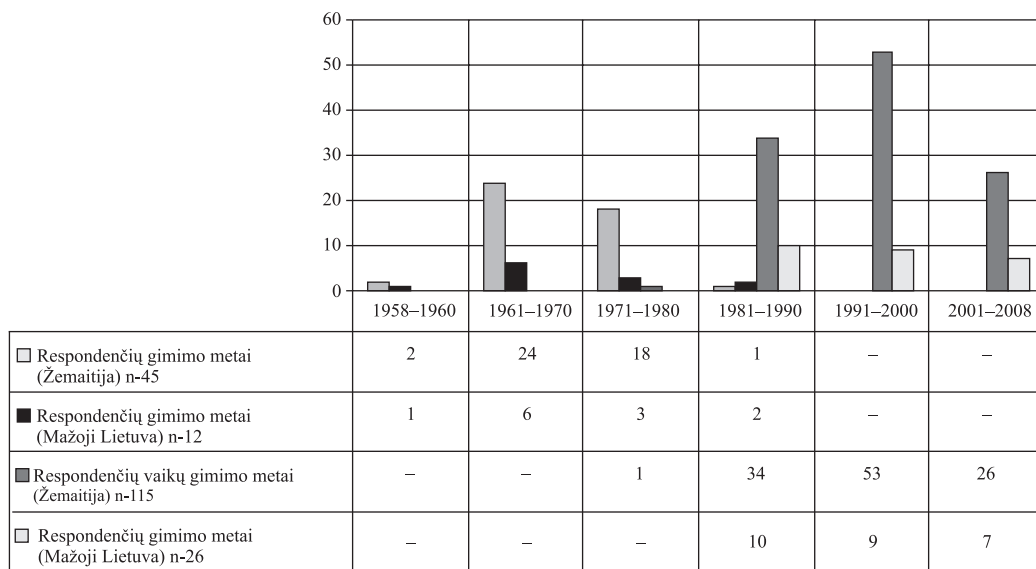
Tyrimų metodika

Šis darbas paremtas 2008–2009 m. Mažojoje Lietuvoje ir Žemaitijoje atliktais etnografiniais lauko tyrimais, renkant medžiagą pagal etnografinių klausimų lapą „Krikštytos ir vardynos“. Lauko tyrimų metu buvo apklaustos 57 pateikėjos, gimusios 1958–1981 m., susilaukusios šimto keturiasdešimt vaikų, gimusių 1981–2008 m. ir juos krikštijusios (tik du vaikai, gimę 2005 ir 2008 m., dar nekrikštyti). Dauguma apklaustųjų gimusios XX a. 7–8 dešimtmečiais, o jų vaikai – XX a. 10 dešimtmetyje ir maždaug yra tolygiai pasiskirstę tirtose teritorijose (**I žemėlapis, 1 pav.**). Visos apklaustos moterys yra lietuvės katalikės. Katalikais pakrikštyti ir jų vaikai, išskyrus Kunigiškiuose (Tauragės r.) bei Rukuose (Pagėgių sav.), kur pateikėjų katalikių vaikai priėmė tėvo tikėjimą ir tapo evangelikais liuteronais.

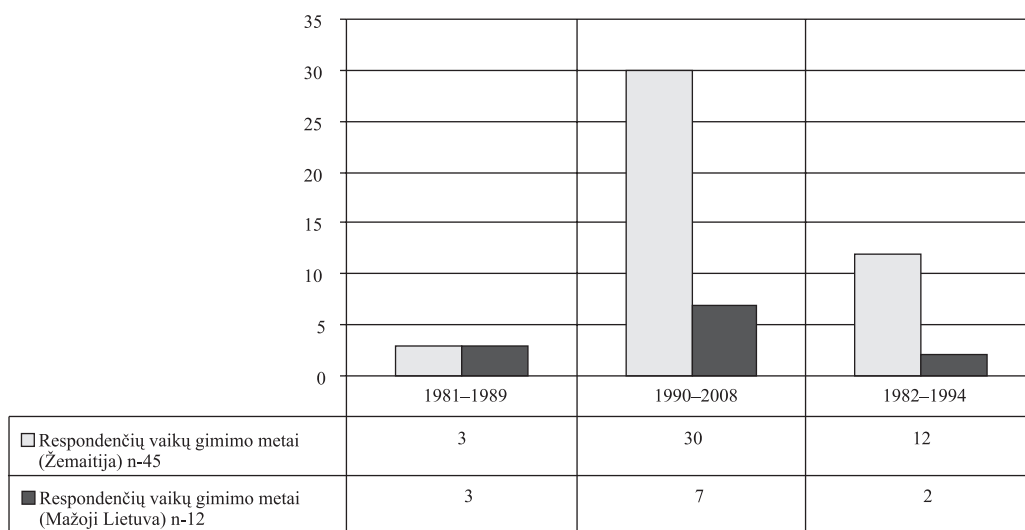
Tirtoje teritorijoje apklaustos šeimos augina nuo vieno iki šešių vaikų. Nagrinėdami vaiko socialinio įteisinimo papročius, išskirsime tris vaikų grupes, toje šeimoje gimusius: 1) sovietinės okupacijos metais; 2) Lietuvos Respublikos metais; 3) abiem laikotarpiais. Daugiausia vaikų yra gimusių ir pakrikštytų Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu, tik šeši vaikai buvo pakrikštyti sovietmečiu, o abiem laikotarpiais – keturiolika vaikų (**II žemėlapis; 2 pav.**).

Paskirų žinių apie XIX a. pirmos pusės žemaičių krikštynas randame 1823 m. parašytame veikalė *Apie senovės pagoniškas religines apeigas Lietuvos ir Žemaičių kunigaikštijose*, jų pateikia Dionizas Poška (Poška 1959: 389) ir Liudvikas Adomas Jucevičius 1846 m. publikuotoje knygoje *Lietuva. Jos senovės paminklai, buitės ir papročiai* (Jucevičius 251–253). Užuominų apie kuršėniškių krikštynas pateikia ir Motiejus Valančius 1869 m. publikuotoje knygelėje *Palangos Juzė* (Valančius 1972: 241–242).

Kur kas išsamesni ir lyginamajai analizei svarbūs tie darbai, kuriuose tyrinėjami XIX a. pabaigos – XX a. krikštynų papročiai. Ypač nuodugnai Alsėdžių, Platelių ir Ylakių parapijų senuosius krikštynų papročius išanalizavo Juozas Mickevičius studijoje *Žemaičių krikštynos*. Jis į mokslo apyvartą įtraukė daug vertingos etnografinės medžiagos (Mickevičius 1935: 94–109). Įvairiose Žemaitijos vietovėse praktikuotus krikštynų papročius aptaria Ignas Končius (Končius 1996: 116–118). Krikštynų papročių analizei vertingos ir konkrečios vietovės tyrimu paremtos publikacijos. 1939 m. Šiaulių kraštotyros draugijos surengtos ekspedicijos metu garsios Lembo kaimo (Šilalės r.) pribuvėjos pasakojimus užrašė ir publikavo Marijona Čilvinaitė (Čilvinaitė 1940: 297). Taip pat remsimės publikuotais kelių ar keliolikos respondentų prisiminimus apibendrinančiais straipsniais.

1 pav. Apklaustųjų ir jų vaikų gimimo metai, n – 57; 140

2 pav. Apklaustųjų pateikėjų vaikų gimimo metai, n – 45; 12

Nemažai tyrėjų dėmesio sulaukė Plungės ir Akmenės rajonai. Tradicinius krikštynų papročius Platelių apylinkėje aprašė Reda Kralikauskaitė (Kralikauskaitė 1999: 500–501). Analizuodama Rietavo ir jo apylinkių papročius, į vietinius savitumus gilinosi ir šio darbo autorė (Paukštytė 1992: 395). Papilės (Akmenės r.) valsčiui skirtame leidinyje krikštynas analizavo Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė (Račiūnaitė-Paužuolienė 2006: 164–182), Daiva Česnauskytė ir Laura Venclovaitė (Česnauskytė, Venclovaitė 2006: 182–192), Budrių kaimo (dabar Skuodo r.) krikštynas aprašė Ignas Jablonskis (Jablonskis 1993: 177–178), Tauragės krašto krikštynas – Giedrė Šinkūnaitė (Šinkūnaitė 1991: 2–4), Endriejavo apyl. (dabar Klaipėdos r.) – Elena Adomavičienė (Adomavičienė 1990: 79–80). Krikštatiėvių parinkimo kriterijus Veliuonos apylinkėse išskyrė Irena Regina Merkienė (Merkienė 2001: 611), o civilinių vardynų papročius Kvedarnos apylinkėse (Šilalės r.) aprašė Irena Čepienė (Čepienė 1985: 118–122).

Lokalių Mažosios Lietuvos tyrimų paskelbta daug mažiau. Tačiau išsamių žinių apie Mažosios Lietuvos kultūrinius savitumus galime rasti senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose. Iš jų išskirčiau Mato Pretorijaus pateiktus XVII a. antros pusės krikštynų papročių aprašymus. Knygoje *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*

autorius išskyrė atskirą skyrių „Senovės prūsų krikštynų apeigos“, sudarytą net iš 15 dalių. Čia M. Pretorijus apžvelgia ne tik tolimą praeitį, bet ir jo gyvenimo dienų krikštynų savitumus (Lukšaitė 2006: 644–657). Kaip ir Pretorijus, Teodoras Lepneris savo knygoje *Prūsų lietuvis* taip pat skyrė krikštynoms visą skyrių („Apie lietuvininkų krikštynas“), klausinėjo vietos žmones, nuo 1665 m. kunigaudamas Būdviečių parapijoje (Gerulaitienė 2011: 159–161). Gana išsamų XIX a. pirmos pusės Klaipėdos ir Priekulės apylinkių krikštynų vaizdą pateikia Eduardas Gizevijus 1866 m. parašytame straipsnyje „Kai kurie dar prieš keletą dešimtmečių buvę lietuvininkų gimtųjų ir krikštynų papročiai“ (Gizevijus 1970: 141–147). Iš vėlesnių lokalių tyrimų išskirčiau Onos Wilmantienės darbą (Wilmantienė 1939: 2). Šio krašto savitumai, taip pat ir Žemaitijos, išskiriami nagrinėjant krikštynų papročius Lietuvos mastu (Vyšniauskaitė 1964, Dundulienė 1999, Paukštytė 1999, Račiūnaitė 2002), Mažosios Lietuvos vaiko gimties įteisinimo papročiai analizuoti ir sraipsnyje „Mažosios Lietuvos kultūrinio savitumo raiška senųjų rašytinių šaltinių kontekste“ (Paukštytė-Šaknienė 2009a: 162–173). Taip pat šiuolaikinių krikštynų papročių tyrimai 1999 m. buvo atlikti ir Latvijoje, Liepojos rajone (Paukštytė 2000: 30–32).

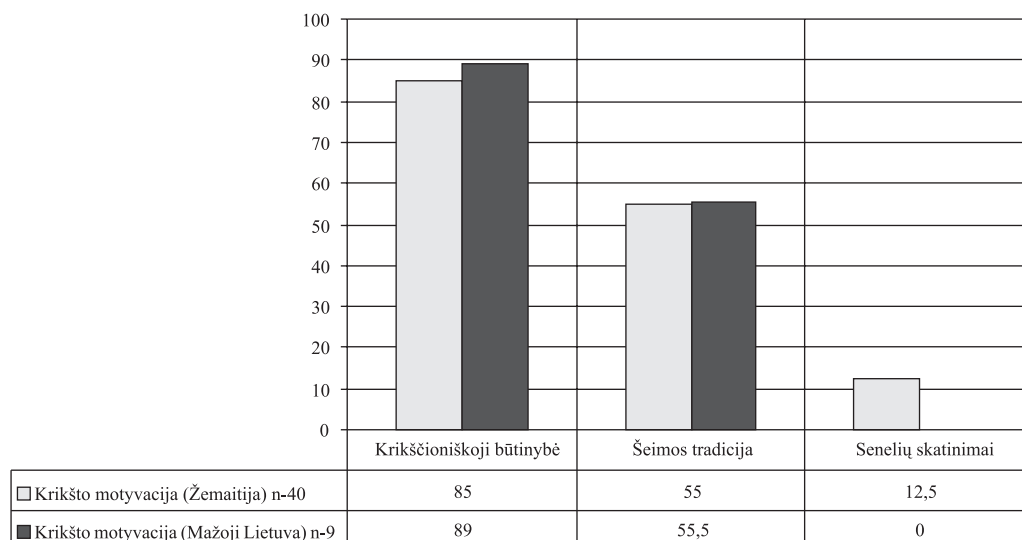
Krikšto motyvacija

Mažosios Lietuvos senųjų šaltinių analizė parodė, kad gimtųjų ciklo papročiams mažai reikšmės turėjo etnis (subetnis) ir konfesinis (krikščioniškosios konfesijos) faktoriai, o liaudiškojo krikšto suvokimo savitumus lėmė ir šimtmečius gyvavę, su krikščioniškąja ideologija nieko bendro neturėję tikėjimai (Paukštytė-Šaknienė 2009a: 162–173). Moderniosios kultūros tyrimai atskleidė, kad mažiausiai pakitusi išliko krikšto motyvacija. Kai kada ji buvo susijusi ne tik su religiniu aspektu, lokaliuos bendruomenės ar giminių kontrole, tačiau ir su nuo seno gyvavusiais tikėjimais, kad po krikšto vaikas tampa ramesnis, išnyksta baimė, kad vaikas numirs nekrikštytas (plg.: Paukštytė-Šaknienė 2007: 21–23).

Krikštas iki šių dienų yra svarbus daugumai tirtos teritorijos gyventojų ir jų motyvacija apima tris aspektus: 1) krikščioniškoji būtinybė; 2) šeimos tradicija; 3) senelių skatinimai (**1 žemėlapis**, 3 pav.).

Vakarų Lietuvoje krikštas pirmiausia suvokiamas kaip krikščioniška būtinybė. Panašiai manoma visoje

Lietuvoje (Paukštytė-Šaknienė 2007: 20 ir Paukštytė-Šaknienė 2009: 20–21). Daugumos apklaustųjų nuomone, katalikams taip yra nuo seno priimta, tad jeigu žmogus yra tikintis, jam nereikia kito paaiškinimo. Arba teigiama, kad katalikui reikalingi visi sakramentai ir tik po krikšto tampama visaverčiu žmogumi. Kartais krikščioniškos būtinybės motyvas – dar stipresnis, ypač jeigu vienas iš tėvų (ar jo šeima) giliau tikintys ir tą tikėjimą stengiasi perduoti savo vaikams. Paminėtinas ir atvejis, kada šeimoje buvo nuspręsta, jog vaikai priims tėvo – liuteronų tikėjimą, o ne motinos katalikės. Mat, kaip teigė motina, šiuo metu jai pačiai priimtinesnė liuteronybė (IIES, b. 2338, l. 128 Kunigiškiai, Tauragės r.). O 1966 m. gimusios pateikėjos nuomone, nors jai katalikų tikėjimas yra įskiepytas nuo mažens ir krikštijo savo vaikus katalikais, tačiau dabar jai labiau pradėjo imponuoti pagoniškos apeigos, apie kurias daug sužinojo iš pateiktos informacijos internete. Moters teigimu, „katalikų bažnyčia turi per daug „blizgesio“, nepatinka išpažintis.“ Tad pati nežino, kaip pasielgtų šiandien, jei reikėtų rinktis (IIES, b. 2339, l. 75 Gruzdžiai, Šiaulių r.).

3 pav. Krikšto motyvacija procentais, n – 40; 9¹

¹ Ketvirta respondentams pateikta motyvacija „kunigo skatinimas“ šių regionų pateikėjų nebuvo pasirinkta. Dalis apklaustųjų pateikė po dvi motyvacias.

Antras aspektas – krikštas suvokiamas kaip šeimos tradicija. Pažymint, kad „tai eina iš kartos į kartą“ arba „mūsų šeimoje taip jau yra.“ Trečioje vietoje minimi senelių skatinimai. Žemaitijoje fiksuoti keli atvejai, kai vaikus krikštyti ragino seneliai. Pateikėja iš Ylakių (Skuodo r.) prisipažino, kad krikštyti vaiką paskatino jos senelė (IIES, b. 2339, l. 56). Taip pat ir pateikėjai iš Žarėnų (Telšių r.), nes tuo metu vaikus padėjo auginti senelė (IIES, b. 2339, l. 137). Moters iš Pajūrio (Šilalės r.) teigimu, krikštyti vaiką daugiau „spaudė“ jos seneliai nei tėvai (IIES, b. 2338, l. 86). Šiose šeimose per kartą (senelių anūkams) perduodama tradicija, ko gero, buvo paveikta ir sovietmečio, kai religinius žmonių įsitikinimus buvo bandoma paneigti ir įdiegti naujas tradicijas.

Krikšto laikas

XIX a. pirmoje pusėje žemaičiai, vaikui gimus, anot L. A. Jucevičiaus, „rytojaus dieną, o dažniausiai tą pačią dieną kūdikio tėvas prašo kūmus ir tuoj siunčia juos su naujagimiū į parapijos bažnyčią krikštyti“ (Jucevičius 1959: 251). XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, kaip teigia Ignas Končius, kūdikį krikštijo kitą dieną „dar lyg šiltą“ (Končius 1996: 116), o pasak Jono Jablonskio, vaikus turėjo pakrikštyti per tris paras nuo jo gimimo (Jablonskis 1993: 177).

Senieji rašytiniai šaltiniai rodo, kad Mažojoje Lietuvoje buvo nustatytas 8 dienų laikas, per kurį reikėjo pakrikštyti kūdikį. Apie tai sužinome jau iš 1249 m. Vokiečių ordino taikos sutarties su Pamedės, Varmės ir Notangos prūsais (Vėlius 1996: 241–242). O pasak 1866 m. Klaipėdos ir Priekulės krikštytųjų papročius aprašiusio Eduardo Gizevijaus:

...1638 metų bažnytinis nuostatas, pagal kurį pirmas sekmdienis po gimimo nustatytas kaip privalomas krikšto terminas, o kiekviena sekanti diena laikoma pavėlavimu, baudžiamu viena marke baudos, – šią baudą patobeliai (bažnyčios tarnai), žinoma, itin punktualiai išreikalauja, – irgi prisidėjo prie šiandien tebeįprasto krikštytųjų paskubinimo, nes tai neprieštarauja liaudies tikėjimams (Gizevijus 1970: 143).

Pažymėdamas bažnytinio krikšto svarbą, jis nurodė, kad šiose apylinkėse laikas iki krikšto suvoktas kaip kupinas pavojų kūdikiui. Vanduo, kuriame maudomas nau-

jagimis, buvo saugomas ir išpilamas tik po krikšto. Buvo taikomos ir kitos apsaugos priemonės: prie nekrikštyto kūdikio lopšyje buvo padedama giesmių knyga („kaip apsauga nuo piktųjų dvasių“) ir skiltuvas („grūdinimo priemonė nuo visokio išlepimo“) ir netgi jo vystyklus vengdavo džiovinti lauke. Taip pat drausta iki pat krikšto skolintis daiktų iš gimdyvės namų. E. Gizevijus rašo:

Iki pat krikšto prie lopšio per naktis vis dega žiburys arba lempa, kad kartais Laumė ar jos tarnaitė Apmainė neišsineštų naujagimio ir nepadėtų į lopšį jo vieton laumiuko, pažįstamo paprastai iš nenormaliai didelės galvos. Sukeitimo galimybė baigiasi krikšto dieną, todėl stengiamasi pakrikštyti kūdikį kaip galima greičiau. Be to, paskubėti ragina dar viena aplinkybė. Būtent, jei kūdikis numirtų nekrikštytas, tai jis gautų klajoti žemėje nerimstančia žaltyvyksle, plasnoti ore ir nepasiekti dangaus, kuris jam, nors visai nekaltam, dar ilgai paliks uždarytas (Gizevijus 1970: 143).

Šių tikėjimų buvo paisoma ir vėliau. Jurgis Banaitis (1871–1905) iš Paskalvių pasakoja:

Kūdikiai gimus kuo veikiausiai tajį prie krikšto gabena. Kol kūdikis nekrikštytas yra, tur žiburys per naktį degti, tai todėl, kad kūdikiui nekrikštytam esant gal laumės jį apkeisti (Balys 1937: 33).

Nors apie Mažosios Lietuvos gimtuves 1939 m. rašiusios O. Wilmantienės nuomone, tokie tikėjimai gyvavo tik praeityje (Wilmantienė 1939: 2), dalis tikėjimų užrašyta studijos autorės 1993–1994 m. etnografinių lauko tyrimų metu. 1929 m. Usėnuose gimusios respondentės teigimu, tikėta, kad *labai blogai, jei vaikas mirs be krikšto*, tačiau pribuvėja visada silpną vaiką spėdavo pakrikštyti (IIES, b. 1651, l. 39). XX a. viduryje dar buvo paprotys apšviesti (deginti prie kūdikio lempą arba žvakę) nekrikštytą kūdikį. 1930 m. Klaipėdoje gimusi respondentė, kuri ištekėjusi apsigyveno Vanaguose, teigė, kad iki krikšto degindavo šviesą. Ji turėjo penkis vaikus (pirmas gimė 1950 m.), juos krikštijo mėnesio ar dviejų ir iki to laiko naktimis degindavo šviesą. Taip darė 1904 m. gimusi jos mama, o pateikėja, laikydamasi šio papročio, degino jau ne žvakę, o elektrą (IIES, b. 1715, l. 29–30).

Analogiški papročiai gyvavo ir Žemaitijoje. Kaip rašo J. Mickevičius, kol kūdikis dar nekrikštytas, pribuvėja ar kita patyrusi moteris visas naktis budėdavo ir žibindavo žvakę ar nedidelę lempelę. Peržegno davo langus, duris ir visus kampus, per kuriuos „čerauninkė“,

laumė ar kita pikta dvasia galėjusi patekti ir nekrikštytą vaiką pasmaugti ar jam pakenkti (Mickevičius 1935: 91). Atliekant etnografinius lauko tyrimus 1908 m. gimusi rietaviškė pasakojo, jog dauguma motinų prie kūdikio lovelės degindavo žvakę, kad išsisklaidytų piktosios dvasios, slankiojančios apie nekrikštytą kūdikį. Ir ilgai nedelsdavo – krikštydavo 1–3 savaitių (Paukštytė 1992: 395).

Nekrikštyto kūdikio žibinimas buvo paplitęs ir kituose kraštuose, net tarp senovės romėnų (Balys 2004: 41). Panašių draudimų laikytasi ir kituose Lietuvos regionuose. Kad kūdikio nesumainytų Laumė, šviesą degino ir Dzūkijoje (Krėvė-Mickevičius 1933: 37–38). Suvalkijoje (Vilkaviškis) sutrukdyti Laumei pakeisti kūdikį turėjo kuo greitesnis krikštas arba ant kūdikio uždėti škaplieriai (Balys 2004: 41), o Vakarų Lietuvoje geresne sauga laikyta giesmyno ar švento rašto lapelis.

1982 m. tautosakos rinkėja Marta Juškaitė iš 1917 m. gimusios ir Priekulėje gyvenusios moters užrašė:

Senovėje tikėdavo, kad nekrikštytus vaikus gali laumės sumainyti. Tai, kol pakrikštys, visados vaiką vystydami pridėdavo iš giesmyno ar šiaip švento rašto lapuką ir prisukdavo vaikui prie kūno. Tada laumė bijodavo eiti prie vaiko. O kai jau pakrikštydavo, to neberekėdavo daryti. Mamos mama dar rišo (Rusnė 1992: 231).

Apie tai, kad Žemaitijoje nekrikštytam vaikui ant krūtinės dėjo išplėštus iš maldaknygės lapus, papasakojo ir 1919 m. Tauragės r. Gaurės apyl. Milgaudžių k. gimusi, vėliau persikėlusį gyventi į netoli esančius Vėžaičius pateikėja (IIES, b.1671, l. 5). Nors su Laumės motyvu susijęs perspėjimas jau nebeminimas, tačiau gali būti, kad šitaip saugodavo kūdikį ir nuo nužiūrėjimo. Pasak penkeriais metais jaunesnės, šiame kaime gyvenusios moters, kad vaiko *nenudyvytų*, jam ant rankos užrišdavo įvairių suvertų karoliukų (IIES, b.1671, l. 41). O apie Vieکشnius, *kad velniai nepristotų*, užtekdavo paprasčiausiai peržegnoti vaiką (IIES, b. 640, l. 58).

Nekrikštyto kūdikio nepriimdavo į kapines, laidodavo šalia jų. Tačiau nespėjęs pakrikštyti kunigui, tą galėjo padaryti ir pribuvėja. Pažymėtinas atvejis, kai garsiai Lembo kaimo pribuvėjai E. Palubinskienei vandeniui pakrikštijus mirštantį kūdikį iš Paragaudžių, kūdikis buvo palaidotas šio kaimelio kapinėse. Kaimo

žmonėms pareikalavus kūdikį iškasti iš šventintų kapų, ją užtarė Kvėdarnos klebonas. Jis patvirtino, kad ši pribuvėja moka tinkamai pakrikštyti kūdikį (Čilvinaite 1940: 292). Nekrikštyto kūdikio šventintose kapinėse nelaidodavo jau viduramžių Europoje. Tikėta, kad nepakrikštytas kūdikis paženklintas prigimtinės nuodėmės, todėl be krikšto negali patekti į skastyklą ar tikėtis pakliūti į rojų (iki XIV a. tikėta, kad nekrikštytas kūdikis pateks į pragarą) (Arnold 2005: 135). Panašiai tikėta ir XX a. Žemaitijoje:

Mirusiųjų katalikų vaikų vėlės einančios, drauge su gerųjų pagonių ir kitatikų vėlėmis, į „atklanės“ (tamsybės). „Atklanės“ nėra fizinių skausmų, bet tamsybėj Dievo veido nematydamos vėlės labai nuobodžiaujančios, todėl sunkus joms esąs gyvenimas. Katalikų tėvų vaiko vėlei „atklanės“ gyvenimas esąs dar sunkesnis, nes ji turinti kaktų šviesių žvaigždėlę (tai pėdsakai jos tėvams krikšto metu šv. aliejum pateptos vietos). Pagonių ir kitatikų vėlės, neturinčios kaktų tokių žvaigždėlių, trokštančios šviesos ir norinčios prisitarti prie tų šviesių žvaigždėlių, jas gaudančios, todėl be krikšto mirusių katalikų vaikų vėlės atklanėse niekur negalinčios pasislėpti, visur jas surandą, gaudą jas, neduodą joms per nepabaigiamus amžius ramybės (Mickevičius 1935: 98).

Mokėta tas vėles ir pakrikštyti. Pasak Amelijos Urbienės (užrašyta 1975 ar 1976 m. RPŠ), Vieکشnių apylinkėse „senovėje žmonės tikėjo (dar ir dabar tebetiki!), kad nekrikštytų vaikų dūšės vakarais ir naktimis vaikščioja po žemę kaip žiburėliai, o rytais ir dienomis žmonėms pasirodo kaip maži vaikai.“ Vaikai jau nuo vaikystės mokomi poterių, mokomi ir kaip krikštyti. Be to, net netinkamai užšnekinta dūšėlė galėjo sukelti pavojų, nuvilioti jį į pelkes ar kitur, kur jis galėtų galą gauti. Anot kraštotyriminkės, *sutiktą dūšėlę reikia taip užšnekinti: „Vardan Dievo, sakyk man, kas esi ir ko nori?“ Nepakrikštytą dūšėlę krikštijant, „amen“ negalima sakyti, jeigu pasakysi, tuomet pačiam gali būti „amen“* (IIES, b. 640, l. 60).

Panašių tikėjimų gyvybingumas, ko gero, didelę įtaką darė ankstyvam krikštui ir motyvacijai. XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje tiriamoje teritorijoje, pateikėjų nuomone, nebeliko tokios griežtos ribos „iki krikšto ir po“ sampratos, tačiau ir šiandien galime rasti šio kitioniškumo požymių. Kaip aiškina daugelis motinų, iki vaiko krikšto vis atrodo, kad „kažkas nesutvarkyta“, ir

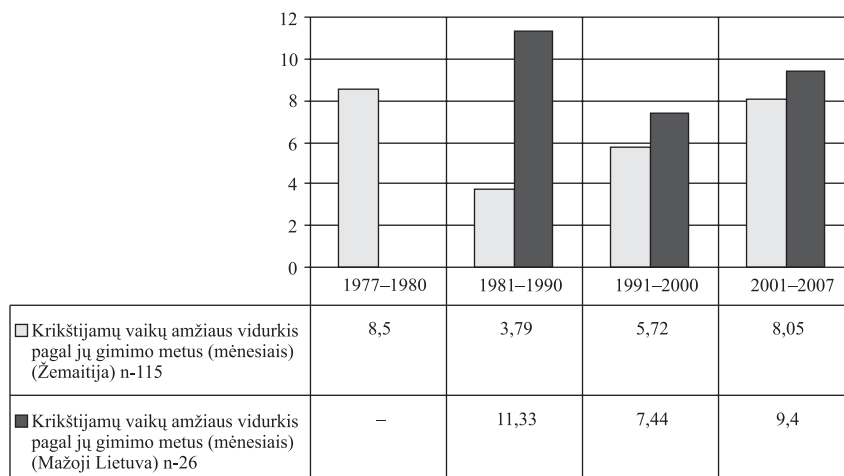
tik po krikšto pasidaro ramiau, nes „pakrikštytas kūdikis tampa globojamas Dievo, juk nežinai, kada gali vaikui prireikti jo pagalbos.“ Pateikėja iš Smalininkų (Jurbarko r.), paklausta apie būsenos skirtumą, teigė, kad ji vis dėlto jautė „šioki toki“ skirtumą, nes „iki krikšto yra kažkas kitaip, be to, tėvus kankina neatliktos pareigos jausmas“ (IIES, b. 2338, l. 2). Ypač tai svarbu tiems, kurie linę gyventi prisilaikydami krikščioniško tikėjimo dogmų. Moteris iš Laukuvos (Šilalės r.) pasakojo, kad savo pirmagimį norėjo kuo greičiau pakrikštyti, nes „vaikas buvo pradėtas dar prieš santuoką, todėl rūpinosi, kad vaikui būtų viskas tvarkinga“ (IIES, b. 2338, l. 92). 1969 m. gimusi grūšlaukietė (Kretingos r.) pasakojo, kad dukra iki krikšto buvo labai nerami, o po jo pasikeitė. Moteris mano, kad tokiu būdu „pats vaikas reikalavo krikšto“ (IIES, b. 2339, l. 44–47). Daug išminties iš savo motinos perėmusi moteris iš Gruzdžių (Šiaulių r.), gimusi 1966 m., teigė, kad krikštas tai nėra prievarta, tačiau žmogui yra svarbus. O tiems, kurie delsia krikštyti vaiką dėl to, kad neturi lėšų, sako, kad svarbu ne vaišės, o pats krikšto sakramentas (IIES, b. 2339, l. 75). Kaltės jausmas dėl atidėliojamo krikšto slėgė ir jauną mamą (g. 1981 m.) iš Nidos, nes kol ruošėsi krikštui – taupė pinigus, tvarkė namą, – praėjo ketveri metai (IIES, b. 2339, l. 20). Pasak moters (g. 1981 m.) iš Juodkrantės, būtų blogai vaikui, jeigu per tą delsimą kas nors jam atsitiktų (IIES, b. 2339, l. 26). Tai, kad nereikėtų krikšto atidėlioti, rodo ir kitų moterų pasisakymai. Pateikėja iš Rukų (Pagėgių sav.) pasakojo, jog mažąją savo dukrą krikštijo dvejų metų, tačiau iki to laiko ji nuolat nerimavusi (IIES, b. 2338, l. 20). Todėl kai kurioms motinoms baimės dėl vaiko sveikatos ar gyvybės jausmas yra stipri paskata neatidėlioti krikšto. „Truputį buvo neramu“, – pasakojo pateikėja iš Šaukėnų (Telšių r.), kai apsirgo jos nekrikštyta dukra (IIES, b. 2338, l. 110). Pasak moters, gyvenančios Nemakščiuose, „močiucių kalbos apie nesaugų vaikui laiką iki krikšto „pereidavo per širdį“, kai vaikas susirgdavo“ (IIES, b. 2338, l. 194). O veliuniškė prisiminė atvejį, kada pakrikštijus jos sesers beveik merdintį vaiką, šis pradėjo sveikti (IIES, b. 2338, l. 17).

Dauguma žmonių, laikydami krikštą ne tik katalikiška, bet ir šeimos tradicija, laikėsi nuostatos – krikš-

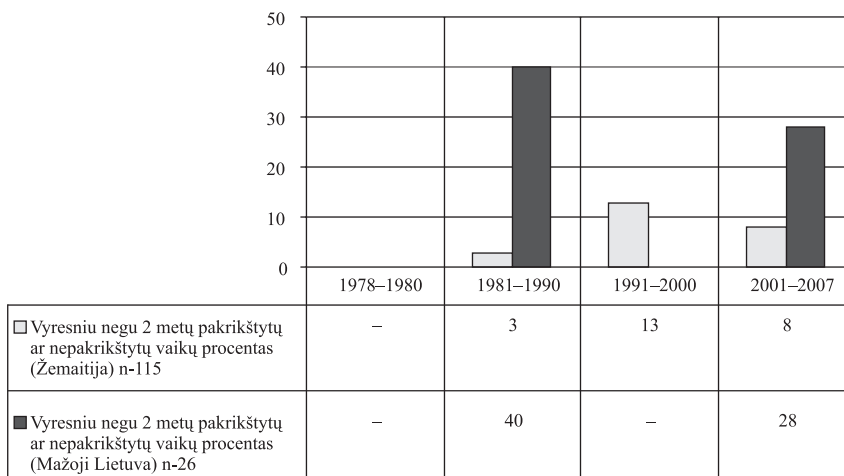
tyti vaikus. Didžiulę įtaką jiems darė iš senelių bei tėvų perimtos žinios ir katalikiškos pareigos suvokimas. Tad iš dalies tiek seniau, tiek dabar tėvai, norėdami išvengti neatliktos pareigos jausmo, stengėsi trumpinti krikšto laiką. Apklausta ir tokių pateikėjų, kurios į panašaus pobūdžio tikėjimus žiūri skeptiškai ir teigia, kad nėra jokio skirtumo pasirenkant krikšto laiką.

Tirtoje teritorijoje dominuojantis vidutinis vaikų krikšto laikas yra krikštas iki šešių mėnesių, tačiau dalis respondentų krikštijo vaikus ir vėliau – laikotarpyje iki metų (**2 žemėlapis**, 4 pav. ir 5 pav.). Išryškėjo ir kai kurie teritoriniai skirtumai. Vidurinėje Žemaitijos dalyje vaikai iki vienerių metų krikštijami anksčiau, būdami 4–8 mėnesių amžiaus. O Mažojoje Lietuvoje linkstama atidėti krikšto laiką. Čia dažniau krikštijami iki metų ar vyresni vaikai, kaip ir Žemaitijos teritorijoje, besiribojančioje su Aukštaitija. Ir tik nedidelė dalis pateikėjų vaikus krikštijo iki mėnesio ar mėnesio amžiaus. Tokios pačios tendencijos atidėti krikšto laiką Mažojoje Lietuvoje išlieka ir krikštijant vyresnius nei dvejų metų amžiaus vaikus.

Žvelgdami iš ankstesnių tyrimų perspektyvos galime konstatuoti, kad Aukštaitijoje XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje dominuoja 1–6 mėnesių vaikų krikštas (Paukštytė-Šaknienė 2007: 22). Lyginant Suvalkijos ir Dzūkijos regionus pastebėta, kad suvalkiečiai savo vaikus krikštijo gerokai vėliau negu dzūkai: daugelyje Suvalkijos vietovių vaikus krikštijo vyresnius nei metų, o dzūkai – iki 6 mėnesių (Paukštytė-Šaknienė 2009: 22–23). Pastarojo tyrimo metu lyginant du regionus taip pat matyti skirtumai: Mažojoje Lietuvoje krikštijami vyresni vaikai nei Žemaitijoje, šie skirtumai ypač ryškūs XX a. 9 dešimtmetyje. Taigi tiriamuoju laikotarpiu Žemaitijoje vaikus krikštijo 4–8 mėnesių amžiaus, o Mažojoje Lietuvoje – 7–12 mėnesių amžiaus. Peršasi išvada, kad nors iki dabar krikštas yra svarbus visų Lietuvos regionų gyventojams, tačiau dėl krikšto laiko pasirinkimo susiformavo tam tikri regioniniai savitumai: Aukštaitijoje ir Dzūkijoje pasirenkamas ankstesnis krikšto laikas nei Suvalkijoje ar Mažojoje Lietuvoje (vietinių gyventojų čia mažuma). O Žemaitiją galėtume išskirti kaip tarpinę padėtį užimančią regioną.

4 pav. Krikštijamų vaikų amžiaus vidurkis pagal jų gimimo metus (mėnesiais)², n – 115; 26

5 pav. Vyresnių negu dvejų metų pakrikštytų ar dar nepakrikštytų vaikų procentas³, n – 115; 26

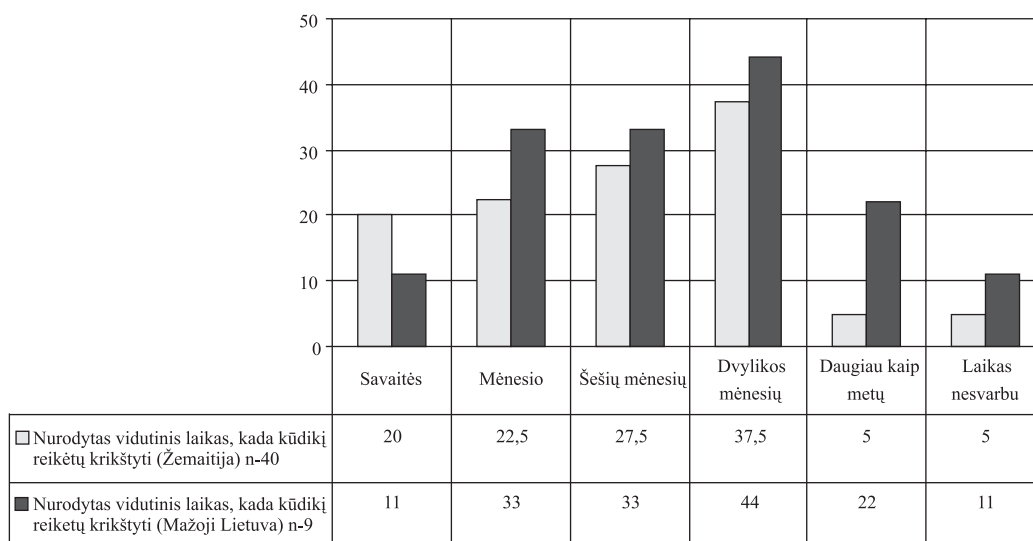
Analizuojant numatomą krikšto laiką Žemaitijoje bei Mažojoje Lietuvoje (3 žemėlapis, 6 pav.), išryškėja skirtumai tarp realaus ir numatomo krikšto laiko. Pateikėjai dažniau linkę pasirinkti vėlesnį laiką, nei patys krikštijo savo vaikus. Gal kiek didesnį norą savaitę ar mėnesį

anksčiau krikštyti, nei krikštijo savo vaikus, parodė Šilutės bei Šilalės rajonų pateikėjos.

Tendencija atidėti krikšto laiką būdingesnė Mažosios Lietuvos pateikėjams – jie nurodė vėlesnį laiką, kada reikėtų krikštyti. Vis dėlto daugiausia abiejų regionų pateikėjų pasisako už 12 mėnesių krikšto laiką.

² Iš krikštijusių vaikus iki 2 metų amžiaus.

³ Iš 10 Mažojoje Lietuvoje 1981–1990 m. krikštytų respondentų vaikų du krikštyti 9, po vieną – 4 ir 3 metų, Žemaitijoje iš 33 – tik vieną vaiką krikštijo 6 metų amžiaus. Iš 53 Žemaitijoje 1991–2000 m. krikštytų respondentų vaikų po du krikštyti 3 ir 5, po vieną – 4 ir 7 metų ir vienas dar nekrikštytas. Mažojoje Lietuvoje iš 9 visi krikštyti iki 2 metų. Iš 26 Žemaitijoje rengtų krikštytų po 2000 m. tik vienas krikštytas 3 metų ir vienas dar nekrikštytas, Mažojoje Lietuvoje iš 7 – vienas dar nekrikštytas ir vienas krikštytas 4 metų.

6 pav. Nurodytas vidutinis laikas, kada kūdikį reikėtų krikštyti (%), n – 40; 9⁴

Anksčiau tyrinėtuose regionuose realus krikšto laikas ir nuomonė, per kiek laiko reikėtų pakrikštyti vaiką, skyrėsi. Pavyzdžiui, Suvalkijoje palyginti vėlai krikštiję savo vaikus pateikėjai aiškiai nurodo ankstesnį laiką, kada juos reikėtų krikštyti (Paukštytė-Šaknienė 2009: 23). Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos regionuose, kaip ir Dzūkijoje, išlaikoma pusiausvyra tarp realaus ir planuojamo krikšto laiko.

Krikštatėvių parinkimas

Iš 1551 m. Martyno Mažvydo laiško Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui galime spėti, kad žmonės neišmanė paprasčiausių krikščioniškosios religijos dalykų (anot autoriaus, ragainiškiai tiek nusimano apie tikrąją krikščionių religiją, kiek paprastai nusimano kūdikis vystyklusose), jie atkakliai siekė būti krikšto tėvais (Vėlius 2001: 194). Taigi jau tuo metu buvo įsisąmoninta garbė būti krikšto tėvais. Mažajoje Lietuvoje, kitaip, nei Žemaitijoje, buvo gausiai kviečiama į krikštatėvius. Remiantis Angelės Vyšniauskaitės tyrinėjimais, XX a. pradžioje Kuršių nerijos žvejų ir Klaipėdos, Šilutės apylinkių valstiečių krikštynose kartais būdavo net 10

porų kūmų (Vyšniauskaitė 1964: 470). 1925 m. gimęs Martynas Reinholdas Tydekas iš Karklės (dabar Klaipėdos r.) pasakoja:

Krikštytynų proga buvo padalinama gentims ir kaimynams visokių garbės užduočių: nešti vaiką prie altoriaus, krikštijant vaiką laikyti, vaiką vėl nešti nuo altoriaus (Tydekas 1995: 642).

Tai, kad per lietuvininkų krikštynas dalyvaudavo daugiau krikštatėvių porų negu Didžiojoje Lietuvoje, galima paaiškinti konfesiniu savitumu. Krikštatėvių skaičių reglamentuodavo bažnytiniai sinodai. Pavyzdžiui, Tridento bažnytinis susirinkimas 1547–1563 m. patvirtino, kad naujagimis turi turėti tik vieną savo lyties krikštatėvį. Šios taisyklės beveik iki XX a. laikėsi tik katalikai (Filimonova 1999: 176). O ir XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Didžiojoje Lietuvoje daugiau krikštatėvių kviesdavo evangelikai liuteronai ir evangelikai reformatai. Tačiau lauko tyrimų metu fiksuota, kad po kelias poras kūmų XX a. pradžioje kviesdavo ir turtingi katalikai (Paukštytė 1999: 82). Remiantis E. Venskauskaitės atliktu etnografiniu lauko tyrimu, dar XX a. pirmoje pusėje Tauragės apylinkėse turtingesni katalikai kvietė dvi kūmų poras (IIES, b. 1138, l. 27). Papildė apylinkėse

⁴ Lentelėje nurodytas vietovių skaičius. Vienoje vietovėje užrašytas kelias tokias pačias nuomones laikysime viena. Kai kurie respondentai pateikė po kelias informacijas, todėl bendra nuomonių suma viršys 100%.

kūmų skaičius priklausė nuo tėvų turtingumo. Jei krikštynos didelės ir iškilmingos, tai būdavo kviečiama net ir trys kūmų poros, tačiau įprasta buvo kviešti vieną porą (Česnauskytė, Venclovaitė 2006: 190). A. Urbienės teigimu, kai kas nors prisiimdavo auginti pamestinuką, tuomet naujieji tėvai kviesdavo ne vieną, o daugiau, vienu atveju net 12 porų kūmų, kad jis užaugęs turėtų daugiau giminių (IIES, b. 640, l. 59). Krikštatevių skaičius rodo ypatingą rūpinimąsi vaiku. Pavyzdžiui, Rietavą valdžiusių Irinėjaus Kleopo ir jo žmonos Olgos Oginskių sūnaus Bogdano 1853 m. vasarą vykusios krikštynos savo mastu pralenkė net ir liuteronų. Kūdikis Karaliaučiuje buvo pakrikštytas vandeniu, o po penkerių metų buvo sutvirtintas vyskupo Motiejaus Valančiaus krikštu Rietave, dalyvaujant dviem tūkstančiams porų krikštatevių (Prašmantaitė 2010: 219–225).

Tai rodytų žemaičių požiūrį į krikštą. Kaip teigia J. Mickevičius:

Žemaičių manymu, didžiausios reikšmės kūdikiui turi jo tėvai ir kūmai. Jie yra tikri kūdikio atstovai žemėje ir prieš Dievą. Laimingi esą tie tėvai ir žmonės, kurie turi daug vaikų ir podžių⁵, mirusių ir žemėje gyvenančių. Mirusieji vaikai ir podės meldžiasi ir užstoja savo tėvus ir kūmus, gyvenančius žemėj...

Be to, tikėta, kad „kūmai, vaiko tėvai ir podė sudaro lyg tikrus giminytės ryšius, žymiai glaudesnius ir svarbesnius, negu paprasta giminytė. Jei katras nors iš kūmų norėdavęs vesti ar susituokti su savo podės tėvu ar motina, ir atvirksčiai, reikėdavę gauti nuo vyskupo leidimą. Todėl krikšto tėvai parenkami su dideliu atsargumu: kad nebūtų nedraugiškai nusiteikę, kad būtų geri, blaivūs ir padorūs žmonės, gerų balsų (dainininkai), geros širdies, kad vaikui atstotų tikrus tėvus. Krikštateviai turi ne tik pareigas krikštavaikiui, bet ir vienas kitam – gražiai tarp savęs bendrauti (Mickevičius 1935: 94–96).

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje J. Mickevičiaus akcentuotas žemaičiams būdingas kruopštumas parinkti deramus savo vaikams krikšto tėvus nurodomas ir kitų tyrinėtojų. Pasak R. Merkienės, Klangių apylinkė-

se krikštateviais buvo renkami guvaus proto, darbštūs ir geri, visų gerbiami žmonės, kad krikštavaikiai jais sektų (Merkienė 2001: 611). R. Račiūnaitė-Paužuolienė nurodo, kad Akmenės r. Papilės apyl. dažniausiai į krikštatevius kviesdavo giminaičius, kartais kaimynus. Tie patys kūminai galėjo būti dviem, trimis vaikams (Račiūnaitė-Paužuolienė 2006: 168). Šie krikštatevių parinkimo ypatumai buvo būdingi ne tik žemaičiams ar Mažosios Lietuvos gyventojams, bet XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje buvo svarbūs visoje Lietuvoje (Paukštytė 1999: 81–91).

Aiškinantis krikštatevių parinkimo kriterijus, pateikėjams buvo pateiktos trys reikšmės: giminytė, draugystė ir kaimynystė (**5 žemėlapis**)⁶. Tik Žemaitijoje, kitaip negu kituose Lietuvos etnografiniuose regionuose, buvo išskirta kaimynystė. Lenkimuose (Skuodo r.) gyvenanti pateikėja į krikštatevius pasirinko kaimynus, su kuriais, pasak pateikėjos, gražiai draugavo (IIES, b. 2339, l. 50). Keturi pateikėjai pakvietė draugus, o visi kiti Vakarų Lietuvoje apklaustieji į krikštatevius pasirinko gimines. Analogiškos tendencijos vyrauja ir kitur Lietuvoje (Paukštytė-Šaknienė 2007: 50; Paukštytė-Šaknienė 2009: 24).

Dažniausi pateikėjų, nusakančių giminytės reikšmę, atsakymai: „pirmiausia renkame giminę, o paskui žiūri-me kaip į žmogų“; „jeigu ir galima kviešti ne gimines, tai tik po to, jeigu nėra giminių ar šie atsisako“; „tokia jau šiame krašte yra tradicija kviešti gimines“. Teikiant prioritetą krikštateviams – giminėms atsiskleidžia šiai kategorijai būdingi parinkimo kriterijai. Pirma, dažniausiai į krikštatevius kviečiami artimiausi giminės – broliai ir seserys – ir tik po to – iš tolimesnių giminių. Antra, žmonės linkę ir iš giminių (nebūtinai teikiant pirmenybę artimiausiems giminaičiams) kviešti tuos, su kuriais dažniau bendrauja. Kaip teigia 1981 m. gimusi pateikėja iš Juodkrantės, „reikia kviešti gimines, bet iš tokių (kad

⁵ Krikštateviai ir krikštavaikiai įvairiuose Lietuvos regionuose vadinami skirtingai. Remiantis XX a. 9–10 dešimtmečiais atliktu etnografiniu lauko tyrimu, Suvalkijoje ir Šiaurės vidurio Lietuvoje krikštateviai buvo vadinami *podžiais*, o žemaičiai savo krikštavaikius vadino *podė* (Paukštytė 1999: 88). Kaip ir Suvalkijoje, krikštavaikiai podžiais vadinti ir Klaipėdos apylinkėse (Balys 1937: 13). Šio tyrimo metu nustatyta, kad šiuolaikinės krikštynos išlaikė tradicinius bruožus. Teritoriniu požiūriu, kaip ir anksčiau, krikštavaikius vadina *podžiais* vakarinėje tirtos teritorijos dalyje (**4 žemėlapis**), o apie Girkalnį, Veliuoną, Smalininkus į krikštatevius tradiciškai kreipiamasi *podžiai*.

⁶ Tradicinėje kultūroje nesant griežtai nustatytos tvarkos, ką reikia kviešti į krikštatevius – gimines ar kaimynus, vedusius ar nevedusius – paliekama pasirinkimo laisvė. Kokių nors griežtesnių reikalavimų nerandame nei bažnyčios reglamente, nei liaudies tikėjimuose (Paukštytė 1999: 85).

ir tolimesnių), kuriais pasitiki“. Rinkdama krikštamotę moteris pirmiausia galvojo: ar ši galėtų pasirūpinti dukra, jeigu kas nors jai atsitiktų (IIES, b. 2339, l. 26, 30). Iš krikštatevių–giminių tikisi giminiškos draugystės/paramos, o ne tik formalaus bendravimo, ir pateikėja iš Šventosios (Kretingos r.) (IIES, b. 2339, l. 41). Tad sureikšminama ne tik pati giminytė, bet neretai kaip svarbus parinkimo faktorius iškeliamas bendravimo ryšys. Pateikėja iš Kruopių (Akmenės r.) buvo numačiusi kviesti krikštamotę iš giminės, tačiau pasirinko būtent tą, prie kurios daugiausia „prisirišo“ dukra. Motina tikisi, kad jos ir ateityje gražiai bendraus (IIES, b. 2339, l. 76). Kartais atsižvelgiama ir į tai, kuris giminaitis tuo metu turi mažiau krikštavaikių (podžių). Šiuo atveju akcentuojama dvejopa nauda – ir giminė bus pagerbta, ir krikštavaikiu bus geriau pasirūpinta.

Kalbant apie krikštatevių–draugų parinkimą, pastebėtas visuomenėje susiformavęs gana neigiamas jų įvaizdis. Dažnai gana kategoriškai pareiškiamas: „kad draugai čia yra, čia nėra, o giminės lieka visada“, be to, „su gimine visada yra išlaikomas artimesnis ryšys“. Pateikėja iš Girkalnio (Raseinių r.) mano, kad „dabar svetimi žmonės ir nelabai nori prisiimti šią pareigą, juk tai atsakomybė. Paskui reikės lankyti, teikti dovanas ir pan.“ (IIES, b. 2338, l. 176). Šie samprotavimai dažniausiai paremti argumentais iš asmeninės patirties. Pateikėja iš Vidmantų (Kretingos r.) pasakojo, kad jos krikštamotė yra „iš svetimų“ ir gyvena netoliese, tačiau jos nebendraujančios. Todėl, remdamasi savo patirtimi, vaikams krikštatevius rinko iš giminių (IIES, b. 2339, l. 32). Panašia patirtimi pasidalijo ir pateikėja iš Vilkyškių (Šilutės r.), mat jos krikšto mama buvo jos mamos draugė. Krikštamotė, pasak moters, „atliko pareigą tik krikšto dieną ir daugiau jos nebematė“, tad daro išvadą, kad „vis tik savi lieka savais“ (IIES, b. 2338, l. 42). Arba moteris iš Šilutės r. papasakojo, kad vienos dukters kūma yra jos draugė, tačiau dabar ji net retai paskambina. O kai dukrai sukako 16 metų, taip pat neaplanė. Kaip teigė pateikėja, ji žinojo, kad krikštamotė su šeima važiavo pro šalį pas savo tėvus, tačiau neužsuko aplankyti krikštaduktės. Dukrai buvo skaudu, skaudu ir motinai. Pateikėja įsitikinusi, kad krikštateviai giminės taip nepasielgtų (IIES, b. 2338, l. 77). Panašių pastebė-

imų pateikė Auksuolė Čepaitienė, tyrinėjusi giminytę bei jos sampratų įvairovę. Autorės apklausta pateikėja aiškinusi: „negaliu draugauti su ne kraujo gimine. Yra draugai, bet draugai išduoda“ (Čepaitienė 2010: 20).

Tačiau, dalis pateikėjų, kad ir nedidelė, buvo linkę krikštateviais rinktis draugus. Tyrimo metu pastebėta, kad dažniau draugus kvietė pateikėjos iš Mažosios Lietuvos. 1963 m. gimusi moteris iš Nidos į krikštatevius pasirinko draugus. Argumentavo tuo, kad norėjusi jaunesnių žmonių, o visi giminės buvo vyresnio amžiaus (IIES, b. 2339, l. 14). 1981 m. gimusi pateikėja taip pat kvietė čia pat Nidoje gyvenančius draugus, nes giminės gyvena toli, o ji norėjusi, kad vaikas su krikštateviais dažnai bendrautų (IIES, b. 2339, l. 23). Griežtos nuostatos kviesti tik gimines laikėsi pateikėja iš Kivylių (Akmenės r.). Moteris buvo įsitikinusi, kad „su krikštateviais draugais turi labai gerai sugyventi, o tokių dabar nerasi“, vėliau savo nuomonę pakeitė, kai vienam iš šešių jos vaikų į krikštamotes pasisiūlė pateikėjos draugė ir kol kas moteris nesigaili dėl tokio pasirinkimo (IIES, b. 2339, l. 86–87).

Nusakant krikštatevių parinkimo kriterijus, atsiskleidė ir kiti jo aspektai. Paaiškėjo, kad žmonės dažniau linkę į krikštatevius kviesti sutuoktinius, o ne iš skirtingų šeimų ar nesusituokusius. Šiuo atveju tikimasi, kad šeimai bus lengviau prisiimti atsakomybę ir globoti krikštavaikį, jei kas atsitiktų tėvams. Kaip teigė pateikėja iš Varnių (Plungės r.), dažni atvejai „iš gyvenimo“ rodo, kad iš skirtingų porų ar vieniši žmonės mažiau ar visai nesirūpina krikštavaikiu (IIES, b. 2338, l. 116). 1976 m. gimusiai pateikėjai iš Liolių (Kelmės r.) rinktis sutuoktinių porą patarė jos močiutė, sakydama, „kad ir seniau buvo toks paprotys“ (IIES, b. 2338, l. 152).

Išanalizavus visą turimą medžiagą galima sakyti, kad šių dienų kultūroje giminystei teikiamas prioritetas ir ji vienodai svarbi visoje Lietuvoje. Vakarų Lietuvoje atliktas tyrimas parodė, kad iki dabar visoje Lietuvoje išlikusi nuostata ir tikėjimas, kad krikštavaikiai „paveldi“ krikštatevių charakterio ir kitas savybes. 1959 m. gimusi pateikėja iš Smalininkų (Jurbarko r.) pasakojo, kad jos sūnaus podė (krikštatevis) dažnokai serga ir jo krikštavaikis yra „šiek tiek ligoniukas“ (IIES, b. 2338, l. 2). Tuo įsitikinusi ir 1967 m. gimusi veliuoniškė, kuri

teigė, kad „dažnai taip atsitinka, jog vaikai „paseka“ krikšto tėvais“ (IIES, b. 2338, l. 14).

Liaudies sąmonėje kvietimas į kūmus laikytas pagarbos, pasitikėjimo bei žmogaus įvertinimo ženklu (Račiūnaitė 2002: 52). Pavyzdžiui, pasak I. Končiaus, kai kviečia į kūmus, negalima atsisakyti, nes tai didelė garbė (Končius 1996: 116). Be to, tradicinėje kaimo kultūroje vyravo gana griežta nuostata, kad atsisakymas kūmystės gali neigiamai paveikti tiek atsisakiusį asmenį, tiek kūdikį. Pavyzdžiui, Veliuonoje manyta, kad jeigu tėvų prašomas į kūmus neina, tai toks kūdikis liks be dalios (Balys 2004: 33). Kita vertus, visoje Lietuvoje tikima, kad jeigu vaiką krikštijanti kūma bus nėščia, gali mirti tiek krikštavaikis, tiek jos pačios vaikas (Balys 2004: 34).

Kaip ir kituose Lietuvos regionuose (Paukštytė-Šaknienė 2007: 25; Paukštytė-Šaknienė 2009: 25), šių nuostatų (su tam tikromis išlygomis) laikomasi didesnėje dalyje Vakarų Lietuvos vietovių (**6 žemėlapis**; 7 pav.). Daugumos apklaustųjų nuomone, kūmystė yra krikščioniška pareiga arba ji susieta su iš kartos į kartą einančia tradicija. Sutikimas būti krikštatėviu yra laikomas ir etiško elgesio požymiu, be to – juk malonu būti kviečiamam. Kartais taikomi dvejopi kriterijai: negalima atsisakyti giminėms, bet ne svetimiams. Pateikėja iš Pikelių (Mažeikių r.) turėdama krikštavaikį atsisakė

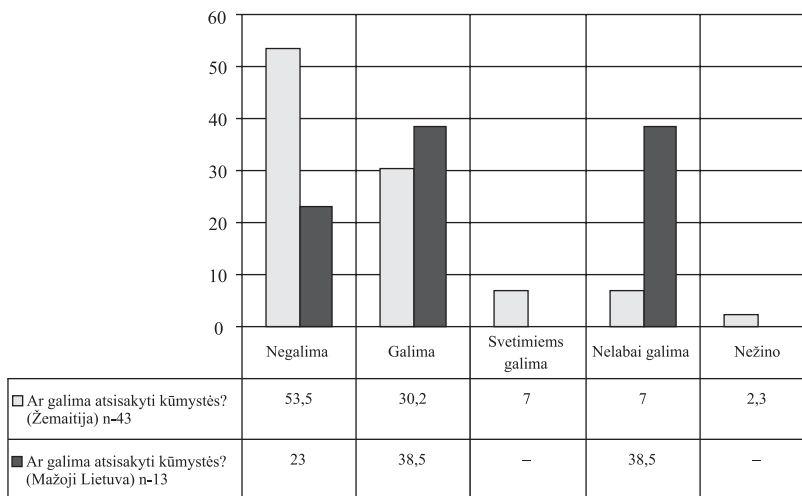
būti krikštamote draugų vaikui, tačiau jei dar kartą kas kviestų iš giminės – sutiktų (IIES, b. 2339, l. 104). Juk su giminėmis nesipyksi, – teigė moteris iš Kulių (Plungės r.) (IIES, b. 2339, l. 122). Suprantama, kad kiekvienas nusprendžia asmeniškai, tačiau viešoji nuomonė, kaip tam tikra kontrolės priemonė, tebėra svarbi.

Dabarties kultūroje, kaip ir ankstesniais laikais, pateisinamos tik labai rimtos atsisakymo būti krikštatėviais priežastys, nes atsisakymas gali išprovokuoti neigiamą poveikį kūdikiui, rečiau ir pačiam atsisakiusiajam (**7 žemėlapis**).

Tyrimas parodė, kad dukart daugiau pateikėjų iš Žemaitijos mano, kad kūmystės atsisakyti negalima. Tačiau abejojančių ir teigiančių, kad „nelabai galima“ daugiau tarp Mažosios Lietuvos gyventojų.

Vakarų Lietuvoje, panašiai kaip ir kituose regionuose, išskirta keletas atsisakymą pateisinančių priežasčių: 1) nėštumas; 2) ekonominės priežastys; 3) turi daug krikštavaikių; 4) prieštarauja sutuoktinis; 5) netinka amžius.

Nėštumas – labiausiai paplitusi atsisakymo priežastis. Visoje Lietuvoje ji suvokiama kaip labiausiai motyvuota (plg. Paukštytė-Šaknienė 2007: 26; Paukštytė-Šaknienė 2009: 26). Neretai pateikėjai rimta priežastimi atsisakyti kūmystės įvardindavo ir finansines galimybes. Atsisakymas pateisinamas ir tuo atveju, jeigu jau turima

7 pav. Požiūris, ar galima atsisakyti kūmystės (%), n – 43; 13

daug krikštavaikių. 1967 m. gimusi veliuoniškė pasakojo, kad paprastai prašantysis „iš tolo“ užsimena, ar sutiktų žmogus tapti krikštatėviu. Ir jeigu šis pasako, kad jau turi daug krikštavaikių ar panašiai, tada daugiau apie tai ir nebeužsimenama (IIES, b. 2338, l. 17). Ko gero, toks sprendimas išmintingas, ypač jei jis tenkina abi šalis. Tam pritaria ir daugiau apklaustųjų: nėra gerai atsisakyti, bet negerai, kai turėdamas daug krikštavaikių, nesugebi jais pasirūpinti (taip pat ir finansiškai). Pateikėja iš Šventosios (Kretingos r.) kaip pavyzdį pateikė savo argumentą: „jei turi penkias podes, tai galvoji, kaip finansiškai ar kitaip galėsi prisidėti, kada jie tuoksis ar ves. O jeigu kas atsitiktų tėvams – ar tada sugebėsi jais visais pasirūpinti?“ (IIES, b. 2339, l. 42). Kaip reikšmingą priežastį dvi pateikėjos nurodė savo sutuoktinių nenorą būti krikštatėviu. Buvo kviečiamos su vyrais (t. y. sutuoktinių pora), šiems atsisakius, krikštamotėms negalėjo tapti ir jos. Šios priežastys (išskyrus moters nėštumą) buvo laikomos nereikšmingomis skubaus krikšto atveju (kilus grėsmei vaiko gyvybei ir pan.).

Be nurodytų priežasčių, dar fiksuoti tam tikri pateikėjų pastebėjimai. Be rimtos priežasties, pasak Katyčiuose gyvenančios moters, nors ir galima, bet nepatartina atsisakyti krikštyti – gali sulaukti tėvų pasmerkimo, o svarbiausia – sąžinės priekaištų pats sau (IIES, b. 2338, l. 77). Kad reikia pakviesti krikštyti sutikti, mano ir pateikėja iš Varnių (Telšių r.), motyvuodama, jei „tėvai išsirinko tave – vadinasi, pasitiki ir nori, kad taptum jo vaiko krikštatėviu“ (IIES, b. 2338, l. 119). O pateikėja iš Nemakščių (Raseinių r.) girdėjusi sakant, kad jei moteris krikštija mergaitę, tai su ja „pasidalina“ savo laime (IIES, b. 2338, l. 197). Galimo pakenkimo kūdikiui atvejai atsisakius krikštyti, nors išsamiau nekommentuojami, tačiau gana plačiai paplitę beveik visoje teritorijoje (ypač vidurinėje jos dalyje). Pasak pateikėjos iš Ylakių (Skuodo r.), „iš senų laikų girdėjau, kad taip negalima daryti, nes blogai seksis vaikui“ (IIES, b. 2339, l. 59). „Bus nelaimingas tas vaikas“, – sakė pateikėja iš Sedos (Mažeikių r.) (IIES, b. 2339, l. 110). Pateikėja iš Laukuvos (Šilalės r.), nors žinojo apie šį prietarą, tačiau yra atsisakiusi krikštyti sesers vaiką. Kodėl taip pasielgė, teigė dabar net negalinti paaiškinti

(IIES, b. 2338, l. 95). Dėl atsisakymo, pasak pateikėjos iš Upynos, vaikas gali net susirgti (IIES, b. 2338, l. 138). Negalima atsisakyti kūmystės, kad nesukeltum vaikui ko nors negero, – mano ir pateikėja iš Vaiguvo (Kelmės r.) (IIES, b. 2338, l. 173). Tikėta, kad ir atsisakęs žmogus gali ir pats sau pakenkti, tačiau tokių atvejų tirtroje teritorijoje fiksuoti tik trys. Anot šatiškės, „iš tėvų girdėjau, kad jeigu atsisakai, gali „žiurkėm apeiti“ (IIES, b. 2339, l. 60).

Apibendrinami darome išvadą, kad krikštatėvių institucija tebėra reikšminga ne tik krikščioniškoje, bet ir liaudiškoje tradicijoje.

Krikšto marškinėlių išvaizda ir apeiginė jų prasmė

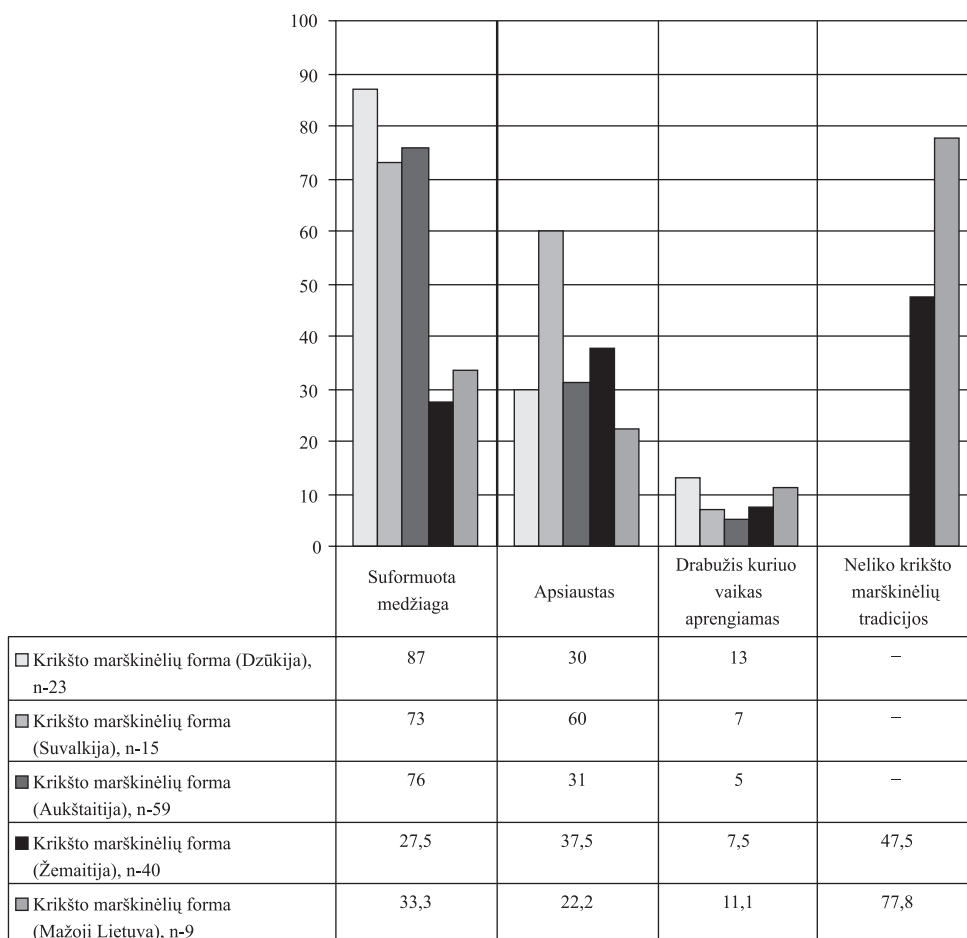
Krikšto marškinėlių forma. Tradicinėje kaimo kultūroje turbūt svarbiausia krikštamotės dovana buvo krikšto marškinėliai. J. Mickevičius, tyrinėjęs senuosius žemaičių krikštytųjų papročius, išsamiai aprašė, kaip jie atrodė:

Kūmos pasiūti krikšto marškinėliai esti ilgi, kad kūdikį apvilktus kojų pirštai visai pasislėptų. Marškinėlių padalkos esti apsiūtos aptais, o krūtinės dalis papuošiama iš kaspinių padarytomis kukardomis. Kepuraitė buvo daroma tos pačios medžiagos, kaip ir marškinėliai. Jei podė buvo mergaitė, tai kūma krikšto marškinėlius stengėsi pasiūti kiek galima gražesnius, o berniukui paprastesnius, pigesnius (Mickevičius 1935: 97).

D. Česnauskaitė ir L. Venclovaitė, atlikusios tyrimą Papilėje (Akmenės r.), rašė:

Krikšto marškinėliai buvo siuvami iš geros kokybės plonos medžiagos. Ilgus krikšto marškinėlius perrišdavo kaspinu. Jo spalva priklausė nuo vaiko lyties: mergaitėi naudojo rausvą, o berniukui melsvą (Česnauskytė, Venclovaitė 2006: 190).

Krikšto marškinėlius, kaip ir anksčiau tirtuose regionuose, pagal jų išvaizdą galima skirstyti į tris tipus: 1) suformuota medžiaga; 2) apsiaustas; 3) drabužis, kuriuo vaikas aprenngiamas. Tačiau šiose vietovėse dalis pateikėjų negalėjo apibūdinti krikšto marškinėlių formos, nes jų nebuvo. Tad galima sakyti, kad grupė pateikėjų nurodė, jog (jų gyvenamojoje vietovėje) nėra tokios krikšto marškinėlių tradicijos (**8 žemėlapis**; 8 pav.).

8 pav. Krikšto marškinėlių formos paplitimas atskirose vietovėse (%), n – 23; 15; 59; 40; 9⁷

Palyginti nemaža apklaustųjų grupė atskleidė šiems regionams būdingą lokalinį savitumą, atsiradusį dabarties kultūroje. Sprendžiant iš ankstesnių tyrinėjimų (Mickevičius 1935, Kralikauskaitė 1999, Česnauskytė ir Venclovaitė 2006, Paukštytė 1999), Žemaitijoje XX a. pirmoje pusėje buvo tradicija dovanoti krikštavaikiams krikšto marškinėlius. Apie krikšto marškinėlius Mažonoje Lietuvoje duomenų beveik nėra⁸.

Ankstesnė prielaida, kad didesnėje Lietuvos dalyje tradiciškai vyraujančius suformuotos medžiagos krikšto

marškinėlius gali išstumti apsiaustas-skraistė (Suvalkijoje fiksuota tendencija (Paukštytė-Šaknienė 2009:26)), visos Lietuvos mastu pasitvirtina tik iš dalies. Suformuotos medžiagos tipo krikšto marškinėliai maždaug vienodai retai paplitę tiek Žemaitijoje, tiek Mažonoje Lietuvoje. Ši tradicinė (suformuotos medžiagos) krikšto marškinėlių forma daugiau paplitusi vidurinėje bei arčiau Aukštaitijos esančioje Žemaitijos dalyje. Tyrimo metu nustatyta, kad Žemaitijoje, nors ir nesmarkiai, vyrauja apsiausto-skraistės formos marškinėliai. Mažosios

⁷ Nurodomi toje vietovėje fiksuoti krikšto marškinėlių tipai. Kai kuriose vietovėse netgi krikštijant vienos šeimos narius krikšto marškinėlių forma skyrėsi, todėl suma viršija 100 procentų.

⁸ Remiantis 1983 m. Lauksargiuose (Tauragės r.) Eugenijos Venskauskaitės atliktu lauko tyrimu, tarpukariu Beigeriškių kaime paprastai pati kūma aprenpdavo vaiką krikštynoms visais rūbais. Kitos kūmos rūbėlių atnešdavo ir ateičiai, tačiau kitos jos klausinėtoms pateikėjos minėjo, kad kūdikį krikštui aprenpdavo motina (IIES, b. 1138, l. 33).

Lietuvos teritorijoje palyginti daugiau rinktasi pirmojo tipo formos marškinėlius.

Nors ir keičiasi krikšto marškinėlių paplitimas bei jų forma, didelėje Lietuvos dalyje dabartinės krikščionybės išlaikė krikšto marškinėlių tradiciją, kaip ir tradiciją krikštamotei dovanoti šiuos marškinėlius krikštavaikiui. Tačiau tyrimas Žemaitijoje bei Mažojoje Lietuvoje atskleidė regioninį savitumą – tradicinių krikšto marškinėlių išnykimą. Šį dalyką pastebėjau dar 1999 m., atlikdama tyrimus Liepojos rajone tarp Latvijos lietuvių, kurie patys ar jų tėvai dažniausiai buvo atvykę iš Žemaitijos (Paukštytė 2000: 32).

Apeiginė krikšto marškinėlių reikšmė. XIX a. – XX a. pradžioje Vokietijoje, Austrijoje, Belgijoje, Olandijoje, Švedijoje, Danijoje ir Latvijoje buvo paprotys vienais marškinėliais krikštyti vienos šeimos vaikus. Greičiausiai iš Vakarų šis paprotys pasiekė ir Šiaurės bei Vakarų Lietuvą (Paukštytė-Šaknienė 2006: 76). Tarpukariu Papilės apylinkėse (Akmenės r.) krikšto marškinėliais tekdavo rūpintis tik pirmagimiui, o jo marškinėlius saugojo visiems kitiems vaikams. Tikėta, kad tais pačiais marškinėliais pakrikštijus šeimos vaikus, neaplenksianti laimė jų. Tačiau vengta skolinti svetimams, nebent labai neturtingiems, nes bijota perleisti savo vaikų laimę (Česnauskytė, Venclovaitė 2006: 190). Jei tėvai būdavo neturtingi, krikštydavo su tais pačiais marškinėliais ir Platelių apylinkėse. Tačiau čia kartais marškinėlius skolinosi iš kaimynų (Kralikauskaitė 1999: 500), o veliuoniškių papročius aprašydama I. R. Merkienė teigė:

Cvirų mamytė... visus pakrikštydavo su vienais ir tais pačiais krikšto marškinėliais. Po krikštytųjų juos visada pasiimdavo (Merkienė 2001:611).

Šie pavyzdžiai rodo, kad jau tarpukariu vyravęs neigiamas požiūris į krikšto marškinėlių skolinimą nyko. Papročiu tais pačiais krikšto marškinėliais krikštyti šeimos vaikus galbūt turėjo įtakos ir kunigų draudimai (Balys 2004: 34. Telšiai, Girkalnis). Tačiau Žemaitijoje buvo ir kita tradicija. Kaip teigė J. Mickevičius:

Seniau – jei kūdikėlis mirdavo, įkapėmis buvo apvelkamas krikšto marškinėliais, o jei augo, tėvai juos saugojo, suaugus at-

duodavo pasidėti atminimui, nes paskutiniame Dievo teisme žmogus stosiąs pasipuošęs krikšto marškinėliais (Mickevičius 1935: 97–98).

Galimas ir trečias variantas. Vieکشnių apylinkių krikštytųjų papročius aprašiusios Amelijos Urbienės teigimu, jei kūma buvo neturtinga, tai krikšto marškinėlius gaudavo bažnyčioje. Per krikštą juos uždėdavo vaikui, o po krikšto zakristijonas vėl padėdavo juos į vietą, jeigu kada prireiktų kitą vaiką krikštijant (IIES, b. 640, l. 62. Užr. A. Urbienė).

Vienareikšmiško atsakymo, ar galima krikšto marškinėlius skolinti, negavau ir atlikusi šių dienų Vakarų Lietuvos kultūros tyrimą. Kaip ir ankstesnių tyrimų metu, galimus atsakymus suskirsčiau į penkias grupes: 1) krikšto marškinėlius skolinti galima; 2) negalima; 3) skolina tik giminaičiams; 4) perduoda suaugusiems vaikams; 5) neturi nuomonės (**9 žemėlapis**). Tarp apklaustųjų pateikėjų vienodai pasiskirsto nuomonės tarp manančių, kad krikšto marškinėlius skolinti galima ir kad to daryti negalima. Dar viena pateikėjų dalis išskyrė galimybę skolinti tik giminėms. Tad priskyre juos prie neskolinančiųjų grupės, galėtume teigti, kad didesnė dalis apklaustųjų neigiamai žiūri į krikšto marškinėlių skolinimą.

Vieni pateikėjai jokių apribojimų skolinimuisi nemato. „Nėra reikšmės, kam paskolini“, – mano pateikėja iš Pagamančio (Tauragės r.). Ji jau yra paskolinusi krikšto marškinėlius giminėms ir aiškina: „juk skolinti neateina visai nepažįstami žmonės“ (IIES, b. 2338, l. 69). Kita vertus, nemandagu, jeigu pasiskolina ir negražina, kaip nurodė pateikėja iš Katyčių (Šilutės r.) (IIES, b. 2338, l. 75). O moteris iš Bazilionų (Šiaulių r.), paskolinusi vaiko krikšto marškinėlius, dabar jau net nežinanti kam, nes „eina iš rankų į rankas“, dėl to visai nesijaudina (IIES, b. 2338, l. 165).

Kiti pateikėjai gana kategoriškai mano, kad niekam negalima skolinti krikšto marškinėlių, nes tai šventas ir asmenišką daiktą. Tikima, kad tai gali neigiamai paveikti tą žmogų, kurio krikšto rūbą skolina. Pavyzdžiui, kai pateikėjos iš Kivylių (Akmenės r.) paprašė paskolinti, ji atsisakė, nes žinojo apie prietarą, kad su paskolintais marškinėliais „gali nusinešti ir vaiko laimę“ (IIES, b. 2339, l. 84). Pateikėja iš Vydmantų

(Kretingos r.) mano, kad paskolinus tam vaikui gyvenime gali nesisekti ar net atsitikti kokių nelaimių (IIES, b. 2339, l. 33). Jei kam labai reikėtų, tai geriau duotų pinigų ar pati nupirktų, sako pateikėja iš Veliuonos (Jurbarko r.). Ji saugo ne tik krikšto marškinėlius, bet ir visus kitus krikšto drabužėlius bei krikšto žvakę kaip relikvijas (IIES, b. 2338, l. 17–18). Šio drabužio sakralumą pateikėja iš Eigirdžių (Telšių r.) sieja su tuo, kad tai esanti krikštamotės dovana. Ir svarsto, kad jei būtų patys tėvai nupirkę, tada gal ir skolintų (IIES, b. 2339, l. 128). Tarp apklaustųjų buvo pateikėjų, kurios nesiejo krikšto marškinėlių skolinimo su neigiamais padariniais tam vaikui, tačiau vis tiek nebuvo linkusios skolinti. Mano, kad su šiuo pašventintu drabužiu reikia elgtis apdairiai. „Tai vis tik simbolis, tegul guli“, – sakė moteris iš Lenkimų (Skuodo r.) (IIES, b.2339, l. 51).

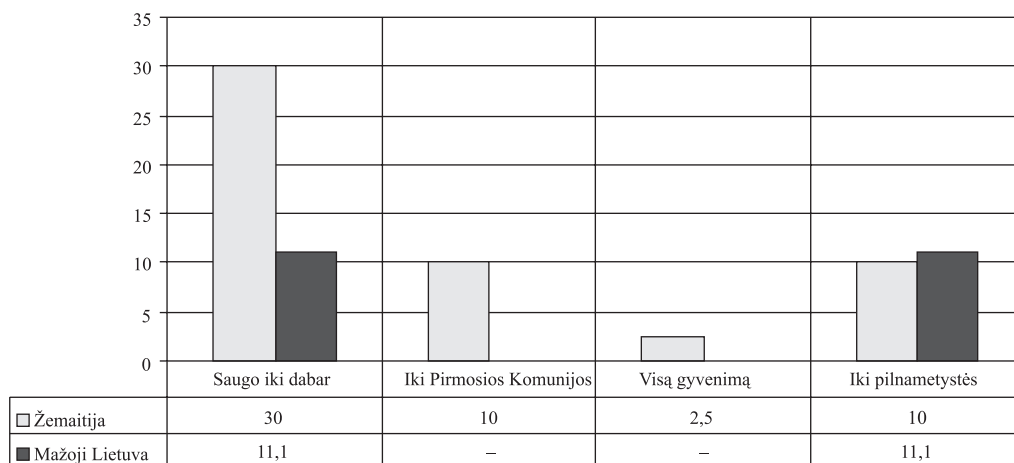
Dalis apklaustųjų, kurių dauguma gyvena Rytų Žemaitijoje, mano, kad galima skolinti giminėms. Kaip teigė veliuoniškė, ji skolintų tik giminaičiams arba labai neturtingiems (IIES, b, 2338, l. 9). Dabar jau kai kurios abejoja, ar gerai pasiėlgę paskolindamos krikšto marškinėlius giminaičiams. Pateikėja iš Vilkyškių (Šilutės r.) paskolino krikšto marškinėlius brolio vaikui, tačiau dabar jai net kiek gaila (IIES, b. 2338, l. 39). Gal

reikėjo saugoti? – dabar mąstė ir moteris iš Šventosios (Kretingos r.), kuri krikšto marškinėlius atidavė seserų vaikams (IIES, b. 2339, l. 42).

Tyrimo metu užfiksuoti trys krikšto marškinėlių perdavimo suaugusiems vaikams atvejai iš Juodkrantės, Kunigiškių ir Pajūrio. Ir tarp apklaustųjų buvo tik viena pateikėja, neturėjusi jokios nuomonės. „Niekas neprašė – tai ir nežinau, ką daryčiau“, – sakė moteris iš Sedos (Mažeikių r.) (IIES, b. 2339, l. 108).

Visos Lietuvos perspektyvoje matyti gana aiškūs šio reiškinio arealiniai savitumai. Tradicinis požiūris, draudžiantis skolinti krikšto marškinėlius, vyrauja rytiniame Aukštaitijos regiono pakrastyje, apima beveik visą Dzūkiją ir kapsų gyvenamą Suvalkijos dalį. O Zanavykijoje teigiama, kad krikšto marškinėlius galima skolinti be jokių apribojimų (Paukštytė-Šaknienė 2007: 27; Paukštytė-Šaknienė 2009: 26). Pastarojo tyrimo metu nustatyti dažnesni skolinimo atvejai arčiau Suvalkijos (prisimenant, kad gana nemaža dalis Žemaitijos bei Mažosios Lietuvos gyventojų krikšto metu nenaudojo šio apeiginio drabužio).

Krikšto marškinėlių saugojimo laikas. Garsios Lembo kaimo pribuvėjos (dabar Šilalės r.) žodžiais tariant, „krikšto marškinėliai ir kepurėlė esą kiekvienos

9 pav. Numatomas krikšto marškinėlių saugojimo laikas (%), n – 40; 9⁹

⁹ Didelėje Vakarų Lietuvos dalyje krikšto marškinėlių paprotys jau yra nykęs, todėl atsakymai nesudaro 100 procentų.

kūmos prigulėjimas“ (Čilvinaitė 1940: 295). Tačiau, kaip jau minėta (vienais krikšto marškinėliais krikštijant kelis vaikus), tokia krikštamotės dovana ne visada buvo būtina ar/ir įmanoma.

Aiškinantis, kiek numatoma saugoti krikšto marškinėlius šiuolaikinėje visuomenėje, šiuose regionuose, kaip ir visoje Lietuvoje, išsiskyrė kelios nuomonės: 1) krikšto marškinėlius saugo ir dabar; 2) numato saugoti iki vaiko Pirmosios Komunijos; 3) visą gyvenimą; 4) iki vaiko pilnametystės (**10 žemėlapis**; 9 pav.). Dauguma respondenčių saugo savo vaikų krikšto marškinėlius. Kitos jau yra numačiusios, kaip su šiuo drabužiu elgsis ateityje. 1981 m. gimusi pateikė iš Juodkrantės teigė, kad krikšto marškinėlius pirmiausia panaudos dukros Pirmajai komunijai, paskui tą drabužį saugos, o kai dukra suaugęs, atiduos, kad ši galėtų parodyti savo vaikams (IIES, b. 2339, l. 27). Kadangi su pirmo sūnaus krikšto marškinėliais pakrikštijo visus tris sūnus, tai ateityje, kai vaikai suaugęs, norėtų kaip nors juos „padalinti“ – ne tik krikšto marškinėlius, bet ir kitus krikšto metu dėvėtus drabužėlius: vienam – marškinėlius, kitam – kepurę, teigė pateikėja, gimusi 1970 m., iš Kunigiškių (Tauragės r.). Jai svarbu, kad suaugę vaikai turėtų krikšto prisiminimą (IIES, b. 2338, l. 150).

Krikšto marškinėlius iki dabar saugo daug daugiau pateikėjų iš Žemaitijos. Tik šio regiono pateikėjos yra suplanavusios panaudoti ar jau panaudojo krikšto marškinėlius vaikų Pirmajai komunijai. Kaip ir nedidelė jų dalis linkusios išsaugoti šią relikviją visą gyvenimą. Abiejuose regionuose (Mažojoje Lietuvoje kiek daugiau) vyrauja paprotys juos išsaugoti iki vaiko pilnametystės.

Apžvelgę visų Lietuvos regionų tyrimų rezultatus galime konstatuoti, kad krikšto marškinėliai ir šandien yra suvokiami kaip sakralus drabužis. Tačiau požiūris į išliekamąją jų vertę pamažu kinta beveik visoje Lietuvoje.

Krikštynų apeigos

Panašiai kaip ir bažnytinis krikštas, buvo svarbus ir liaudiškasis krikšto pažymėjimas. Nors laiko perspektyvoje liaudies papročiai kito, tačiau dalis jų išlaikė

savo apeiginę vertę ir yra praktikuojami per šių dienų krikštynas. 1964 m. gimusi moteris iš Žarėnų (Telšių r.) krikšto ir krikštynų šventę apibūdino kaip naujo katalikiško gyvenimo pradžią, teigdama, kad „žmonės tuo džiaugiasi, todėl ir yra tradicija šį įvykį paminėti. Šia proga reikalingi palaiminimai ir visa kita“ (IIES, b. 2339, l. 141).

Kaip rodo senieji rašytiniai šaltiniai, tam tikras pobūvis XVII a. antroje pusėje Mažojoje Lietuvoje buvo rengiamas dar prieš krikštynas. M. Pretorijus nurodo, kad tuo metu nadruviai, sūdaviai, skalviai rengė iškilmes *rodynes*. Jos buvo atliekamos moteriai ką tik pagimdžius, meldžiantis pribuvėjai, nuliejant gėrimo Žemynėlei, geriant jį pribuvėjai, gimdyvei ir jos vyrui. Jei šalia būdavo kitų moterų, buvo geriama kita degtinė, iš kito indo. Taip pat svečiams patiekiamas ir kitas maistas ant stalo, pribuvėja ir kūdikio tėvai valgė atskirai. Atskirai gertas ir alus (Lukšaitė 2006: 648–651). Kai kurios apeigos valgant užmuštą vištą buvo atliekamos ir vaiką pakrikštijus. Apie tai rašė ne tik M. Pretorijus (Lukšaitė 2006: 653–655), bet ir Johanas Arnoldas Brandas (Vėlius 2003: 70). Šis tik moterų atliekamas vištos valgymo ritualas buvo dar XIX a. viduryje paplitęs Latvijoje, tačiau Didžiojoje Lietuvoje nebuvo žinomas (Bauer 1972: 92). Vis dėlto tam tikros tolesnį vaiko gyvenimą nulemiančios apeigos buvo atliekamos ir Žemaitijoje. 1822 m. apie žemaičių krikštynų apeigas Dionizas Poška rašė:

O žemaičių liaudyje, atlikus religines apeigas, vadinamas krikštynomis, per banketą kai kuriuose namuose būdavo davinėjamas kūdikis iš rankų į rankas ir kiekvienas jį laimindavo, linkėdamas, kad jis būtų turtingas, protingas, ilgaamžis, doras ir t. t., o po to kūmas arba kūma kūdikį nešiodavo ne tik aplink ugniavietę, bet ir po visą namų ūkį, kad būtų geras šeimnininkas (Poška 1959: 389).

Visoje Lietuvoje XIX–XX a. krikštynų papročiai pagal atlikimo eigą skirstyti į svarbesnes apeigas, atliekamas iki krikšto, po krikšto ir per krikštynų vaišes. Kai kurių etnografinių regionų papročių tyrimas atskleidė ir tam tikus papročių savitumus. Aukštaitijos tyrimas parodė, kad apeigos prieš krikštą dažniausiai atliekamos pietinėje regiono dalyje, o po krikšto vykusios apeigos neturi jokių arealinių savitumų (Paukštytė-Šaknienė

2007b: 39). Papročių paplitimas ir įvairovė Dzūkijos ir Suvalkijos etnografinių regionų teritorijoje rodo, kad čia krikštynų apeigos turtingesnės negu Aukštaitijoje, nors palyginti su beveik šimtmečiu ankstesniais laikais, pakito daugumos apeigų turinys. Dažniausiai šie veiksmai dabarties kultūroje jau suvokiami ne kaip vaiko ateitį nulėmiantys ritualai, o kaip pramoginiai veiksmai (Paukštytė-Šaknienė 2009: 33).

Apeigos iki krikšto. Vakarų Lietuvoje nustatytos kelios apeigos, iki šiol atliekamos prieš krikštą: 1) kūdikį viešai aprenkia krikštamotė; 2) iškilmingai susėdama prie stalo; 3) kūdikis išlydimas krikštyti; 4) krikštatevičiai dalija saldinius (**11 žemėlapis**). Iš visų iki krikšto atliekamų apeigų plačiausiai paplitusi ta, kad krikštamotė prieš krikštą viešai aprenkia krikštavaikį. Kur išlikę krikšto marškinėliai, paprastai ir šiandien krikštamotė kūdikį aprenkia savo atsineštais drabužėliais. Tradicijos požiūriu tai vienas seniausių išlikusių papročių. O iškilmingo susėdimo prie stalo apeiga, būdinga tradicinei kultūrai, iki dabar fiksuota tik trijose tirtose vietovėse (Luokėje, Judrėnuose, Veliuonoje). Kai kur išlikęs paprotys susirinkusius pavaišinti saldinais prieš išvykstant į bažnyčią. Pasak pateikėjos iš Ylakių (Skuodo r.), ir dabar kūmas visada su savimi privalo turėti saldinių, riestainių, kad galėtų apdalinti išlydinčius ar sutiktus pakeliui (IIES, b. 2339, l. 59). Saugose (Šilutės r.) sakoma, jeigu kūmais eina susituokusi pora, tai saldinius turi dalinti *kūminas*, o priešingu atveju – *kūma* (IIES, b. 2338, l. 47–48).

Tradicinėje kultūroje visoje Lietuvoje gana griežtai paisyta tikėjimo, kad iki krikšto kūdikiui reikia ypatingos saugos. Žemaitijoje, pasak J. Mickevičiaus, į vystyklų paklodės kertę mažai pastebimoje vietoje pribuvėja įrišdavo žiupsnelį druskos, kad vežamo vaiko kas neužburtų (Mickevičius 1935: 89). Tam tikros kūdikio saugos priemonės, remiantis lauko tyrimo medžiaga, naudotos ir XXI a. pradžioje. Kaip tarpinį variantą tarp kūdikio saugos ir jo ateities lėmimo išskirčiau Grūšlaukyje (Kretingos r.) fiksuotą atvejį, kada 2009 m. krikštamotė, rengdama kūdikį, ant jo kaklo uždėjo pervertą litą, linkėdama, kad jis būtų turtingas, o į vieną jo batuką įdėjo druskos, į kitą – duonos, kad būtų sotus jo gyvenimas (IIES, b. 2339, l. 47–48). Panašus atvejis buvo

išskirtas ir Aukštaitijoje, panašiai elgėsi 1968 m. gimusi moteris iš Gelvonų (Širvintų r.). Prieš vežant vaikus krikštyti, į jų batukus ji įdėjo pinigų, kad jų gyvenime „nieko netrūktų“. Moteris sakė šį paprotį perėmusi iš savo motinos (Paukštytė-Šaknienė 2007b: 30). Kūdikio apsaugos požiūriu reikšmingas ir grūšlaukiečių elgesys per krikštynas – jie kūdikį perdavė per langą. Panašiai per krikštynas elgėsi, tik kitaip interpretavo, ir kivyliciai (Akmenės r.). Tradiciškesnę šio apeiginio veiksmo versiją pateikė 1969 m. gimusi moteris iš Grūšlaukės. Ji paaiškino, kad perdavimas per langą reiškia siekį, „kad laumė vaiko neapgautų bloga aureole“ (IIES, b. 2339, l. 48). O 1972 m. gimusios kivyliškės teigimu, šis veiksamas rodo, kad „nuo dabar atsakomybė už krikštavaikį priklausys krikšto tėvams“ (IIES, b. 2239, l. 87). Šiuo atveju prasmė suteikiama ne pačiam veiksmui, galinčiam nulėmti kūdikio saugą, o veikėjui – krikštamotei, kuri atlieka šį veiksma. Kaip pažymėjo J. Mickevičius, tradicinėse žemaičių krikštynose taip darydavo, „jei kurių tėvų vaikai miršta ir nori, kad nebemirtų, reikia iš krikšto parvežtą kūdikį įnešti pirkion per langą, kad jis nebemirtų“ (Mickevičius 1935: 104). Istoriniai šaltiniai rodo, kad papročio laikėsi ir Mažosios Lietuvos gyvenytojai. Kaip rašė E. Gizevijus:

Prieš važiuojant į bažnyčią, sugiedama giesmė, sukalbama malda ir pavalgoma. Pavalgius privažiuoja vežimas, į kurį susėda važiuojantieji krikštyti. Kūdikį nešančioji kūma turi su juo eiti prie vežimo ne pro duris, bet ji išeina iš trobos be kūdikio ir ateina prie lango, pro kurį jai paduodamas kūdikis, kad jau per tą patį pirmąjį gyvenimo žygį jo nepasitikdavo Giltinė, mirties deivė, turinti papratimą stovėti prie durų; šio atsargumo ypač prisilaiko tėvai, kurie jau yra netekę kūdikio (Gizevijus 1970: 144).

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje analogiškai elgtasi ir Dzūkijoje „siekiant apgauti mirties ir ligų sukėlėjus“ (Balys 1978: 36).

Atrodytų, kad panašūs dalykai šiuolaikinėse grūšlaukiečių ir kivylicių krikštynose sietini su šiek tiek pakitusia tradicija, tačiau atlikus išsamesnį tyrimą paaiškėjo, kad šiuos papročius didžia dalimi lėmė ne vietinė tradicija, o surinkta informacija iš interneto. Kaip teigė pačios respondentės, rengiantis krikštynoms, vienu atveju krikšto mama, kitu – pati mama, ieškojo įdomių papročių įvairiose interneto svetainėse, tarp jų turbūt

populiariausia yra *supermama.lt*. Šių ir kitų respondentų teigimu, čia sukaupta įvairi medžiaga apie krikštynų papročius yra įvairesnė ir greičiau pasiekama nei rašytinės publikacijos. Internetu galima perskaityti net parengtus universalius krikštynų šventimo scenarijus arba juos užsisakyti pagal individualų pageidavimą. Taip pat galima surasti įvairaus pobūdžio žinių – nuo mokslinių žinių iki internautų asmeninės patirties aprašymų. Tačiau tokio pobūdžio duomenų šaltinyje dažnai „išnyksta“ regioninė specifiška.

Tyrimo metu pastebėta, kad pateikėjams vis dažniau „pasisemiant“ žinių iš interneto, o ne iš savo šeimos (iš kartos į kartą perduodamų žodžiu), vietiniai savitumai jiems tampa vis mažiau reikšmingi. Pateikėjai linkę iš įvairių informacijos šaltinių semtis to, kas, jų požiūriu, įdomu, prasminga, tradiciška. Kintant tradicijos sampratai, kartais šeimos papročiai, – sužinoti iš senelių ar vyresnės kartos giminaičių, traktuojami kaip pasenę, nebeįdomūs ir ieškoma vis naujų praktikų. Panašią tendenciją išvelgė ir šiuolaikines vestuves nagrinėjusi Irma Šidiškienė (Šidiškienė 2010: 173–191).

Tačiau yra pateikėjų, kurios ir šiandien supranta žodinės, iš kartos į kartą perduodamos tradicijos svarbą. 1963 m. gimusi pateikėja iš Viekšnių (Mažeikių r.) teigia, kad jai „tradicija – tai iš tėvų perimtas veiksmas“. Nors neatmeta galimybės pasinaudoti internetu ir sutinka, kad iš jo galima per trumpą laiką pasisemti žinių, tačiau ji sako, kad žinias „atsirenkanti“ ir mano, jog „neretai ieškojimas informacijos internete yra daugiau žaidimas, būdas praleisti laiką, o ne kažkas rimta“ (IIES, b. 2339 l. 99). Etnografinio lauko tyrimo metu buvo apklaustos kelios pateikėjos, kurių vaikų krikštynos buvo surengtos remiantis keliais informacijos šaltiniais: internetine informacija, publikacijomis ir iš dalies šeimos tradicija. Vis dėlto, nors pateikėjos rodo didelį norą „gaivinti“ tradicines apeigas, ir šiuo atveju išskirti vietinius savitumus taip pat gana sunku. Pavyzdžiui, 2007 m. Šilalės r. švenčiant krikštynas, *kūminai*

(krikstatėviai) prieš važiuodami į bažnyčią turėjo atsistoti ant akmenų, kad būtų tvirti vaiko dantys. Po to sudaužė į akmenis molinį ąsotį, kad krikštavaikis augtų laimingas ir būtų turtingas (IIES, b. 2338 l. 89–90)¹⁰. Akivaizdu, kad ir per šiuolaikines krikštynas atsiranda poreikis atlikti apeiginius veiksmus, tariamai galinčius paveikti vaiko ateitį. Tačiau negalime atmesti ir šio veiksmo pramoginio aspekto. Daugeliui svečių tai buvo įdomu stebėti.

Tradicijos požiūriu per šiuolaikines krikštynas atliekami apeiginiai veiksmai dar iki krikšto yra reikšmingi socialiniam krikstatėvių vaidmeniui įtvirtinti. Tačiau sparčiai kinta būdai (net ir lyginant su anksčiau tyrinėtais regionais), kuriais siekiama šio tikslo. Naujų praktikų įdiegimas gana sparčiai modifikuoja tradicinius papročius.

Apeigos po krikšto: iki vaišių. Bažnyčioje pakrikštyto kūdikio, jau tapusio krikščionių bendruomenės nariu, statusas buvo įtvirtinamas liaudiškais krikšto pažymėjimo papročiais. Kaip teigia Ingė Lukšaitė, XVII a. šaltinių aprašymuose pabrėžiama šeimos papročių (taip pat ir susijusių su kūdikio gimimu) visuomeninė reikšmė. Kaip autorė rašo:

Nusistovėjusios apeigos žymėjo žmogaus gyvenimo momentų visuomeninę svarbą ir darė juos viso kaimo įvykiais. Jiems buvo būdingas viešumas, visas kaimas ar jo dalis tapdavo įvykio liudininku ir tai turėjo, matyt, paprotinės teisės sankcijos prasmę (Jurginis, Lukšaitė 1981: 203).

A. Vyšniauskaitė pažymėjo, kad pramoginėje krikštynų papročių dalyje ryškesni du momentai: kūmų sutikimas ir vaišės (Vyšniauskaitė 1964: 471)¹¹. XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje buvo įprasta, kad kaimo žmonės iš bažnyčios grįžtančius kūmus su kūdikiu sutiktų užtverdami kelią (darydami „bromus“), o namuose jų lauktų ne vien namiškiai, bet ir kaimynai, giminės. Tai sudarydavo galimybes atlikti „išpirkos“ apeigas. Pastarojo tyrimo metu pastebėta, kad tiek Žemaitijoje, tiek Mažojoje Lietuvoje didelė dalis po krikšto

¹⁰ Šios krikštynos buvo ypatingos tuo, kad per jas buvo gausu įvairiausių apeigų: rengtos „užtvaros“, „išpirkos“ (jas ruošė muzikantai, šeiminkės) ir kt. Ruošiantis šiai šventei, žinių buvo kaupiama iš knygų, interneto, giminių, draugų pasakojimų ir stengtasi maksimaliai jas panaudoti.

¹¹ Autorės teigimu, galima išskirti tarsi dvi krikštynų apeigų dalis: parengiamąją iškilmingąją (iki krikšto) ir pramoginę (po krikšto) (Vyšniauskaitė 1964: 471).

atliekamų apeigų iki dabar yra susijusios su bendruomeniniais papročiais.

Tradiciskai kūmai vaišėmis pasirūpindavo dar miestelyje, ir ne tik minėtiems „bromams“ išsipirkti, bet ir namuose laukiantiems. Pasak J. Mickevičiaus:

Žemaičiai nuo seno laikėsi papročio kiekvienam sutiktam pakeliui iš bažnyčios duoti po riestainį ar saldainių. Be to, seniau buvo daug tvorų, todėl ant kelių buvo daug karklų vartų. Kūmai vaikams karklakeliams už kiekvieną kėlimą atsilygindavo vaišėmis (Mickevičius 1935: 103).

„Kūmas nuperka muilo kūdikiui plauti, cukraus, barankų ir motinai, ir kūmų pyragų kitiems vaikams“, – rašė I. Končius (Končius 1996: 117). 1895 m. gimusios pateikėjos iš Endriejavo (Klaipėdos r.) prisiminimu: „Kūminas (tuoj po krikšto) eidavo supirkti motinai pyragų (lauktuvių) ir laukiantiems namuose. Kai grįždavo, visiems, dideliems ir mažiems, kūminas dalydavo po saldainį, o kūmalė po riestainį. Dalydama kalbėdavo: „Prašuom lieles kuoje“ (lėlės kojos) (Adomavičienė 1990: 79). XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje „lėlės kojos“ paprotį puoselėjo ir Mažosios Lietuvos evangelikai liuteronai (Paukštytė 1999: 110). Ši iki dabar išlikusi regioninį savitumą, „lėlės kojos“ paprotį¹², aptarsiu plačiau, nes pastaruoju metu šiuo pavadinimu įvardijamos ne tik skirtingu laiku, bet ir skirtingomis progomis ruošiamos ir ne tik krikštatevių, bet ir kūdikio tėvų, vaišės. „Lėlės koja“ vadinamos vaišės: 1) krikštatevių dedamos vaišės ant stalo grįžus po krikšto; 2) krikštatevių „išpirkos“ vaišės; 3) tėvų ruošiamos vaišės krikštynose nedalyvavusiems; 4) krikštatevių ruošiamos vaišės krikštynose nedalyvavusiems; 5) pirmą kartą einant į krikštatevius ruošiamos vaišės.

Vilkyškiuose (Pagėgių sav.) ir Rusnėje (Klaipėdos r.) ir dabar, grįžus iš bažnyčios, krikštateviai tradiciškai deda ant stalo vaišės (gėrimus, saldumynus), vadinamas „lėlės koja“, o kitose Mažosios Lietuvos vietovėse – Sauguose, Katyčiuose (abu Šilutės r.), Doviluose (Klaipėdos r.) „lėlės koja“ vadinamos „išpirkos“ vaišės. Pasak 1980 m. gimusios pateikėjos iš Dovilų,

kūmus prie namų vartų pasitiko „visa giminė“ ir pareikalavo „lėlės kojos“. Ir tik gavę vaišių leido jiems įeiti (IIES, b. 2338, l. 60). Analogiškos, šitaip pavadintos „išpirkos“ vaišės fiksuotos ir Žemaitijoje – Laukuvoje bei Pajūryje (Šilalės r.), Rietave (Plungės r.). Nidoje Pagramantėje (Tauragės r.), Judrėnuose (Klaipėdos r.) ir Grūšlaukyje (Kretingos r.) „lėlės koja“ vadinamos vaišės, kuriomis kaimynus vaišina pakrikštytojo vaiko tėvai jau po krikštytynų pobūvio (kitą dieną ar vėliau). O Upynoje (Šilalės r.), Plateliuose ir Kantaučiuose (Plungės r.) „lėlės koja“ vadinamos vaišės, kurių po krikštytynų kaimynai ar bendradarbiai reikalauja iš krikštatevių. Kunigiškiuose (Tauragės r.) „lėlės kojos“ vaišės simbolizuoja vaišes, ruošiamas pirmą kartą tampant krikštateviais¹³. Taigi šiuo „lėlės kojos“ pavadinimu įvardijami skirtingi papročiai, tačiau visais atvejais tai žymi vaišės po krikšto.

2008–2009 m. lauko tyrimo metu Vakarų Lietuvoje fiksuotos „išpirkos“, kaip ir XX a. pradžioje atliekamos įvairiomis formomis ir skirtingu laiku. Ta „išpirka“ būna: 1) prie „bromo“ pakeliui į namus; 2) prie durų; 3) prie stalo; be to, 4) „išpirka“ duodama „pavogus“ kūdikį; 5) valgant „kūmų košę“; 6) valgant „bobutės košę“; 7) valgant „muzikantų košę“ (**12 žemėlapis**). Akivaizdu, kad Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje praktikuojama kur kas daugiau „išpirkos“ formų negu kitur Lietuvoje. Vakarų Lietuvoje fiksuotos gana dažnos „išpirkos“ prie „bromų“, t. y. dar pakeliui į namus. Dzūkijoje ir Suvalkijoje tokios „išpirkos“ formos nežinomos (Paukštytė-Šaknienė 2009: 55).

Krikštateviai, grįždami iš bažnyčios, prie „kliūčių“ dosniai susirinkusiems dalija saldinius, o jeigu prie „bromo“ dalyvauja ir suaugusieji, tai jie pavaišinami stipresniu gėrimu. Pavyzdžiui, 1980 m. gimusios moters iš Dovilų (Klaipėdos r.) teigimu, per jos vaiko krikštynas net septynis kartus pakeliui į namus vaikai ir suaugusieji „tvėrė bromus“ (IIES, b. 2338, l. 60). Kiek rečiau grįžtančiųjų užtvaros laukdavo ir prie namo durų. Pavyzdžiui, Veliuonoje grįžtančiųjų prie namų durų laukė

¹² Turime pažymėti, kad ne visada, tiek seniau, tiek dabar, šios vaišės įvardijamos „lėlės koja“, kitais atvejais kūmai tiesiog dalija vaišes.

¹³ Pirmasis „kūmavimas“ buvo pažymimas ir XX a. pirmoje pusėje, tačiau kitaip vadintas. Tauragės r. sakydavo, kad kūmai „žąši strošina“. Tai reiškė, kad kūmai krikštija pirmą vaiką, ta proga dėdavo ant stalo plunksnomis papuoštų saldainių ir/ar gėrimo butelį (IIES b. 1138, l. 16. Užr. E. Venskauskaitė; Paukštytė 1999: 114).

vaikai, perjuosę juosta duris. Kūmai jiems davė saldainių ir tik po to buvo įleisti (IIES, b. 2338, l. 11). Su „išpirka“ susiję papročiai vyksta ir namuose – prie vaišių stalo. 1963 m. gimusi moteris iš Kužių (Šiaulių r.) pasakojo, kad „kada po krikšto įeini į kambarį su vaiku, reikia skubėti atsisėsti prie stalo, nes priešingu atveju – jei randi „užsėstą“ stalą, turi išsipirkti“ (IIES, b. 2239, l. 164). 1958 m. gimusi pateikėja iš Sedos (Mažeikių r.) pasakojo, kad jų krašte paprastai likę namie svečiai, laukdami grįžtančiųjų iš bažnyčios, „užsėda“ stalą, o kūmai, nedavę gausios „išpirkos“, neleidžiami sėsti prie vaišių stalo (IIES, b. 2339, l. 111). Akivaizdu, kad šiame krašte dabar, kaip ir XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, neretai bandoma iš krikštatėvių „pavogti“ kūdikį. Kartais jaunus kūmus vyresnės moterys net perspėja, kad niekam neduotų palaikyti savo krikštavaikio. Kaip moteris iš Kužių (Šiaulių r.) sakė: „duosi vaiką – reikės duoti ir vaišes“ (IIES, b. 2339, l. 164–165). 1966 m. gimusiai pateikėjai iš Laukuvos (Šilalės r.) kūdikį buvo „pavogę“ net du kartus, kol susėdo prie stalo. Pirmą kartą svečiai paprašė kūdikį palaikyti ir jį padavė, tačiau norėdama „susigrąžinti“ turėjo „išsipirkti“ kūdikį, duoti „lėlės koją“. Kūminas svečiams įteikė didelį paketą, kuriame buvo įdėtas mažas buteliukas stipraus gėrimo. Vaiką „grąžino“, tačiau tuoj pat kita moteris vėl jį „pavogė“. Kūminas pradėjo derėtis, aiškindamas, kad „dabar turi tik krikšto dokumentą ir nieko daugiau“ (neturi vaišių). Tačiau po ilgų derybų vis tiek teko duoti vaišių ir tik tada vaiką grąžino kūmai. Po to krikštamatė jau saugojo krikštavaikį ypač akytai (IIES, b. 2338, l. 96). Tokiais krikštatėvių išbandymais ir šiandien įtvirtinamas krikštatėvių visuomeninis statusas. Tais atvejais, kai kūdikis nebuvo „vagiamas“, krikštatėvis tiesiog vaišino susirinkusius saldainiais tiek kieme, tiek namuose.

Vakarų Lietuvoje, kiek kitaip nei kituose regionuose, „išpirkos“ forma susijusi su rinkliava dalinant „košę“. Specialiai paruošta koše vaišino ir „rinkliavą“ darė krikštatėviai, krikštynų bobutė ir muzikantai. 1972 m. gimusi pateikėja iš Kivylių (Akmenės r.) pasakojo, kad vaiko krikštamate tapo jos draugė, kuri pati visko pri-

galvojo ir internete rinko medžiagą norėdama kuo įdomiau surengti krikštynas. Kūma pati dalijo košę, tyčia dideliu šaukštu, ir liepė visiems valgyti „dėl vaiko“. Tada paėmė taupyklę ir kūmai bei visi svečiai turėjo į ją įdėti po eurą (IIES, b. 2339, l. 87). O 1966 m. gimusios pateikėjos iš Gruzdžių (Šiaulių r.) vaiko krikštynose dalyvavo „krikštynų bobutė“ – taip pasivadino moters draugė, kuri ir sugalvojo šį personažą. Draugė buvo kažkur apie „bobutę“ skaičiusi (pateikėja negalėjo nurodyti informacijos šaltinio) ir sugalvojo ją „įvesti“ į krikštynas, kad būtų linksmiau. Kaip teigė pateikėja, ši krikštynų veikėja buvo tik per jos vaiko krikštynas ir plačiau nepaplito¹⁴. Krikštynų „bobutė“ pirmoji pasitiko po krikšto grįžusius kūmus ir pasistengė išvilioti kūdikį iš krikštamatės, todėl krikštavaikį reikėjo kūmai „išsipirkti“. O prieš vaišes „bobutė“ patiekė svečiams košę, pavadintą „bobutės koše“, kuri buvo labai neskani. Tačiau ji mediniu šaukštu maitino visus susirinkusius, o nenorintieji jos valgyti turėjo „išsipirkti“ saldainiais. Visa tai buvo daroma pagal iš anksto parengtą scenarijų (IIES, b. 2339, l. 75)¹⁵. Dar vieną „išpirkos“ formą sumanė ir suorganizavo muzikantai. Pajūryje (Šilalės r.) jie, pasitikdami svečius, visus vaišino „košyte“, už kurią rinko pinigus (IIES, b. 2338, l. 90).

XX a. pirmoje pusėje ritualinis valgis „bobutės košė“ buvo paplitęs tik Rytų Lietuvoje ir Dzūkijoje. Apeiginis „bobutės košės“ valgymas ir „pirkimas“ buvo paplitęs gana plačioje teritorijoje – praktikuotas ne tik lietuvių, bet latvių, baltarusių, ukrainiečių ir kitų tautų. Ši apeiga simbolizavo savitą svečių atsilyginimą pribuvėjai už jos paslaugas ir žymėjo krikštynų pabaigą (Paukštytė 1999: 118). Galbūt pavienius košės „išpirkos“ atvejus per šiuolaikines krikštynas Žemaitijoje galėtume įvardinti kaip mėginimą „gaivinti“ šiam regionui nebūdingą tradiciją.

Na, o muzikantų sugalvota rinkliava, ko gero, „pasi-skolinta“ iš vestuvių, kaip teigia J. Mickevičius. Seniau Žemaitijoje muzikantai buvo kviečiami tik į didesnes krikštynas ir puotos dalyviai jiems nemokėjo. Šeiminingė atsilygindavo muzikantams įdėdama maisto. Tik vėliau

¹⁴ Per šiuolaikines dzūkų krikštynas tam tikras apeigas atlieka kūdikio senelė tapatindamasi su pribuvėja (Paukštytė-Šaknienė, 2007: 31).

¹⁵ Abiem atvejais scenarijai panašūs, todėl greičiausiai remtasi tais pačiais šaltiniais.

svečiai pradėjo mokėti griežikams, kiekvienas pagal išgales (Mickevičius 1935: 108–109). Tai patvirtina ir Gaila Kirdienė teigdama, kad XX a. pirmoje pusėje per krikštynas žemaičių smuikininkai dažnai grieždavo šokiams, o jiems atsilygindavo vaisėmis (Kirdienė 2000: 175).

Taigi kai kuriais atvejais šiuolaikinės žemaičių krikštynos papildomos naujais papročiais, paremtais tradicija, tačiau nebūdingais šiam regionui. Kita vertus, matyti, kad apeiginių veikslių skolinamasi iš kitų gyvenimo ciklo apeigų, pavyzdžiui, vestuvių.

Apeigos po krikšto: per vaises. Visoje Lietuvoje po krikšto būna gusu įvairiausių apeiginių veikslių. Šiuolaikinių žemaičių ir Mažosios Lietuvos gyventojų krikštynų tyrimas leido išskirti šiuos apeiginius veiksmus: 1) po krikšto sutinka seneliai; 2) kūdikis oficialiai pristatomas; 3) „kūmų spaudimas“; 4) kūmų dovanos; 5) kūmų vaisės (kūmos pyragas; „lėlės koja“, tiesiog vaisės); 6) svečių palinkėjimai vaikui (žodžiu ar raštu) (**13 žemėlapis**).

Dzūkijoje ir Suvalkijoje paprastai seneliai sutinka su pakrikštytu kūdikiu grįžtančius krikštąteivius. Aukštaitijoje taip pat svarbų vaidmenį vaidina seneliai, ypač senelė, atliekanti „kūdikio dengimą“ (prieš krikštą), palaiminant prieš krikštą, sutinkant po krikšto (Paukštytė-Šaknienė 2007: 30). O Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje senelių vaidmuo kiek menkesnis ir svarbus tik po krikšto, sutinkant pakrikštytą kūdikį. Pavyzdžiui, per krikštynas Pikeliuose (Mažeikių r.) kūdikį prie durų pasitiko seneliai ir pasveikino sakydami: „Angeliukas parvažiavo“ (IIES, b. 2339, l. 102). Tirtose teritorijose seneliai retai įtraukiami į krikštynų ceremonijas, ir tai paplitę tik šiaurinėje bei vidurinėje Žemaitijos dalyje.

Ir krikštynų vaišių metu pagrindinis vaidmuo tenka krikštąteiviams. Plačiausiai paplitęs veiksmas prie vaišių stalo – krikštąteiviai oficialiai pristato krikštąvaikį. Paprastai sakoma: „Išvežėm žyduką, o parvežėm angeliuką“. 1979 m. gimusi pateikė iš Pikelių (Mažeikių r.) girdėjusi saktant: „Išvežėm velniuką, parvežėm krikščioniuką“ (IIES, b. 2339, l. 105). Kai kada šia proga visiems susirinkusiems duodama kūdikį palaikyti ir išsakyti jam palinkėjimus (IIES, b. 2338, l. 15) (Veliuona, Jurbarko r.). Kartais šia proga kūmas pasako iškilmingą kalbą, po to visi pasimeldžia ir tik tada pradeda vaišintis

(IIES, b. 2338, l. 21) (Rukai, Pagėgių sav.). Tačiau dažniausiai krikštąteivis visiems susirinkusiems perskaito vaiko krikšto dokumentą.

Tyrimas parodė, kad Vakarų Lietuvoje tebėra svarbi „kūmų spaudimo“ apeiga. Nuo seno visoje Lietuvoje tikėta, kad jei kūmai nesėdės susiglaudę, bus reti krikštąvaikio dantys. Tačiau, pasak veliuoniškės, „per daug „spausti“ podžių (krikštąteivių) taip pat negalima, nes vaiko dantys gali vienas ant kito „užlipti“ (IIES, b. 2338, l. 18). Kartais manoma, kad vienkartinio spaudimo, kad būtų gražūs vaiko dantys, neužtenka. Tad visą vakarą krikštąteiviai privalo „neatsiskirti“ vienas nuo kito. Pateikėjos iš Žarėnų (Telšių r.) teigimu, kūmai, kaip per vestuves jaunieji, yra svarbiausi tos dienos įvykio veikėjai, todėl jiems turi būti skiriama daugiausia dėmesio. O ir šie turi būti krikštąteiviams gerai pasirengę – žinoti, kaip elgtis, pavyzdžiui, saugoti, kad „nepavogtų“ kūdikio. Be to, dažnai nuo jų sumanumo priklauso, ar prasminga ir linksma bus krikštynų šventė.

Iki šių dienų tebėra reikšmingos krikštąteivių dovanos. Paprastai jos būna skirtos krikštąvaikiui, kartais tėvams ar net svečiams. Kaip pasakojo 1974 m. gimusi pateikėja iš Eigirdžių (Telšių r.), kūma dovanojo krikštąvaikiui žaislą ir gėrimo butelį, ant kurio svečiai privalėjo užrašyti linkėjimus. Krikštąteiviai įpareigojo tėvus saugoti šį gėrimą iki krikštąvaikio vestuvių (IIES, b. 2339, l. 129). Siekiant įprasminti krikštynų šventę jau įsibėgėjus vaišėms, kartais krikštąteivė siunčia svečiams per rankas albumą, kad šie užrašytų savo linkėjimus krikštąvaikiui. 1966 m. gimusios pateikėjos iš Vilkyškių (Šilutės r.) nuomone, tokia intencija labai prasminga. Jos dukra iki dabar saugo krikštąteivės dovanotą albumą su užrašais ir nuolat papildo jį nuotraukomis, įprasminančiomis svarbiausius jos gyvenimo įvykius, pavyzdžiui, rugsėjo pirmosios šventę (IIES, b. 2338, l. 42).

Išmoningi krikštąteiviai stengiasi apdovanoti visus krikštynų dalyvius. Pateikėjos iš Kuršėnų (Šiaulių r.) dukters (krikštyta 2009 m.) krikštynose be dėmesio neliko nė vienas svečias. Pirmiausia krikštąteiviai tėvams įteikė „10 mažosios įsakymų“, kurių „privalą“ laikytis tėvai augindami jų krikštąduktę. Tada visiems svečiams davė po balioną, ant kurio užrašė palinkėjimą, paleido į orą. Linkėjimus vaikui svečiai dar turėjo užrašyti ant

kūmos jiems išdalintų lapelių. Paskui ji juos sudėjo į voka, užklįjavo ir įteikė tėvams, kad šie jį atplėštų, kai dukrai sukaks aštuoniolika metų. Atminimui svečiams kūmas padovanojo po ženkliuką su mergaitės nuotrauka, vardu ir krikšto data (IIES, b. 2339, l. 177).

Tokios pat reikšmingos kaip dovanos būna krikštatevių ruošiamos vaišės. Kaip teigia R. Kralikauskaitė, nuo seno Platelių apyl. buvo įprasta vaišių metu gerti pradėti kūmams, o po to taurėlė eidavo ratu. Visi linkėdavo „į kūmus“, kad geras vaikas būtų, gerai augtų. Vėliau kūmas eidavo aplink stalą su degtine ir saldainiais. Kūma taip pat turėdavo vaišinti kūmų pyragu, o jei nevaišindavo, svečiai peikė kūmus, sakydavo: „Bjaurus kūmas ir kūma, neduoda pyrago“ (Kralikauskaitė 1999: 501). O Papilės apyl. kūminai per krikštynas turėjo tam tikrų įpareigojimų. Kūma išsikepdavo pyragą (*parapaju*), kūminas atsinešdavo butelį vyno ar „pusbonkelį degtinės“ (Račiūnaitė-Paužuolienė 2006: 168).

Ši tradicija sėkmingai plėtojama ir šiomis dienomis. Vaišinama „kūmos pyragu“, kartais kūmos vaišės prasideda iš karto grįžus po krikšto, kartais, kaip pasakojo pateikėja iš Sedos (Mažeikių r.), jų krašte krikštamotė vaišina savo saldžiu kepinu po to, kai pavalgomi pietūs ir prasideda „saldžioji dalis“. Svečiai garsiai prašo „kūmos pyrago“. Ši deda pyragą ir dar vaišina gėrimu (labai neskaniu), tačiau jo visi turi paragauti (IIES, b. 2339, l. 110–111). Neretai pati krikštamotė suraiko savo atsineštą pyragą ir dalija svečiams. Kartais, pasak pateikėjos iš Kužių (Šiaulių r.), ji dalija ne pyragą, o keptus grybukus, pyragėlius ir saldinius, kad kiekvienas gautų vaišių iš krikštamotės rankų (IIES, b. 2339, l. 165). Prie šių vaišių paprastai „prisideda“ krikštatėvis vaišindamas svečius gėrimais.

Moteris iš Sedos (Mažeikių r.), gimusi 1958 m., paminėjo, kad buvo tradicija (jos prisiminimu dar 1977 m.) krikštamotei teikti „kūmos pietus“, kurie buvo rengiami po tėvų pietų. (IIES, b. 2339, l. 110–111)¹⁶. „Kūmų pietūs“ nuo seno žemaičiams būdinga tradicija. Tai pažymi ir Mickevičius. Jis aiškina, kad buvo

nepadoru kūmai eiti į krikštynas be kūmų pyragų arba kūmos pietų. Kūma turėjo būtinai atsivežti mėsos kumpį arba keptą žąsį ar gaidį. Taip pat sviesto, varškės, pyrago, medumi atmieštos degtinės butelį. Atnešamų vaišių gausa priklausė nuo kūmų turtingumo (Mickevičius 1935: 98). Kūmų pietūs visada būdavo vakare, subrėškus, pasišviečiant žvakėmis, tuščiaavidurių raudonų burokų žibintais, papuošiant kambarį ir suolą, ant kurio kūmai turėjo sėdėti. Po pietų dalindavo pyragą. Vieni kūmai jį dalindavo tuoj parvažiaavę iš bažnyčios, kiti per „kūmų pietus“ (Mickevičius 1935: 105, 107). Nors pastaraisiais metais „kūmų pietų“ tradicijos nebeliko, tačiau žemaičiai ir toliau smarkiai „reikalauja“ krikštamotės pyrago.

Vaišių metu įprasta pagerbti krikštatėvius. Svečiai juos pasveikina ir ta proga ko nors palinki kūdikui. Manyta, kad tokia proga sakomų linkėjimų nebūna daug. 1969 m. gimusi pateikėja iš Katyčių (Šilutės r.) teigė, kad ir dabar tikima, jog tokiu metu išsakyti linkėjimai vaiko gyvenime turėtų išsipildyti. Moteris papasakojo ir apie kitą, šioje vietovėje taikomą praktiką. Manoma, kad svečiai krikštynų proga turi tėvams dovanoti saldainių (būtinai su ryškiais spalvotais popieriukais) su palinkėjimu, kad vaikas augtų linksmas, nes tada tėvams bus lengviau jį auginti. Tikima, kad šis palinkėjimas galioja apie metus laiko – kol išdygsta vaikui dantys (IIES, b. 2338, l. 75). Daugiau tokio pobūdžio tikėjimų tirtoje teritorijoje nefiksuota.

Kaip smagią šventę krikštynas nurodė veliuoniškė, tačiau pabrėžė, kad daugiausia dėmesio turi būti skirta ne tik tą dieną pakrikštytam, bet ir visiems šventėje dalyvaujantiems vaikams. Tad krikštatėviai turi pasirūpinti, kad šie būtų kuo nors užimti. Moteris teigė, kad per jos vaiko krikštynas visi vaikai daug žaidė, šoko, juos fotografavo (IIES, b. 2338, l. 18). Tam pritarė pateikėja iš Kaltanėnų (Šilalės r.). Ji aiškino, kad krikštynos turėtų tapti gražia švente visiems, nors, pasak moters, „dabar neretai jokių apeigų namuose nebelieka“ (IIES,

¹⁶ Pasak A. Vyšniauskaitės, krikštynų tradicinių vaišių pobūdis Lietuvoje nevienodas. Žemaitijoje pirmuosius pietus ruošdavo kūdikio tėvai. Antrieji, iškilmingieji pietūs, vadinami „kūmos pyragais“, buvo duodami vakare. Vaišindavosi kūmų ir svečių sunėštais valgiais. Šiuo atveju, panašiai kaip per vestuves, „parėdkos pietų“ metu kiekviena šeima atsinešdavo savo valgių, bet ant stalo ties savimi pasidėdavo tikrai kūmai ir paskui jais vaišindavo kitus (Vyšniauskaitė 1964: 472).

b. 2338, l. 141). Atsiranda naujų šios šventės įprasminimo būdų. Pavyzdžiui, Kryžių kalne pastatyti kryžių, kaip tai padarė kuršėniškiai. Prie jau pastatyto vestuvių proga, pastatė ir kitą kryžių, krikšto intencija (IIES, b. 2339, l. 177).

Apibendrinant šiuolaikinių Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos gyventojų prieš krikštą ir po jo atliekamas apeigas, galima pabrėžti, kad atliekama daug tradicinių veikslių. Populiariausia tebėra „kūmos pyrago“ teikimo tradicija. Ji daugiau paplitusi šiaurinėje Žemaitijos dalyje.

Gyvybingi ir aktyviai praktikuojami bendruomeniniai papročiai. Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos regionuose, palyginti su iki šiol tyrinėtiais, labai paplitusios įvairios „išpirkos“ formos. O šiais laikais regioninį savitumą išlaikęs „lėlės kojos“ dalijimo paprotys atskleidė, kad tuo pačiu terminu įvardijamos atliekamos skirtingos praktikos.

Pagrindiniai asmenys, atliekantys svarbų vaidmenį per krikštynas, ir dabar tebėra krikštavėviai, kurie daug dėmesio skiria ne tik krikštavaikiui, bet ir svečiams.

Akivaizdu, kad pasiruošimas krikštynoms kartais lyginamas su pasiruošimu vestuvėms. Iš pastarosios šventės perimami ir kai kurie apeiginiai veiksmai. Mažėja ir konfesinių savitumų. Pateikėjos iš Kunigiškių (Tauragės r.), kurios vaikai pakrikštyti evangelikais liuteronais, teigimu, katalikų ir liuteronų atliekamos namuose apeigos krikštynų vaišių metu niekuo nesiskiria, jos skiriasi tik bažnyčioje (IIES, b. 2338, l. 129).

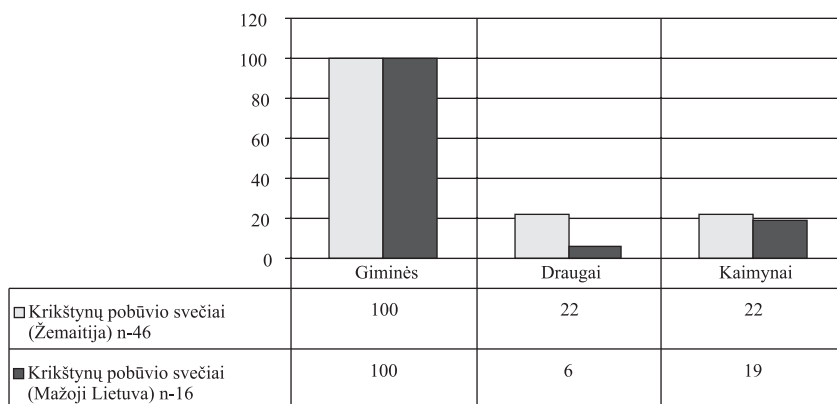
Krikštynų vaišės ir jų mastas

Jau senieji Mažosios Lietuvos šaltiniai rodo, kad krikštynų vaišių mastas kartais viršydavo ekonomines žmonių galimybes, todėl stengtasi jas mažinti. 1427 m. sausio 26 d. Žemutinės Prūsijos krašto potvarkyje nurodoma, kad į krikštynas turi būti sukviesti kūmai ir keturi artimiausi draugai, o vaišinti per krikštynas galima tik vieną kartą. Tokie suvaržymai taikyti, kadangi nepaprastai didelės krikštynos (ir vestuvės) nuskurdindavo žmones, o siekiant užtikrinti potvarkio laikymąsi, buvo numatyta trijų gerų markių bauda (Vėlius 1996: 488). Krikštynų vaišių mastas buvo reguliuojamas ir vėliau.

1604 m. buvo paskelbta „Instrukcija kaufšulcams ir Įsruities valdymo nuostatai, kurių privalo laikytis seniūnai ir jų pavaldiniai“, kurioje nurodyta, kad per vestuves leidžiama išgerti pasiturintiems valstiečiams dvi statines alaus, neturtingiesiems – vieną. Krikštynoms ir sužadėtuvėms pažymėti buvo leidžiama išgerti perpus mažesnį alaus kiekį. Nesilaikančius šių įstatymų nurodyta bausti 10 markių bauda, o kaimo naudai skirti vieną statinę alaus (Vėlius 2003: 13). Vaišių mastą siekta kontroliuoti ir ribojant krikštavėvių skaičių. 1639 m. Prūsijos kunigaikštystės Įsruities ir kitų lietuviškų apskričių bažnyčių vizitacijos visuotiniame potvarkyje (dar vad. *Generalinis apsilankymas*) leidžiama kviesti ne daugiau kaip dvylika, daugiausia – penkiolika porų kūmų (Dundulienė 1999: 82).

Turbūt XVII a. pradžioje tam tikrų suvaržymų patirdavo ir Žemaitijos valstiečiai. Pajūrio valsčiaus (dabar Šilalės r.) valstiečiams buvo draudžiama *imti* alaus iš kitų valsčių ir Prūsijos smuklių, o jį gamintis buvo leidžiama tik vestuvėms, kituose dvaruose – dar ir krikštynoms, ir laidotuvėms (Jurginis 1978: 95). XIX a. vidurio kuršėniškių krikštynas aprašęs M. Valančius paliudijo, kad krikštynos trukdavo kelias dienas (Valančius 1972: 241–243). Gana dideli pobūviai krikšto proga rengti XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. „Tėvai, kurie ypač didžiais nešasi, iš paskutiniosios stengiasi pakelti geras krikštynas, kurios trunka 2–3 dienas. Padaro apie desėtką barelkų naminio alaus, iškepa pyrago, papuošia žalumynais svečių kambarį“ (Mickevičius 1935: 99). XX a. pradžioje Mažojoje Lietuvoje, Linos Petrošienės teigimu, krikštynų iškilmingumas, kviestų svečių gausa ir vaišės priklausė nuo turtinės padėties. Muzikantus samdydavo labai retai ir tik pasiturinčios šeimos, o ar buvo dainuojama arba giedama, priklausė nuo religinių įsitikinimų (ar šeima lankė surinkimus) (Petrošienė 2007: 173–174).

J. Mickevičiaus teigimu, jaunuomenei krikštynų pokyliuose nederėjo dalyvauti, tai tik suaugusių ir vaikų balius (Mickevičius 1935: 99). Kita vertus, jei kūmai jauni ir būdavo namuose daugiau jaunuomenės, pakviesdavo ir muzikantų (Balys 2004: 37) (Tryškai). Be to, buvo labai svarbu, kokie žmonės susirenka, nes, pasak J. Mickevičiaus:

10 pav. Krikštynų pobūvio svečiai (%). n – 46; 16

Nedraugiškų žmonių, nors jie būtų giminės ar kaimynai, kviesti negalima, nes jie, jei ne žodžiais, tai mintyje ar žvilgsniu gali blogai palinkėti, o ko krikštynų dienoj bažnyčion išlydint susirinkusieji palinkės, tai būtinai įvyks kūdikiui beaugant ar paskum suaugusiu žmogum begyvenant... juo krikštynos triukšmingesnės, iškilmingesnės, juo didesnis skaičius jose dalyvaujančių, tuo laimingesnis, turtingesnis ir linksmesnis bus kūdikio gyvenimas (Mickevičius 1935: 99).

Remiantis J. Mickevičiumi bei kitais žemaičių krikštynas tyrinėjusiais autoriais, į jas sueidavo tiek giminės, tiek kaimynai (Mickevičius 1935: 99; Česnauskytė, Venclovaitė 2006: 191; Kralikauskaitė 1999: 501; Paukštytė 1992: 395).

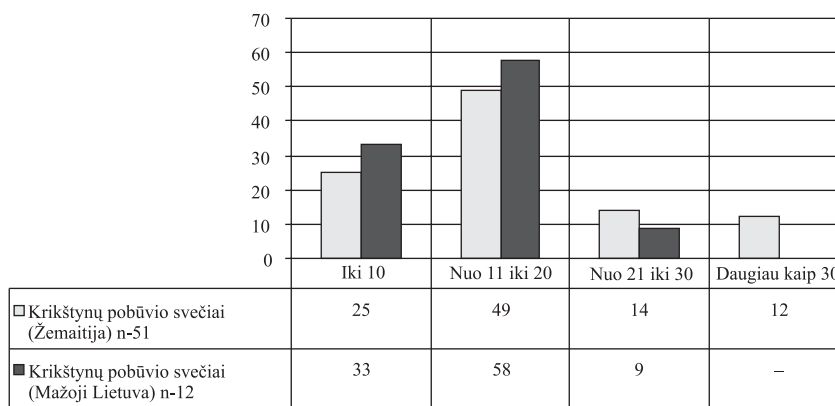
Pastaruoju metu neabejotinai visoje Lietuvoje krikštynų pobūviuose dominuoja giminės, o rečiausiai kviečiami kaimynai. Kiek mažiau negu kituose regionuose Vakarų Lietuvoje (ypač Mažojoje Lietuvoje) kviečiami draugai (šiuo požiūriu kitaip yra Dzūkijoje) (Paukštytė-Šaknienė 2007: 32; Paukštytė-Šaknienė 2009: 33) (**14 žemėlapis**; 10 pav.).

Nidos gyventoja pasakojo, kad jos vaiko krikštynose dalyvavo ne tik giminės, bet ir visi namo kaimynai, nes jie labai draugiškai sugyvena (IIES, b. 2339, l. 21). Draugystės faktorių nurodė ir pateikė iš Sedos (Mažeikių r.). Ji aiškino, kad nėra taip svarbu, kas kviečiamas, giminė ar draugas, svarbiausia geri tarpusavio santykiai, dažnas bendravimas (IIES, b. 2339, l. 108). Pateikėjos iš Rukų (Pagėgių sav.) žodžiais sakant: „savas tas, su kuriuos bendrauji, nesvarbu, giminė ar

draugas“ (pateikėja kvietė tik gimines) (IIES, b. 2338, l. 21).

Tačiau kur kas daugiau pateikėjų teigia, kad krikštynos yra šeimos šventė. „Paprastai į krikštynas kaimynų nekviečiame – tik gimines“, – pasakojo pateikėja iš Saugų (Šilutės r.) (IIES, b. 2338, l. 45). Gana kategoriškai pasakė 1970 m. gimusi rietaviškė: „Jau krikštynos – tai išimtinai giminių susiejimas“ (IIES, b. 2338, l. 105). Moteris iš Nemakščių (Raseinių r.) sakė: „Tokia jau mūsų šeimoje tradicija kviesti į krikštynas tik pačius artimiausius“ (IIES, b. 2338, l. 195). Šio ir ankstesnių tyrimų, atliktų kituose regionuose, metu tokia nuomonė buvo išsakyta ne kartą. Laiko perspektyvoje giminių ir draugų krikštynų pobūvyje mažėja. Karteniškė (Kretingos r.) pažymėjo, kad seniau žmonės kvietė ne tik gimines, bet ir kaimynus. Dabar dažniau tik gimines (IIES, b. 2339, l. 3). Kyla klausimas, kodėl? Kartais nurodoma, kad draugų nekviečia, nes „jiems nelieka vietos“ (IIES, b. 2339, l. 45) (Grūšlaukė, Kretingos r.). Arba, pasak kruopiškės, „jeigu rengiamos nedidelės krikštynos, dalyvauja tik giminės, o jei didesnės – tada kviečia ir pašalinius“ (IIES, b. 2339, l. 78).

Atlikę Vakarų Lietuvos tyrimą, galime vienareikšmiškai teigti, kad visoje Lietuvoje įsigali tradicija, jog XXI a. krikštynos – tai giminių susiejimas. Iš tikrųjų – labai artimų giminių, nes pateikėjai dažnai nurodo giminstės laipsnį: pirmiausia abiejų sutuoktinių tėvai, jų broliai ir seserys.

11 pav. Krikštynų pobūvio svečiai (%), n – 51; 12

Su šia tendencija glaudžiai susijęs kitas dalykas – tai dalyvaujančių vaišėse svečių skaičius. Pagal svečių skaičių, kaip ir ankstesnių tyrimų metu, galima išskirti keturias grupes: 1) iki dešimties dalyvių; 2) 11–20; 3) 21–30; 4) daugiau negu 30 (**15 žemėlapis**, 11 pav.).

Vakarų Lietuvoje, kaip ir kituose Lietuvos etnografiniuose regionuose, dominuoja 11–20 svečių grupės. Taip pat, kaip ir kituose regionuose, per pusę rečiau rengiami pobūviai dalyvaujant iki 10 žmonių, taip pat ir dalyvaujant 21–30 svečių (Paukštytė-Šaknienė 2007: 32; Paukštytė-Šaknienė 2009: 34). Šiuo požiūriu visoje Lietuvoje ryškėja tos pačios šiuolaikinių krikštynų tendencijos.

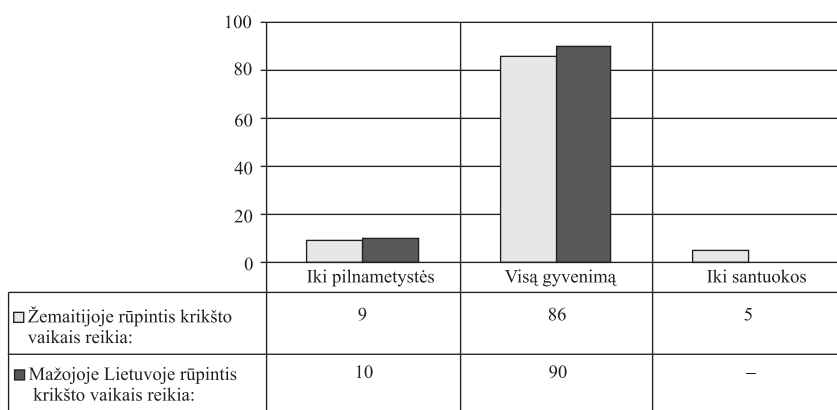
Nesiskiria ir praeityje katalikiškosios Žemaitijos bei liuteroniškosios Mažosios Lietuvos papročiai, nors, kaip jau minėjome, anksčiau būdavęs didesnis krikštatėvių būrys lėmė, ko gero, ir didesnį svečių skaičių šiame regione.

Skirtingo masto krikštynų pobūvis galėjo būti surengtas ir toje pačioje šeimoje. Suprantama, įtakos turėjo ne tik kintanti šeimos ekonominė padėtis, bet ir lyčių skirtumai. Kaip teigė I. Jablonskis, iškilmingos krikštynos su gausiais svečiais Skuodo apylinkėse buvo rengiamos tik pirmagimiams arba ilgai lauktiems sūnums, ūkių paveldėtojams. „Eilinio“ vaiko krikštynas namiškiai švęsavo vieni su krikštatėviais (Jablonskis 1993: 178). Nevienodos krikštynos tos pačios šeimos vaikams rengiamos ir dabar. Ne visada didesniu pobūviu išskiriamos pirmojo sūnaus krikštynos. Pateikėja iš Laukuvos

(Šilalės r.) į pirmo sūnaus krikštynas pakvietė apie 20 svečių, o į trečio – apie 40 svečių (IIES, b. 2238, l. 93). Ir ankstesniais laikais, ir šiandien vienas svarbiausių veiksnių apsisprendžiant dėl svečių skaičiaus yra tėvų finansinės galimybės. Kartais pasirinkimą gali nulemti ir noras lygiuotis į kitus bendruomenės narius. Tad svečių skaičius didinamas sekant kaimynų pavyzdžiu, arba atvirkščiai – mažinamas. Pavyzdžiui, Nemakščių (Raseinių r.) gyventoja pabrėžia: „Dabar mūsų krašte retas kuris daro dideles krikštynas“ (IIES, b. 2338, l. 183). Moters iš Nidos nuomone – „taip ir turėtų būti, kad krikštynose dalyvautų tik artimieji ir jų nedidelis ratas“ (IIES, b. 2339, l. 15). Tačiau turime nurodyti ir kitą šiuolaikinių krikštynų tendenciją – tėvų norą surengti savo vaikui išskirtines, prašmatnias krikštynas: sukviesti gausų svečių būrį, surengti puotą kavineje ar kaimo sodyboje. Stiprėja ir krikštatėvių noras preciziškai pasirengti krikštynų šventei. Todėl „išrandami“ vis nauji būdai sudominti svečius. Panašiai kaip ir vestuvių atveju, apgalvojamas ir parengiamas šventės scenarijus.

Krikštavaikių ir krikštatėvių tarpusavio santykiai

Krikštatėvių dalyvavimas buvo privalomas ar bent pageidaujamas ne tik kasdieniame krikštavaikio gyvenime, bet ir svarbiausiais jo gyvenimo momentais: einant Pirmosios komunijos, jam tuokiantis ar mirties atveju. Seniau mirus mažam krikštavaikiui, krikštamotė parū-

12 pav. Rūpinimosi krikšto vaikais laiko suvokimas (%), n – 44; 9

pindavo drabužėlių, o krikštatėvis – karstelį. Pateikėjos iš Šilutės teigimu, krikštamotė atnešdavo nupintą rūtų vainikėlį ir mirusiai mergytei uždėdavo ant galvytės, o berniukui prisegdavo prie marškinukų ar švarkelio atlapo (Paukštytė 1999: 123). J. Mickevičiaus teigimu:

Krikšto tėvai (kūmai) parenkami su dideliu atsargumu: kad nebūtų nedraugiškai nusiteikę, kad su jais nereiktų susipykti ar susibarti, kad būtų geri, blaivūs ir padorūs žmonės, gerų balsų (geri dainininkai), geros širdies, kurie reikalui atsiradus, mirus tėvams ar kitame kokiame varge galėtų vaikelio pasigailėti ir tikrus tėvelius atstoti (Mickevičius 1935: 96).

Nors žmonės mano, kad tarp krikštatėvių ir krikštavaikių užsimezga simboliniai giminystės ryšiai, tikima, kad krikštavaikis, kaip ir kraujo giminė, gali paveldėti krikštatėvių savybes. O kokie susiformuos krikštatėvių ir krikštavaikių ryšiai, visais laikais priklausė ir priklausos nuo jų tarpusavio santykių.

Pateikėjai išskyrė tris rūpinimosi krikšto vaikais laikotarpius: 1) iki pilnametystės; 2) iki santuokos; 3) visą gyvenimą (16 žemėlapis, 12 pav.). Turėdami duomenis iš visos Lietuvos, galime pagrįstai teigti, kad tik itin retais atvejais (šiaurinėje Aukštaitijos dalyje) krikštatėvystė suvokiama kaip vienadienė pareiga (Paukštytė-Šaknienė 2007: 33 ir Paukštytė-Šaknienė 2009: 35). Dauguma Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos gyventojų, sutikdami būti krikštatėviais, vienareikšmiškai teigia prisiimančią pareigą visam gyvenimui. Tik maža dalis pateikėjų iš Pietvakarių Lietuvos mano, kad pakaktų krikštavaikiu rūpintis iki pilnametystės. Pavyzdžiui,

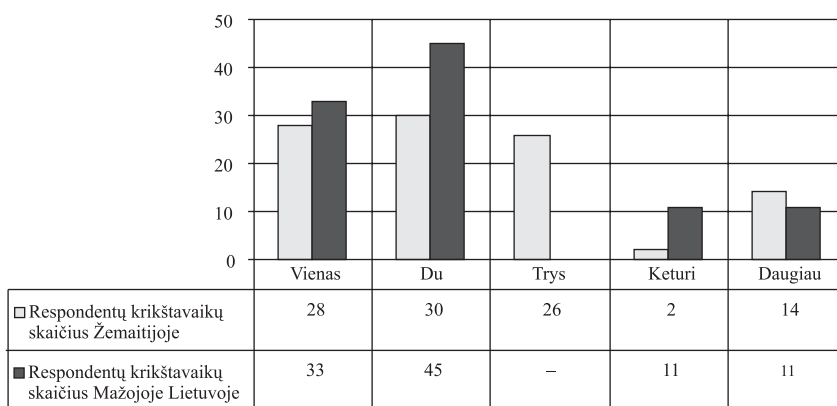
pateikėjos iš Sedos (Mažeikių r.) teigimu, jos dukrą krikštamotė lankė iki šiai sukako 18 metų. Ta proga padovanojo auksinį žiedą ir pasakė, kad dabar ji jau suaugusi ir daugiau nebereikia bendrauti. Tačiau pateikėja mano, kad su krikštavaikiu reikėtų draugauti visą gyvenimą (IIES, b. 2339, l. 111). Tirtose teritorijose tik Žemaitijoje buvo išskirta rūpinimosi krikštavaikiais iki jų santuokos kategorija.

Tyrimas parodė, kad apklaustos moterys turi nuo vieno iki keturių, o dalis ir daugiau krikštavaikių (17 žemėlapis, 13 pav.).

Vakarų Lietuvoje apklaustos moterys krikštavaikių turi daugiau negu kituose Lietuvos regionuose. Taigi požiūris į būtinumą rūpintis krikštavaikiais nėra proporcingas jų skaičiui. Galime teigti, kad daugiau krikštavaikių turi Vidurio Žemaitijos dalies gyventojos. Kaip skiriasi požiūris į krikštavaikių lankymą įvairiomis progomis?

Analizuodami progas, kada dažniausiai krikštatėviai lanko savo krikštavaikius, išskiriame šešis atvejus: 1) per gimtadienį; 2) per kalendorines šventes; 3) per Pirmąją Komuniją; 4) mokyklos baigimo proga; 5) tuokiantis; 6) be progos (18 žemėlapis, 14 pav.).

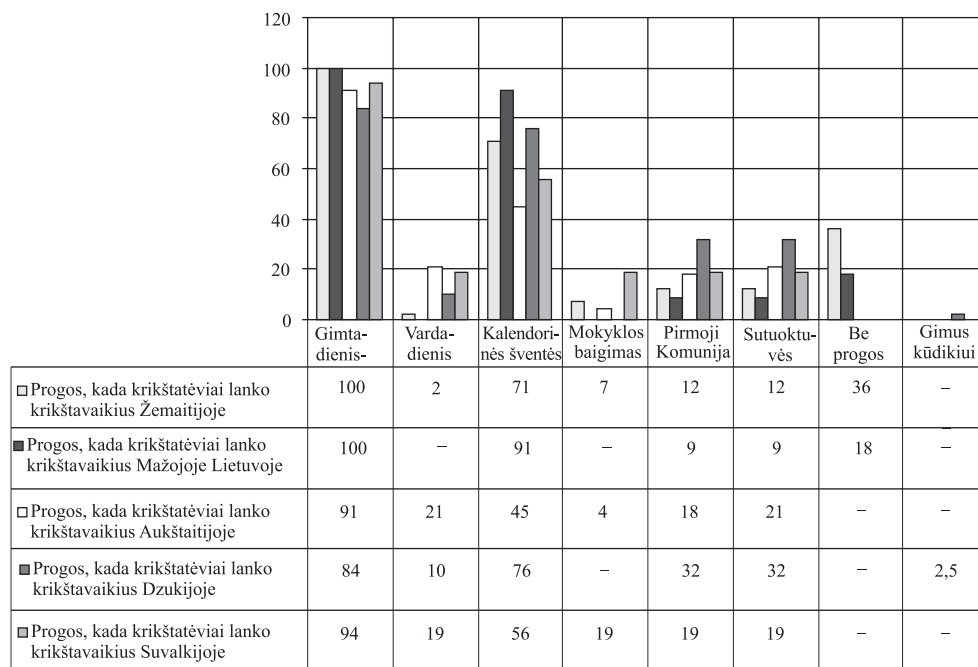
Progos, kada lankomi krikštavaikiai, yra panašios visoje Lietuvoje. Krikštavaikiai dažniausiai sveikinami gimtadienio proga. Ši tendencija, remiantis šių ir kitų regionų duomenimis, tampa vyraujančia visoje Lietuvoje (Paukštytė-Šaknienė 2007: 33 ir Paukštytė-Šaknienė 2009: 35). Krikštatėviai dažniausiai savo krikštavaikius lanko ne viena proga, tačiau krikštatėviams ir

13 pav. Respondentų krikštavaikų skaičius (%), n – 43; 9

krikštavaikiams bendrauti per gimtadienį visoje Lietuvoje tapo tradicija. Suomijos etnologas Matti Sarmela vardadienio šventę sieja su katalikiška kultūra, gimtadienio – su liuteroniška (suomiai ją perėmė iš vokiečių), tačiau ir šioje šalyje jos pradėtos švęsti tik XIX a. (Sar-

mela 1969: 108–109). Pirmiausia liuteroniškose šalyse paplitusi gimtadienio šventė Lietuvoje buvo gana vėlyvas liaudies kultūros reiškinys (Šaknys 2008: 22–23)¹⁷. Ne ką anksčiau pradėti švęsti ir vardadieniai. Tik XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje vardadienis plačiai švęstas

14 pav. Progos, kada krikštatėviai lanko krikštavaikius (%), n – 42; 11; 56; 25; 16

¹⁷ Ankstesnėje etnologijos istoriografijoje įsigalėjęs teiginys, kad Mažojoje Lietuvoje XVI a. buvo švenčiama gimimo diena, yra nemotyvuotas. Vienintelis šaltinis – Erazmas Stela, kuris nurodė, kad švenčiama ne gimimo diena, bet gimtuvės (Vėlius 2001: 22).

Žemaitijoje, o Mažojoje Lietuvoje – gimtadienis. Tačiau sovietmečiu visoje Lietuvoje dažnėjo gimtadienio ir re-tėjo vardo dienos šventimas. Remiantis Petro Kalniaus tyrimu, atliktu 1988–1990 m. Telšių mieste, švęsti vardo dieną buvo dar gana įprasta (nors paminimi beveik tik krikščioniški vardai) (Kalnius 2008: 521). Dabartiniai tyrimai patvirtina, kad galutinai išitvirtino gimtadienis, nes vardadieniai Vakarų Lietuvoje beveik nešvenčiami. O kituose etnografiniuose regionuose krikštatėviai savo krikštavaikius per vardadienį aplanko 10–21% atvejų (Paukštytė-Šaknienė 2007: 34 ir Paukštytė-Šaknienė 2009: 36).

1959 m. gimusi pateikėja iš Kartenos (Kretingos r.) turi tris krikštavaikius ir juos aplanko įvairiomis progomis (kai tik gali). Dalyvavo vieno krikštavaikio vestuvėse. Tačiau moteris pabrėžė, kad per gimtadienius būtinai visus aplanko, vieną jų sveikina jau 30 metų (IIES, b. 2339, l. 4). 1974 m. gimusi pateikėja iš Vidmantų (Kretingos r.) jau turi šešis krikštavaikius ir visus juos kasmet sveikina ir aplanko per gimtadienius. Moteris tai nurodė kaip nuolatinę progą (IIES, b. 2339, l. 34). Suprantama, kad sveikinant visada teikiamos dovanos, kurios parenkamos pagal amžių, lytį ir interesus. Pastaruoju metu visoje Lietuvoje išigali tendencija dovanoti pinigų, ypač vyresniems krikštavaikiams. Augant krikštavaikiams dovanų teikiama vis rečiau. Kaip sakė pateikėja iš Nidos, kai krikštavaikiai suauga, tada ryšys daugiau palaikomas bendraujant ir teikiant abipusę pagalbą (IIES, b. 2339, 16).

Gana dažnai (dažniau negu kituose regionuose, išskyrus Dzūkiją) krikštavaikiai lankomi ir kalendorinių švenčių metu. Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje yra išlikusi sena tradicija per Velykas apdovanoti krikštavaikius kiaušiniiais. Pateikėja iš Katyčių (Šilutės r.) jau kuris laikas Velykų rytą daro „velykinį lizdą“. Savo sode po krūmais, medžiais padeda po 2 litus. Tada vienu metu sukviečia savo vaikus ir krikštavaikį – visi eina ieškoti dovanų (IIES, b. 2338, l. 76).

Tyrimo metu fiksuoti labai reti atvejai, kada krikštavaikis sveikinamas Pirmosios Komunijos (tradiciskai liuteroniškoje Mažojoje Lietuvoje panašią reikšmę tu-

rėjo konfirmacija, po kurios buvo galima eiti į kūmus (Šaknys 1996: 156–157)) ir mokyklos baigimo progą. Nuo seno daugelyje Lietuvos vietų buvo paplitusi tradicija, kad krikštatėviai privalo dalyvauti krikštavaikiui tuokiantis, o neretai jie pirmiausia kviečiami į svočias ar piršlius (Paukštytė 1999: 123). Šis faktas Vakarų Lietuvoje fiksuojamas rečiau negu kitur, tačiau daliai pateikėjų ši progą – labai svarbi. Kužiuose (Šiaulių r.) gyvenanti moteris teigė, kad „čia į piršlius kviešti krikštatėvį yra tradicija“ (IIES, b. 2339, l. 162). Panašiai mano ir 1959 m. gimusi moteris iš Smalininkų (Jurbarko r.). Ji pasakojo apie jų krašto tradiciją į vestuves kviešti krikštatėvius kaip svečius, o neretai ir kaip piršlį ar svočią (IIES, b. 2338, l. 6). O 1968 m. gimusi pateikėja iš Veliuonos (Jurbarko r.) aiškino, kad „ši tradicija buvo si anksčiau, o dabar taip nebedaroma“ (IIES, b. 2338, l. 10). Kita, 1967 m. gimusi veliuniškė, mano, kad ir dabar į svočias ar piršlius prašomi krikštatėviai negali atsisakyti (IIES, b. 2338, l. 16).

Kaip tam tikrą regioninį savitumą galima įvardinti Vakarų Lietuvoje daugelio apklaustųjų nurodytą „lankymą be progos“, ypač būdingą Žemaitijoje¹⁸. Tačiau tai nėra naujas reiškinys, nes dalis pateikėjų, kaip ir kituose regionuose, su savo krikštavaikiiais susitinka labai dažnai (tik šio bendravimo nepriskyrė „lankymo be progos“ kategorijai), ypač tada, kai šie gyvena netoliese. Kaip kurie pateikėjų pasisakymai rodo, kad gražus abipusis bendravimas įmanomas ir gyvenant toli vieniems nuo kitų. Moters iš Juodkrantės dukros krikštatėviai išvažiavo gyventi į Londoną. Tačiau jie bent kartą per metus lankosi pas juos Lietuvoje, o pateikėja su šeima – Londone. Kitu metu vieni kitiems siunčia atvirukus, siuntinius. Dažnai bendrauja telefonu. Pateikėjos nuomone, turint abipusį norą bendrauti atstumai nėra reikšmingi (IIES, b. 2339, l. 30).

Lauko tyrimų metu bendraujant su pateikėjais atsiskleidė didžiausias tėvų troškimas, kad tarp krikštavaikių ir krikštatėvių gyvenime atsirastų ne deklaruojamas, bet realus bendravimas. Dažna pateikėja šiuo klausimu turi savo nuomonę, patirtį, kurią išsamiai dėstė ir analizavo pokalbio metu. Iškeliami svarbiausi,

¹⁸ Pavienių tokių paminėjimų būta ir kitur Lietuvoje, tačiau pateikėjos šio lankymo neįvardijo kaip atskiros kategorijos.

jų nuomone, dalykai: krikštavaikį reikia mylėti, juo rūpintis ir nuolat bendrauti – tada atsiranda abipusė simpatija ir tarpusavio supratimas. Nereta krikštamotė sakėsi jaučiasi esanti kaip antra mama, kurią krikštavaikis sveikina Motinos dienos ar gimtadienio proga. Krikšto tėvai yra pagrindiniai asmenys, į kuriuos, be tėvų, gali kreiptis visokeriopos pagalbos krikštavaikis. Pateikėja iš Gruzdžių (Šiaulių r.) atkreipė dėmesį į būtinybę krikštavaikiams pasitikėti krikštatėviais (IIES, b. 2339, l. 75), o moteris iš Ylakių (Skuodo r.) kaip svarbiausią dalyką iškelia dvasinį ryšį tarp krikštatėvių ir podžių, o tik po to finansinę paramą ir pan. (IIES, b. 2339, l. 58). Antai moters iš Žarėnų (Telšių r.) nuomone, „santykiai su pode turi būti mezgami nuo pat mažens. Jeigu nuo pat mažens vaiką mylėsi, tau podės visada rūpės“. Pavyzdžiui, vienam podei padėjo finansiškai jį operuojant, o kitai nupirko naujas basutes, nes ši atėjo ir sako: „Krikštamote, mano basutės suplyšo“. Pasak pateikėjos, „tik tada pasijusi, kad jiems esi svarbi ir reikalinga. Ir tave mylės, aplankys, nepamirš Motinos dienos ar kitų tavo gyvenimo įvykių“ (IIES, b. 2339, l. 141). Jau susiformavusiu artimu ryšiu su krikštavaikiais džiaugėsi ne viena pateikėja. Moteris iš Saugų (Šilutės r.), turinti 5 krikštavaikius, aiškino, kad krikštavaikiams labai svarbus jos dėmesys, svarbu ne tik nepamiršti įvairiomis progomis pasveikinti ir įteikti dovanėlių, bet prisiminti ir be progų – jie tai net labiau vertina (IIES, b. 2338, l. 48). Pateikėja iš Viekiškių (Mažeikių r.) mano, kad tarpusavio ryšiai tampa ypač glaudūs, kada „tampama kryžmai kūmais“, būtent kada šeimos krikštija vieni kitų vaikus (IIES, b. 2339, l. 99).

Tačiau gyvenime būna ir priešingai. Pateikėjos tai sieja su padarytomis klaidomis pasirenkant krikštatėvius: giminytės laipsnis, amžius ir pan. Pateikėja iš Papilės (Akmenės r.) tapo pusseserės mergaitės krikštamote, netikėtai susirgus iš anksto kviestai kūmai, bet dabar nejaučianti su ja artimo ryšio. Pagrindine to priežastimi moteris laiko dar iki krikšto nebuvus artimo bendravimo. Jai tapus krikštamote, šeimos nepradėjo artimiau bendrauti (IIES, b. 2339, l. 92–93). Kitą netinkamo tarpusavio bendravimo atvejį pateikė moteris iš Platelių (Plungės r.), kuri pati suformulavo tokias priežastis: 1) krikštijo būdama 17 metų; 2) tapo tolimesnio

giminaičio, su kuriuos nebendravo, krikštamote (IIES, b. 2339, l. 117). Visa tai rodo, kad žmogus ne tik prisimdamas kūmystės pareigą, bet ir ją siūlydamas turi būti atsakingas. Juk nevykdantis pareigos ar tik iš dalies ją vykdantis krikštatėvis kartais jaučiasi nepatogiai prieš krikštavaikį, jo artimuosius.

Kai kuriose šeimose laikomasi gražios tradicijos visada į šeimos šventes, net ir visai menkas, kviesti vaikų krikštatėvius. Krikštavaikių ir krikštatėvių tarpusavio santykių modeliavimas, paremtas išipareigojimu ir abipuse simpatija, yra vienas iš esminių ir šiuolaikinių krikštynų papročių sudedamųjų dalių.

Sovietinės vardynos

Sovietmečio ateistinės propagandos leidiniuose buvo nurodoma, kad „kiekvieno tarybinio žmogaus pareiga yra įtikinimo priemonėmis kovoti prieš vaikų krikštijimą, lygiai kaip ir prieš visas kitas religijos praktikuojamas apeigas“ (Ragauskas 1975: 63). Tyrinėdami šių dienų vaiko gimimo socialinio įteisinimo papročius, vis dar susiduriame su sovietmečio kultūros palikimu, kai mėginant paneigti bažnytinį krikštą, buvo siekta įtvirtinti religinio pagrindo neturinčią vardynų ceremoniją. Pasak Davido Kertznerio, artimos ritualo sąsajos su „tradicija“ gali lengvai užmaskuoti slaptus siekius ją keisti ir panaudoti ideloginiais tikslais (Kertzner 2005: 189–201). Pavyzdžiui, Sovietų Rusijoje jau XX a. trečiajame dešimtmetyje buvo keliamos ne krikštynos, o „oktiabrinės“ (Bromlėjus 1981: 6). Panašaus tikslo siekta ir sovietinėje Lietuvoje. Tradicinių krikštynų pavyzdžiu kurtas civilinių vardynų ritualas. Pavyzdžiui, Telšių r. Viešvėnų apylinkėse pirmą kartą vardynos buvo šventos 1963 m. rugsėjo 1 d. (I. Čepienė, D. Gudelis 1964: 14), Šilalės r. Kvedarnos apylinkėse – 1964 m. (Čepienė 2005: 119). Ir nors statistiniai duomenys rodo, kad 1976 m. 49%, o 1982 m. – jau 73,4% naujagimių vardai buvo suteikti iškilmingai (Imbrasienė 1983: 110), mano nuomone, tokios vardynos menkai pateisino sovietinės valdžios lūkesčius, ypač Vakarų Lietuvoje. Neretai vardynų dieną kūdikiai krikštijami ir bažnyčioje. Petras Pečiūra, analizuodamas sovietmečio ateistinės propagandos įtaką krikštui Kretingos rajone, konstatavo praktikuojant

gyvas „religines apeigas būtines šeimos šventėse“, ir netgi 1972 m. bažnyčioje krikštyta net 58 % kūdikių (visoje Lietuvoje 1968 m. – tik 51 %). Šią situaciją autorius siejo su nepakankamai gerai organizuojamomis civilinėmis apeigomis (Pečiūra 1974: 118–119). Pirmosios civilinės vardynos vyko Aukštaitijoje ar prie šio regiono (Paukštytė-Šaknienė 2007: 36), o remiantis buvusio LSSR kultūros ministro 1979 m. pranešimu, geriausiai civilinės vardynos organizuotos aukštaitiškuose regionuose, o iš žemaitiškų paminėti tik Tauragės ir Kelmės rajonai (Bielinis 1979: 8).

Kaip rodo atlikti lauko tyrimai, vargu ar galima tikėti sovietine statistika, kad civilinių vardynų sparčiai daugėjo. Remiantis oficialiais duomenimis iš Lauksargių apyl. (Tauragės r.), čia 1981 m. buvo užregistruotas 41 kūdikio gimimas, iškilmingai vardas suteiktas 26 vaikams, 1982 m. iš 46 gimusių vardynas šventė 10 vaikų, o iki 1983 m. liepos 1 d. užregistruota 17 gimimų ir švęstos 9 vardynos (IIES, b. 1138, l. 14. Užr. E. Venskauskaitė, 1983 m.).

Remiantis pastarojo lauko tyrimo duomenimis, Vakarų Lietuvoje 1981–1990 m. civilinės vardynos buvo surengtos tik septyniems vaikams. Toks duomenų kiekis nėra reprezentatyvus, kad galėtume atlikti išsamią analizę. Remdamiesi ir kitais šaltiniais, aptarsime šešiose Žemaitijos vietovėse fiksuotus civilinių vardynų atvejus.

Pavyzdžiui, vardynos buvo rengtos tik vienam iš dviejų 1959 m. gimusios pateikėjos iš Smalininkų (Jurbarko r.) vaikų – būtent 1981 m. Dukrai, gimusiai 1983 m., jau vardynų nerengė. Moteris aiškino, jog „tuo metu pasakė, kad reikia vaiką nešti į vardynas, tai jie ir nešė. Vardynos vyko kultūros namuose, kur buvo ir daugiau vaikų. Visiems susirinkusiems tėvams iškilmingai atidavė vaikų gimimo liudijimus, pasveikino.“ Pateikėjos nuomone, tai buvo tikra šventė, jautėsi iškilminga nuotaika, buvo surengtas vaikų koncertas. Tą pačią dieną po pietų vaiką ir pakrikštijo (IIES, b. 2238, l. 4–5). Kai kurių pateikėjų nuomone, jos buvusios visai patrauklios. Pavyzdžiui, Lauksargių apylinkės vykdomasis komitetas siūsdavo naujagimio motinai sveikinimą ir kvietimą per tris mėnesius užregistruoti naujagimį. O likus dviem savaitėms iki vardynų, siūsdavo pranešimą kvietimą į tėvų darbovietes, kad jų kolegos galėtų ateiti

pasveikinti. Sutartą dieną atvykusius į vardynų šventę dalyvius pasitikdavo kaimo kapela su maršu. Ceremonija vykdavo labai iškilmingai pagal specialų scenarijų. Čia vardynos pradėtos organizuoti nuo 1967 m., todėl ceremonialas visą laiką buvo tobulinamas. Ilgainiui tapo itin iškilmingu, ypač pradėjus kreipti daug dėmesio į naujų tradicijų propagavimą (IIES, b. 1138, l. 1–9. Užr. E. Venskauskaitė 1983 m.). Vardynos buvo tobulinamos ir Kvėdarnoje. 1969 m. vykdomajam komitetui persikėlus į naują pastatą, vardynas pradėta rengti iškilmingiau. Prie įėjimo į salę šventės dalyvius sutikdavo tautiniais rūbais pasipuošusių saviveiklininkų poros su juostų tiltu grojant kaimo kapelai, tėvai ir vardatėviai su naujagimiu buvo įvedami į salę, sveikinami ir sodinami į jiems paruoštas kėdes, darbo kolektyvų atstovai teikė dovanas naujagimiu, spaliukai ir pionieriai deklamavo eiles, nuo 1971 m. buvo rašomas vardynų metraštis, į kurį įrašydavo vardynų datą, naujagimio vardą, tėvų ir vardatėvių vardus ir pavardes, vėliau įklijuodavo įvairių šventės momentų nuotraukas (Čepienė 1985: 119).

Vilkyškiuose (Šilutės r.) 1966 m. gimusi pateikėja pasakojo, kad kai 1985 m. nešė sūnų į vardynas, ten susirinko apie 20 vaikų. Visiems davė po medalį. Paklausta, ar dabar būtų tikslinga rengti iškilmingas vardynas, mano, „jog anuomet tai buvusi smagi šventė, gal ir dabar žmonės norėtų tokios savo vaikams, juk prievartos nebuvo“ (IIES, b. 2238, l. 40–41). Iškilmingas vardynas 1988 m. rengė savo vaikui pateikėja iš Kuniškių (Tauragės r.) (IIES, b. 2238, l. 130–131). Apie tais pačiais metais vykusias vaiko vardynas pasakojo ir pateikėja iš Bazilionų (Šiaulių r.). 1994 m. gimusi moteris iš Žarėnų (Telšių r.) vardynas rengė trims savo vaikams, gimusiems 1983, 1986 ir 1987 m. Moteris tikino, jog sovietmečiu „čia buvo tokia tvarka, kad kartą per mėnesį buvo rengiamos Žarėnuose vardynos. Prievartos nebuvo, bet žmonės eidavo. Buvo įdomu, nes valdžia įdomiai organizuodavo: vaikai gaudavo medalius, rengdavo iškilmingą pasveikinimą su „gandru“, buvo ruošiamos vaišės“ (IIES, b. 2239, l. 139).

Šatiškė (Skuodo r.) taip pat nesigaili, kad sutiko rengti 1985 m. gimusio vaiko vardynas (IIES, b. 2339, l. 58–59). O pateikėja iš Platelių (Plungės r.) 1990 m., nors tą pačią dieną vaiką ir krikštijo, nuėjo ir į vardynas

(IIES, b. 2239, l. 115). 1990 m. į vardynas savo vaiką nešė ir veliuoniškė. Moteris teigė mačiusi, kaip vaikus nešė į iškilmingas vardynas dar ir 1993–1994 m. Vėliau ši tradicija nunyko (IIES, b. 2238, l. 16–17). Reikia pažymėti, kad šis faktas būtų turbūt vienintelis atvejis, patvirtinantis civilinių vardynų šventimą po 1990 m., nes buvo visuotinai jų atsisakyta (Paukštytė-Šaknienė 2007: 36–38).

Pirmosios vardynos neretai buvo rengiamos per prievartą. Pateikėjos iš Bazilionų (Šiaulių r.), gimusios 1947 m., teigimu, 1963–1966 m. gimusiems jos vaikams vardynos vyko priverstinai, nes be jų neatiduodavo tėvams vaiko gimimo metrikų (IIES, b. 2238, l. 166–167).

Teoriškai rengti vardynas galima ir šiuo metu, kaip numatyta civilinės būklės aktų registravimo taisyklėse (Civilinės būklės... 1999). Pateikti atvejai iš Vakarų Lietuvos parodė, kad kaip ir Aukštaitijoje, dalį žmonių sovietmečiu vardynos tenkino, kai kurie jų tikėjo šios šventės prasmingumu, tačiau jos neišstūmė krikštynų. Sovietmečiu dalis gyventojų krikštijo vaikus bažnyčioje slapta, o vien tik civilinį vardynų ritualą pasirinkę žmonės rengė analogišką pobūvį, kaip ir po bažnytinių krikštynų. Vis dėlto dėl sovietinės ateistinės ideologijos ir kartu dėl neišvengiamos modernėjimo daromos įtakos daugelis krikštynų papročių redukovosi, modifikavosi ar nunyko (plč. Paukštytė-Šaknienė 2007: 36–38).

Žemaičių ir Mažosios Lietuvos gyventojų papročių savitumai

Apibendrinę ir palyginę dabartinius Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos krikštynų papročius bei atskleidę juos visos Lietuvos kontekste, specifinių kurio nors regiono savitumų išvelgsime nedaug. Visuose penkiuose Lietuvos etnografiniuose regionuose krikštas suvokiamas kaip krikščioniška būtinybė, o dauguma apklaustųjų jį supranta dar ir kaip šeimos tradiciją. Tačiau tirtuose regionuose skiriasi krikšto laikas. Aukštaitijoje ir Dzūkijoje krikštijama anksčiau nei Suvalkijoje ar Mažojoje Lietuvoje, o Žemaitiją galėtume išskirti per vidurį. Čia panašiai suvokiamas ir laikas, per kurį reikėtų pakrikštyti kūdikį. Kaip ir visoje Lietuvoje, vakarinėje šio krašto dalyje dominuoja 11–20 žmonių krikštynų vaišės, o į krikštatevius pasirenkami giminės. Dauguma žemaičių

supranta, kad be rimtos priežasties atsisakyti būti kūmu negalima, o tarp Mažosios Lietuvos pateikėjų ši nuostata jau nėra tokia griežta. Abiejuose regionuose dominuoja pateisinamas atsisakymo būti krikštateviu motyvas – moters nėštumas. Kiek mažesnė Vakarų Lietuvos gyventojų dalis (tačiau dažniau negu kitur Lietuvoje) tiki, kad atsisakymas gali turėti neigiamų padarinių krikštavaikiams. Didesni skirtumai Vakarų Lietuvoje pastebėti tiriant krikšto marškinėlius, nes kitaip, nei kitur Lietuvoje, didesnėje dalyje Mažosios Lietuvos ir dalyje Žemaitijos vietovių krikšto marškinėliai jau yra išnykę.

Šiuose regionuose labiau pakitusios ir krikštynų metu atliekamos apeigos. Perimta senoji tradicija neretai derinama su žiniomis, gautomis per internetą. Tačiau čia, kaip ir kitur Lietuvoje, dominuoja viešas kūdikio rengimas prieš krikštą. Vakarų Lietuvoje gausu įvairiausių „išpirkų“ ir teikiamų dovanų – nuo tradicinių iki sugalvotų naujų veiksnių. Beto čia, kaip ir kitur Lietuvoje, dar svarbi „kūmų spaudimo“ apeiga.

Krikštavaikiai lankomi per gimtadienius ir kalendorines šventes (Mažojoje Lietuvoje dažniau). Vakarų Lietuvoje, ypač Žemaitijoje, būdinga lankyti – krikštavaikius ir „be ypatingos progos“. Akivaizdus tėvų troškimas, kad tarp krikštatevių ir krikštavaikių atsirastų ne deklaruojamas, o realus ryšys. Kiek dažniau negu visoje Lietuvoje, manoma, kad krikštavaikiu reikia rūpintis visą gyvenimą.

Neliko buvusių papročių savitumų, kuriuos lėmė konfesiniai skirtumai socialiai įteisinant vaiką (kūmų skaičius ir kt.). Krikštynų papročių analizė rodo, kad Lietuvai priklausančioje buvusios Mažosios Lietuvos dalyje atsikėlus naujiems gyventojams susiformavo saviti papročiai, kai kurie jų perimti iš Žemaitijos, Suvalkijos (šiuos tris regionus sieja ir intensyvi modernizacija), o kitų regionų kultūros bruožų pastebėta kiek mažiau.

Išvados

Tyrimais Žemaitijoje bei Mažojoje Lietuvoje buvo užbaigtos, kartografinė analize paremtos vaiko gimimo socialinio papročių įteisinimo studijos Lietuvoje. Lygin-

dami įvairius Lietuvos etnografinius regionus mėginome atsakyti į klausimą – kaip ir kokiomis formomis modernioje kultūroje išlieka tradiciniai papročiai. Tyrimo metu buvo išanalizuoti krikšto motyvai, jo laikas, požiūris, kada jau reikėtų krikštyti vaiką, krikštatėvių parinkimo ir galimo atsisakymo būti krikštatėviais priežastys, krikšto marškinėlių išvaizda ir jiems suteikiama apeiginė reikšmė. Taip pat nagrinėjome su krikštytomis susijusias apeigas: šia proga keliamą pobūvį ir jo dalyvių vaidmenį; požiūrį, iki kada reikia rūpintis krikšto vaikais; progas, kai krikštavaikiai lankomi.

Šis tyrimas padėjo atskleisti Vakarų Lietuvos krikštytųjų papročių regioninius savitumus visos Lietuvos kontekste. Nustatyta, kad, kaip ir kitur Lietuvoje, mažiausiai pakitę iki šių dienų išliko krikšto motyvai. Kartais jie buvo susiję ne tik su religiniu aspektu, lokaliu bendruomenės ar giminių kontrole, bet ir su nuo seno gyvavusiais tikėjimais, kad po krikšto vaikas tampa ramesnis, su baime, kad vaikas be krikšto nenumirtų. Krikštas pirmiausia suvokiamas kaip krikščioniška būtinybė. Daugiau kaip pusė šeimų suvokia jį kaip šeimos tradiciją, be to, Žemaitijoje dalis pateikėjų nurodė krikštiję vaikus ir paraginanti tėvų ir senelių. Dėl šių priežasčių siekta nedelsti krikštyti vaiką. Tačiau vidutinis laikas, kada vaikai krikštijami Lietuvos etnografiniuose regionuose, skiriasi. Žemaitijoje vaikus krikštija 4–8 mėnesių amžiaus, o Mažojoje Lietuvoje 7–12 mėnesių amžiaus. Aukštaitijoje ir Dzūkijoje pasirenkamas ankstesnis krikšto laikas nei Suvalkijoje ar Mažojoje Lietuvoje. O Žemaitija šiuo požiūriu yra per vidurį.

Tiek tradicinėje, tiek ir šių dienų kultūroje krikštatėvių parinkimui teikiama nemaža reikšmė, tačiau šiomis dienomis prioritetas teikiamas krikštatėviams giminėms. Renkantis krikštatėvius iki dabar vyrauja nuostata/tikėjimas, kad krikštavaikiai „paveldi“ krikštatėvių charakterio ir kitas savybes. Kaip ir ankstesniais laikais, atsisakyti būti krikštatėviais galima tik dėl labai rimtų priežasčių, o atsisakymas, žmonių nuomone, gali turėti neigiamų padarinių kūdikiui, rečiau – ir pačiam atsisakiusiam. Nėštumas – labiausiai pateisinama atsisakymo būti krikštamote priežastis visoje Lietuvoje.

Tradicinėje kaimo kultūroje beveik svarbiausia krikštamotės dovana buvo laikomi krikšto marškinėliai. Kitaip negu kitur Lietuvoje, Žemaitijoje ir Mažojoje

Lietuvoje krikšto marškinėlių tradicija sparčiai nyksta. Tose vietose, kur ji dar gyva, Vakarų Lietuvoje maždaug vienodai paplitę tradiciniai suformuotos medžiagos ir vėliau atsiradę apsiausto-skraistės formos marškinėliai. Abiejuose regionuose krikšto marškinėlius numatoma saugoti iki vaiko pilnametystės. Kaip ir Suvalkijoje, čia sparčiai nyksta tikėjimas, kad krikšto marškinėlių negalima skolinti.

Panašiai kaip ir bažnytinis krikštas, buvo svarbus ir liaudiškasis krikšto pažymėjimas, turėjęs nemažai įtakos būsimam žmogaus gyvenimui. Nors ilgainiui liaudies papročiai kito, tačiau dalis išlikė savo apeiginę vertę ir yra praktikuojami šių dienų krikštynose. Tradicijos požiūriu šiais laikais iki krikšto ir per krikštynas atliekami apeiginiai veiksmai yra reikšmingi socialinio krikštavaikio įteisinimo ir krikštatėvių vaidmens įtvirtinimo požiūriu. Tačiau sparčiai kinta būdai (net ir palyginti su anksčiau tyrinėtiais regionais), padedantys siekti šio tikslo. Keičiantis tradicijos sampratai, kartais šeimos papročiai, perimti iš tėvų ir senelių, laikomi pasenusiais, neįdomiais ir ieškoma naujų. Vis dažniau žinių ieškoma internete. Kita vertus, pateikėjai rodo norą „gaivinti“ tradicines apeigas. Tačiau abiem atvejais darosi sunku išskirti XXI a. krikštytųjų papročių savitumus etnografinių regionų kontekste.

Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos regionai, palyginti su iki šiol tyrinėtiais, išsiskiria juose praktikuojamų „išpirkos“ formų įvairove. Vis dar populiariausias tebėra krikštamotės ant vaišių stalo dedamas pyragas. „Kūmos pyrago“ tradicija ypač stipri šiaurinėje Žemaitijos dalyje. O šiuolaikinėse krikštynose regioninį savitumą išlaikęs „lėlės kojos“ dalijimo paprotys atskleidė, kad tuo pačiu terminu įvardijamos skirtingos praktikos.

Pagrindiniai asmenys, atliekantys svarbų vaidmenį per visus krikštytųjų etapus, ir dabar yra krikštatėviai, kurie daug dėmesio skiria ne tik krikštavaikiui, bet ir svečiams. Pasiruošimas krikštynomis kartais palyginamas su pasiruošimu vestuvėms. Gana aiškus krikštatėvių noras preciziškai pasirengti krikštytųjų šventei. Tad vis „išrandama“ naujų būdų sudominti svečius. Panašiai kaip ir vestuvių atveju, apgalvojamas ir parengiamas šventės scenarijus. Tačiau kaip ir kitur Lietuvoje, į krikštytųjų pobūvį kviečiami daugiausia artimi giminės, todėl susirenka 11–20 svečių.

Buvo privaloma ar bent jau pageidaujama dalyvauti krikštateviams ne tik kasdieniame krikštavaikio gyvenime, bet ir svarbiausiais jo gyvenimo momentais. Vakarų Lietuvoje krikštavaikiai dažniausiai lankomi per gimtadienius ir kalendorines šventes (Mažojoje Lietuvoje dažniau). Kitaip negu kitur Lietuvoje, Vakarų Lietuvoje, ypač Žemaitijoje, būdinga lankyti krikštavaikius ir „be ypatingos progos“. Šiuose regionuose kiek dažniau negu visoje Lietuvoje manoma, kad krikštavaikiu reikia rūpintis visą gyvenimą.

Tyrimas atskleidė, kad nors Vakarų Lietuvos vaiko socialinio įteisinimo papročiuose gausu moderniosios kultūros elementų, visoje Lietuvoje krikštas ir krikštynos iki šių dienų yra svarbus įvykis daugumai Lietuvos gyventojų. Krikštynos suvokiamos kaip reikšmingas bendruomeninis įvykis. Išsikelta hipotetinė teiginį, kad iki šiol gyvuoja iš senelių ir tėvų paveldėti tradicinės elgsenos stereotipai, galime patvirtinti tik iš dalies. Šių dienų visuomenėje tebėra svarbiausia socialiai įteisinti kūdikio gimimą, o keičiantis tradicijos sampratai, sparčiai kinta to įteisinimo formos.

Šaltiniai ir literatūra

Etnografiniai aprašai. 1975 m. surinko A. Urbienė, *IIES*, b. 640.

Gimtuvių papročiai. 1993 m. surinko R. Paukštytė, *IIES*, b. 1651.

Gimtuvių papročiai. 1993 m. surinko E. Norgėlaitė, *IIES*, b. 1671.

Gimtuvių papročiai. 1994 m. surinko R. Paukštytė, *IIES*, b. 1715.

Krikštynos ir vardynos. 2008 m. surinko R. Paukštytė-Šaknienė, *IIES*, b. 2338.

Krikštynos ir vardynos. 2009 m. surinko R. Paukštytė-Šaknienė, *IIES*, b. 2339.

Vardynos (krikštynos) ir jų papročiai. 1983 m. surinko E. Venskauskaitė, *IIES*, b. 1138.

Etnografiniai aprašai. 1976 m. surinko A. Urbienė, *IIES*, b. 640.

* * *

Adomavičienė Elena. 1990. Krikštynos, *Kraštotyra* 24: 79–80.

Arnold H. John. 2005. *Belief and Unbelief in Medieval Europe*. London: Hodder Education.

Balys Jonas. 1937. Iš Mažosios Lietuvos tautosakos, *Tautosakos darbai* 3: 5–91.

Balys Jonas. 1948. Nuo lopšio iki karsto, *Lietuvių tautosakos skaitymai* 1–2: 154–163.

Balys Jonas. 1978. *Vaikystė ir vedybos*. Silver Spring.

Balys Jonas. 2004. *Raštai* 5. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Bauer Gerhard. 1972. *Gesellschaft und Weltbild im Baltischen Traditionsmeileu*, Heidelberg.

Bell Catherine. 1997. *Ritual. Perspectives and Dimensions*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Bielinis Jonas. 1979. LTSR kultūros ministro, Respublikinės liaudies tradicijų tarybos pirmininko J. Bielinio pasisakymas: 4–19, *LKP miestų ir rajonų komitetų sekretorių, miestų ir rajonų vykdomųjų komitetų pirmininkų pavaduotojų, grupės ministerijų, žinybų ir organizacijų vadovų pasitarimo, skirto civilinių apeigų ir tradicijų vaidmeniui didinti, komunistiškai auklėjant darbo žmones, įvykusio 1978 m. birželio 16 d. Kaišiadoryse, medžiaga*. Vilnius.

Bromlėjus Julianas. 1981. Naujosios apeigos – svarbus tarybinio gyvenimo būdo komponentas: 5–19, *Mūsų apeigos ir šventės*. Kaunas: Šviesa.

Civilinės būklės aktų registravimo laikinosios taisyklės. 1999. *Vyriausybės žinios* 29.

Čepaitienė Auksuolė. 2010. Giminytės idėja ir paveikslas: genealoginis mąstymas Lietuvoje, *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 10(19): 11–36.

Čepienė Irena, Gudelis D. 1964. Sutuoktuvės. Vardynos.

- Čepienė Irena. 1985. Šiuolaikinės šeimos ir buitinės tradicijos Kvėdarnos apylinkėse. *Kraštotyra* 15: 118–122.
- Česnauskytė Daiva, Venclovaitė Laura. 2006. Gimtuvės: 182–192. *Papilė*. Vilnius: Versmė.
- Čilvinaitė Marijona. 1940. Gimdyvės ir jų higiena, *Gimtasai kraštas* 3–4: 291–297.
- Dundulienė Pranė. 1999. *Senieji lietuvių šeimos papročiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Filimonova T. D. 1999. Nemcy: 164–184. Gratsianskaia N. N.; Kozhanovskii A. N. (red.). *Rozhdenie rebenka v obychaiakh i obriadakh. Strany zarubezhnoi Evropy*. Moskva: Nauka.
- Gerulaitienė Vilija (sud.). 2011. Teodoras Lepneris. *Prūsų lietuvis*. Vilnius: LII leidykla.
- Gizevijus Eduardas. 1970. Kai kurie dar prieš keletą dešimtmečių buvę lietuvininkų gimtųjų ir krikštynų papročiai, *Lietuvininkai* (sud. V. Milius). Vilnius: Vaga.
- Hann Jin Hee. 2004. Birth Rituals 48–53, F. A. Salamone (ed) *Encyclopedia of Religious Rites, Rituals and Festivals*. New York, London: Routledge.
- Heywood Colin. 2001. *A History of Childhood. Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times*. Cambridge: Polity Press.
- Imbrasienė Birutė. 1983. Vardynų apeigos ir jų veikėjai: 107–110, *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1981 ir 1982 metais*. Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas.
- Jablonskis Ignas. 1993. *Budrių kaimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Jucevičius Liudvikas Adomas. 1959. *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Kirdienė Gaila. *Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje*. Vilnius: Kronta, 2000.
- Lukšaitė Ingė. 1981. Kultūra vėlyvojo feodalizmo laikotarpiu: 186: 333, J. Jurginis, I. Lukšaitė. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai (feodalizmo epocha iki aštuonioliktojo amžiaus)*. Vilnius: Mokslas.
- Jurginis Juozas. 1978. *Lietuvos valstiečių istorija (nuo seniausių laikų iki baudžiavos panaikinimo)*. Vilnius: Mokslas.
- Juška Albertas. 1997. *Mažosios Lietuvos Bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Kalnius Petras. 2008. Etnokultūriniai šeimos švenčių pokyčiai dabartinėje miesto šeimoje: 515–530, A. Vyšniauskaitė, P. Kalnius, R. Paukštytė-Šaknienė, *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis.
- Kertzner I. David. 2005. The Rites of Pover: 189–201. G. Harvey (ed.). *Ritual and Religious Belief*. New York: Routledge.
- Končius Ignas. 1996. *Žemaičio šnekos*. Vilnius: Vaga.
- Kralikauskaitė Reda. 1999. Krikštynų papročiai: 500–502, *Plateliai*. Vilnius: Versmė.
- Lukšaitė Ingė (sud.). 2006. Matas Pretorijus, *Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla*. Vilnius: Pradai.
- Merkienė Irena Regina. 2001. Kultūrinio teritorinio tapatumo raiška ir tradicijų pavidalai kaimo gyvenime (XIX a. antroji – XX a. pirmoji pusė): 589–702. *Veliuona*. Vilnius: Versmė.
- Mickevičius Juozas. 1935. Žemaičių krikštynos, *Tautosakos darbai*, 1: 86–111.
- Račiūnaitė-Paužuolienė Rasa. 2006. XIX a. pabaigos – XXI a. gyvenimo ciklo papročiai: 164–182. *Papilė* 2–3 dalys. Vilnius: Versmė.
- Paukštytė-Šaknienė Rasa. 2006. Sauga ar simbolis: liaudiškasis krikšto marškinėlių suvokimas moderniojoje visuomenėje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 29: 71–82.
- Paukštytė-Šaknienė Rasa. 2007. Vaiko gimties socialinio įteisinimo papročiai: 17–64. Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. *Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai*. Vilnius: LII leidykla.
- Paukštytė-Šaknienė Rasa. 2009a. Mažosios Lietuvos kultūrinio savitumo raiška senųjų rašytinių šaltinių kontekste. *Lituanistica* 55: 3–4(79–80): 162–173.
- Paukštytė-Šaknienė Rasa. 2009. Vaiko gimties socialinio įteisinimo papročiai: 17–62. Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. *Lietuvos kultūra. Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*. Vilnius: LII leidykla.
- Paukštytė Rasa. 1992. Gimtųjų papročiai: 390–395. *Rietavo apylinkės*. Kaunas: Lietuvos kraštotyros draugija.
- Paukštytė Rasa. 1999. *Gimtuvės ir krikštynos Lietuvos kaimo gyvenime XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Diemedis.

- Paukštytė Rasa. 2000. Latvijos lietuvių krikščynos po 1991 metų. *Liaudies kultūra* 3: 30–33.
- Pečiūra Petras. 1974. *Tradicijos vakar ir šiandien (religinių tradicijų pakeitimas naujomis šventėmis ir apeigomis)*. Vilnius: Mintis.
- Petrošienė Lina. 2007. Klaipėdos krašto etninė muzika XX amžiuje: vietinių tradicijų kitimo priežastys: 165–193, I. R. Merkienė (sud.). *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste*. Vilnius: Versus Aureus.
- Poška Dionizas. 1959. *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Prašmantaitė Aldona. 2010. Kunigaikščio Bogdano Oginskio (1848–1909 m.) krikšto ir krikštynų intriga: faktai ir interpretacijos: 213–236. R. Stukienė-Šmigelskytė (sud.). *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Račiūnaitė-Paužuolienė Rasa. 2006. XIX a. pabaigos – XXI a. pradžios gyvenimo ciklo papročiai: 164–182. Vida Girinkienė (vyr. red.) *Papilė* 2–3. Vilnius: Versmė.
- Račiūnaitė Rasa. 2002. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje. Gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaigos – XX a. vidurys)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Ragauskas Jonas. 1975. *Katalikų religinės šventės ir apeigos*. Vilnius: Mintis.
- Rao Ursula. 2008. Ritual in Society: 143–160, Jens Kreinath, Jan Snock, Maichael Stausberg (eds). *Theorizing Rituals. Classical Topic. Theoretical Approaches, Analytical Concepts*. Leiden, Boston: Brill.
- Rusnė. 1992. Pasakomoji tautosaka: 225–234. Vilnius: Mintis.
- Sarmela Matti. 1969. *Reciprocity Systems of the Rural Society in the Finnish-Karelian Area with Special Reference to Social Intercourse of the Youth*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Šaknys Žilvytis Bernardas. 1996. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. antrojoje pusėje*. Vilnius: Pradai.
- Šaknys Žilvytis. 2008. Vardadienis ir gimtadienis aukštaičių kultūroje: kartografinis tyrimas. *Gimtasai kraštas. Praeities ir dabarties kultūros metraštis* 1: 21–27.
- Šidiškienė Irma. 2010. Vestuvių apeigų vertinimas Lietuviškuose interneto forumuose: Tapatumų identifikavimas, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. XXXIII: 173–191.
- Šinkūnaitė Giedrė. 1994. Gimtųjų ir krikštynų papročiai: 2–4. *Batakių apylinkėse*. Kaunas.
- Tydekas Martynas Reinholdas. 1995. Žvilgsnis atgal: 620–666. *Lietuvinkų žodis*. Kaunas: Litterae Universitatis.
- Valančius Motiejus. 1972. *Raštai* 1. Vilnius: Vaga.
- Vėlius Norbertas (sud.). 1996. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vėlius Norbertas (sud.). 2001. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vėlius Norbertas (sud.). 2003. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vyšniauskaitė Angelė. 1964. Šeimos butis ir papročiai: 448–526, *Lietuvių etnografijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Wilmantienė Ona. 1939. Kūdikio Gimimas Prūsų Lietuvių Prietarūse ir Paprocziūse. *Naujasis Tilžės Keleivis*, gruodžio 6 d. (Nr. 97): 2.

CUSTOMS OF SOCIAL LEGITIMISATION OF THE CHILD'S BIRTH

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Summary

Rites form and sustain the community's social bonds, ensure instinctive transmission of common values, knowledge and experience in the period of individual's socialization, help relieve social conflicts and transform social structures (Bell 1997: 59). Each birth forms new bonds of kinship, therefore is of certain significance to every member of the community, and the ritual itself plays an important role in the processes of organization and reorganization of social contexts. Thus, baptism was analysed as a communal event revealing the functioning of the customs of social legitimisation of the child's birth in the time and in the space. The following tasks were set in pursuit of the goal – to analyse the motivation, timing and attitude towards baptism, opinions regarding how soon a child should be baptised, criteria for choosing godparents and reasons of refusing to act as a godparent, the shape of a baptismal shirt and its ritual significance. In addition, various baptismal-related rituals were discussed, e.g. a party held for the occasion, the role of its participants, the view on how long one should take care of his or her godchildren and the occasions when the latter should be visited by the godparents.

This research, similarly to the preceding ones, was based on the assumption that elements of traditional customs inherited from parents and grandparents are manifested in modern Lithuanian culture. The study, which promotes the resolution of the problem of cultural dynamics, strives to reveal the interplay between the individual and community via a comparison of two ethnographic regions, i.e. Samogitia with the majority of its population living in the territory for several generations and Lithuania Minor in which local population form a minority.

The main source of the study is the ethnographic field investigation conducted in 2008–2009 on the basis of an ethnographic questionnaire 'The Ceremonies of Baptism and Name-Giving'. Fifty-seven female res-

pondents born in 1958–1981 who had 140 children in 1981–2008 and had them baptised (only two children born in 2005 and 2008 had not been baptised then) were interviewed. The majority of respondents were born in the 1960s–1970s and had children in the last decade of the 20th century. They are more or less equally distributed in the entire territory of the enquiry.

The present study revealed regional peculiarities of baptismal-related traditions of West Lithuania in the contexts of the whole country. It was determined that the motivation for baptism has been subject to fewest changes both in the region under consideration and the rest of Lithuania. Occasionally alongside the religious aspect and the control of the local community and relatives, the motivation was induced by ancient belief that baptised child becomes calmer and fears that he or she might die unbaptized. Here baptism is first and foremost perceived as Christian necessity and a family tradition as indicated by more than a half of the respondents, whereas in Samogitia part of the respondents admitted to have been urged by parents and grandparents to baptise their children. The above reasons account for the prompt baptism of the newborn. However, the average time of baptism in the ethnographic regions of Lithuania already vary. In Samogitia mostly 4–8 months old infants are baptised, whereas in Lithuania Minor baptismal ordinances are not held until the infant is 7–12 months old. Comparison of all ethnographic regions of Lithuania suggests that Aukštaitians and Dzūkians tend to baptise their children earlier than Suvalkians and residents of Lithuania Minor and Samogitia may be referred to as a transitional area.

Selection of godparents in both traditional and modern cultures is rendered considerable significance, however, at present the priority is given to relatives. The attitude/belief that godchildren "inherit" their godparents' traits of character and other qualities is still influential. One can refuse to act as godmother or godfather

only for really serious reasons as it is believed that the refusal can have negative effect on the child and occasionally on the refuser. Pregnancy was indicated as the most justifiable reason for declining the invitation to act as a godmother.

In the traditional rural culture baptismal shirt was considered the most important present received from the godmother. In contrast to other ethnical regions of Lithuania, Samogitia and Lithuania Minor see a rapid decline of the baptismal shirt tradition. Traditional baptismal shirt made of material formed in a certain way and more recent ones in the shape of a cloak are equally common in West Lithuanian localities where the tradition is still observed. In both regions the baptismal shirt is normally preserved until the child's majority. Similarly to Suvalkija the traditional opinion that baptismal shirt cannot be borrowed exhibits a tendency to change in the entire region.

Folk baptismal ceremony which was believed to have had significant influence on the child's future life was almost equally important as the baptismal ordinances in the church. Even though in the course of time the folk traditions were subject to change, part of them have preserved their ritual value and are still observed in modern baptism ceremonies. From the point of view of tradition, rituals practiced in modern ceremonies prior to baptism and in the course of baptismal ordinances are important for both – the social legitimisation of the child's birth and consolidation of the grandparents' role. However, approaches to the achievement of the goal undergo rapid changes (even as compared to the regions subjected to previous research). Changes in the conception of tradition imply that family customs passed down from generation to generation are considered outdated and uninspiring, thus inducing the search for new ones. Search for information in the internet is increasing in popularity. On the other hand, the respondents manifested obvious strive for the reinstatement of the traditional ceremony. However, in both cases it has become rather complicated to distinguish the regional peculiarities of baptismal traditions referring to the 21st century.

Comparison of Samogitia and Lithuania Minor to the earlier researched ethnographic regions revealed that the former are characterized by the variety of “ransom”

forms practiced in the territories. The ritual involving godmother officially placing a cake on the party table has sustained its status of the most popular tradition. From the territorial aspect the custom of “godmother's cake” is most characteristic of North Samogitia. Analysis of the tradition called “doll's leg sharing” that has sustained its regional peculiarity in modern baptismal ceremonies revealed different practices under the same name.

Godparents continue to play an important role in all stages of the ceremony as they bestow attention on both – the godchild and the guests. Preparation for baptism is sometimes comparable to the preparation for wedding. The godparents' willingness to address the preparation with precision is observable. Thus, new methods of guest entertainment are “invented”. Similarly to weddings the scenario of the ceremony is drafted. However, as in other regions of the country the baptism party in West Lithuania is mostly attended by close relatives, therefore the number of guests normally ranges from 11 to 20.

Godparents are required or requested to be part of their godchildren's everyday life and visit them on major occasions. In West Lithuania godchildren are visited on their birthdays, calendar and other festivals (in Lithuania Minor more frequently). In contrast to other regions, visiting of godchildren “without special occasion” is typical of West Lithuania and especially Samogitia. The opinion that one should take care of his or her godchildren as long as one lives is a little more dominant in the regions under consideration than the rest of the country.

The research revealed that despite the influence of modern culture on the customs of social legitimisation of the child's birth in West Lithuania, baptismal ceremony and the party retain their significance to the absolute majority of Lithuanians and are perceived as an important communal event. Thus, the posed hypothetical assumption that stereotypes of traditional behaviour inherited from parents and grandparents are still relevant can be justified only partially. Modern society which preserves the aim of social legitimisation of the child's birth yet undergoes changes in the conception of tradition sees rapid variations in the forms of the said legitimisation.

I. APKLAUSTŲJŲ GIMIMO METAI RESPONDENTS' YOB

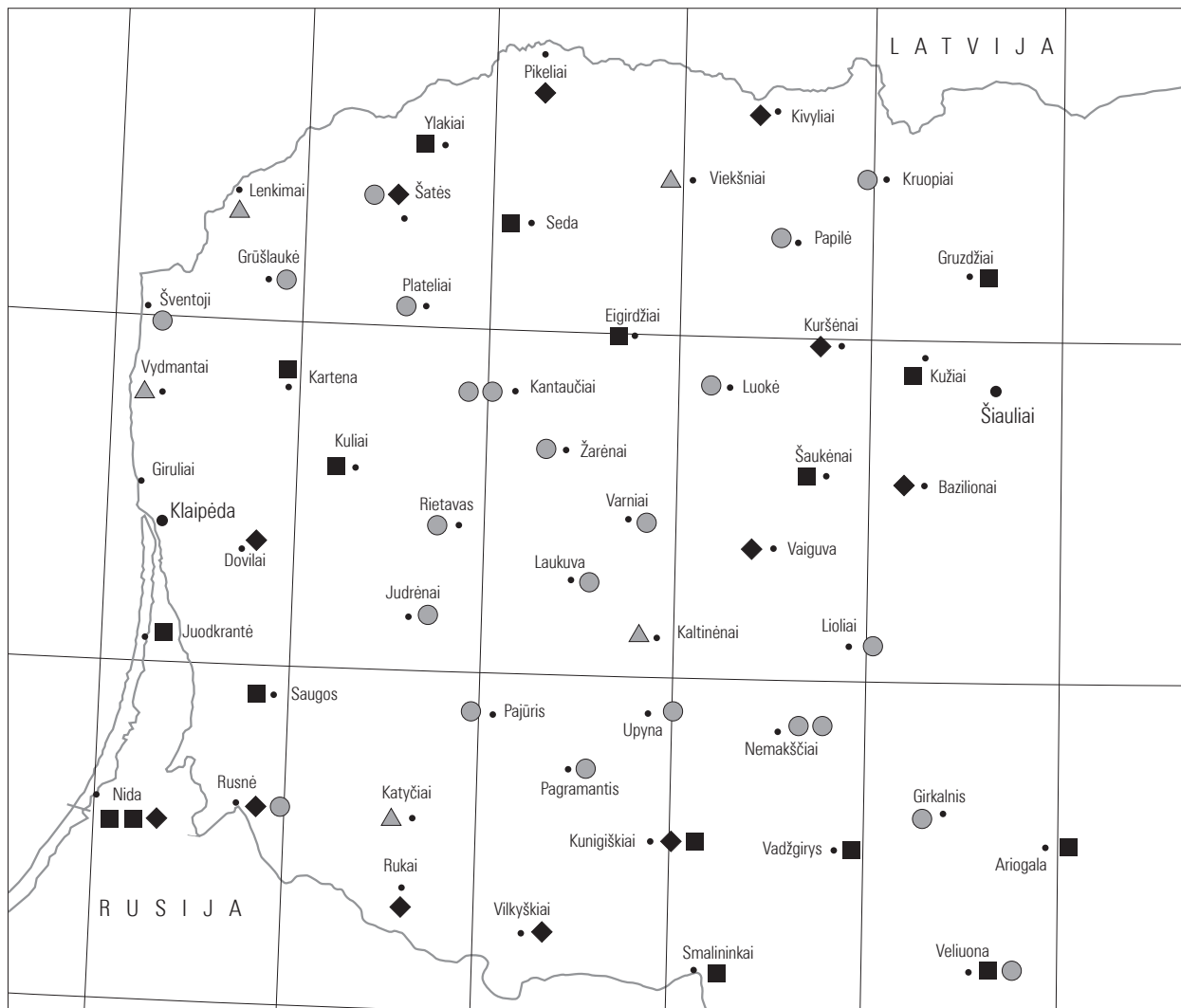

- 1958–1960 m. | 1958–1960
- 1961–1970 m. | 1961–1970
- ▲ 1971–1980 m. | 1971–1980
- 1981–1990 m. | 1981–1990

2. VIDUTINIS VAIKŲ KRIKŠTO LAIKAS MEAN BAPTISM AGE

▲ Iki mėnesio | Under one month

● Iki šešių mėnesių | Under six months

■ Iki dvylikos mėnesių | Under twelve months

◆ Nekrikštyti daugiau kaip metai ar vyresni negu metų vaikai | Not baptised children over one year or older

3. NURODYTAS VIDUTINIS LAIKAS, KADA KŪDIKĮ REIKĖTŲ KRIKŠTYTI SPECIFIED MEAN AGE AT WHICH THE INFANT SHOULD BE BAPTISED

- ▲ Savaitės | Within a week
- Mėnesio | Within a month
- Šešių mėnesių | At six months
- ◆ Dvylikos mėnesių | At twelve months
- * Laikas nesvarbus | Age does not matter
- Virš metų ir daugiau | Over one year or older

4. KRIKŠTATĖVIŲ IR KRIKŠTAVAIKIŲ KREIPINYS WORD TO ADDRESS GODPARENTS AND GODCHILDREN

■ Krikštavaikius vadina „podžiais“ | Refer to godchildren as *podžiai*

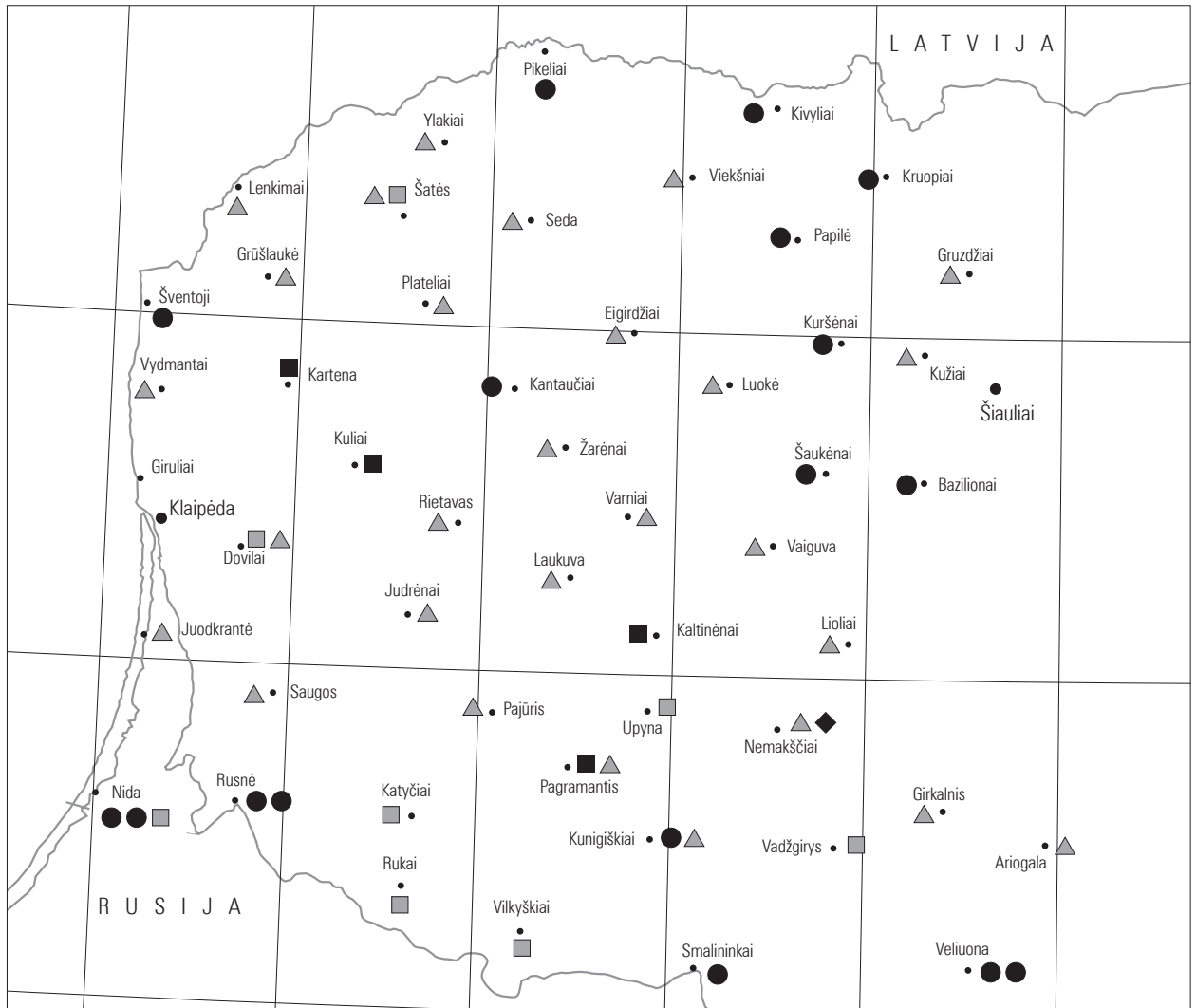
▲ Krikštatėvius vadina „podžiais“ | Refer to godparents as *podžiai*

5. KRIKŠTATĖVIŲ PARINKIMO KRITERIJAI GODPARENTS' SELECTION CRITERIA

- Giminystė | Kinship
- ▲ Draugystė | Friendship
- Kaimynystė | Neighbourhood

6. AR GALIMA ATSIKASYTI KŪMYSTĖS ATTITUDE TO DECLINING AN INVITATION TO ACT AS A GODPARENT

- ▲ Negalima | Impossible
- Galima | Possible
- Svetimiems galima | Possible if one is invited by non-kin
- ◻ Nelabai galima | Hardly possible
- ◆ Nežino | Don't know

7. ATSAKŲMO BŪTI KRIKŠTATĖVIAIS PRIEŽASTYS IR PASEKMĖS REASONS AND CONSEQUENCES OF DECLINING AN INVITATION TO ACT AS A GODPARENT

Atsakymo būti krikštatėviais priežastys: | Reasons for declining an invitation to act as a godparent:

- ▲ Nėštumas | Pregnancy
- Ekonominės priežastys | Economic reasons
- ◆ Amžius | Age
- * Turi daug krikštavaikių | Big number of godchildren possessed by respondents
- ◇ Priėštarauja sutuoktinis | Spouse's objection

Atsakymo būti krikštatėviais neigiamos pasekmės: | Negative consequences of the refusal:

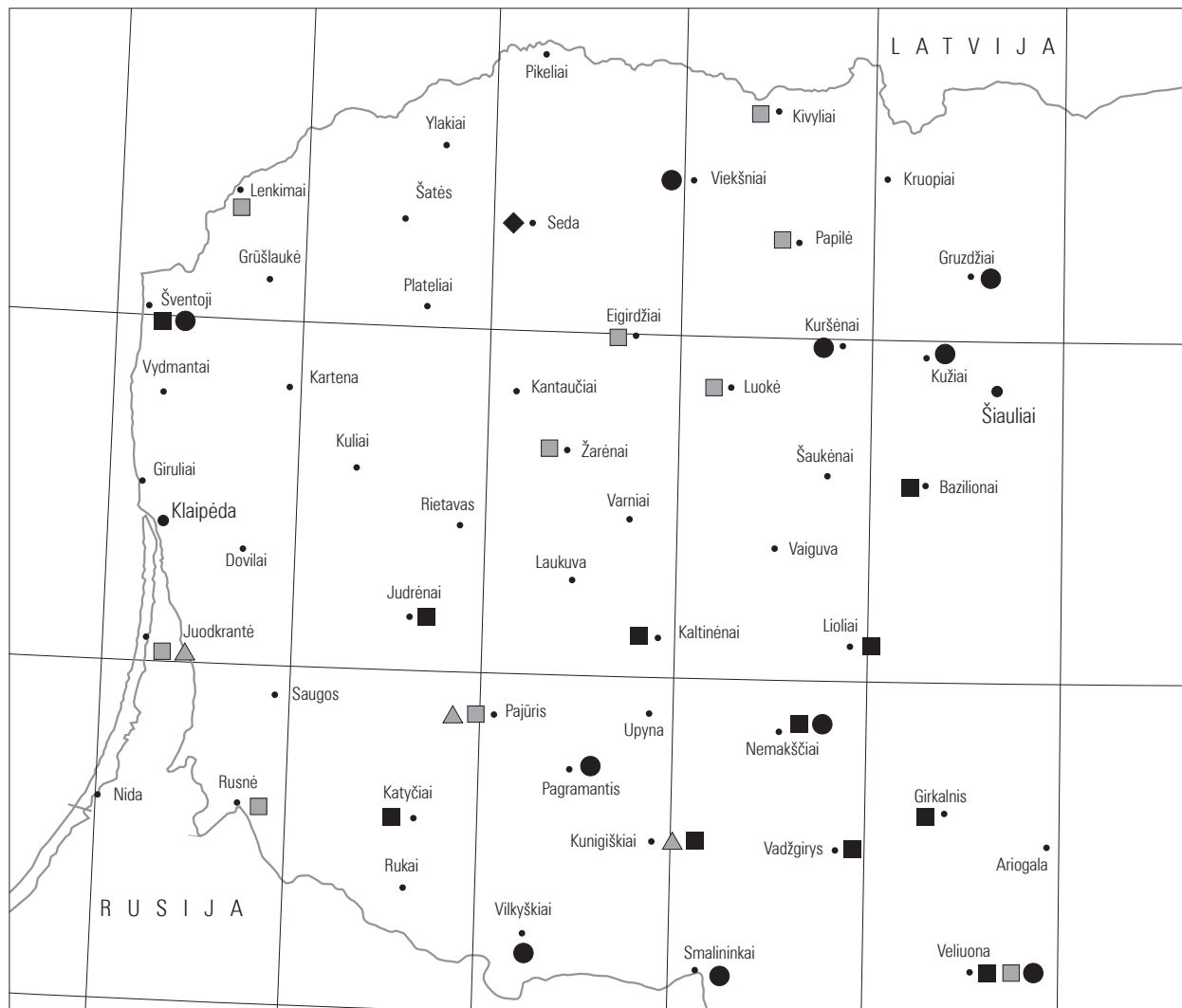
- ◆ Atsisakiusiam | Borne by the refusing person
- ▲ Kūdikiui | Borne by the infant

8. KRIKŠTO MARŠKINĖLIŲ FORMA BAPTISM SHIRT FORM

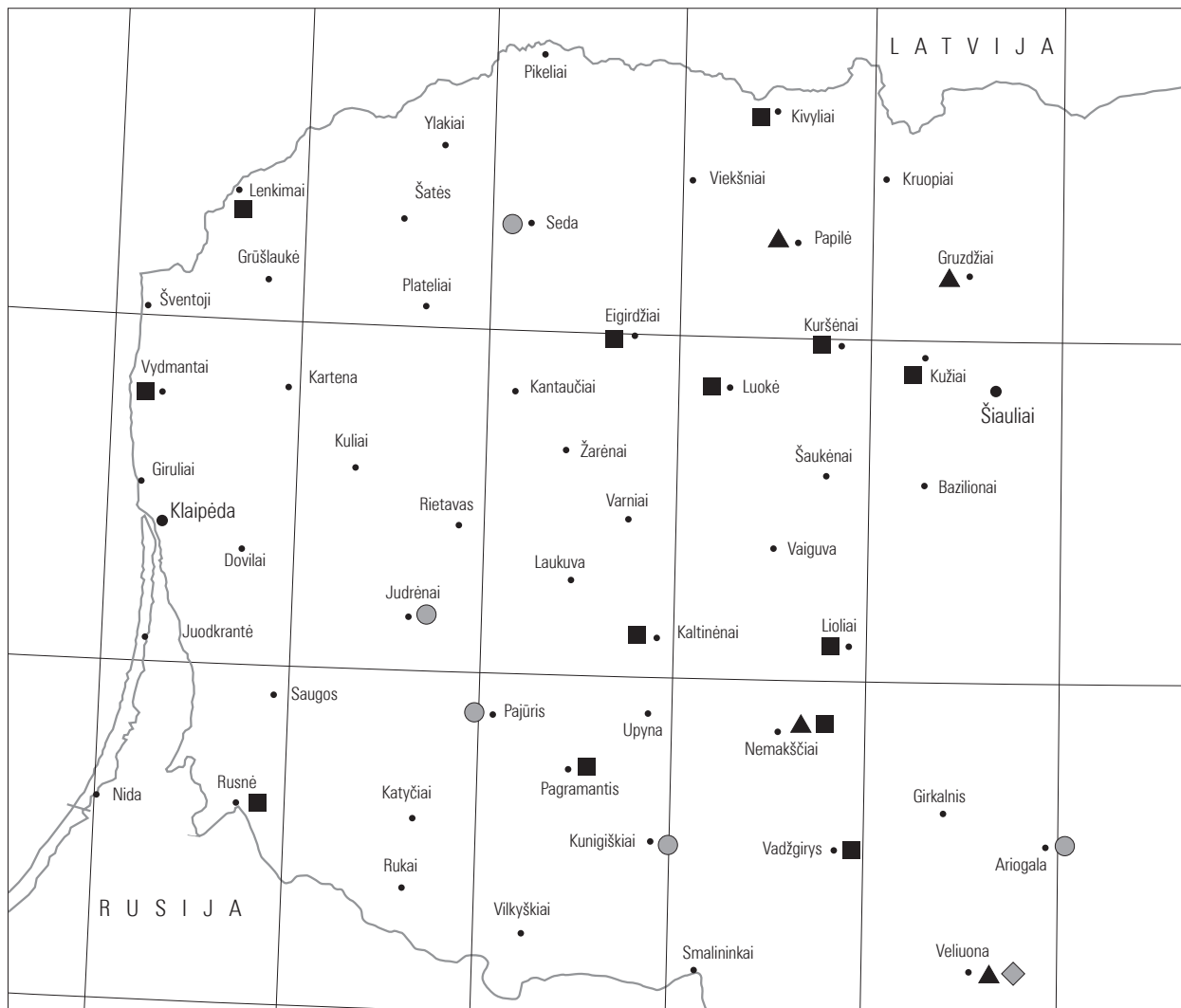
- Suformuota medžiaga | Pre-formed piece of fabric
- ▲ Apsiaustas | Cloak
- Drabužis, kuriuo vaikas aprenngiamas | Dress proper
- Nėra krikšto marškinėlių tradicijos | No tradition of baptism shirt

9. GALIMYBĖ SKOLINTI KRIKŠTO MARŠKINĖLIUS ATTITUDE TO POSSIBLE LENDING OF A BAPTISM SHIRT

- Skolinti galima | Baptism shirt may be lent
- ◻ Skolinti negalima | Baptism shirt may not be lent
- Skolina tik giminėms | Baptism shirt may be lent only to kin
- ▲ Perduoda suaugusiems vaikams | Baptism shirt is to be handed over to adult children
- ◆ Nežino | Don't know

10. KRIKŠTO MARŠKINĖLIŲ SAUGOJIMO LAIKAS ENVISAGED PERIOD OF KEEPING A BAPTISM SHIRT

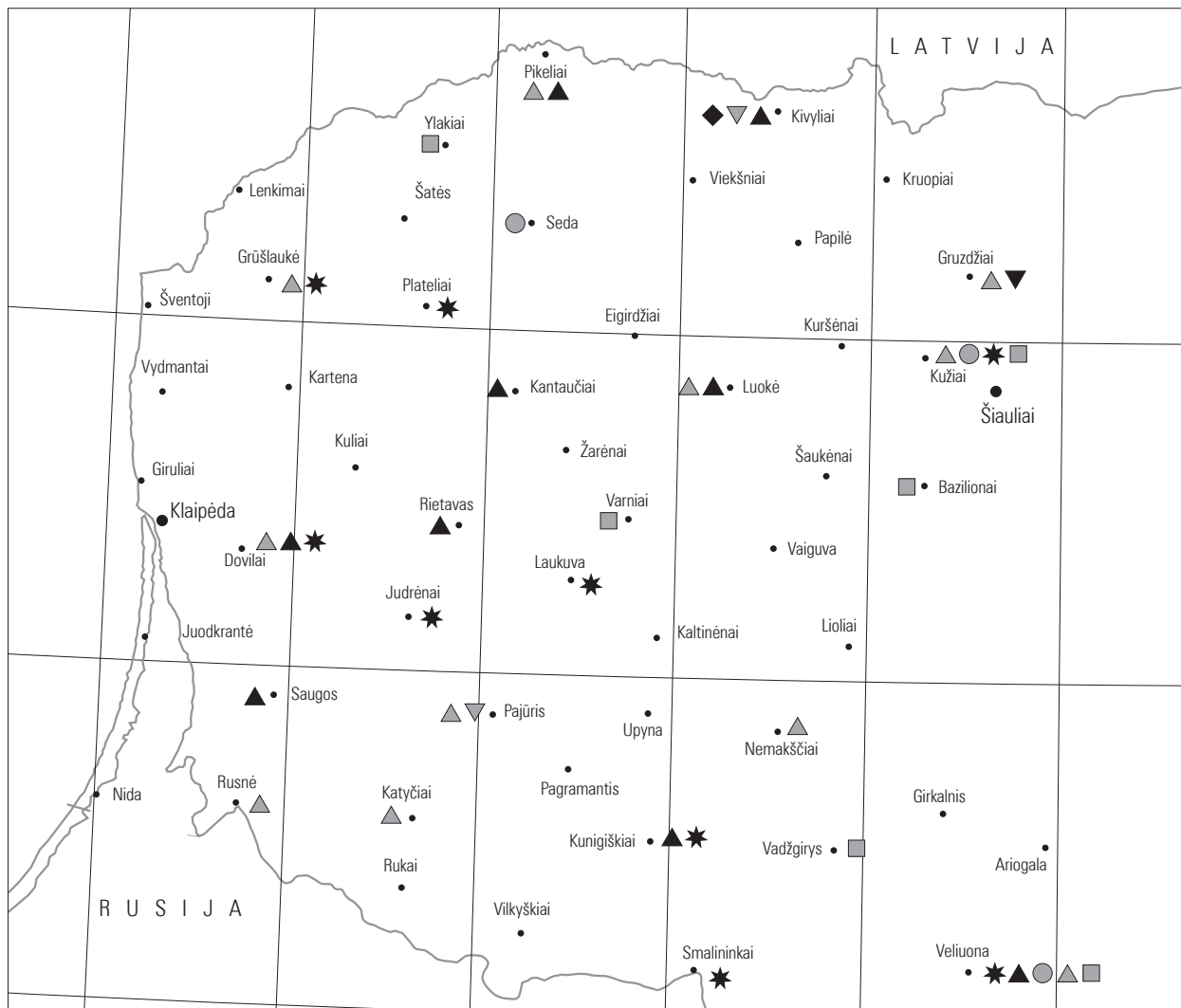
- Saugo iki dabar | Kept till this day
- ▲ Iki Pirmosios Komunijos | Till First Communion
- Iki pilnametystės | Till child's majority
- ◆ Visą gyvenimą | Throughout the life

11. PRIEŠ KRIKŠTĄ ATLIEKAMOS APEIGOS RITES PERFORMED BEFORE BAPTISM

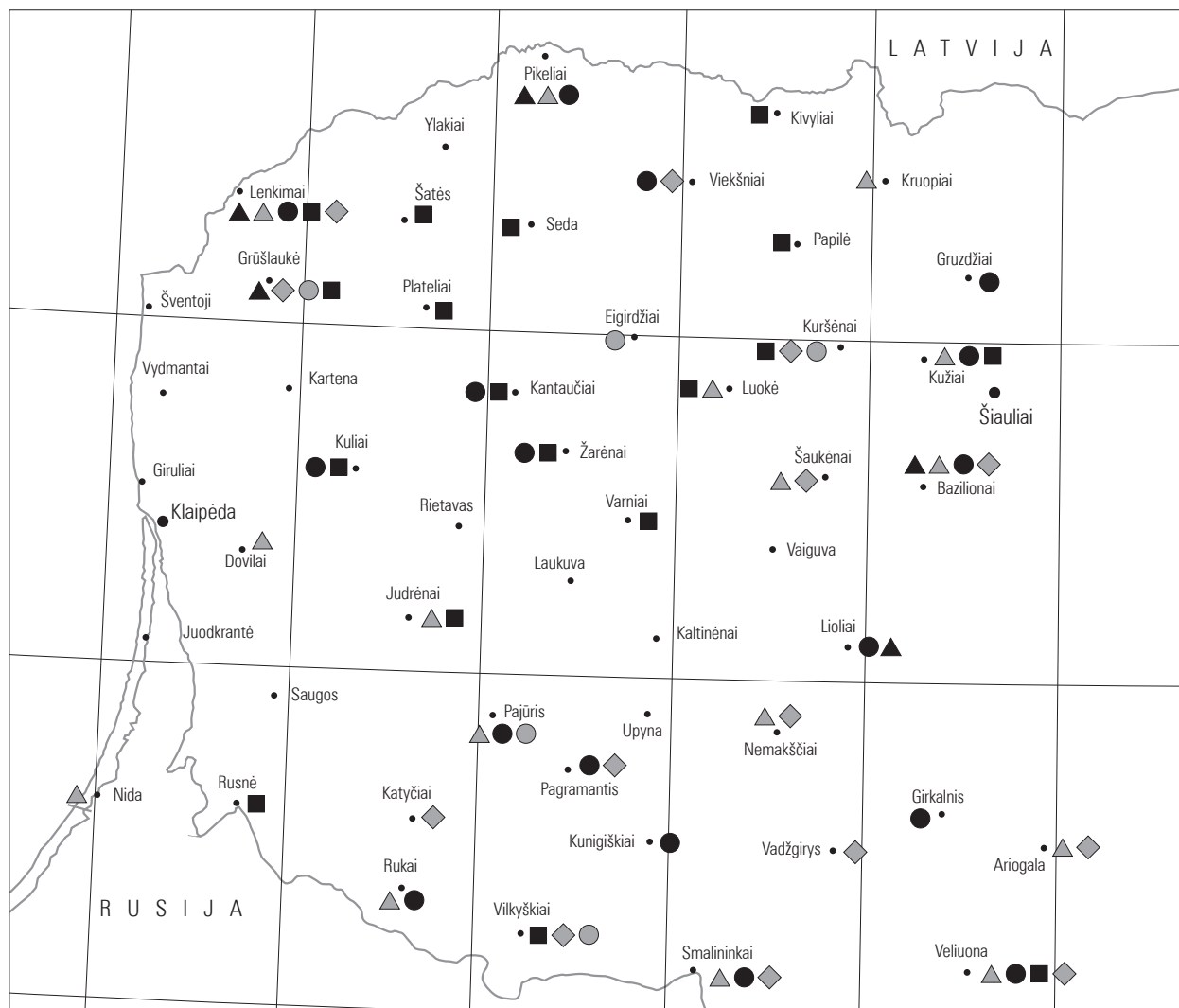
- Kūdikių viešai aprenkia kūma | Infant's dressing up publicly by the godmother
- ◆ Iškilmingai susėdama prie stalo | Solemn taking a seat at the table
- ▲ Kūdikio išlydėjimas į krikštą | Infant's seeing off for the ceremony of baptism
- ★ Kūmas dalija saldinius | Distribution of sweets by godfather

12. PO KRIKŠTO (IKI VAIŠIŲ) ATLIEKAMOS APEIGOS RITES PERFORMED AFTER BAPTISM (BEFORE THE PARTY)

- ▲ Išpirka prie durų | Ransom at the doors
- ▲ Išpirka prie užtvaros (*bromo*) | Ransom at the block up (*bromas*)
- Išpirka prie stalo | Ransom at the table
- ★ Išpirka „pavogus“ kūdikį | Ransom for the “kidnapped” infant
- ◆ Išpirka „kūmos košė“ | Ransom “Godmother’s Porridge”
- ▼ Išpirka „bobutės košė“ | Ransom “Grandmother’s Porridge”
- ▽ Išpirka „muzikantų košė“ | Ransom “Musicians’ Porridge”
- Paprastos vaisės saldainiais | Usual sweet treats

13. APEIGOS ATLIEKAMOS PO KRIKŠTO (VAIŠĖS) RITES PERFORMED AFTER BAPTISM (PARTY)

- ▲ Po krikšto sutinka seneliai | Grandparents arrange a meeting after baptism
- ▲ Kūdikis pristatomas oficialiai | Infant's official presentation
- „Kūmų spaudimas“ | Godparents' 'pressing close together'
- Kūmų dovanos | Godparents' gifts
- Kūmų vaišės | Godparents' treats
- ◆ Svečių palinkėjimai vaikui (žodžiu ar raštu) | Guests' wishes to the infant (oral and written)

14. KRIKŠTYNŲ VAIŠIŲ DALYVIAI BAPTISM PARTY PARTICIPANTS

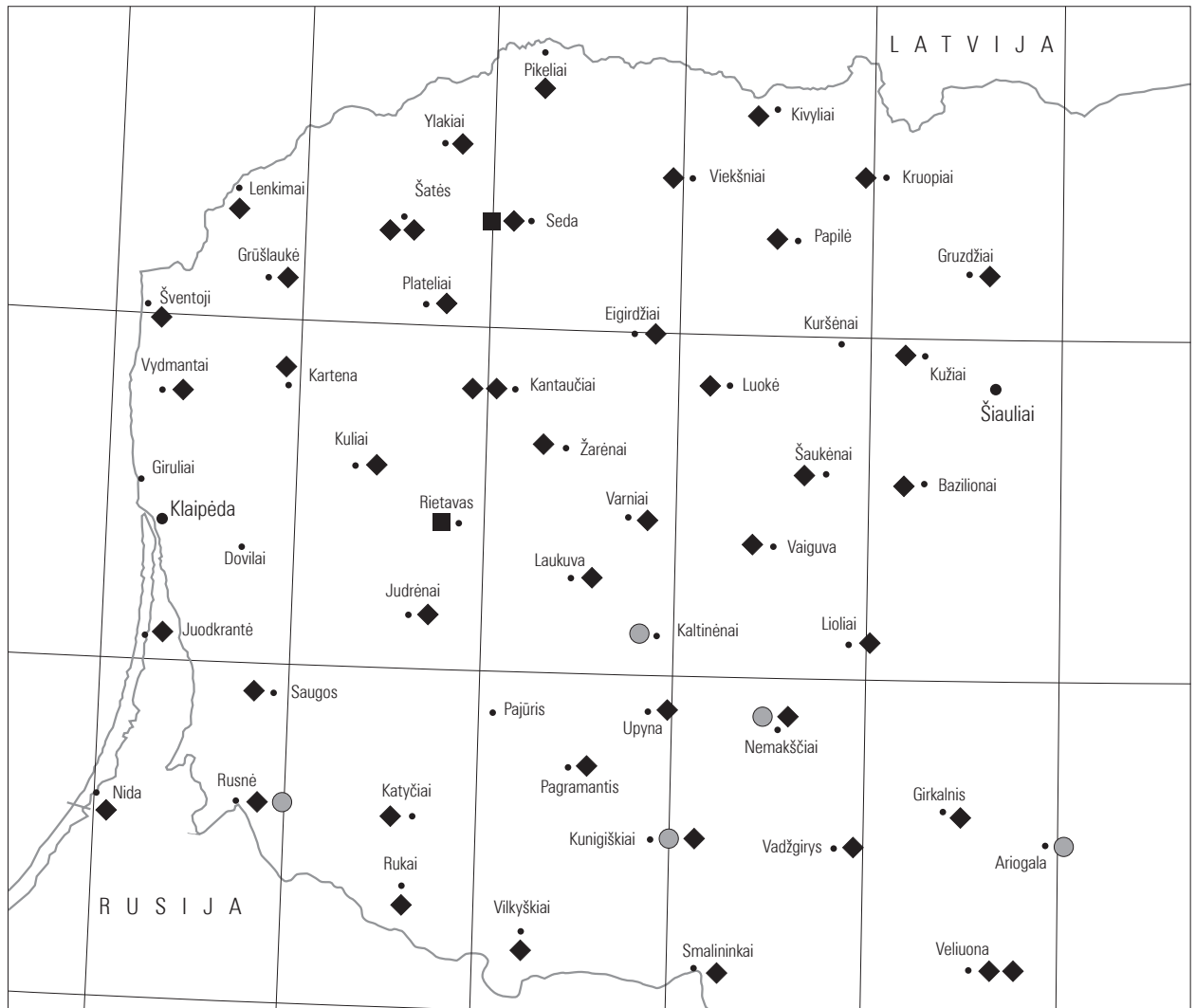

- ▲ Giminės | Kin
- Draugai | Friends
- Kaimynai | Neighbours

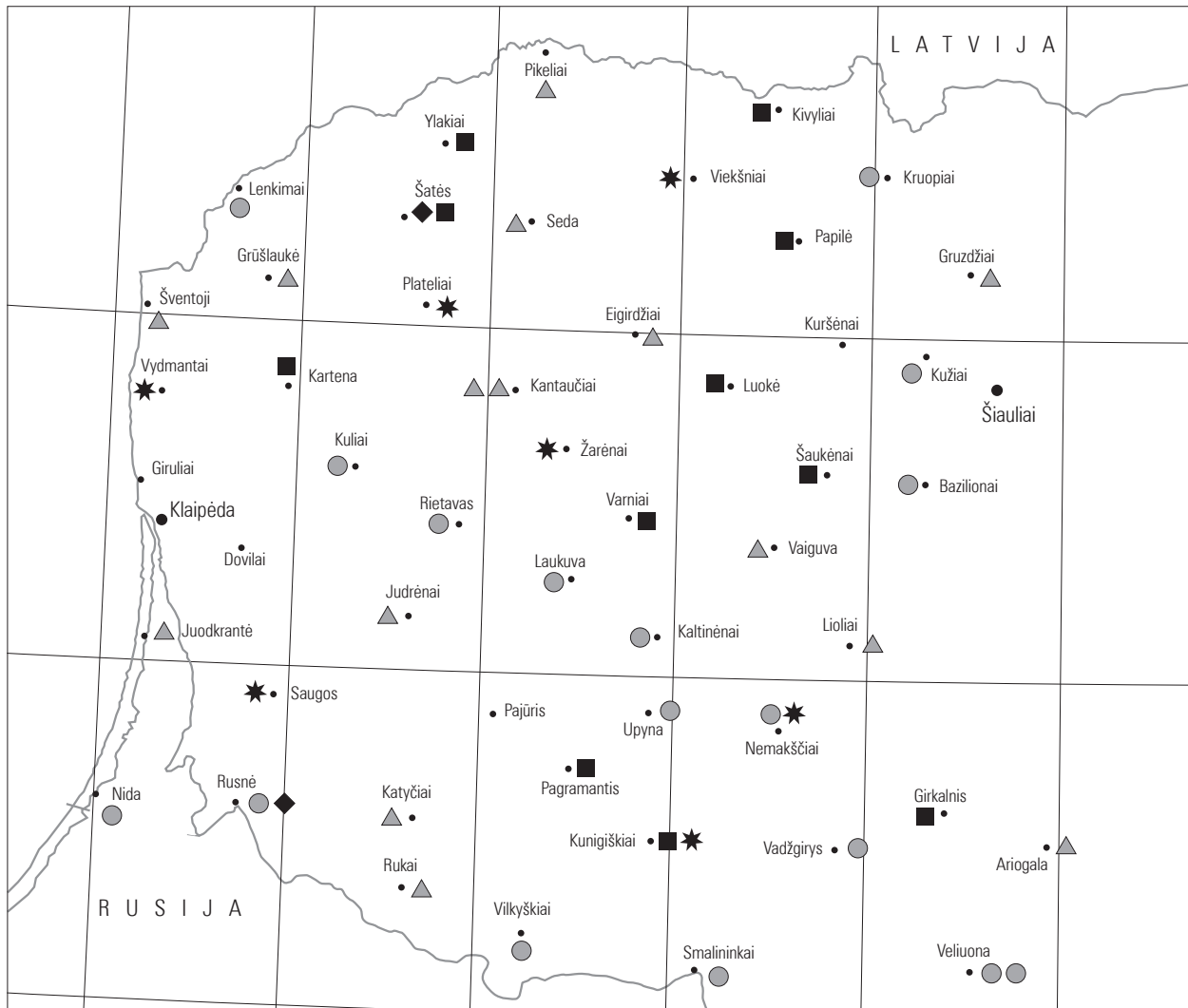

16. RŪPINIMOSI KRIKŠTO VAIKAIS LAIKO SUVOKIMAS
PERCEIVED PERIOD OF TAKING CARE OF ONE'S GODCHILDREN

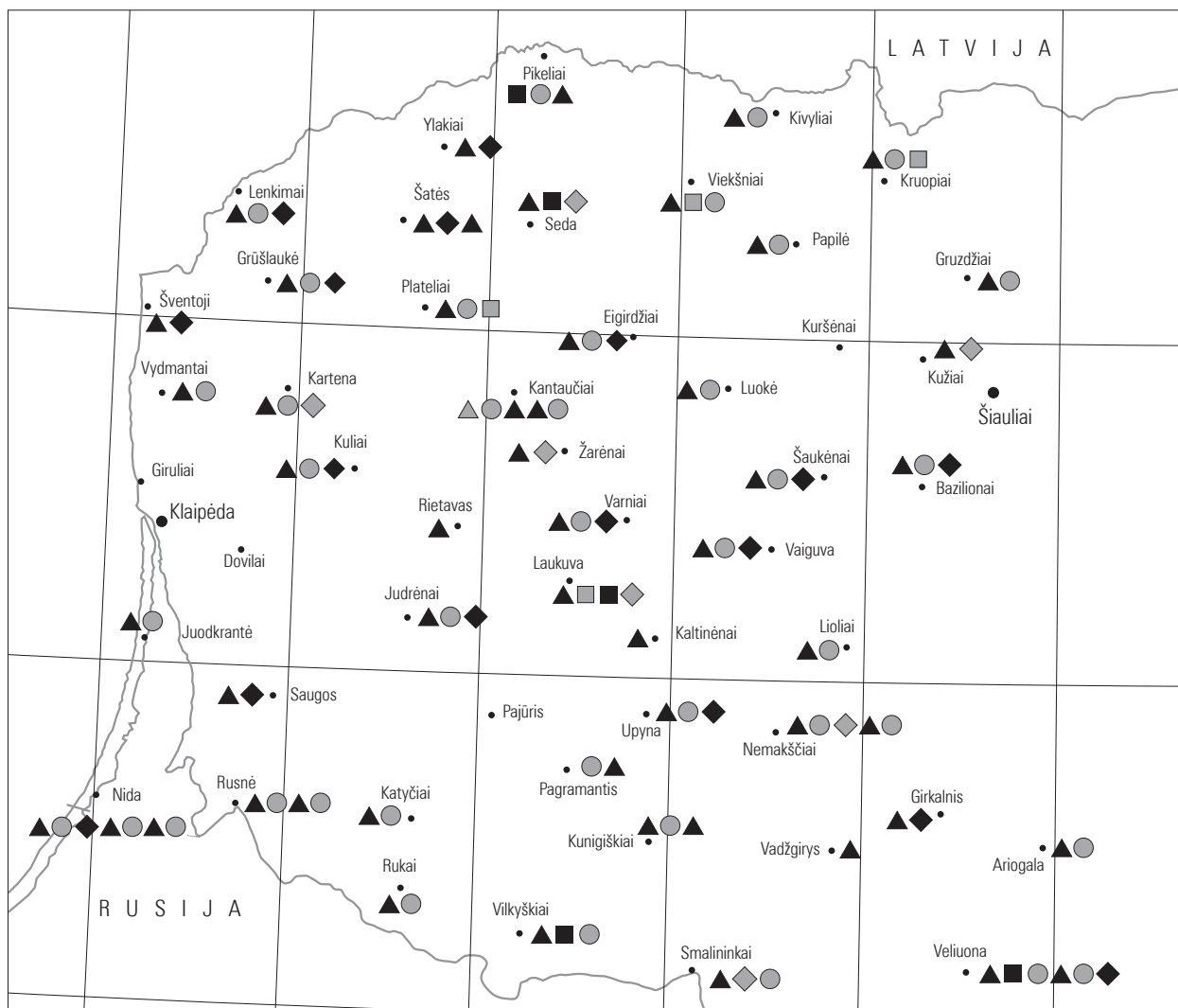
- Iki pilnametystės | Till their majority
- Iki santuokos | Till their marriage
- ◆ Visą gyvenimą | Throughout the life

17. APKLAUSTŪJŲ KRIKŠTO VAIKŲ SKAIČIUS NUMBER OF GODCHILDREN POSSESSED BY RESPONDENTS

- ▲ Vienas | One
- Du | Two
- Trys | Three
- ◆ Keturi | Four
- ★ Daugiau | More than four

18. PROGOS, KAI KRIKŠTATĖVIAI LANKO KRIKŠTAVAIKIUS OCCASIONS ON WHICH GODPARENTS VISIT THEIR GODCHILDREN

- ▲ Per gimtadienį | On their birthday
- ▲ Per vardadienį | On their name day
- Per kalendorines šventes | On calendar holidays
- Per Pirmąją Komuniją | On First Communion
- Baigus mokyklą | On finishing school
- ◆ Per sutuoktuves | On the wedding day
- ◆ Be progos | Without special occasion

INICIACINIAI IR KALENDORINIAI JAUNIMO PAPROČIAI ŽILVYTIS ŠAKNYS

„Jeigu antropologija yra mokslas apie žmoniją, kodėl ji siejama su vyrų, vis dažniau ir su moterų, tam tikra prasme su vaikų ar senolių, bet labai retai – su jaunimo kultūra?“ Tokį retorinį klausimą Helena Wulf pateikė leidinio *Jaunimo kultūros. Tarpkultūrinės perspektyvos* pratarmėje (Wulf 1995: 1). Nors ypatingą dėmesį į jaunimą XX a. trečiajame dešimtmetyje atkreipė jau Margaret Mead (Mead 1928; Mead 1930), antropologai jaunimu kaip amžiaus grupe susidomėjo tik po 1968-ųjų, per Vakarų Europą nusiritus studentų protestų bangai (Dankowska 1998: 137). Jaunimo kultūros kaip rimtų studijų objekto nesuvokė ir etnologai. Tiesa, Europos jaunimo papročiams (lauko tyrimai atlikti ir Lietuvoje) 1927 m. buvo skirta Robo K. Wikmano studija *Santuokos ištakos*, o 1969 m. dienos šviesą išvydo išsamus, kartografinė analize paremtas Suomijos jaunimo kultūrai skirtas Matti Sarmela darbas (Sarmela 1969)¹. Tačiau ir iki šių dienų etnologai jaunimo kultūros studijoms skiria daug mažiau dėmesio negu sociologai ar psichologai.

Mūsų nuomone, jaunystę galima suvokti ne tik kaip vaikystės dalį (plg. Ariés 1965), bet ir kaip atskirą amžiaus tarpą, kuris, Johno Gilliso žodžiais tariant, turi *savo* istoriją ir tradicijas, kurias kuria ir perima patys jaunuoliai (Gillis 1981: 2–3). Daugelis agrarinių visuo-

menių, remdamosi žmogaus gebėjimu atlikti žemdirbiškus darbus, įvardindavo jaunystę esant tarp vaikystės ir suaugusiojo amžiaus (Šaknys 2001: 11–12; Stearns 2006: 12–13). XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Žemaitijoje šis laikotarpis prasidėdavo sugebant atlikti daugumą arba visus suaugusiojo darbus, o baigdavosi vedybomis. Tačiau liuteroniškose šalyse jaunystės pradžia galėjo būti suvokiama įvardinant pastovų chronologinį abiem lytims bendrą amžių. Pavyzdžiui, Vokietijoje jaunystės pradžia sieta su konfirmacija, paprastai atliekama 14 metų jaunuoliams (Wikman 1937: 20–22). Panašiai buvo ir Mažojoje Lietuvoje, mat čia jaunystės pradžia sieta su privalomo aštuonmečio mokslo baigimu ir bažnytine konfirmacija, paprastai atliekama 14 metų merginoms ir vaikinams (Šaknys 1996: 151–159). Tačiau abiejose vietovėse jaunimo amžius buvo siejamas ir su priklausymu amžiaus, teritorijos ir bendrų interesų susietai bendrijai.

Pastaruoju metu jaunystės amžius suvokiamas jau gana miglotai. Thomaso Erikseno žodžiais, ribos tarp amžiaus tarpų vis labiau nyksta, jaunystė turi tendenciją plėstis į abi puses (Eriksen 2004: 156–157). Mes jaunimo amžių traktuosime tradiciškai. Kaimuose ir miesteliuose dar ir XXI a. pirmajame dešimtmetyje dau-

¹ Darbas – daugelio metų triūso rezultatas ir su jaunimo judėjimais chronologiškai neturi nieko bendra.

guma vaikinių ir merginų jaunystės pradžią ir pabaigą vis dar siejo su priklausymu bendraamžių bendrijai².

Ši studija – tai dar vienas bandymas į sparčiai kintančią šių dienų kultūrą pažvelgti paauglio ir jaunuolio akimis. Atsimenant, kas jam buvo svarbu, ir atmetant formalius, širdimi neišgyventus apeiginės kultūros elementus, bandoma atskleisti, kokių būdu telkiasi vienodo amžiaus asmenų grupės ir kaip jos bendrauja su kitomis grupėmis.

Tyrimas apima laisvalaikio ir šventinio gyvenimo sferą. Daugelis etnologų sutaria, kad yra glaudus ryšys tarp švenčių šventimo ir tapatumo formavimo procesų. Olandų etnologo Robo Van Ginkelio manymu, šventės suteikia geriausias galimybes formuoti tapatumą ir etninę grupės tapatumo politiką nacionaliniu, regioniniu ar vietiniu lygmeniu. Tokias išvadas jis padarė analizuodamas Sunderklaas persirengėlių šventę Texelio apylinkėse (Van Ginkel 2007: 37–57). Daugelį iniciacinių ir kalendorinių švenčių metu atliekamų apeiginių veiksmų galime įvardinti tapatumo ritualais, kurie individą susieja su tam tikromis tradicijomis ir atriboja nuo kitų tradicijų (Sutlive 2004: 187).

Kita vertus, negalima pamiršti globalizacijos veiksmo. Jaunimas pirmasis perima naujausius technologijų laimėjimus. Pasak Peterio N. Stearnso, satelitinė televizija lengvai formuoja bent jau „tarptautinės jaunimo kultūros versiją“, o interneto paplitimas sukūrė precedento neturinčius kontaktus, susiejančius net ir labai skirtingas bendruomenes (Stearns 2006: 120). Daugelis jaunų Vakarų Lietuvos gyventojų turi Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje ar Ispanijoje dirbančių draugų, su kuriais kasdien bendrauja elektroniniu paštu. Be abejo, jau negalime kalbėti apie „gryną ir nepaliestą“ lietuvišką kultūrą (didžiulė migracija į JAV, Lotynų Amerikos šalis turėjo poveikį Lietuvos kultūrai ir XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje) ar lokaliu pagrindu sudarytas bendrijas.

Sparčiai kintanti kultūra paskatino pamąstyti, ar ką nors „žemaitiško“ ir praeityje būdingo Mažajai Lietuvai galima pamatyti šių dienų šventinėje kultūroje. Tai ir

yra šios studijos tikslas. Jo siekiama istoriniu geografiniu metodu nagrinėjant kalendorinių papročių tyrimų istoriją, iniciacinius papročius, advento ir gavėnios papročius, kalendorinių švenčių vakarėlius, jaunimo vaikštynes, kalendorinių švenčių simbolius (tai margučiai, laistymasis, supimasis, šventinės ugnys) ir vedybinius spėjimus ir priviliojimus.

Tyrimų metodika

Šia studija tęsiami anksčiau atlikti Aukštaitijos (Šaknys 2007) ir Dzūkijos bei Suvalkijos (Šaknys 2009) etnografinių regionų tyrimai. Tyrimai atlikti taikant tą pačią metodiką maršrutinių ekspedicijų metu³. Lauko tyrimų metu klausinėtas kaimų ir mažų miestelių jaunimas. Tyrimas atliktas daugiausia darbo laiku, todėl didelė dalis respondentų – moksleiviai, kai kada atvykę iš aplinkinių kaimų. Kaip jau minėjome ankstesniuose leidiniuose, pagrindinis respondentų atrankos kriterijus buvo amžius. Kaip matyti, abiejuose regionuose aiškiai dominuoja 13–17 metų pateikėjų atsakymai (**I žemėlapis**). Tiesa, klausinėti ne visi sutikti jaunuoliai. Vengta klausinėti išgėrususių vaikinių, nes nesitikėta gauti iš jų objektyvios ir išsamios informacijos. Kartais respondentas, atsakydamas „nežinau, neprisimenu“, negalėdavo atsakyti net į pagrindinius pateikiamus klausimus. Kaip ir klausinėjant vyresnio (70–90 metų) amžiaus respondentus, pastebėta, kad labai skirtingo išsamumo atsakymus pateikia net ir šešiolikmečiai. Matyt, problemos susijusios ne tik su atmintimi. Labai didelę reikšmę turi įvairaus amžiaus žmonių „matymo laukas“, aktyvus domėjimasis bendruomenės gyvenimu ir gebėjimas pamatyti detales. Dažniausiai daug geresnės pateikėjos buvo merginos. Klausinėjant vyresnius žmones, išryškėjo regioniniai skirtumai. Vakarų Lietuvoje išsamesnius atsakymus pateikdavo vyrai, rytinėje Lietuvos dalyje – moterys (Šaknys 1997: 67–70). Klausinėjant jaunimą, šių skirtumų nebeliko, visoje Lietuvoje geresnės pateikėjos buvo merginos. Nors ir nebuvo teikiamas prioritetas kurios nors lyties atstovams (tiesa, merginos atsi-

² Tokiai bendrijai paprastai pradėdama priklausyti 13–14 metų, o iš jos išeinama sukūrus šeimą ar susilaukus vaikų.

³ Tyrimo metu užpildžiau 71 anketą „Paauglių ir jaunimo bendrijų raiška ir tarpusavio sąveika: etninis, subkultūros ir lokalinis aspektai“. Medžiaga saugoma Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyne (toliau – IIIES), bylose 2340, 2341. Platesnė tyrimų metodika pateikiama Aukštaitijos etnografiniam regionui skirtame tome (Šaknys 2007: 67–68).

sakydavo kalbėtis daug rečiau negu vaikinai), merginų apklausta daugiau. Jos sudarė 78 % Žemaitijos ir 62,5 % Mažosios Lietuvos apklaustų pateikėjų (**II žemėlapis**).

Dauguma respondentų – katalikų tikėjimą išpažįsiantys lietuviai, tik Rusnėje klausinėta respondentė – vokiečių. Kiek įvairesnė žinių pateikėjų konfesiškumo mozaika. Trys respondentai (vaikinas ir mergina iš Saugų bei mergina iš Katyčių) išpažino evangelikų liuteronų tikybą. Respondentė iš Pajūrio buvo krikštyta ir liuteronų, ir katalikų bažnyčiose.

Praeityje vienas svarbiausių veiksnių, skiriančių Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos kultūras – dominuojanti evangelikų ir liuteronų bei Romos katalikų tikyba. Takoskyra tarp liutvininkų ir žemaičių buvo nemaža. Janina Janavičienė, aprašiusi Žemaičių Naumiesčio liutvininkų (atsikėlusius iš Mažosios Lietuvos) gyvenimą, pažymėjo, kad „jie su žemaičiais per daug nesusidėdavo“, tačiau mišrių santuokų būta. Daugiausia vyrai (liuteronai) tuokdavosi su žemaitėmis (katalikėmis), katalikais tapdavo ir jų vaikai. O liutvininkės mieliau tekėdavo už čia gyvenusių rusų stačiatikių negu už katalikų. Mat ir vieni, ir kiti buvo įsitikinę, kad evangelikų liuteronų tikėjimas daugiau turi bendra su stačiatikiais negu su katalikais (Janavičienė 1992: 18).

Pastaruju metu religija vedybų atveju jau nevaidina tokio didelio vaidmens, o išreiškiant etninį regioninį tapatumą, didesnę reikšmę turi kilmė. Petro Kalniaus duomenimis, liutvininkais bando skelbtis ir į Klaipėdos kraštą atvykę žemaičiai, aukštaičiai, dzūkai, suvalkiečiai, tačiau jie patys jaučia, kad jų argumentai, deklaruojant liutvininkų tapatybę, yra labai silpni (Kalnius 2007: 16), todėl dažnai skiriasi respondentų nuomonės dėl asmeninės etninės regioninės tapatybės ir regiono, kuriame jie gyvena dabar. Pavyzdžiui, 30 metų respondentė, gimusi Viešvilėje (Jurbarko r.), o augusi Šakių rajone, iškėjęs už žemaičio ir gyvenanti Smalininkuose, teigė esanti suvalkietė (IIES, b. 2341, l. 26). Kita šiame miestelyje gyvenanti 17 metų mergina, gimusi Šakiuose ir į Smalininkus atsikėlusį kūdikystėje, teigė esanti suvalkietė ir iš dalies aukštaitė (IIES, b. 2341, l. 34). Abi jos pripažįsta, kad gyvena Mažojoje Lietuvoje. Tai pripažino ir septyniolikmetė iš Vilkyškių, tačiau nors jos tėvelis ir *prūsas* (šiuo aspektu Mažosios

Lietuvos gyventojas), pati teigė esanti žemaitė, kaip ir jos motina, perėmusi ir mamos (mama – katalikė, tėvas – evangelikas liuteronas) tikėjimą (IIES, b. 2341, l. 42). Kita vertus, kai kada buvusi Mažosios Lietuvos teritorija jau vadinama Žemaitija. Kita septyniolikmetė vilkiškietė teigė esanti Žemaitijoje gyvenanti žemaitė, nors jos tėvas prūsas (tiesa, katalikų tikėjimo) (IIES, b. 2341, l. 50). Panašiai save suvokė ir 27 metų vokiečių katalikė, gyvenanti Rusnėje (IIES, b. 2341, l. 74), 17 metų lietuvaitė iš Divilų (IIES, b. 2341, l. 106). Žemaičiais, gyvenančiais Mažojoje Lietuvoje, gali save vadinti ir evangelikų liuteronų tikėjimo jaunuoliai (mama – evangelikė liuteronė iš Katyčių, tėvas – katalikas iš Žemaičių Naumiesčio) (IIES, b. 2341, l. 122). Taip pat ir Žemaitijoje gyvenantys ir net gimę jaunuoliai dėl tėvų kilmės save vadina aukštaičiais (IIES, b. 2340, l. 10. Kartena). Septyniolikmetės iš Šventosios teigimu, ji esanti pusiau žemaitė, pusiau aukštaitė, nes tėvelis kilęs iš Biržų (IIES, b. 2340, l. 42). Lygiai taip pat gali būti nurodoma ir vietovė. Pasak septyniolikmetės iš Gruzdžių, ši teritorija – Aukštaitijos ir Žemaitijos riba, o pats esąs aukštaitis, kadangi prieš penkerius metus atvyko iš Rokiškio (IIES, b. 2340, l. 89). Šių regionų „rubežium“ įvardijo ir aštuoniolikmetė iš Kruopių, tačiau čia gimusi mergina savo priklausomybės etnografiniam regionui net nenurodė (IIES, b. 2340, l. 97). Taip pat vartojama ir sąvoka „tikroji Žemaitija“. Trylikametė iš Pikelių prisipažino gyvenanti Žemaitijoje, tačiau pridūrė, kad „tikresnė Žemaitija – Telšiai“ (IIES, b. 2340, l. 153). Penkiolikmetės iš Kuršėnų teigimu, šią vietovę galima priskirti Žemaitijai, nes kalbėdami žmonės nukerta galūnes (IIES, b. 2340, l. 225).

Tiesa, ne visada etninį regioninį tapatumą gali nulemti tėvų kilmė. Kaip ir kitur Lietuvoje, jaunimui jis siejasi ne tik su kilme, bet ir su gyvenamąja vieta, ir su perimta kultūra (plg. Venskienė 2008a: 88–100; Venskienė 2008b: 69–81). Kai kurie respondentai, kad ir kokios kilmės jie būtų, nurodė, jog jie yra Mažojoje Lietuvoje gyvenantys liutvininkai (IIES, b. 2341, l. 58, 66. Rukai; l. 82, 90, 98. Saugos), o respondentė iš Nidos, kurios mama dzūkė, o tėvelis čiuvašas, nurodė, kad ji „liutvininkė, jei čia gyvena“ (IIES, b. 2340, l. 18). Ne visada etnografinį regioną gali įvardinti Mažojoje

Lietuvoje gyvenantys jaunuoliai. 22 metų vaikinai iš Juodkrantės nurodė gyvenantis Neringos krašto etnografiniame regione (IIES, b. 2340, l. 18).

Taigi galima teigti, kad buvusios Mažosios Lietuvos teritorijos dalis dažniausiai suvokiama kaip Mažoji Lietuva, rečiau – kaip Žemaitija, arba respondentai negali paaiškinti, kokiame etnografiniame regione jie gyvena. Žemaitijos teritorijoje, respondentų nuomone, yra paribio vietovės (Kruopiai, Gruzdžiai, Vadžgirys) ir vietovės, kurios turėtų priklausyti Aukštaitijai (Ariogala, Veliuona). Daugeliu atvejų asmeninė etninė regioninė tapatybė siejama su kilme ir tik kai kuriais atvejais ji siejama su vieta ir kultūra, kurią respondentai perėmė **(III žemėlapis)**.

Kaip ir ankstesniuose tyrimuose, į šiuolaikinių jaunimo gyvenimą žvelgiama iš praeities perspektyvos, remiantis anksčiau atliktais tyrinėjimais (Šaknys 1996; Šaknys 2001)⁴.

Iniciaciniai papročiai

Iniciaciniai jaunimo papročiai Lietuvoje pradėti tyrinėti palyginti gana vėlai. 1996 m. XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės jaunimo brandos apeigoms buvo skirta Ž. Šaknio humanitarinių mokslų etnologijos krypties daktaro disertacijos pagrindu išleista monografija (Šaknys 1996), nemaža dėmesio merginų apeigoms skirta ir Rasos Račiūnaitės, taip pat daktaro disertacijos pagrindu, parengtoje monografijoje (Račiūnaitė 2002). Šiuolaikinės brandos apeigos analizuotos dviejose autoriaus studijose (Šaknys 2007: 65–116; Šaknys 2009: 63–110). Šis skyrius yra jų tęsinys, užbaigiantis visos Lietuvos tyrimą.

Tradicinių iniciacinių papročių raiška. Tarpukariu Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje tradicinės jaunimo brandos apeigos buvo labai retos. Vakarų Lietuvoje, kiek kitaip negu rytinėje krašto dalyje, jau nebuvo pažymimas fiziologinis merginos subrendimas. Theresos A. Vaughan žodžiais, perėjimą nuo vaikystės iki suaugusiojo amžiaus žymėjo ne viena ceremonija, o daug tą perėjimą žyminčių įvykių (Vaughan 2009: 600).

Tarpukariu Pietų Žemaitijoje, prie pat Klaipėdos krašto sienos, dar buvo savitai pažymima savarankiškai merginos pirmą kartą iškepta duona. Tauragės rajone mergina suformuodavo specialų duonos kepaliuką su-smaugtu vienu kraštu („varnelę“), kurį valgydavo pati. Ji turėdavo prisiekti, kad brangins duoną. Šilutės rajone, prieš pašaukiant duoną, namiškiai meldavosi, vėliau rengdavo vaišes, dainuodavo, kartais duonos paskanauti pasikviesdavo ir jaunimo. Abiem regionams būdinga pažymėti pirmą merginos apsilankymą linų mynimo talkoje. Du vaikinai, sugriebę naujokę, ją į „mergas rašė“ laikdami už pečių ir kojų ir padauždami jos sėdynę į binkį. Žemaitijoje pažymėdavo ir kitus atliktus darbus – pirmąjį kūlimą (naujokas, užsidėjęs kretilą ant galvos, apsijuosęs šiaudų ryšiu, turėjo kartą apeiti apie jaują arba šokti su spragilu) ir dalyvavimą mėšlavežio talkoje (abiejų lyčių naujokai buvo laistomi vandeniui). Labai menką iniciacinę vertę turėjo pirmosios pamergės (dažnai tai buvo merginos jaunesnė sesuo) brandos (neva, įgyjanti teisę tekėti) pažymėjimas vestuvių metu. Mažojoje Lietuvoje pirmosios vestuvių dienos pabaigoje pirmajai pamergei buvo uždedamas vainikas. Tiesa, plito ir paprotys vainiką (kai kada apsuptą veliumu) mesti į merginų būrį tikint, kad sugavusioji pirmoji ištekės. Pietų Žemaitijoje dominavo ne vainiko, o veliumo uždėjimas. O iškilmingiausiai merginos brandą pažymėdavo Šiaurės Žemaitijoje. Dabartiniame Skuodo rajone jaunosios seserį kilnodavo, o vietoj vainiko, kaip ir nuotakai, užrišdavo baltą skarą. Vaikinų socialinė branda pirmą kartą atėjus į vakarėlį Vakarų Lietuvoje žymėta labai retai. Klaipėdos krašte naujokus išventindavo naktį jiems liepdami belstis į merginų langus, kad įleistų. Tuo metu patys, apsirengę šeiminko rūbais, naujoką mušdavo bizūnu ar lazda. Atsibudęs tikrasis šeiminkas dar pradėdavo šaudyti. Toks naujokų drąsos patikrinimas siejosi su naktinio merginų lankymo papročiais, gyvavusiais Vakarų ir Šiaurės Lietuvoje. Su abiejų lyčių branda susijusi evangelikų liuteronų konfirmacija „įžegnojimas“. Liuteroniškoje Mažojoje Lietuvoje nuo 1737 m. konfirmacijos amžius (14 metų) buvo susijęs su privalomojo aštuonmečio mokslo pabaigimu. Konfirmacija suteidavo

⁴ Tiesa, analizuojant Mažosios Lietuvos papročius, jau negalime jų traktuoti kaip gyvos, iš kartos į kartą perduodamos ir kintančios tradicijos.

teisę lankyti jaunimo vakarėlius, merginai pradedamas krauti kraitis, jaunuoliai jau galėdavo būti pabroliais, kūmais, turint konfirmacijos pažymėjimą, buvo galima įsidarbinti. Šia proga buvo rengiamas pobūvis. Kiek kitaip negu kituose regionuose, Sutvirtinimo sakramentą teikdavo vyresniems jaunuoliams ir šį faktą pažymėdavo pokyliu ir Klaipėdos krašto pasienyje esančiuose Žemaitijos kaimuose (plačiau: Šaknys 1996: 49–164).

Sovietmečiu, kiek kitaip negu Latvijoje, Estijoje, Rytų Vokietijoje, nepavyko bažnytinės konfirmacijos (arba katalikų Sutvirtinimo sakramento) paversti civiline Brandos švente, nebuvo sėkmingos ir kitos formuojamos iniciacinės apeigos (pirmojo paso teikimas, „iššventinimas“ į kolūkiečius ir darbininkus ir kt.) (plačiau: Erich, Beitzl 1996: 418; Šaknys 2007: 69–70). Kaip nurodė etnologė Irena Čepienė, Kvėdarnos apylinkėse 1967 m. buvo surengtas iškilmingas pasų įteikimas šešiolikmečiams. Šventė baigėsi poilsio vakaru. Panašūs renginiai Kvėdarnos mokykloje buvo surengti dar tris kartus, bet netapo reguliarūs. Nepavyko Kvėdarnos kultūros namuose įdiegti ir palydų į armiją tradicijos. Nuo 1970 m. tokius renginius pavyko suorganizuoti tik du kartus (Čepienė 1985: 120–121). Kaip ir kitur, didžiausią iniciacinę reikšmę įgijo brandos atestatų teikimas ir abiturientų išleistuvių vakaras, kuris reikšmingas iki šių dienų.

Tradicinių iniciacinių apeigų raiška Vakarų Lietuvoje yra kitokia negu kituose etnografiniuose regionuose. Kaip jau minėjome, tarpukariu buvo nunykęs fiziologinės merginų brandos pažymėjimas, buvo labai reti ir vaikinų priėmimo į bendraamžių bendriją papročiai. Apie juos nepateikė duomenų nė vienas respondentas ir šiomis dienomis. Pavyzdžiui, respondentės iš Smalininkų teigimu, kai jai buvo 15 metų, ji buvo priimta į bendraamžių būrį (10 vaikinų, 6 merginos) „savaiame, be vaišių“ (IIES, b. 2341, l. 26). Tačiau netikėtai daug kur paplitęs ir dažniausias Lietuvoje pirmosios pamergės (kartais ir abiejų pajaunių) socialinės brandos pažymėjimo faktas (**1a žemėlapis**). Mažojoje Lietuvoje, kiek kitaip negu tarpukariu, fiksuotas veliūmo dėjimas. Smalininkuose pirmajai pamergei uždedamas nuotakos veliūmas, vaikinui atitenka jaunikio gėlytė (IIES, b. 2341, l. 26). Tradiciją stengtasi išsaugoti Doviluose laikinai už-

dedant pirmajai pamergei rūtų vainikėlį (IIES, b. 2341, l. 106). Tačiau Mažojoje Lietuvoje ir dalyje Žemaitijos šiuo tikslu buvo naudojama mirta (Šidiškienė 2002: 77). Žemaitijoje, kaip ir tarpukariu, fiksuojamas ir veliūmo, ir vainiko dėjimas. Pavyzdžiui, Grūšlaukėje, Kužiuose ir Nemakščiuose pamergei dėjo vainikėlį (IIES, b. 2340, l. 50, 233; IIES, b. 2341, l. 250), Pagramantėje ir Kantaučiuose – veliūmą (IIES, b. 2340, l. 209; IIES 2341, l. 162). Vieکشniuose ir Bazilionuose pirmajai pamergei deda ir vainikėlį, ir veliūmą (IIES, b. 2340, l. 129, IIES, b. 2341, l. 218), Judrėnuose fiksuotas dzūkiškas paprotys vestuvių antrą dieną perleisti veliūmą visoms pamergėms (matyt, kad visos ištekėtų) (IIES, b. 2341, l. 174). Daugeliu atvejų tai žymėjo pirmosios pamergės brandą, tačiau dažniausiai pajauniais būdavo artimiausi giminaičiai. Pavyzdžiui, Veliūonoje šešiolikmetei respondentei (ji buvo vyriausia pamergė) vyresnė sesuo perdavė veliūmą (IIES, b. 2341, l. 18). O Ariogaloje vainikėlį dėjo keturiolikmetei seseriai, nors pirmoji pamergė buvo kita (IIES, b. 2341, l. 274). Vis dėlto pateikėjos iš Vydmantų, Ylakių, Šačių ir Gruzdžių apie vainiko ar veliūmo dėjimą pamergei buvo girdėjusios tik iš mamų pasakojimų (IIES, b. 2340, l. 34, 65, 81, 89).

Tam tikrą iniciacinę vertę turi ir mokykliniai „krikštynų papročiai“. Veliūonoje, Upynoje, Nemakščiuose dvyliktokai krikštija vienuoliktokus (IIES, b. 2341, l. 2, 10, 202, 250), Rusnėje rengiamos „krikštynos“ devintokams (IIES, b. 2341, l. 74), Kunigiškiuose, Kaltinėnuose apeigas atlieka, kai ateina iš kitos mokyklos (IIES, b. 2341, l. 194, 209).

Krikštijant vienuoliktokus, „vyksta teismas“, naujokai „baudžiami“, verčiami šokinėti per kliūtis, šlapias balas (Upyna. IIES, b. 2341, l. 202). Naujokų krikštynos įsimintines. Kaltinėnuose, anot 17 ir 18 metų pateikėjų, „ateina naujas žmogus, kad būtų savas, sugalvoja išbandymų“. Jie vienai draugei padarė kokteilį iš trijų žalių kiaušinių. Liepė gerti (IIES, b. 2341, l. 210). Taip pat nuvykę studijuoti į didmiesčių kolegijas ar universitetus neišvengia „fukų krikštynų“ (Vaiguva. IIES, b. 2341, l. 242).

Tačiau didesnę iniciacinę vertę turi konfirmacija (nors ir nesusijusi su privalomo mokslo cenzu). Respondentę iš Katyčių 2005 m. liepos 10 d. konfirmavo Žemaičių

Naumiestyje. Keturiolikmetė pusę metų mokėsi pas kunigą tikėjimo tiesų ir lankė pamokas penktadieniais. Konfirmacijos dieną merginos rengėsi baltai, vaikinai – kostiumus. Bažnyčią tvarkanti moteris parūpino mirtų. Mirtų šakeles prisisegė ir berniukai. Visi turėjo po rožę (vėliau dovanojo kunigui), maldaknygę. Prieš konfirmaciją kunigas jaunuolius egzaminavo po vieną ir pagal tai, kaip išlaikė egzaminus, rikiavo prie į bažnyčios durų eile po du. Pirma merginas, paskui vaikus. Geriausias (kiekvienos lyties atskirai) – priekyje. Po konfirmacijos kaltininkės giminės susirinko pas močiutę. Vaišėse dalyvavo apie 20 žmonių. Respondentė dovanų gavo užrašų knygutę, gėlių ir pinigų (apie 500 litų, iš jų 200 litų dovanojo tėvai). Kunigas prieš konfirmaciją dovanojo knygelę apie krikščionybę. Buvo „saldus stalas“, be alkoholinių gėrimų⁵. Ar respondentė pasijuto suaugusi, pateikėjos žodžiais, sunku pasakyti, tačiau dabar ji gali savarankiškai eiti šv. Vakarienės (anksčiau tai darė tik su močiute ir mama). Taip pat jau ir į šokius pradėjo eiti (IIES, b. 2341, l. 127).

Pataruoju metu jaunimui, o ne vaikams, Sutvirtinimo sakramentą teikia ir katalikai, bet katalikų konfirmacijos iniciacinė vertė kur kas menkesnė. Nedidelis būna ir pobūvis. Pavyzdžiui, respondentės iš Kunigiškių teigimu, nors ją *dirmavojo* šešiolikos metų, į pobūvį susirinko 6 žmonės, iš *dirmavonės kūmos* gavo 100 litų dovanų (iš viso – 200 litų) (IIES, b. 2341, l. 199). Kai kuriais atvejais vaišių iš viso nebūna, ta proga negaunama dovanų, o ir pats Sutvirtinimo sakramentas vertinamas mažiau negu Pirmoji Komunija (IIES, b. 2341, l. 215. Kaltinėnai). Tik gėlių šia proga gavusios merginos teigimu, *dirmavonė* svarbi, kad galėtų susituokti bažnyčioje (IIES, b. 2341, l. 233. Bazilionai).

Kiek iškilmingiau Sutvirtinimo sakramentas švenčiamas mišriose (katalikų ir liuteronų) šeimose. Skirtingų tikybių tėvų vaikai paprastai pasirenka savo lyties tėvo (berniukai – tėvo, mergaitės – mamos) tikybią. Kai kada iškyla ir problemų. Respondentė iš Pajūrio buvo pakrikštyta evangelikų liuteronų bažnyčioje Šilalėje. Tačiau ji gyvena Pajūryje ir negalėjo važinėti į tikybos pa-

mokas Šilalėje. Gavus vyskupo leidimą, ji buvo iš naujo pakrikštyta ir konfirmuota katalikų bažnyčioje. Pobūvyje po Sutvirtinimo sakramento dalyvavo giminės ir liuteronai, ir katalikai. Dovanų gavo sidabrinę grandinėlę, pakabukų, medalikėlių, pinigų. Respondentės teigimu, *dirmavonė* – svarbi: „Jaučiuosi suaugusiu, tvirtu žmogumi, tiek dvasiškai, tiek viskuo.“ Respondentė vaikšto į abiejų konfesijų bažnyčias, tačiau Komunijos eina tik katalikų bažnyčioje (IIES, b. 2341, l. 144).

Pirmasis pasas / tapatybės kortelė. Sovietmečiu siekiant suformuoti iniciacinį, su pilnametyste susijusį ceremonialą, nemažai dėmesio buvo skiriama Pirmojo paso šventei. Ji nepriėjo, tačiau net ir šiomis dienomis paso (arba tapatybės kortelė) gavimo proga gali tapti bendraamžių šventės pretekstu. Pavyzdžiui, Suvalkijoje ši proga netgi gretinama su ten dar atliekamais „įrašymo į vyrus“ papročiais (Šaknys 2009: 69). Vakarų Lietuvoje šiai progai teikiama kur kas menkesnė reikšmė (**1b žemėlapis**). Respondentai iš Lenkimų ir Rukų pirmąjį asmens tapatybės pažymėjimo gavimą su draugais atšventė gamtoje (IIES, b. 2340, l. 57; IIES, b. 2341, l. 66). Lenkimiškiui tai kainavo 60 litų. Kai kada būna reglamentuotas vaišių mastas. Lioliuose vaikinams reikėjo pirkti tiek alkoholio butelių, koks buvo paskutinis dokumento skaičius (IIES, b. 2341, l. 234). Kai kur jau šešiolikmečiai šia proga eina į kavinę. Pateikėjo iš Sedos teigimu, 5 vaikinai kavinėje šventė gerdami šampaną ir didesniąją dalį sąskaitos apmokėjo kaltininkas (IIES, b. 2340, l. 161). Laikydamosi tradicijos, asmens tapatybės dokumento gavimą kavinėje planuoja pažymėti ir respondentė iš Kuršėnų (IIES, b. 2340, l. 225). Respondentų iš Nidos ir Girkalnio teigimu, vaišėmis žymimos tik teisės (IIES, b. 2340, l. 18; IIES, b. 2341, l. 258). Tai rodo, kad vairuotojo teisės gali būti svarbesnės už asmens tapatybės dokumentą. Vakarų Lietuvoje kiek reikšmingesnis būna pirmojo atlyginimo gavimas (tiesa, šis faktas taip pat buvo pažymimas kukliau negu kituose etnografiniuose regionuose). Tai taip pat su pilnametyste susijęs, dar sovietmečiu paplitęs paprotys.

⁵ Respondento iš Saugų teigimu, prie „saldaus stalo“ buvo ir šampano, tačiau jam – keturiolikmečiui – šampano nedavė (IIES, b. 2341, l. 103).

Pirmasis atlyginimas. Pirmasis atlyginimas Vakarų Lietuvoje pažymimas kiek dažniau (**1c žemėlapis**). Pavyzdžiui, respondentė iš Vilkyškių, kai įsidarbino pievinėje, pirmojo atlyginimo proga bendradarbius vaišino tik saldinais ir išleido 40 litų (IIES, b. 2341, l. 50). Panašią sumą (40–50 litų) šampanui, tortui, viskiui išleido bare įsidarbinusi mergina iš Dovilų. Lygiai taip pat vaišino ir per išleistuves (IIES, b. 2341, l. 106). Kartais analogiškos vaišės rengiamos ir darbovietėje, ir namuose. Nupirkusi dvi saldinių dėžutes bendradarbius ir namiškius vaišino ir pateikė iš Vydmantų (IIES, b. 2340, l. 34). Respondentė iš Kaltinėnų įsidarbino laikraščio redakcijoje. Iš 1000 litų atlyginimo teko išleisti 30 litų sausainiams, kavai, brendžiui ir šampanui (IIES, b. 2341, l. 211). O viešuosius darbus dirbusiam respondentui iš Kruopių užteko dviejų „sidro bambalių“ (IIES, b. 2340, l. 106). Respondentės ir Rusnės, dirbusios administratore, teigimu, ją „spaudė“, bet vaišių ji nedarė (IIES, b. 2341, l. 75), išvengti vaišinimo pavyko ir respondentei iš Liolių, dirbusiai kavinėje (IIES, b. 2341, l. 235), bei respondentui iš Girulių, dirbusiam apsaugoje (IIES, b. 2340, l. 2). Kai kada pirmasis atlyginimas pažymimas tik namie, su draugu (Žarėnai. IIES, b. 2340, l. 201). Šiltuoju metų laiku pirmasis atlyginimas švenčiamas ir gamtoje (Luokė. IIES, b. 2340, l. 161). Daugeliu atvejų tai būna bendruomeninis ritualas, pabrėžiantis darbo kolektyvo narių solidarumą, bet ne faktą, kad tai pirmasis asmens gyvenime gautas atlyginimas, žymintis šio žmogaus socialinę brandą. Kaip ir kituose etnografiniuose regionuose, panašiai švenčiamas ir brandos atestato gavimas. Einama pasitikti tekančios saulės, šokamas pirmasis šokis su tėvais, prisidėgamos žvakutės iš vienos žvakės, užkasami ateities spėjimai (tikintis po penkerių metų atkasti). Kai kur šiai progai pritaikoma ir specifinių papročių. Pavyzdžiui, Smalinukuose, kaip ir per Jonines, plukdė vainikėlius (IIES, b. 2341, l. 27). Rusnėje mokyklos baigimo proga, kaip ir gimus vaikui, kiekviena klasė sodino po liepą (IIES, b. 2341, l. 74). Vis dėlto išleistuvių vakaras didesnės iniciacinės reikšmės negali įgyti, nes vidurinį mokslą baigia toli gražu ne visi jaunuoliai.

Trumpa kalendorinių papročių tyrinėjimo istorija

Pažvelgus į kaimynų latvių etnografinius aruodus, su pavydu galima teigti, kad šioje šalyje sisteminant kalendorinius papročius nuveikta kur kas daugiau negu Lietuvoje. Pėterio Šmito keturtomis *Latvių liaudies tikėjimai* (Šmits 1940–1941) ir Kārlio Straubergo *Latvių liaudies papročiai* (Straubergs 1944) sudarė visas sąlygas išsamiau tyrinėti kalendorinius papročius. Tiesa, sovietinių respublikų etnografų galimybes suvienodino ideologiniai suvaržymai.

Lietuvoje kalendorinių papročių užrašymai net iki XX a. pirmos pusės buvo lokaliniai. Pirmasis bandymas aprašyti didelės Lietuvos dalies (tuometinės Žemaitijos vyskupystės) kalendorinius (iš dalies ir gyvenimo ciklo) papročius buvo 1869 m. publikuota knygelė *Palangos Juzė* (Valančius 1972: 212–318). Tiesa, pasirinktas teksto dėstymo būdas, jauno siuvėjo kelionės laiko ir vietų aprašymai, be abejo, sukėlė keblumų derinant skirtingoms vietovėms būdingus papročius. A. Vyšniauskaitė suabejojo Skapiškio apylinkėse gyvavusiu papročiu vežioti Morę (šiose vietovėse buvo vežiojamas Gavėnas) (Vyšniauskaitė 1994: 163). Tačiau daugelio kitų papročių lokalizavimas nekelia abejonių.

Pasak Liberto Klimkos, Liudviko Adomo Jucevičiaus, Motiejaus Valančiaus, Ambraziejaus Kašarauskos, Mikalojaus Katkaus, Mato Slančiausko ir kitų rinkėjų pastangomis lietuvių kalendoriniai papročiai pradėti užrašinėti XIX a. Sisteminti šiuos aprašus bandyta tik XX a. trečiajame dešimtmetyje (Klimka 2009: 7). Vis dėlto 1925 m. publikuota Prano Būtėno *Lietuvių tautotyros žinių ir senienu rinkimo programa*, kurioje suformuluoti vien tiesiogiai su kalendorinėmis šventėmis susiję 1202 klausimai (remtasi latvių tyrinėtojo Pėterio Šmito klasifikacija) (Būtėnas 1925: 111–137), dėl didelės kainos buvo prieinama tik nedidelei etnografinės medžiagos rinkėjų grupei (Balys 1940: 161). Daugiau duomenų sukaupia tik naudojantis siauresnės apimties Jono Balio tautosakos rinkėjo vadovais (Balys 1936; Balys 1940). Deja, Jungtinėse Amerikos Valstijose kalendorinių papročių rinkinys publikuotas tik 1977 m. Jono Balio knygos *Lietuvių kalendorinės šventės. Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai* (Balys 1977) didesnę

dalį sudarė šaltinių publikacijos, o ne analizė, ir buvo apimta tik dalis švenčių, o leidinys nė iš tolo negalėjo prilygti 1944 m. latvių leidiniui. Tačiau sovietinė okupacija galimybes tyrinėti papročius visose respublikose sulygino. Pasak Vacio Miliaus:

Kompartijos bei jai pavaldžių struktūrų veikla neaplenkė ir etnografijos. Kišimasis ir dirigavimas pasireiškė visur. Smulkmense buvo prieinama iki absurdo: glavlitas net iš senų tekstų publikacijų išbraukdavo senų blynų aprašymus; norint laikraštyje paskelbti etnografo (ir bet kokio kito specialisto) nekrologą, reikėdavo LKP Centro komiteto funkcionieriaus leidimo; CK leisdavo arba neleisdavo moksliniame darbe pacituoti išėivijos lietuvių mokslininko darbą (Milius 1992: 11).

Sovietmečiu vyravusį požiūrį į tradicines kalendorines šventes galima pailiustruoti Juozo Mickevičiaus pateiktu pasakojimu:

Apie 1950 m. Užgavėnių vakare keli mokiniai atėjo pas mokinę Petronėlę Sodytę. Vidurinės mokyklos komsorgas Viržinas sužinojo apie Užgavėnių blynų valgymą, pranešė mokyklos direktoriui Jurgiui Maceliui, kuris mokytojų tarybos posėdyje paskelbė informaciją apie paminėtų mokinių dalyvavimą Užgavėnių blynų valgyme. Blynų kepėjai P. Sodytei už gynimąsi, neprisipažinimą sumažintas elgesys iki trejeto. Kitiems dalyviams buvo trumpai nukirpti plaukai ir per visą gavėnią šeštadienio vakarais jie turėdavo šokti šokius (Mickevičius 2008: 399).

Kiek kitoks, po dešimt metų švęstų Joninių aprašas paskelbtas Lietuvos TSR politinių ir mokslinių žinių sklaidimo draugijos leidinyje:

Taip ne kartą Rambyną mynė svetimų grobikų ir okupantų kojos, buvo žudomi žmonės, naikinamos liaudies tradicijos. Daug metų praėjo, kai Rambyno ugnys nustojo rusenusios, o liaudis laimės žiedo čia neieškojo. Bet šiandien senasis Rambynas laisvas. Čia vėl sutvisko, suliepsnojo laužai, sumirgėjo vainikai, suplūdo dešimtys tūkstančių žmonių. Ypač gražiai pasipuošė senasis Rambynas 1960 metais. Aukštai kalno viršūnėje iškilo užrašas „LTSR – 20 metų“. Pagrindinė estrada skendėjo tarybinių vėliavų šilke, mirgėjo daugybė šūkių ir plakatų... Didingai skamba Tarybų Sąjungos ir Tarybų Lietuvos valstybiniai himnai... Dabar, kai Lietuvoje darbo žmonės yra patys savo gyvenimo šeimininkai, Joninės tapo tikrai liaudine, masine švente (Černeckis 1961: 24–26).

Kyla klausimas, kaip per dešimtmetį galėjo taip smarkiai pasikeisti požiūris į religiniu turiniu gana panašias šventes. Gal tai lėmė 1957 m. (ruošimasis tarptautiniam respublikiniam jaunimo festivaliui) suaktyvėjęs siekis atgaivinti senąsias lietuvių švenčių ir apeigų tradi-

cijas arba siekis neutralizuoti jaunimo patriotinį nusiteikimą (Vėlinių šventimas 1956 ir 1957 m.) po Vengrijos įvykių?, Juozapo Romualdo Bogušausko žodžiais tariant, siekta nukreipti jaunimą nuo svarbiausių politinių klausimų (Bogušauskas 1999: 288). Kita vertus, matyt, tai buvo neišvengiama. Jau P. Pečiūra rašė, kad „visasąjunginis švenčių kalendorius yra bendras visai šaliai, tačiau šachtininko, metalurgo dienos mūsų respublikoje faktiškai nešvenčiamos. Dėl tos pačios priežasties netapo masine-tradicine ir kosmonautų šventė, nors ji buvo bandyta gražiai suorganizuoti Šilutėje“ (Pečiūra 1974: 81). Analizuojant populiarias etnografines publikacijas akivaizdu, kad jų itin gausu buvo 1957–1960 m. (po 1945 m. jos pasirodė tik 1957 m.). Tiesa, 1960-ieji buvo ribiniai metai, po jų populiarių tradiciniams kalendoriniams papročiams skirtų straipsnių (išskyrus enciklopedijas) iki pat 1985 m. pabaigos, išskyrus kelias išimtis, beveik nebuvo (Šaknys 2009: 66–67). Kaip kito požiūris į mokslinius kalendorinių papročių tyrimus?

Pokario metais kalendorinius papročius daugiau tyrinėjo folklorininkai. Jūs buvo galima nagrinėti tik analizuojant kitas temas. Pavyzdžiui, Zenonas Slaviūnas kalendorines šventes nagrinėjo analizuodamas sutartines (Slaviūnas 1958: 5–26).

Kalendoriniams papročiams skirtas Stasio Skrodenio liaudies dramos tyrimas (Skrodenis 1966: 285–297). 1969 m. buvo publikuota ir jo parengta 82 pozicijų Užgavėnių papročių ir tautosakos bibliografija, kurioje, be folkloro, minimi ir etnologiniai darbai (Skrodenis 1969: 343–354), o apibendrinamojo pobūdžio kalendorinių dainų tyrime 1963 m. publikuotoje *Lietuvių tautosakos apybraižoje* taip pat nemažai dėmesio skirta tradiciniams papročiams (Jonynas 1963: 144–158).

Etnologų apibendrinamojo pobūdžio mokslinės publikacijos pasirodė vėliau. 1964 m. pirmajame akademiname apibendrinamojo pobūdžio etnologijos leidinyje *Lietuvių etnografijos broožai* poskyris buvo skirtas ir tradicinėms šventėms. Matyti, kad jau buvo žinoma apie kai kuriuos regioninius papročių savitumus, tačiau vis dėlto galimybės tyrinėti buvo menkos. Net neužsimenama apie Tris Karalius, Grabnyčias, šv. Agotos dieną, Verbų sekmadienį, Kryžiaus dienas, Devintines, Petrines, Vėlines, Visus Šventus (Vyšniauskaitė 1964:

536–550). Tačiau čia pateikiamų švenčių buvo neabejotinai daugiau negu tautosakininkų leidinyje.

Kalendorinių papročių tyrimus tęsė Pranė Dundulienė. 1963 m. publikuota didelė knyga *Žemdirbystė Lietuvoje*, kurioje nemaža dėmesio buvo skirta ir žemdirbystės papročiams (Dundulienė 1963). 1968 m. apginta daktaro (habilituoto daktaro) disertacija. Ji ir keleriais metais vėliau gautas profesorės mokslinis vardas, matyt, ir motyvas toliau plėtoti žemdirbystės temą leido imtis ir tuo metu labai keblių kalendorinių papročių tyrimų. 1970–1972 m. publikuoti keli kalendoriniams papročiams skirti P. Dundulienės straipsniai (Dundulienė 1970, 1972a, 1972b). Iš jų buvo sudaryta didžiausia iki šių dienų kalendoriniams ir agrariniams papročiams skirta knyga *Lietuvių kalendoriniai ir agrariniai papročiai*. Deja, pasirodė ji tik 1979 m. (Dundulienė 1979). Matyt, laukta palankios progos – Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejaus. Nors ši knyga išleista tik 500 egzempliorių tiražu, ji turėjo didžiulę reikšmę Lietuvos etnologijai. Aptarta nepalyginti daugiau švenčių negu J. Balio leidinyje. 1982 m. išleista svarbiausioji profesorės Pranės Dundulienės knyga *Lietuvų etnografija* (Dundulienė 1982). Joje apibendrinta dešimtmečiais kaupta jos patirtis. Aštuntoji knygos dalis skirta tradiciniams kalendoriniams papročiams, o okupantų primestiems sovietiniams papročiams – daugiau kaip 10 kartų mažiau. Tradiciniams kalendoriniams papročiams skirta daug daugiau dėmesio negu tokio pobūdžio Latvijos (Strods 1967), Estijos (Moora, Viires 1964) ar Baltarusijos (Pilipenko 1981) leidiniuose. Sugebėdama pateikti tradicinius papročius ne kaip „buržuazinę ar religinę atgyveną“, o kaip „daugelio kartų kurtą liaudies turtą“, etnologė net ir nepalankiausiomis sąlygomis tapo sistemingų kalendorinių papročių tyrimų pradininke. Daug dėmesio šiai temai ji skyrė ir kituose tautodailei ir mitologijai skirtuose darbuose. Šiuos darbus galime vertinti ne tik kaip sovietinei ideologijai priešišką lietuviškojo patriotizmo raišką ar orientaciją į faktų rinkimą (plg. Čiubrinskas 2001: 106), bet ir jų sistemimą, papročių funkcinių ir semantinių reikšmių atskleidimą. Tai buvo papročių tyrimo tarpsnis, kurį išgyveno kitos šalys (daugelis – anksčiau ir nevaržomos jokių ideologinių klišių). Taip buvo parengta dirva tolesniems kalendori-

nių papročių tyrinėjimams. Šie tyrinėjimai intensyvėjo jau tautinio atgimimo laikais (nuo 1988 m.).

Išskirčiau Juozo Kudirkos kalendorinių papročių tyrimus, o ypač monografiją *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos* (Kudirka 1993) ir jos priedą *Lietuviškos Kūčios. Istorinė lyginamoji apžvalga* (Kudirka 1994). Jų pagrindu 1995 m. buvo apginta etnologijos krypties humanitarinių mokslų daktaro disertacija. 1995 m. Arūnas Vaičekauskas apgynė daktaro disertaciją, kurios pagrindu 2005 m. paskelbė monografiją *Lietuvių žiemos šventės. Bendruomenės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab. – XX a. pr.* (Vaičekauskas 2005). Ji ir 2001 m. publikuota Ž. Šaknio studija, skirta jaunimo apeiginių funkcijų analizei kalendorinių ir darbo papročių metu (Šaknys 2001), tapo pirmaisiais kartografinė analize paremtais didesniais kalendorinių papročių tyrinėjimais. Trečiajame tūkstantmetyje pradėti analogiški ir šiuolaikinių kalendorinių papročių tyrimai. Ši studija – Aukštaitijos (Šaknys 2007: 65–116) ir Dzūkijos bei Suvalkijos (Šaknys 2009: 63–110) papročių tyrimo tęsinys, užbaigiantis visos Lietuvos, jaunimo kalendorinių papročių tyrimus.

Advento ir gavėnios sambūriai

Konfesiniai skirtumai darė nemažą įtaką Lietuvos kaimų ir mažų miestelių jaunimo gyvenimui. Romos katalikų jaunimo gyvenimui dar tarpukariu nemažą reikšmę turėjo advento ir gavėnios draudimai linksmintis – šokti ir dainuoti. Juozo Mickevičiaus žodžiais tariant, Žemaitijoje iš senų laikų yra prigijusi advento tradicija. Žemaičių krašte advento metu nutyla dainos, vakarais jaunimas nevirtdo muzikos ir vengia triukšmingų pasilinksminimų. Adventas – tylaus susikauptimo metas (Mickevičius 2008: 332). Dar šventesnis laikas žemaičiams – gavėnia. O draudimas linksmintis abiem laikotarpiais Žemaitijoje, pasak A. Pakalniškio, išliko iki pat 1940 m. (Pakalniškis 1977: 159). Tiesa, intensyvaus žemės ūkio Žemaitijos kaimų jaunimas laisvalaikio turėjo nedaug, pasilinksminimus rengė gana retai, tad beveik mėnesį trunkąs adventas ir pusantro mėnesio gavėnios laikotarpis nebuvo tokie ypatingi kaip Dzūkijoje ar Rytų Aukštaitijoje, kur jaunimas į vakarėlius rinkdavosi ir savaitgaliais, ir šventinėmis dienomis.

Vienkiemiuose gyvenantys žemaičiai rečiau susiburda-vo į žaidimų vakarėlius ar vakaroti prie darbo (Šaknys 2001: 40). Vis dėlto liuteroniškoje Mažojoje Lietuvoje buvo dvejopai žiūrima į pasilinksminimus. Dalis liuteronų galėjo nekliudomi eiti į pasilinksminimus kiaurus metus, kita – visus metus gyveno advento ir gavėnios dvasia. Tai buvo surinkimams priklausę žmonės, visas jaunimo pramogas traktavę kaip nuodėmę. Mažiausiai nutautėjusioje šiaurinėje Klaipėdos krašto dalyje dar egzistavo net pietizmo, kaip tautinio tapatumo išraiškos, nuostata (surinkimininkas – lietuvininkas, nevaikštantis į surinkimus – vokietis) (Šaknys 2001: 32). Apskritai abiejų nagrinėjamų regionų jaunimo laisvalaikis smarkiai skyrėsi. Skirtumai sumažėjo dėl sovietmečiu kiaurus metus rengiamų šokių, dėl dažnai gavėnios metu rengiamos Sovietinės armijos ir jūrų laivyno dienos (vasario 23 d.), Moters dienos (kovo 8 d.) minėjimų. Gavėnios metu rengiamas Užgavėnes turėjusios pakeisti Žiemos išvaymo, Velykas – Pavasario šventės. Ir kaip jau minėjome, buvo taikomos netgi absurdiškos bausmės – prievarta varyti jaunimą į šokius gavėnios metu ir versti šokti.

Pastaruoju metu beveik visoje Žemaitijoje jaunimas per adventą ir gavėnią linksminasi (**2 žemėlapis**). Net ir tose vietose, kur pasilinksminimai nerengiami, neretai motyvą, kodėl nėra šokių, respondentai įvardija vienu žodžiu – „neleidžia“. Respondentės iš Laukuvos teigimu, „senesni žmonės pirštais badytų“ (IIES, b. 2341, l. 155). Draudimai galioja ir Mažojoje Lietuvoje, kur advento ir gavėnios draudimų praeityje niekas nepaisė. Respondentės iš Katyčių teigimu, „mokiniai kiti nervinasi, kad prieš Kalėdas negali daryti šokių“ (IIES, b. 2341, l. 123). Smalininkuose šiuo laikotarpiu niekas nešoka, tačiau dainuoja, nors ir tyliau (IIES, b. 2341, l. 27). Kadangi šiame regione jau dauguma gyventojų ne evangelikai liuteronai, o katalikų tikybą išpažįstantieji, pastaruoju metu apribojimų patiria ir jie. Itin retais atvejais šokius šiais laikotarpiais rengia mokyklos. Pavyzdžiui, Veliuonoje šokiai rengiami tik kultūros namuose, o ne mokykloje (IIES, b. 2341, l. 19). Respondento iš Rukų teigimu, šiuo laiku šokti vyksta į Usėnus (IIES, b. 2341, l. 59,67), iš Kaltinėnų – į aplinkinius kaimus

(IIES, b. 2341, l. 211), iš Girulių vyksta į Klaipėdos klubus (IIES, b. 2340, l. 3), Rietave šokiai rengiami tik kavinėje (IIES, b. 2341, l. 171), Grūšlaukėje, Šatėse, Vieکشniuose, Plateliuose, Kuliuose, Žarėnuose, Kantaučiuose, Luokėje, Kunigiškiuose, Bazilionuose, Nemakščiuose ir Girkalnyje pasilinksminimus rengia namuose per gimtadienius (IIES, b. 2340, l. 51, 82, 138, 170, 178, 202, 210, 218; IIES, b. 2341, l. 195, 219, 251, 259). Tačiau pasak respondentų, į tokius pasilinksminimus susirenka tik dalis jaunimo. Pavyzdžiui, respondentės iš Ylakių teigimu – jei tėvai religingesni, jie iš viso neleidžia švęsti gimtadienio (IIES, b. 2340, l. 74). Panašiai ir dėl šokių. Respondento iš Sedos teigimu, jis per adventą ir gavėnią nesilinksmina „iš įsitikinimo“, kiti eina į šokius kultūros namuose (IIES, b. 2340, l. 162).

Daugelis respondentų net nesupranta, kodėl šiuo laikotarpiu negalima dainuoti. Nors, kaip pasakojo respondentė iš Upynos, jos močiutė tuo laiku net radijo nesiklauso (IIES, b. 2341, l. 203). Vakarų Lietuvoje pateikėjai, kitaip negu kitur Lietuvoje, labai retai nurodo, kuriomis dienomis galima rengti pasilinksminimus. Pagramantyje šokiai rengiami per šv. Kazimiero dieną (IIES, b. 2341, l. 147), Varniuose – Kovo 8-ąją (IIES, b. 2341, l. 179). Apibendrinus visos Lietuvos situaciją galima teigti, kad advento ir gavėnios draudimais itin griežti Dzūkijoje, gana retai pasilinksminimai rengiami Aukštaitijoje, dažniau – Suvalkijoje ir Mažojoje Lietuvoje, o labiausiai advento ir gavėnios rimties nepaiso Žemaitijos jaunimas, beveik pusėje vietovių rengiami šokiai (Šaknys 2007: 100; Šaknys 2009: 92). Parodoksas, bet šio laikotarpio draudimais linksmintis išsiskiria liuteroniškos Latvijos pasienio vietovės, kur dar tarpukariu šiais laikotarpiais pasilinksminimai visiškai nebuvo varžomi. O pasak žinių pateikėjo iš Buknaičių (Mažeikių r.), į Latviją nuvykę samdiniai už 10 litų užpirkdavo mišias ir, jų supratimu, tai suteikdavo teisę nesilaikyti pasninko ir linksmintis katalikams draudžiamu metu (Šaknys 2001: 36). Tačiau, matyt, draudimai linksmintis šioje Žemaitijos dalyje nėra susiję su religingumu, kaip sužinosime vėliau – ši Žemaitijos dalis ypatinga dėl kalendorinėms šventėms būdingų gausių tradicinių kultūros elementų.

Kalendorinių švenčių vakarėliai

XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje Vakarų Lietuvos jaunimo laisvalaikis buvo visiškai kitoks, negu kitų Lietuvos vietovių jaunimo laisvalaikis. Pasak Aleksandro Pakalniškio, vakarėlių iki Pirmojo pasaulinio karo nebuvo. Vasaros sekmadienių popietėmis jauni žmonės rinkdavosi kuriame nors kieme. Susirinkę dainuodavo, juokaudavo, žaisdavo. Kartais atsirasdavo armonika, kuri pritardavo dainoms. Bet šokių negrodavo ir niekas nešokdavo (Pakalniškis 1977: 134). Tiesa, tam prieštarauja senesni šaltiniai. Jaunimo šokius mini XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios papročius aprašęs Jurgis Ambraziejus Pabrėža (Skrodenis 1972: 74), XIX a. vidurio papročius aprašęs Motiejus Valančius (Valančius I 1972: 220, 231–232, 239–240, 279) ir Sukhomlinovas (Sukhomlinov 1848: 89–92), XIX a. antros pusės papročius aprašiusi M. Čilvinaitė (Čilvinaitė 1971: 172). Pasilinksminimai vykdavo smuklėje, XX a. pradžioje – ir trobose. Šiaurės Žemaitijoje jie vadinti „nibre“, kiek į pietus – „štrambambole“, kai kur – „bigė“, „vakaruška“. Tačiau daugelyje vietovių dažniau buvo rengiami pasilinksminimai po įvairių talkų. Jie buvo su vaisėmis ir vadinti „patalkiais“, kai kur – „zuore“, „pašuokiu“, po kūlės – „pamašinaučiais“, po linamynio – „pamyniais“. Kaip ir su darbu nesusijusių vakarėlių metu, žemaičių jaunimas tada šokdavo, dainuodavo, sukdamo ratelius, žaisdavo žaidimus (Šaknys 2001: 22, 85). Taigi tradicinis jaunimo gyvenimas, kaip ir daugumas šių dienų jaunimo subkultūrų, buvo glaudžiai susijęs su muzika (plg.: Dankowska 1998: 138).

Mažojoje Lietuvoje vakarėlis vadintas „jaunimu“. Jis galėjo būti be muzikos ir šokių (1876 m. Stalupėnų aps. užrašė K. Kapeleris. Milius 1970: 366). Šokius *jaunime* mini 1867 m. per Rytprūsius ir Kuršių neriją keliavęs Otto Glagau (Milius 1970: 237), beveik to paties laikotarpio tilžiškių papročius aprašęs Eduardas Gizevijus (Milius 1970: 117, 134). Galimybė rengti šokius, matyt, buvo susijusi ir su surinkimais. Gailos Kirdienės teigimu, Šilutės aps. Kintų vl., kaip ir kitur Lietuvoje, jaunimo šokiai vykdavo kas savaitę, o Klaipėdos apskrityje (ten buvo stipresnė surinkimų įtaka. – Ž. Š.) vietinių ūkininkų sūnūs ir dukterys neidavo į karčemoje

vykdavusius šokių vakarėlius su instrumentine muzika. Ten susirinkdavo pašokti vien tarnaujantys ūkiuose ir dvaruose, atvykę „iš Lietuvos pusės“ (Kirdienė 2000: 194). Kaip aiškino Vilius Ašmys, Priekulės parapijoje jaunimas gyveno uždara, nejudrų gyvenimą, bendrauti ir susipažinti buvo gana sudėtinga (Ašmys 1993: 30). Tačiau gana uždara gyvenimą tarpukariu gyveno ir žemaičių stambiujų ūkininkų vaikai, ypač merginos, kurių niekur neišleisdavo tėvai bijodami nelygių vedybų. Ir netgi paprašytos prisiminti savo jaunystę ir kokiomis progomis susitikdavo su draugėmis, 1905–1920 m. gimusios moterys neretai atsakydavo: „Aš dar neturėjau draugių.“ Tokių atsakymų niekur kitur (išskyrus Mažąją Lietuvą) neišgirdau. Kiek uždaresnį gyvenimą (kaip ir šiaurinėje Aukštaitijos dalyje) gyvena ir šiuolaikinis Vakarų Lietuvos jaunimas.

Kalėdų vakarėliai. Tarpukariu žemaičiai Kalėdas šventė dvi, lietuvininkai – tris dienas. Žemaičiams tai buvo laikotarpis po advento ir Kalėdų pirmoji diena daugiau kaip pusėje kaimų buvo suvokiama kaip „per šventa“, kad jaunimas galėtų linksintis ir šokti. Tradicinis vakarėlis paprastai buvo rengiamas antrąją šventės dieną. Panaši situacija buvo susiklosčiusi ir Mažojoje Lietuvoje, nors čia adventas nebuvo labai išskiriamas (Šaknys 2001: 41). Tačiau dar ir tarpukariu Kintuose pirmąją šventės dieną šventė šeimoje, o antrąją jau buvo galima svečiuotis ir rengti vakarėlius. Pasak juos apibūdinusios 1920 m. čia gimusios pateikėjos, išpuoštoje salėje grojo muzikantai: „Vėns su būgnu, kits su armonika, kits ten su dūda, buva kaip reik“ (Petrošienė 2007: 175).

Sovietmečiu kalėdinių pasilinksminimų tradicija buvo nutraukta, pasilinksminimai kultūros namuose ar troboje galėjo vykti tik tada, kai Kalėdos būdavo savaitgalį. Atkūrus Nepriklausomą Lietuvos valstybę ir 1990 m. šventinėmis paskelbus dvi šios šventės dienas, tradicija atgijo. Dauguma Mažosios Lietuvos ir beveik pusė Žemaitijos (išskyrus šiaurinę vakarinę Žemaitijos dalį) respondentų teigė, kad pasilinksminimai vyksta arba kultūros namuose, arba patys jaunuoliai surengia vakarėlį kurio nors iš draugų namuose antrąją šventės dieną. Kai kada pirmoji Kalėdų diena dar suvokiama kaip Kūčių tęsinys. Pasak 22 metų respondento iš

Juodkrantės, pirmąją (Kūčių) dieną jis sutinkąs pas merginos tėvus, antrąją (pirmą Kalėdų) – pas savo tėvus, o trečiąją (Kalėdų antrą) – su draugais (IIES, b. 2340, l. 27). Panašiai Kalėdų dienos nuo Kūčių švenčiamos ir Kantaučiuose (IIES, b. 2340, l. 210). Paprastai su draugais susitinkama tik šventės antrosios dienos popietę (IIES, b. 2341, l. 243). Kai kur vykstama pasižmonėti į kitas vietas, pavyzdžiui, respondentė iš Varnių antrą šventės dieną vyksta į Mažeikius (IIES, b. 2341, l. 179). Rytų Žemaitijoje net ir pilnamečiai jaunuoliai dažniau pasilieka su šeima. Kai kada Kalėdų pirmą dieną praleidžia šeimoje, antrąją – su giminėmis (IIES, b. 2340, l. 114, 163; IIES, b. 2341, l. 244, 251. Kivyliai, Seda, Nemakščiai). Kai kur jaunimas susiburia ir abi (Papilė, Vilkyškiai) dienas arba tik pirmąją (Judrėnai, Laukuva, Kuliai) šventės dieną.

Nors tiek tarpukariu, tiek ir pastaruoju metu kalėdiniai vakarėliai Vakarų Lietuvoje kiek retesni negu kituose krašto regionuose, apibendrinami visos Lietuvos situaciją galime teigti, kad kituose regionuose nors paprotys dažnesnis, bet teritoriškai išsisklaidęs, jaunimui susieiti antrą Kalėdų dieną arealą galima išvelgti Vakarų Lietuvoje (Mažojoje Lietuvoje ir Šiaurės Vakarų Žemaitijoje) (**3a žemėlapis**).

Naujųjų metų vakarėliai. Naujųjų metų šventė – vėlyvas kultūros reiškinys. Atrodo, šią šventę liaudis pradėjo švęsti Vakarų Lietuvoje. L. A. Jucevičiaus teigimu, Naujieji metai liaudžiai, taip pat ir aukštesniajai klasei, yra sveikinimų ir linkėjimų diena, kartu tai ir tuoktuvių spėlionių metas (Jucevičius 1959: 195, 453–454). Kita vertus, J. Kudirkos teigimu, nusistovėjusių Naujųjų metų sutikimo papročių nebuvo, o kiek įvairesnių jų papročių būta Aukštaitijoje (Kudirka 1993: 245). Daugiau Naujieji metai švęsti Vidurio ir Rytų Lietuvoje (Kudirka 1993: 243). Niekuo neišsiskyrė ir Vakarų Lietuvos šventiniai jaunimo vakarėliai ir tarpukariu, nebent tuo, kad buvo rengiami rečiau Lietuvoje (Šaknys 2001: 42), o Klaipėdos krašte ne visur buvo švenčiami ir Naujieji metai (Petrošienė 2007a: 228). Pastaruoju metu tokių skirtumų jau nebeliko, o pasilinksminimai dažniausiai rengiami Šiaurės ir Rytų Žemaitijoje, pietinėje tiriamos teritorijos dalyje šią progą linkstama pažymėti šeimoje (**3b žemėlapis**).

Naujųjų metų šventę paprastai sudaro dvi dalys – iki vidurnakčio ir po jo. Kai kada iki 24 valandos jaunimas būna šeimoje, po to – su draugais (Grūšlaukė, Lenkimai. IIES, b. 2340, l. 51, 58). Respondento iš Sedos teigimu – atvirkščiai (IIES, b. 2340, l. 162). Pasak respondentės iš Vilkyškių, ji pas tėvus užsuko tik pasitikti vidurnakčio (IIES, 2341, l. 43). Respondenčių iš Kulių, Upynos teigimu, Naujųjų metų išvakarės jos sutinka su draugais, o po vidurnakčio visi eina į šokius (IIES, b. 2340, l. 178; IIES, b. 2341, l. 203), Kruopiuose, Papilėje Naujųjų metų išvakarės ir Naujųjų metų pirmąsias valandas praleidžia šokiuose ((IIES, b. 2340, l. 98, 122).

Naujųjų metų vidurnaktį dažniausiai sutinka lauke. Pavyzdžiui, Giruliuose jaunimas vyksta prie jūros, šauna šampaną, fejerverkus (IIES, b. 2340, l. 3), Nidoje vidurnaktis sutinkamas savivaldybės aikštėje (IIES, b. 2340, l. 19), Ylakiuose – miestelio centre (IIES, b. 2340, l. 74). Pastaruoju metu naujų metų šventimo būdai įvairėja, pavyzdžiui, Šventojoje, Rukuose draugai šia proga užsisako pirtį (IIES, b. 2340, l. 43; IIES, b. 2341, l. 68). Kai kada, išvykus tėvams, pas draugą surengia šventinį „laisvą plotą“ (IIES, b. 2340, l. 43. Šventoji). O Kunigiškiuose į kitą kaimą nuvykę draugai patys surengia šokius (IIES, b. 2341, l. 196). Neretai įprastose draugų kompanijose Naujus metus net šešiolikamečiai ar septyniolikamečiai sutinka poromis. Ankstesnių tyrimų metu fiksuoti tik pavieniai tokie faktai. Kaip ir Pietų Lietuvoje, dažnai švenčiama šeimoje, tačiau Vakarų Lietuvoje jaunimas neretai kartu su tėvais važiuoja švęsti pas gimines. Kartais išvykstama gana toli. Pavyzdžiui, vaiguviškės teigimu, Naujuosius metus sutiko Anglijoje su draugu, dėde, teta ir šeima (IIES, b. 2341, l. 243). Daug rečiau negu kitur Lietuvoje fiksuoti faktai, kad po naujametinio vakarėlio jaunimas susirinktų sausio pirmosios pavakary, – tai rodo silpnesnius šių regionų jaunimo socialinius ryšius.

Užgavėnių vakarėliai. Katalikiškoje kultūroje Užgavėnės – paskutinė galimybė pasišokti prieš pusanatro mėnesio truksiančią gavėnią. Jaunimas turėjo spręsti dilemą: ar linksmintis iki vidurnakčio, ar anksčiau sugrįžus riebiai pavalgyti. Žemaitijoje į vakarėlį susiburavo ir persirengėliai, prasimanydavo įvairių juokų ir pokštų (Kudirka 1992a: 47–49). Tarpukariu Užgavėnių

vakarėlių, kiek kitaip negu naujametinių, čia rengė dažniau negu kituose regionuose (išskyrus Dzūkiją), o Klaipėdos krašte jie buvo beveik nežinomi (Šaknys 2001: 51)⁶. Analizuojant Mažosios Lietuvos vietoves galima teigti, kad šių dienų situacija palyginti su tarpukario – panaši. Jaunimas šventę paprastai praleidžia namuose. Tačiau Žemaitijoje jaunimas susiburia pasilinksmininti (čia ne turima omenų persirengėlių vaikštynių⁷) mažiau negu pusėje tirtų kaimų (**3c žemėlapis**). Nors, kaip vėliau kalbėsime, šis regionas garsėjo persirengėlių vaikštynėmis, tačiau jaunimas šią šventę kartais vertino labai santūriai. Pasak respondentės iš Žarėnų, „dabar Užgavėnės – ne šventė“ (IIES, b. 2340, l. 201), o respondentės iš Vaiguvos teigimu, „Užgavėnės – ne šventė, tik šokiai būna tradiciniai“ (IIES, b.2341, l. 244). Taigi ne visada per Užgavėnės grojama liaudiška muzika, deginami laužai suvokiami kaip šventės atributas, jaunimo manymu, šventė turi būti nedarbo diena.

Velykų vakarėliai. Tarpukariu žemaičiai Velykas paprastai švęsavo dvi, lietuvininkai – tris dienas. Vakarų Lietuvoje tarpukariu Velykų pasilinksminimus rengėavo kiek rečiau negu kitur Lietuvoje, ypač Mažojoje Lietuvoje ir Šiaurės Žemaitijoje. Kaip ir per Kalėdas, daugelio žmonių teigimu, pirmoji šventės diena buvo skirta maldai ir tarsi tęsė gavėnią. Daugelyje Vakarų Lietuvos kaimų dar tarpukariu pasilinksminimams rinkdavosi tik antrąją šventės dieną (Šaknys 2001: 59). Atgaivinti tradiciją padėjo nuo 1990 m. spalio 25 d. LR įstatymu įteisintos dvi švenčių dienos.

Pastaruju metu vakarėlis rengiamas tik pusėje Vakarų Lietuvos kaimų. Taigi kur kas rečiau negu per Kalėdas. O Pietų Lietuvoje kai kada per Velykas susiburdaavo net tie jaunuoliai, kurie per Kalėdas likdavo šeimose (Šaknys 2009: 72). Velykos kaip šeimos šventė suvokiama tik Šiaurinėje Lietuvos dalyje (Šaknys 2007: 76). Kiek kitaip negu Kalėdas, Velykas kaip brangią šeimos šventę įvardijo dauguma Vakarų Lietuvos gyventojų. Tai šio regiono savitumas. Dažnai pirmąją šventės dieną

praleidę šeimoje, antrąją vyksta pasisvečiuoti pas giminės. Kartais giminės švenčia ir abi dienas. Pavyzdžiui, respondentės iš Liolių teigimu, kai kada ji abi šventines dienas praleidžia „pas bobutę“ (IIES, b. 2341, l. 234). Tiesa, kai kuriose vietovėse rengiami jaunimo pasilinksminimai. Paprastai jie rengiami antrąją dieną. Respondento iš Girulių teigimu, pirmąją Velykų dieną sutinka kaime su giminėmis, antrąją susiburia su draugais, eina į šokius, rengia pobūvį, ridena margučius IIES, b. 2340, l. 3). Eigirdžių jaunimas antrąją šventės dieną susiburia kurti laužo gamtoje (IIES, b. 2340, l. 195). Tačiau Upynoje, Ariogaloje, Laukuvoje, Kuliuose ir Vaiguvoje jaunimas susiburia ir pirmąją šventės dieną, Papilėje – ir abi šventės dienas (**3d žemėlapis**).

Sekminių vakarėliai. 1846 m. publikuotoje knygoje *Lietuva, jos paminklai, buitis ir papročiai* L. A. Jucevičius, minėdamas didžiąsias šventes, per kurias daromas alus, mini ir Sekmines (Jucevičius 1959: 185). Sekminės kaip viena didžiausių švenčių išliko ir XX a. pradžioje. Gardamo lietuvininkai jas šventė po 3 dienas kaip ir Velykas ar Kalėdas (Gocentas 1995: 702). Pasak Kražių apylinkių Sekminės aprašiusios Irenos Seliukaitės, tarpukariu šią šventę švęsavo tris dienas. Pirmoji – tai susikaupimo ir rimties diena. Bažnyčioje vykdavo pamaldos, nebūdavo triukšmingų gegužinių (Seliukaitė 1993: 328). Dar ir tarpukariu Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje, kaip ir visame krašte, gyvavo paprotys jaunimui susiburti tik antrąją ir trečiąją šventės dienas. Sekminių antrąją dieną dažnai švęsavo ir pirmąją metų gegužinę (Šaknys 2001: 70). Tačiau nors pirmoji šventės diena visada būna sekmadieniais, sovietmečiu ji išnyko. Kaip 1974 m. rašė Petras Pečiūra, Sekminės, dar prieš dvidešimt metų buvusi didelė religinė dviejų dienų šventė, kaip ir Velykos, Kalėdos, daugelyje parapijų niekuo nesiskiria nuo eilinių sekmadienių ir tikintieji ją švenčia tiktai vieną dieną (Pečiūra 1974: 104). Pastaruju metu per Sekmines (tik pirmą dieną, sekmadienį) religingesnis jaunimas susitinka bažnyčioje, tačiau kiek

⁶ Matyt, senesniais laikais, iki 1876 m., pasilinksminimai galėjo būti rengiami, pasak K. Kapelerio, Stapulėnų apylinkėse, per Užgavėnės „Vakarą karčemos muzikė buvo. Čia jaunieji šoko, senieji gėrė arba kortomis lošo, ir žiūrėjo katro duktė arba sūnus geriau šokt moka“ (Milius 1970: 374). O, pavyzdžiui, Grabnyčių nešventė ir vadino „lenkų“ švente (Milius 1970: 374). Tai rodo, kad Užgavėnės čia nebuvo siejamos su katalikiška kultūra.

⁷ Tiesa, kai kada pretekstą susiburti sukuria persirengėlių surinktos vaišės ir pinigai (IIES, b. 2340, l. 36. Vydmantai).

kitaip negu kituose etnografiniuose regionuose, nė vienas jaunas Vakarų Lietuvos gyventojas negalėjo pasigirti dalyvavęs Sekminių proga surengtame pasilinksminime arba tą dieną dalyvavęs bendraamžių surengtame pobūvyje. Nors dalis Žemaitijos vietovių aplankyta praėjus savaitei po Sekminių ir klausinėta, ką jie veikė praeitą sekmadienį, pirmadienį, nė vienas respondentų nenurėdė dalyvavęs pasilinksminime, keli patvirtino žinantys, kad liaudiška šventė buvo rengiama viename ar kitame miestelyje, matyti ir skelbimai kelių miestelių skelbimo lentose. Vykusias šventes taip pat minėjo pateikėjai iš Kruopių, Viekšnių ir Platelių. Žemaitijoje mėginama šią šventę gaivinti ir populiarinti rengiant šventes ir ūkininkų sodybose (Stankuvienė, Burgienė 2008). Vis dėlto turime padaryti išvadą, kad Sekminės, viena iš trijų svarbiausių krikščioniškų švenčių, jaunimui nėra labai svarbios, nėra išskirtinės ir kituose Lietuvos regionuose.

Joninių vakarėliai. Pasak J. Kudirkos, Joninės XIX a. pradžioje ėmė nykti Žemaitijoje, o 8–9 dešimtmečiais – Mažojoje Lietuvoje (Kudirka 1991: 43). Tarpukariu Joninių vakarėliai ar gegužinės rengti visame Klaipėdos krašte ir Šiaurės, rečiau – kitose Žemaitijos vietovėse. Mažojoje Lietuvoje Joninių pramogos buvo ypač sureikšmintos. Didelę reikšmę turėjo Martyno Jankaus ir kitų Mažosios Lietuvos šviesuolių iniciatyva nuo 1884 m. rengiamos Rambyno gegužinės. Pasak Elzės Jankutės, Lietuvos Nepriklausomybės laikais, o ypač Klaipėdos kraštui susijungus su didžiąja Lietuva, Joninių apeigos bent dešimteriopei išaugo, ir lankytojų skaičius kai kuriais metais siekdavo net dešimt tūkstančių (Jankutė 2003: 11). Tokiu būdu siekta per Joninių įvaizdį akcentuoti garbingą Lietuvos praeitį, ją priešinti šių regionų gyventojų konfesiniams skirtumams, įsitvirtinti atgautame Klaipėdos krašte (Šaknys 2001: 76–78).

2003 m. Joninės buvo paskelbtos nedarbo diena. Tai paskatino sureikšminti šią šventę ir pastaraisiais metais. Kai kur, pavyzdžiui, Vilkyškiuose, Rukuose, jaunimas švęsti Joninių vyksta į Rambyną (IIES, b. 2341, l. 44, 60). Tiesa, pastaraisiais metais švęsti vykstama ir toliau.

Pavyzdžiui, pateikėja iš Papilės Jonines šventė Vilniuje (IIES, b. 2340, l. 123). Vis daugiau jaunimo šventes sutinka dirbdami. Pateikėjo iš Juodkrantės teigimu, jo tėvai turi du barus, todėl paprasčiausiai nėra kada švęsti (IIES, b. 2340, l. 27). Pasak respondentės iš Kantaučių, praeitais metais Joninių nešventė, nes miestelyje nebuvo jokio renginio, tačiau kitais metais, respondentės žodžiais – „patys ką nors sugalvosim“ (IIES, b. 2340, l. 211). O respondentė iš Upynos sakė, kad nors rengiama šventė prie laužo Kaltinėnuose, ji su draugais niekur nevyksta ir patys kuria laužą namie (IIES, b. 2341, l. 203). Lyginant šventimo mastą Vakarų ir kituose Lietuvos regionuose, galima teigti, kad „išimtinių atveju“, kai šventės metu liekama namie, pirmajame regione fiksuota daugiau, negu kituose regionuose (**3e žemėlapis**).

Jaunimo vaikštynės

Kai kurios šventės suburdavo jaunimą į vaikštynes, kurių metu būdavo aplankomos kaimynų sodybos, o už išsakytus linkėjimus, suteiktą pramogą vaikinai būdavo apdovanojami vaišėmis, kai kada – ir pinigais. Viena tokių vaikštynių formų – persirengėlių vaikštynės. Seniausius duomenis apie persirengėlių vaikštynes turime iš Mažosios Lietuvos. 1428 m. Heinricho Berinbergerio pamokyme nurodoma, kad Žemutinėje Prūsijoje:

Per vestuves ir Užgavėnes čia vyksta velnių šokiai, o garbingi žmonės leidžia moterims persirengti vyriškais drabužiais, berniokiškais paltais ir panašiai – kas Dievo yra uždrausta (Vėlius 1996: 492).

Sunku pasakyti, ar moterys persirengdavo per Užgavėnes, ar tik per vestuves, tačiau aišku, kad apskritai dominavo Užgavėnių, o ne Kalėdų persirengimo paprotys⁸. Tačiau tai buvo ne jaunimo apeiginė tradicija. Vargu ar būtų galima patikėti, kad nevedusius jaunuolius tuo metu galėjo vadinti „garbingais žmonėmis“. Kita vertus, persirengėlių vaikštynių įvairovė ir intensyvumu pasižymėjo Žemaitija (žr. Šaknys 2001; Vaicekuskas 2005).

Tarpušvenčio persirengėliai. Mažojoje Lietuvoje persirengėlių vaikštynės nunyko anksčiau negu Žemai-

⁸ Europoje Užgavėnių persirengimo paprotys žinomas jau nuo ankstyvųjų viduramžių, ir tai daryta laikotarpiu nuo šv. Martyno dienos iki Pelenų dienos (Dinzlbacher 2004: 562).

tijoje. Pasak Linos Petrošienės, Užgavėnės Mažojoje Lietuvoje beveik nešvenčiamos (tiesa, kartais juos aplankiusius vaikus vaišindavo) (Petrošienė 2007: 174; Petrošienė 2007a: 224), todėl logiška, kad XIX a. pabaigos aprašai liudija kalėdinio persirengimo papročius. Jurgio Banaičio iš Paskalvių (ties Rambynu) duomenimis:

Kalėdos pagal seną paprotį liėynų šventė. Išdykę jauni žmonės visokiais skarmalais dalkosi, dabinas, traukia per butus aplinkui kalėduiti, dovanas rinkti. Jauni vyrai, žirgus kuo diviniausiai apipuišę, išjodavo į svetimus kiemus, kur susitikę su jiems lygiais, imtis turėjo (Balys 1937: 36).

Kalėdinės vaikštynės Mažojoje Lietuvoje buvo gyvos ir tarpukariu. Pavyzdžiui, Bitėnų kaime (Šilutės r.) Kūčių naktį eidavo baltai kaip angelai apsirengę giedotojai, o kai kur Juknaičių apylinkėse dar tarpukariu gyvavo „Naujųjų metų ožių“ vaikštynės. Užsidėję kaukes vyrai šventės išvakarėse eidavo nuo trobos iki trobos grodami, šokdami ir trypdami kaip ožiukai (Petrošienė 2007: 175–176).

Nors Žemaitija garsėja Užgavėnių persirengėliais, tačiau seniausi liudijimai mena tarpušvenčio eitynes. Matyt, tai nebuvo persirengėliai. 1818 m. pamoksle J. A. Pabrėža mini kaladę velkančius ir Kalėdų pirmą dieną Bernelių giesmę giedančius bei iš trobos į trobą rąstą valkiojančius vyrus ir moteris – blukvilkius (Skrodenis 1972: 72–73). Kiek vėlesnį laikotarpį aprašęs M. Valančius šį paprotį nukelia į antrąją Kalėdų dieną (Varputėnai), nurodydamas, kad Bernelių giesmę gieda trys jauni vyrai ir vienas žilas senelis (Valančius 1972: 237–238). Mosėdžio valsčiaus Budrių kaime šis paprotys, matyt, išliko iki XX a. pirmos pusės. I. Jablonskio teigimu, per Kalėdas paaugliai, vaikinai ir merginos, vilkdavo „bloką“ – sunkų, stambų rąstgalį. Jie traukdavo kalėdines giesmes, vėliau girdavo arba peikdavo šeimininkus, „mušė tabalus“ (apglėbę sulenktus kelius ir nusitvėrę už ausų įsiversdavo į kambarį ir už tai buvo vaišinami) (Jablonskis 1993: 134–135). Tačiau, pasak J. Ruzgytės, Bernelių giesmę giedojo kitaip. Kaltinėnų valsčiuje eidavo dvylika jaunų ir gudrių vyrų:

Kestai jie būna apsirengę: raudonomis kelnėmis, švarkus atbulai apsilvilkę, kepurės nusukę į užpakalį, su ilgomis kartimis rankose. Eina dažnai pliauškindami botagais, kiti skambina skambučiais, tarškina sujungtais vienoje rinkėje raktais. Taip keldami

triuksmą, vaikščioja po miškus, po krūmus, aplanko atskiras sodybas, kuriose yra padoriai pavaišinami.

Šį reiškinį autorė sieja su poreikiu, kad *berneliai* išvaikytų piktas dvasias ir laumes iš sodybų į mišką (Ruzgytė 1942: 128–129). Tarpukariu šis paprotys pakito. Pavyzdžiui, Trakiškių k. (Tauragės r.) Kalėdų antros dienos vakare „berneliais“ eidavo tik 2–3 paaugliai. Genių k. (Tauragės r.) 5–6 jauni ar neseniai vedę „berneliai“ eidavo apsirengę čigonais pirmos Kalėdų dienos rytą. Nors jie atlikdavo čigonų vaidmenį, bet turėdavo giedoti Bernelių giesmę. Čigonais persirenginėdavo ir per vestuves (Šaknys 2001: 45–46).

Kai kurie žemaičių tarpušvenčio persirengimo papročiai primena Užgavėnių persirengėlius. Knygoje *Lietuva, jos senovės paminklai, buitės ir papročiai XIX a. pirmos pusės laikotarpio persirengimo papročius* apibūdinęs L. A. Jucevičius aprašė vėlyvą rudenį vykusį persirengėlių žydais, net keletą savaitių kartais trukdavusį (galbūt tai galėjo būti tarpušventis. – Ž. Š.) važinėjimą pas ūkininkus girtaujant – kūčiavimą. Šis paprotys, pasak autoriaus, panašus į lenkų senovinį Užgavėnių pasivažinėjimą ir veikiausiai yra jo pamėgdžiojimas (Jucevičius 1959: 246–247). O *Žemaičių žemės prisiminimuose* jis mini eisenas prieš Tris Karalius su uždegta žvake (turbūt turimos omenyje persirengusių trimis karaliais vaikštynės, o žvakė, matyt, atstojo žvaigždę, turėjusią rodyti kelią biblijiniam išminčiams). Tačiau mini ir per Užgavėnės vykstančias žydais, vokiečiais, čigonais ir kareiviais persirengusių vaikštynes bei Pelenų dieną deginamą baidyklę (Jucevičius 1959: 448–449). Iki tarpukario Žemaitijoje išliko abu papročiai.

Iš tarpušvenčio persirengėlių grupių tarpukariu Lietuvoje buvo labiausiai paplitusios Trijų karalių eisenos. Žemaitijoje jos buvo dažniausios, o Mažojoje Lietuvoje žinomi tik keli atvejai (Šaknys 2001: 44). Dalia Kavaliauskienė-Globytė apie tarpukario Kražių apylinkes pasakoja:

„Karaliai atrodydavo įspūdingai: ilgi, ilgi žemės drabužiai, blizgančios kepurės, kartais nešini žvaigždė. Dažnai žvaigždę nešdavo ketvirtas priekyje einantis žmogus“. Ateidavo persirengėlių net iš Plungės (Kavaliauskienė-Globytė 1999: 469).

Pastaruju metu Trijų karalių jaunimo eisenos fiksuotos tik Mažosios Lietuvos regione (**4a žemėlapis**).

Respondento iš Saugų teigimu, be jo, aštuoniolikmetčio, grupėje per Tris Karalius dar vaikščiojo 27 ir 30 metų persirengėliai. Su mašina jie aplankė 8 giminių ir draugų sodybas. Be sveikinimų, jie dar skirdavo juokingas užduotis, pavyzdžiui, su pilna burna kefyro sakyti žodžius. Persirengėliai gavo išgerti, pavalgyti, kiti dar idėjo butelį alkoholio, lašinių. Kostiumus jie išsinuomavo Klaipėdoje esančiame nuomos punkte (IIES, b. 2341, l. 27). Doviluose 14–15 metų „karalių“ grupė (mergina ir du vaikinai), pasipuošę blizgučiais, skraistėmis, lankė merginos kūmus, gavo žaisliuką, saldinių. Kūmai juokais prisakė nupuosti eglutę (IIES, b. 2341, l. 107). Apie Kulių „karaliais“ eina tik vaikai, o juos organizuoja mokytojai (IIES, b. 2340, l. 178), bet Smalininkuose vaikščioja 30–40 metų amžiaus žmonės (IIES, b. 2341, l. 27). Tiesa, ir suaugusiųjų palaikoma tradicija nyksta. Septyniolikmetė respondentė iš Vilkyškių Trijų karalių eiseną matė tik būdama dar maža. Ji atsiminė, kad vaikščiojo trys daugiau kaip 40 metų turintys vyrai (IIES, b. 2341, l. 43). Šešiolikmetė iš Liolių matė šia proga persirengusius suaugusiuosius prieš 4–5 metus (IIES, b. 2341, l. 235). Neseniai suaugusiųjų „karalių“ eisenos išnyko ir Vydmantuose (IIES, b. 2340, l. 35).

Netikėta buvo fiksuoti persirengusiųjų berneliais eisenas. Tarpukariu tai buvo benykstantis Pietų Žemaitijoje paplitęs paprotys (Šaknys 2001: 45), o jo pėdsakai fiksuoti šio regiono šiaurinėje dalyje. Šešiolikmetė iš Grūšlaukės teigė, kad jos senelių ir tėvų laikais eidavo berneliais (IIES, b. 2340, l. 52). Dvidešimtmetės respondentės iš Vydmantų teigimu, dar jos mama atsimenanti einančius vaikus ir merginas berneliais (IIES, b. 2340, l. 36), o Šventojoje paprotys gyvuoja ir dabar. Septyniolikmetė respondentė sakė, kad juos aplankė 20–24 metų keistai – „lyg sutanom“ – apsirengę vaikinai. Jie vaikšto nuo Kalėdų iki Naujųjų metų, be muzikos. Priėję prie namų dainuoja „liaudiškas giesmes“, jos tėvai išneša vaišių, pyrago (IIES, b. 2340, l. 44).

Kiek kitaip negu Dzūkijoje ir Suvalkijoje, Helovyno persirengėlių vaikštynių papročio Žemaitijoje nefiksuota. Pavyzdžiui, smalininkietės teigimu, šia proga persirengėliai čia dar neateina (IIES, b. 2341, l. 27).

Užgavėnių persirengėliai. Vyresnio amžiaus žemaitis, paklaustas apie persirengėlių vaikštynes, be abejo,

nurodytų Užgavėnių persirengėlius. Tarpukariu kompaktiškai paplitusio Užgavėnių persirengimo paprotys beveik sutapo su Žemaitijos etnografiniu regionu. Tiesa, daugumoje Užgavėnių papročių specifinių lietuviškų bruožų išvelgti būtų sunku. Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų Vakarų Europos šalių, per Užgavėnes nukentėdavo netekėjusios merginos: persirengėliai žydais eidavo pirkti „bergždininkų“, tikrindavo jų riebumą, versdavo per prijuostę bučiuoti žemę ir kitaip šaipydavosi (Balys 1993: 50–56). Be dažniausių personažų „žydų“, eidavo „ubagai“, „čigonai“, „kareiviai“, „giltinės“, „velniai“, Kanapinis, Lašininis ir pan. (Vaicekuskas 2005: 10). Jie taip pat atlikdavo tam personažui būdingus arba bendrus Užgavėnių dvasių atitinkančius vaidmenis (Šaknys 2001: 51). Kaip ir Jucevičiaus aprašytu atveju, Užgavėnių persirengėlių vaikštynės galėjo trukti dvi dienas (tačiau ne per gavėnią). Arūno Vaicekausko teigimu, tarpukariu Platelių apylinkėse Užgavėnių persirengėlių vaikštynės trukdavo dvi dienas – pirmadienį ir antradienį prieš Pelenų dieną. Pirmąją eidavo *ubagais*, antrąją – *žydais*. Pirmąją dieną persirengdavo vaikai, moterys, antrąją – eidavo vyrai. Autoriaus nuomone, tai, kad pirmąją dieną eidavo menkesnį statusą turinčios persirengėlių grupės – vaikai ir moterys – galėjo reikšti, jog persirengimo paprotys į šią dieną nukeliavo gana vėliai – XX a. 2–3 dešimtmečiais (Vaicekuskas 1999: 472).

Pasak Arūno Vaicekausko, kalbėti apie kokius nors regioninius Užgavėnių savitumus šiais laikais nebėra prasmės. Etninės kultūros entuziastų dėka tradicinės, kadaise tik Vakarų Lietuvai būdingos Užgavėnių kaukės (ožio, žydo, ubago ir kt.) ir su jomis susijusių persirengėlių vaidinimai bei dialogai išplito po visus regionus. Jų rasime net ten, kur apie persirengimo paprotį iš viso nebuvo žinoma ar bent jau buvo seniai išnykęs (Vaicekuskas 2010: 28). Iš dalies etnologas teisis. Užgavėnių persirengėlių paprotys Žemaitijoje pradėjo plisti jau tarpukariu. Pirmuosius bandymus organizuoti tradicines šventes didmiestyje liudija informacinis straipsnis „Lietuvos aide“:

Per Užgavėnes Kauno visuomenė pirmą kartą pamatė Studentų Šaulių s-gos suruoštą didžiulį žemaitiškų Užgavėnių papročių pavaizdavimą. Žemaičių kaimuose vaikščiojančius juokdarius. Šie seni ir gražūs papročiai pirmą kartą sujungė Kauno visuomenę...

Parado priešakyje buvo vežama milžiniška „Kotrė“ („Morė“ ar „Raseinių Magdė“). Ją saugojo „Kiaulinskis“ ir parado sargai. Toliau jojo juokdarys raitelis, ėjo kaimo muzikantai, juokdariai, pirkliai, šeimyna su ožiu, šarmanka, raganos, milžiniška gervė, beždžionė, meška, giltinė ir daktaras. Ties Pienocentru juokdariai „pamilžo ožį“ ir „vaišino“ šiltu pienu aplink stovinčius (Budreckas 1936: 4).

Taigi jau tarpukariu pabandyta tradicinius papročius perkelti į su Žemaitijos etnografiniu regionu nesusijusį miestą išradingai keičiant kai kuriuos šventės elementus. Kitas žemaičių Užgavėnių tarpsnis – šios šventės „atgaivinimas“ visoje Lietuvoje. Kaip jau minėjome, 1950 m. net nekaltas blynų valgymas buvo suvokiamas kaip pavojingas sovietinei santvarkai, o jau 1959 m. buvo publikuotas metodinis leidinys *Užgavėnės – žiemos šventė*. Jame pagal žemaitišką scenarijų buvo pateikiamos rekomendacijos, kaip šią šventę galima pritaikyti naujoms sovietinio gyvenimo tradicijoms (Užgavėnės 1959: 1–11). Šį faktą galima vertinti dvejopai. Viena vertus – tai siekis kovoti su religingumu, šventę perkėlus į gavėnios savaitgalį sukuriamos galimybės pažeisti šio laikotarpio draudimus (Šaknys 2007: 76). Kita vertus, sovietmečio sąlygomis tai buvo gera galimybė išlaikyti tradicinės kultūros elementus ir auklėti jaunimą lietuviška dvasia. Šiaip ar taip, į mėsiedą gražintos Užgavėnės pasiekė mūsų dienas (**4b žemėlapis**). Tiesa, tam tikri regioniniai savitumai vis dėlto išliko. Jie ypač aiškiai matyti Žemaitijoje, vietovėse, kur Užgavėnių persirengėlių tradicija tęsiama, o ne sukurta ar atkurta. Labiausiai pakito persirengėlių amžius, taip pat tarpukariu dar nebuvo įprasta persirengėlių vaikštynėse pamatyti merginų. Daugelis 1900–1920 m. gimusių žemaičių, paklaustos, kodėl jos negalėjo vaikščioti persirengusios, aiškino, kad tai daryti joms būtų buvę gėda. Dabar gėda vaikščioti jau vaikinams – beveik visoje Lietuvoje persirengėlių vaikštynėse dominuoja būtent merginos, jos dažnai būna ne tik eisenos organizatorės, bet ir vienintelės dalyvės. Tačiau kai kuriose Žemaitijos vietovėse persirengėlių vaikštynių organizatoriai ir aktyviausi dalyviai – vaikinai. Kartais vaikštynės trunka dvi dienas. Dar ir dabar pirmoji šventės diena vadinama „Ubagų“, antroji – „Žydų“, „Žydelių“ diena. Pirmąją šventės dieną persirengę eina tik vaikai, antrąją – jaunimas ir suaugusieji. Ši tradicija buvo tęsiama ir sovietmečiu.

1940 m. Šatėse gimusios ir gyvenančios respondentės teigimu, pirmą dieną eidavo tiktai vaikai, Kartais net ir po vieną. Anksčiau specialiai vaikams skirtų dainų nebuvo, tik kartais vaikai padainuodavo, kartais papoteriaudavo. Gaudavo obuoliukų, pinigėlių, nes blynų pirmąją dieną dar nekepė. Antrąją dieną paprastai eidavo jau su programa, dažniausiai su muzika – armonika ar akordeonu. Kiek kitaip negu tarpukariu, eisenoje jau eidavo ne tik vaikinai, bet ir vedė, moterys. Suaugusiems šeiminkai jau turėdavo „kiek išgert“, užkandos, pinigų. Mūsų dienas šiose vietovėse pasiekė tik antroji Užgavėnių diena (užr. 2009 09 16 Šatėse). Tačiau kai kuriose vietovėse šis paprotys dar gyvas ir dabar. Ir dabar Plateliuose pirmąją šventės dieną (pirmadienį) eina vaikai, antrąją – jau suaugę (IIES, b. 2340, l. 171). Grūšlaukėje pirmąją dieną eina 6–13 metų „mažieji ubagėliai“, antrąją – 15–24 metų „žydai“. Čia, kiek kitaip negu daugumoje Lietuvos vietovių, vaikinai aktyvesni (IIES, b. 2340, l. 52). Panaši situacija fiksuota Lenkimuose (IIES, b. 2340, l. 59). Vaikinai aktyvesni ir Kantaučiuose. Čia persirengę vaikščiojo septyniolikmečiai klasės draugai, kurie su arkliu apvažiavo atkampiausius vienkiemius. Važiavo su muzika – gitara, lūpine armonikėle, trimitu, armonika. Sodybose ir padainuodavo. Per 3–4 valandas aplankė 10 sodybų (į tris neįsileido). Dešimt klasiokų, surinkę 100 litų, nupirko produktų ir kėlė vaišes (IIES, b. 2340, l. 211, 214).

Vietovėse, kur persirengėlių vaikštynėms susiburiama tik vieną dieną, kaip ir kitur Lietuvoje, būdingas persirengusiųjų amžiaus jaunėjimas. Pavyzdžiui, respondentės iš Pagramančio teigimu, per Užgavėnės persirengusios eidavo iki 12 metų, paskui jau gėda (IIES, b. 2341, l. 163). Aštuoniolikmetė iš Nemakščių teigė, kad ji persirengusiėjusi iki 14, o dabar – tik 11–12 metų vaikai (IIES, b. 2341, l. 251). Jos bendraamžė iš Viekšnių taip pat vaikščiojusi iki 15 metų, o dabar tai daro jaunesni (IIES, b. 2340, l. 123).

Vaikščioti pakiemiui per Užgavėnės paprastai baigia jaunesni vaikinai. Tiesa, kartais persirengėlių vaikštynės įgauna komercinį pobūdį. Tai skatina persirengusius eiti ir vyresnius. Respondentės iš Pikelių teigimu, daugiau pinigų prasimano berniukai, jos trys klasiokai pasidalijo po 60 litų (IIES, b. 2340, l. 155). Kai kuriose vietovėse

nelinkusios nusileisti ir merginos. Pavyzdžiui, čigonėmis ir seselėmis persirengusių 6–7 merginų grupė iš Bazilionų per Užgavėnes gavo 120 litų (IIES, b. 2341, l. 219).

Palyginti su tarpukariu daug rečiau pateikėjai akcentuoja persirengėlių įvairovę. Pavyzdžiui, respondentės iš Papilės teigimu, ji eidavusi ragana, dar eidavo kaip čigonai, velniai, žydai (IIES, b. 2340, l. 123). Gretimose vietovėse arba Mažojoje Lietuvoje galima aptikti ir aukštaitiškų Užgavėnių papročių. Pavyzdžiui, Veliuonoje galima aptikti tiek Žemaitijai (Morės deginimas), tiek ir Aukštaitijai (Lašininio ir Kanapinio muštinės) būdingų Užgavėnių bruožų (IIES, b. 2341, l. 20), Doviluose persirengia raganomis, velniais, čigonais, gervėmis, o jiems kompaniją sudaro Kanapinis su Lašininio (IIES, b. 2341, l. 107). Tačiau dažniausiai dominuoja vienos rūšies persirengėliai, paprastai pagal jų aprangą vadinama pati eiseną. Pavyzdžiui, Upynoje aštuonios–dvylika 12–14 metų merginos „išsidažo, plaukus susikelia“. Aplankę sodybą dainuodavo, burdavo kortomis (IIES, b. 2341, l. 203). Smalininkuose persirengėliai mokykloje imdavo čigonams priskiriamų vaidmenų – vogdavo daiktus (IIES, b. 2341, l. 27), Vilkyškiuose, Šaukėnuose, Kunigiškiuose, Lioliuose, Nemakščiuose, Ariogaloje, Kartenoje, Luokėje vaikšto persirengę daugiausia čigonais (IIES, b. 2341, l. 51, 187, 196, 235, 251, 275; b. 2340, l. 11, 218). Dalyje vietovių išliko tradicinis „Užgavėnių žydukų“ pavadinimas. Jais eina Pajūryje, Pagramantėje, Rietave, Vaiguvoje, Nidoje, Vydmantuose, Sedoje (IIES, b. 2341, l. 139, 155, 172, 243, b.2340, l. 11, 35, 162). Respondentės iš Girkalnio teigimu, mokykloje 10 klaseje „privalome žydukais eiti – organizuoja mokytojai“ (IIES, b. 2341, l. 259). Respondentai iš Viekšnių teigia, kad „žydukais“ vadinama ir pati šventė (IIES, b. 2340, l. 131, 138). Pateikėja iš Pikelių sako, kad „Užgavėnės – žydėlių diena“ (IIES, b. 2340, l. 154). Šiais atvejais šios etninės grupės atstovams priskiriamų veiksmų imamasi retai, žodis „žydelis“ dažnai – tik tradicinis persirengėlių grupės sinonimas, apimantis įvairius persirengėlių personažų tipus. Kaip ir visoje Lietuvoje, Užgavėnių persirengimo paprotys – visuotinis, fiksuotas visose tirtose Vakarų Lietuvos vietovėse. Tiesa, respondentės iš Kulių teigimu, 2007 m. (tada atlikta apklausa) niekas

per Užgavėnes pas ją taip ir neatėjo (IIES, b. 2340, l. 178).

Verbos. Tarpukariu kai kur Dzūkijoje dar ir gavėnios metu jaunimui pramoga tapdavo kolektyvinis ėjimas plakti verba. Nukentėdavo daugiausia merginos (Šaknys 2009: 76, 100). M. Valančius kaip „įsidėjimą, kilusį iš nesuprasto krikščioniško tikėjimo“, nurodė plakimąsi šventintomis verbomis Verbų sekmadienį. Vyskupas rašė: „Verbų nedėlio užvis jauni žmonės kits kitą raizydavo pašvėstais karklais, arba žilvyčiais, linkėdami tarsi laimingo sulaukimo ateinančių Velykų“ (Valančius 1972 II: 339). Sunku pasakyti, ar žemaičiams priskiriama nuodėmė, fiksuota dabartinėje Žemaitijos etnografinio regiono dalyje, nes *Palangos Juzėje* toks verbavimas priskiriamas Rokiškio apylinkėms (Valančius 1972 I: 256). Plakimą verba dar mini ir L. A. Jucevičius (Jucevičius 1959: 456). N. Marcinkevičienės teigimu, Žemaitijoje „žinių apie plakimą pašventinta verba tiek nedaug, kad galima laikyti tai nepaplitusiu arba seniai nunykusiu papročiu“ (Marcinkevičienė 2006: 322). Pasak J. Kudirkos, vakarų žemaičiai laikydavosi kur kas santūriau už aukštaičius ar dzūkus. Iš bažnyčios parsineštas verbas jie kišdavo po sija, į namo kertę, po stogo gegne, trobos palėpėje, kartais į sąsparas (Kudirka 1992: 7). Tiesa, gerai nuplakti miegančius buvo įprasta visuose namuose (Marcinkevičienė 2006: 322). Labai retai plakdavosi jaunimas. Tarpukario metais, anot Tomo Puidoko, buvęs paprotys Beržėnų kaimo jaunimui važiuoti į gretimą Užsienio kaimą nuplakti vietinio jaunimo (Puidokas 2006: 100). Pastaruoju metu dažniausiai plakama namuose (**5a žemėlapis**). Beje, Veliuonoje jaunuoliai dar eina pas kaimyną plakti jį verba, „prašyt kiaušinių“ (IIES, b. 2341, l. 12). Upynoje verba dar pasiplakama prie bažnyčios. Aštuoniolikmetė respondentė pasakojo, kad šiemet (2008 m.) ji nuplakė du žmones. Į vaikinų kibinimą paplakant verba merginos atsako tuo pačiu (IIES, b. 2341, l. 204). Sedoje paaugliai taip pat vienas kitą paplaka šventoriuje (IIES, b. 2340, l. 163). Mirštant vyriausios kartos atstovams, šis paprotys nyksta net ir šeimoje. Pavyzdžiui, Rusnėje, Doviluose, Pajūryje, Pagramantėje verba plakdavo tik anksčiau, respondentams buvus mažiems (IIES, b. 2341, l. 76, 108, 142, 148). Matyt, kartu su atsikėlusiais gyventojais

paprotys plakti verba namiškius paplito ir kai kur Mažojoje Lietuvoje. Tačiau Žemaitijoje iki šių dienų išliko kitas plakimo paprotys.

Velykų vaikštynės. Pasak I. R. Merkienės, Lietuvoje, beveik visame istorinės Žemaitijos, arba Žemaičių vyskupijos, teritorijoje, yra žinoma velykinė žalia beržo rykštelė. N. Marcinkevičienės teigimu, visoje Žemaitijoje Velykoms išsprogindavo beržo šakele, bet plaktis šią dieną eidavo ne visur (Marcinkevičienė 2006: 335). Tarpukariu Klaipėdos krašte, Šiaurės Vakarų, rečiau ir kitose Žemaitijos dalyse vaikinai susiburdavo nuplakti merginų ir už tai gaudavo margučių (Šaknys 2001: 57–58). Pasak Vaclovo Kontrimo, Rietavo apylinkėse per Velykas tie, kurie anksčiau už kitus atsikelia, stengiasi miegalius velykuoti su beržo šakele, išsprogusiais pumpurais, kurią guldamas kiekvienas pasidėdavo po pagalve. Plakdavo, kol plakamasis pažadėdavo margutį. Vaikinai mėgdavo plakti merginas, į kambarį įeidavo net ir iškėlę iš vyrių duris ar virvele atitraukdami skląstį (Kontrimas 1992: 389). O Igno Jablonskio teigimu, tai darė antrąjį Velykų rytą (Jablonskis 1993: 134). Apie Ylaktis tikėta, kad nuplakus ką nors berželiu – vištos dėslėnės bus (Marcinkevičienė 2006: 335). Pasak P. Dundulienės, Skaudvilės, Kražių, Veliuonos apylinkėse kai kur buvo išlikęs senovinis paprotys plakėjams eiti kiaušiniuoti su kaukėmis (Dundulienė 1991: 113). Panašus paprotys gyvavo ir Šilutės apylinkėse. Čia, pasak A. Vyšniauskaitės, velykautojai vaikščiojo apsilikę drobiniais marškiniais, užsidėję popierines kepures, nešini išsprogusiomis beržo šakelėmis (Vyšniauskaitė 1997: 67). Apie Skuodą nešdavosi armoniką, būgną, dar kitų instrumentų (Kudirka 1992: 69). Skuodiškiai miegančius nuplakdavo ir per Atvelykį (Vyšniauskaitė 1993: 71).

Mūsų dienas šios tradicijos pasiekė Šiaurės Vakarų Žemaitijoje (**5b žemėlapis**). Ylaktuose dar kai kur plakti beržais eina jaunimas, tačiau paprotys jau baigia išnykti (IIES, b. 2340, l. 75). Pastaruoju metu apie Vydmantus, Grūšlaukę per Velykas pasioplaka šeimoje (IIES, b. 2340, l. 36, 52). Respondentės iš Pikelių teigimu, jos gimtinėje per Velykas nesiplaka, tačiau kadangi jos tėvelis kilęs iš Laukžemės, paplaka ją berželiu Velykų antrą dieną (IIES, b. 2340, l. 147). Grūšlaukėje Velykų antrą dieną

plāktuves su berželiais organizuodavo vaikai, sakydami: „ne aš plaku, verba plaka“ arba „Velykos, Velykos, raudoni kiaušiniai“ (IIES, b. 2340, l. 52). Panašiai *vėlykauja* ir Lenkimuose (IIES, b. 2340, l. 59). Plakimosi per Velykas tradicija, atrodo, dar gyvuoja Šatėse. Čia ir dabar Velykų antrą dieną anksti ryte dar eina plakti berželiu. Eina su muzika, jaunimas ir vyresni, net ir pagyvenę žmonės. Tiesa, dabar plakti į namus ateina vaikai. Pasveikinę su Velykomis, pradeda plakti namiškius, už tai gauna atlygį margučiais, pinigais. Susitikę paplaka ir gatvėje (užr. 09 09 16 Šatėse).

XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje Žemaitijoje buvo plačiai paplitęs paprotys Velykų naktį persirengti kareiviais ir žydais. Tada persirengėliai krėsdavo išdaigas bažnyčioje, per naktį šaudydavo, vaikščiodavo pakiemiais ir buvo žmonių vaišinami bei girdomi (Skrodenis 1972: 73, Gidžiūnas 1994: 199). Pastaruoju metu persirengėlių vaikštynių per Velykas nebūna. Tačiau Lietuvoje žinomas kitas – nepersirengusių vaikinių vaikščiojimo pakiemiui – lalavimo paprotys.

Seniausias velykinio lalavimo atvejis (kartu ir lalautojų dainoje kartojamas refrenas „Ei lalo“) fiksuotas Mažojoje Lietuvoje. Karlo Kapelerio teigimu, paskutinį kartą jį dainuojant girdėjo per 1854 m. Velykas savo tėvų namuose Alekskiemyje (Stalupėnų aps.) (Milius 1970: 375). Matyt, lalavimas maždaug tuo laiku buvo gyvas ir Žemaitijoje. M. Valančius rašė: „...per Velykas jaunuomenė skrajojo nuo butos iki butos, dažytus kiaušus rinkdama“ (Valančius 2 1972: 339). Tarpukariu lalavimas Žemaitijoje buvo retas ir kiek skyrėsi nuo kitų regionų lalavimo papročių. Pavyzdžiui, Aleksandrijoje (Skuodo r.), be tradicinių vaišių ir dovanų (margučių), merginos už pagerbimą įmesdavo į krepšį mirtos ar kitos gėlės žiedą. Kai kada su mergina vaikinai pašokdavo, o išvykdami linkėdavo ištekti. Pagramančio apylinkėse (Tauragės r.) eiseną pradėdavo „piršlys“. Jis žiūrėdavo tvarkos, taip pat, kad kitais metais vestuvės būtų – papiršliaudavo. Užtraukus velykinę giesmę „Linksma diena mums nušvito“, vaikinai buvo vaišinami alumi, pyragais, merginos įdėdavo į krepšį margučių. Vėliau apžiūrėdavo, kurios merginos margučiai gražiausi, juos dauždavo, o vakare rengdavo šokius (Šaknys 2001: 58). Kai kur Šilalės ir Tauragės rajonų ribose dar ir po

Antrojo pasaulinio karo kiaušiniai ėjo persirengėliai „žydai“. Tai dažniausiai buvo kaimynų jaunimas, vaikščiojęs „liežuvius pamiklinti“ (Kudirka 1992: 71).

Nykstant šiems papročiams, per Velykas kiaušiniai pradėjo vaikai. Matyt, šis procesas tiriamoje teritorijoje nevyko tolygiai. Pasak L. A. Jucevičiaus, per Velykas su specialiomis oracijomis iš namų į namus vaikščiodavo maži berniukai (Jucevičius 1959: 196).

Labai retas velykinis lalavimas ir šiomis dienomis. Tiesa, vaikšto dažniau mergaitės, nors praicityje merginoms ar moterims lalauti buvo draudžiama (Marcinkevičienė 2006: 190). Respondento iš Smalininkų teigimu, vaikai iki 10–11 metų eina – „Velykų mergytės“ (IIES, b. 2341, l. 28). Vadžgiryje vaikšto 13–14 metų paaugliai (IIES, b. 2341, l. 12). Penkiolikmetė iš Kuršėnų sakė, kad su draugais aplankanti kelis artimiausius kaimynus „be programos“ (IIES, b. 2340, l. 227). Respondentė iš Žarėnų lalautojus mato nuvykusi pas močiutę į Varėnos r. (IIES, b. 2340, l. 203). Tad galima teigti, kad pastaruosiu metu lalavimas tapo „dzūkišku“ papročiu.

Sovietmečiu persirengėlių vaikštynės organizuotos ir kitu metu. Persirengėlių būdavo ir Pavasario, Derliaus švenčių programose. Pavyzdžiui:

Pati įdomiausia Derliaus šventės dalis – tai karnavalas. Jame pasireiškia mūsų liaudies išradingumas ir sąmojus; čia aštriai išpliekiami apsileidėliai, veltėdžiai, vengiantieji visuomenei naudingo darbo...“ (Vyšniauskaitė 1964a: 554–558).

Persirengimo kultūrai ieškoma naujos erdvės ir darbar. Bazilionuose mažus vaikus persirenginėti darželyje pratina per Gandrines (IIES, b. 2341, l. 219–220).

Margučiai

Vienas stabiliausių Lietuvos švenčių simbolių – margučių dažymas. Velykiniai margučiai tarpukariu buvo paplitę visoje Lietuvoje, daug rečiau juos dažė Atvelykio, Jurginių ir Sekminių progomis. Šiandien margučiai dažomi tik per Velykas, rečiau – ir per Atvelykį. Žemaitija – vienintelis etnografinis regionas, kuriame fiksuotas margučių dažymas visomis šiomis progomis, tačiau, kaip ir kituose etnografiniuose regionuose, visur juos dažė tik per Velykas, kai kur per Atvelykį (**6 žemėlapis**). Atvelykio margučiai paplito ir Mažojoje

Lietuvoje. Čia, kaip ir Žemaitijoje, juos dažo maždaug kas trečioje vietovėje (jie dažniau dažomi daugiau vakariniame regiono pakraštyje, labiausiai šis paprotys paplitęs Aukštaitijoje (Šaknys 1997: 109)). Tačiau kaip ir kituose regionuose, vietovėse, kur dažomi Velykų ir Atvelykio margučiai, Vakarų Lietuvoje Velykų margučių dažoma taip pat daugiau. Pavyzdžiui, Veliuonoje per Velykas dažo 20, per Atvelykį – 6–10 margučių, Doviluose atitinkamai – 5–6 ir 3, Judrėnuose – 20 ir 10–15, Nemakščiuose – 20 ir 10, Nidoje – 30 ir 10, Vydmantuose – 40 ir 20, Gruzdžiuose – 2 ir 1 (IIES, b. 2341, l. 12, 108, 116, 252; IIES 2340, l. 20, 36, 91). Tik Varniuose fiksuota, kad velykinių ir Atvelykio margučių dažyta po lygiai – po 7 (IIES, b. 2341, l. 180). Kai kur Atvelykiui margučių sukaupia per Velykas. Saugose margučius dažo tik prieš Velykas, bet palieka iki Atvelykio (IIES, b. 2341, l. 84), o respondentės iš Katyčių teigimu – jų paprasčiausiai lieka (IIES, b.2341, l. 124). Kai kada būna konkreti ir Atvelykio margučių paskirtis. Aštuoniolikmetė respondentė iš Nemakščių teigė, kad Atvelykio margučiai skirti ridenimui (IIES, b. 2341, l. 252). Tendencija dažyti margučius rečiau negu per Velykas fiksuota ir dažant margučius kitomis progomis. Šešiolikmetė respondentė iš Liolių sakė, kad per Velykas nudažiusi 10, per Atvelykį – 5 ir per Sekmines – 3 margučius. Sekminių margučiai dažyti, matyt, skatinant seneliams. Respondentė raudonai nudažė po kiaušinių sau ir seneliams (IIES, b.2341, l. 236). Aštuoniolikmetė iš Kulių taip pat margučius dažo trimis progomis: per Velykas (20), Atvelykį (10) ir Jurgines (5) (IIES, b. 2340, l. 179). Matyt, vyresni žmonės margučius dažo dažniau ne tik Velykoms, Tačiau paprotys nyksta. Pavyzdžiui, 1940 m. gimusi respondentė iš Šačių margučius per Sekmines nustojo dažyti tik 2007 m. Sekminių margučius dažydavo viena spalva, o Velykų margučius apraišiodavo įvairiais skudurėliais, žolelėmis. Panašiai dažė ir Atvelykiui, o dabar, kaip ir per Sekmines, kiaušinius tik išverda (užr. 2009 09 16 Šatėse).

Laistymasis

Daug retesnis yra laistymosi paprotys. Analizuodamas Velykų laistymosi papročius, J. Kudirka išskyrė

Žemaitiją, kur, pasak etnologo, šis paprotys išliko iki XX a. pirmos pusės (Kudirka 1992: 68). Šiame regione gyvavusį paprotį mini ir senesnių laikų šaltiniai. Žemaičių laistymąsi Velykų antrą dieną mini XIX a. pirmos pusės papročius aprašę J. A. Pabrėža (Skrodenis 1972: 73), L. A. Jucevičius (Jucevičius 1959: 456), Motiejus Valančius (Valančius 1972 2: 336). Autorių teigimu, miegančių laistymas ar net priverstinis jų maudymas vandens telkinyje – nuodėmė, kartu ir pykčius, sveikatos sutrikimus sukeliantis reiškinys. Paprotys išliko ir tarpukariu. Tiesa, šiurkštaus laistymo ar net maudymo formas pakeisdavo ne tokie drastiški papročiai. Pasak B. Buračo, apie Betygalą ir Raseinių apskrities vietovėse kaimo gatve eidavo vienas ar keli vyrukai su vandens ąsočiais ir rankšluosčiu. Moterims ar merginoms į rankas įpylę truputį vandens tuoj pat nuvalydavo rankšluosčiu. Laistytojai buvo sodinami prie stalo, vaišinami, išeidami gaudavo margučių (Buračas 1993: 208). Kai kada margučių išprašydavo ir kitaip. Kai kur Mažeikių ir Akmenės krašte, panašiai kaip ir plakant verba, miegančiuosius dar apliedavo, vėliau laistymasis užtrukdavo vos ne visą dieną (Marcinkevičienė 2006: 336). Laistymosi paprotys turi ir kitokių sąsajų su plakimu verba. Viduklėje tikėta, kad Velykų antros dienos rytą miegalius reikia „apkrapyti šlapia verba“ (Balys 1993: 128).

Užgavėnių laistymasis žinomas tik iš tarpukario šaltinių. Žemaitijoje buvo laistomi Užgavėnių pamėklės Morės vežėjai. Kai kada, kaip ir Aukštaitijoje (tiesa, Aukštaitijoje dažniau) „veždavo bites“ – dėl linų laistydavo patys ar būdavo apliejami statinėje susodinti paugliai (Balys 1993: 74–75; Buračas 1993: 186–187), kartais šeimininkė, norėdama persirengėlius išprašyti, apliedavo juos (Buračas 1993: 185).

Mažojoje Lietuvoje laistytasi darbų pabaigtuvių metu. Pavyzdžiui, K. Kapeleris mini laistymąsi pabaičius rugiapjūtę (Milius 1970: 378).

Pastaruju metu, kaip ir Suvalkijoje (Šaknys 2009: 103), Žemaitijoje laistosi tik per Užgavėnes (**7 žemėlapis**). Paprotys labai retas ir dominuoja daugiau šiaurės vakarinėje regiono dalyje. Penkiolikametės respondentės iš Vadžgirio teigimu, per Užgavėnes laistomi persirengėliai (IIES, b. 2341, l. 268). Panašūs papročiai būdin-

gi Aukštaitijai (Šaknys 2007: 82). Kartenoje Užgavėnių laistymąsi organizuoja mokytojai (IIES, b.2340, l. 12). Matyt, suaugusieji paskatino ir kitus fiksuotus laistymosi atvejus, nes respondentai nesugebėjo paaiškinti motyvų. Kyla klausimas: kodėl atgaivinti Užgavėnių, o ne šiam regionui būdingesni velykinio laistymosi papročiai?

Supimasis

Taip pat labai retas ir apeiginis supimasis. Pirmuosius duomenis apie supynes 1582 m. pateikia Motiejus Strijkovskis. Jis mini „keistas supynes“ per Petrines (Vėlius 2001: 542). XVIII a. lietuvininkų buitį aprašęs Teodoras Lepneris sūpuokles nurodo kaip vieną iš šventinių jaunimo pramogų per Velykas, Sekmines ir Jonines (Lepneris 2011: 195–196). Nors daugelis kitų Mažosios Lietuvos šaltinių leidžia teigti, kad šiam kraštui būdingos Joninių supynės (Balys 1993: 225), aprašydamas XIX a. pabaigos Stalupėnų aps. kalendorinius papročius, Karlas Kapeleris mini jaunimą besisupant tik per Velykas. Tiesa, autorius Joninių prie didžiųjų švenčių net nepriskyrė (Milius 1970: 377). XIX a. Velykų supimąsi Žemaitijoje mini L. A. Jucevičius (Jucevičius 1959: 449). J. Balys nurodo, kad ilgiausiai supimasis sūpuoklėmis per Velykas išliko rytinėje Lietuvos dalyje (Balys 1993: 153). Pasak N. Marcinkevičienės, tarpukariu specialiai sūpuoklių nekabindavo, pavasarį įrengtos sūpuoklės būdavo per vasarą (Marcinkevičienė 2006: 223). Tiesa, matyt, ne visur. Pavyzdžiui, pasak Rietavo apylinkės aprašiusio V. Kontrimo, vaikinai per Velykas eidavo mergaičių pasupti (Kontrimas 1992: 389). Mažojoje Lietuvoje apie Užgavėnių supimąsi nežinota, tarpukario Žemaitijoje jis buvo retas, A. Vaicekausko duomenimis, paplitęs kai kur Šiaurės Žemaitijoje ir dabartiniame Šilalės r. (Vaicekuskas 2005: 156. 31 žemėlapis).

Pastaruju metu Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje supimosi laikas labai įvairus (**7 žemėlapis**). Radosi naujų progų suptis. Pavyzdžiui, Viešvilėje (Jurbarko r.) supasi per Onines (IIES, b.2341, l. 28), o pasak aštuoniolikmetės respondentės iš Dovylių, etnokultūros centras per Atvelykį rengė šventę vaikams ir pastatė sūpuokles, ta proga ir ji pasisupo (IIES, b. 2341, l. 108).

Žemaitijoje dažniausiai supasi per Velykas. Kai kada sūpuoklės atvežamos ir į Mažąją Lietuvą. Pavyzdžiui, į Katyčius, kur per Velykas iš Tytuvėnų atvažiavo kapela ir atsivežė sūpuokles (IIES, b. 2341, l. 124). O septyniolikmetė žemaitė iš Šačių teigė, kad suptis per Velykas yra tradicija, todėl tą dieną ji pasisupanti savo nuosavose sūpuoklėse (IIES, b. 2340, l. 83).

Bazilionuose per Velykas supasi tik maži vaikai darželyje (IIES, b. 2341, l. 220), o aštuoniolikmetė iš Kulių sakėsi pasisupanti per Velykas, o mažiukams skirtos Atvelykio supynės (IIES, b. 2340, l. 179). Kai kurie respondentai teigė, kad suptis sūpuoklėmis jie jau per dideli. Penkiolikmetė pateikė iš Nidos teigė, kad žinanti apie paprotį suptis per Velykas, bet ji nesisupanti (IIES, b. 2340, l. 20). Respondentė iš Vilkyškių prisiminė per Velykas supdavusis maža (IIES, b. 2341, l. 44), o apie tradicines Joninių sūpynes užsiminė tik vienas Mažosios Lietuvos 22 metų respondentas iš Juodkrantės. Jo teigimu, seniau jis suposi per Jonines (IIES, b. 2340, l. 28). Taigi tradicinis supimasis Mažojoje Lietuvoje per Jonines užmirštas. Tiesa, paradoksas, kad šis paprotys fiksuotas visuose kituose etnografiniuose regionuose. Be abejo, Joninių sūpynių idėja į juos pateko iš Mažosios Lietuvos, regiono, kuriame šis paprotys jau nebefiksujamas.

Apeiginės ugnys

Apeiginės ugnys – šventės metu kuriami laužai ir leidžiami fejerverkai – paplitusios visose vietovėse.

Laužai. Vienas Mažosios Lietuvos kultūrinių savitumų – Joninių laužai (Erich, Beitzl 1996: 402–404). Tarpukariu Kintų apylinkėse, pasak Irenos Čepienės, dar tikėta nepaprasta Joninių ugnies apsaugine galia, todėl sergančius vaikus atnešdavo prie laužo, o per nuodėgalius varydavo gyvulius, kad jų nepultų ligos (Čepienė 2002: 91–92). Vakarų ir Mažojoje Lietuvoje per laužus poromis šokinėjo ir jaunimas (merginos su nepatinkančiu vaikinų per laužą šokti nesutikdavo) – tikėta, kad sėkmingai peršokę laužą tais metais sukurs šeimą (dažniausiai taip ir atsitikdavo) (Šaknys 2001: 78)⁹.

A. Vyšniauskaitė nurodo, kad kai kur Žemaitijoje Naujųjų metų išvakarėse degindavo kūlį – senuosius metus (Vyšniauskaitė 1964: 538). Tarpukariu laužai turėjo daugiau pramoginę prasmę. Jie buvo kuriami daugiau vakarinėje šio regiono dalyje (Šaknys 2001: 42). Čia jie kuriami ir dabar (**8a žemėlapis**). Kiek kitaip negu kitomis progomis, laužus dažniausiai kuria jaunimas ir jis sutelkia kaimynų ar draugų kompaniją. Pavyzdžiui, Grūšlaukėje, Veliuonoje ir Girikalnyje Naujųjų metų laužas kuriamas ir nuosavame kieme (IIES, b. 2340, l. 52; IIES, b. 2341, l. 20, 260), o respondentė iš Ariogalos teigė Naujuosius metus švenčianti gamtoje, ten ir kuriamas laužas (IIES, b. 2341, l. 276). Žemaitijoje Naujųjų metų laužai paplitę tiek pat, kiek Dzūkijoje ir Aukštaitijoje (maždaug penktadalyje vietovių), o Mažojoje Lietuvoje laužai kuriami tik vienoje vietovėje iš dešimties (Suvalkijoje Naujųjų metų laužai dažniausi – kuriami 40 % visų vietovių). Teoriškai praityje lietuvininkų gyventose žemėse Užgavėnių laužai turėjo būti rečiausi, nes jie susiję su šia krašte nežinomos Užgavėnių pamėklės Morės sudėginimu. Tačiau šiame regione laužai per Užgavėnes kuriami dažniausiai Lietuvoje (visose vietovėse). Beveik visur juos kuria ir Žemaitijoje, kur jie tradiciniai (tiesa, panaši padėtis ir Dzūkijoje, kur tokio reiškinio nebuvo). Šio reiškinio priežastis – sovietmečiu ideologiniais tikslais pagal žemaitišką scenarijų suformuota Užgavėnes turėjusi pakeisti lietuviška Žiemos palydų šventė. Šis projektas pavyko, o atkūrus Nepriklausomą Lietuvą, pakito tik šventės pavadinimas (plačiau žr. Šaknys 2007: 79). Pastaruoju metu laužo kūrimą organizuoja mokykla, rečiau – kultūros namai. Panašaus pobūdžio kita lietuviška tapusi šventė – Joninės. Jos populiarinimo ištakos siekia ankstesnius laikus – tarpukarį (Šaknys 2001: 77), o laužus šia proga gali kurti ir atskira grupė žmonių. Pavyzdžiui, respondentė iš Upynos sakė, kad bendras laužas kuriamas tik Kaltinėnuose, o jie su draugais kuria savo laužą (IIES, b. 2341, l. 204). Kad yra poreikis kurti Joninių laužą, pavyzdžių galima rasti ir daugiau. Septyniolikmetės respondentės iš Kantaučių teigimu, praėjusiais metais (2008 m.) Joninių laužo jų vietovėje nekūrė,

⁹ Latvių jaunimo šokinėjimas poromis turėjo ir kitą motyvą – tikėta, kad jaunuoliai turės daug pinigų (Vaitkevičienė 2001: 54).

tačiau ji sakė, kad „šiais metais patys ką sugalvosim“ (IIES, b. 2340, l. 211). Joninių laužus dabar kuria visoje Lietuvoje, o stebules kelia tik keliose vietovėse, nors tarpukariu Mažojoje Lietuvoje ir Šiaurės Žemaitijoje jos buvo paplitusios kur kas plačiau (**8b žemėlapis**). Kaip minėjome, daugumoje Lietuvos vietovių laužus kuria per Jonines ir Užgavėnes. Tik respondentė iš Judrėnų teigė, kad Užgavėnės – vienintelė proga kurti laužą (IIES, b. 2341, l. 116), o aštuoniolikmetė respondentė iš Pašešuvio kaimo prie Nemakščių pasakojė Jonines sutinkanti kaime pas močiutę – ten laužo nekuria. Miestelyje laužą kuria per šv. apaštalo Baltramiejaus atlaidus, kaime – per Antanines – Pašešuvio kaimo šventę (IIES, b. 2341, l. 252). Kaimo ar miestelio šventė – dažniausia proga (po Užgavėnių, Joninių ir Naujųjų metų) kurti laužą. Ypač jos populiarios Mažojoje Lietuvoje. Kai kada laužas padeda paruošti maistą. Pavyzdžiui, kelerius metus Veliuonoje per miestelio šventę ant laužo kepa ma kiaušė, vėliau vaišinami visi šventės svečiai (IIES, b. 2341, l. 12). Sovietmečiu Jonines turėjusi išstumti vasaros pradžios šventė tampa neorganizuoto jaunimo švente, kaip ir Aukštaitijoje. Saugose gegužės pabaigoje draugų kompanija vyksta prie upės, kuria laužą, kepa šašlykus, geria alų (IIES, b. 2341, l. 92). Pikeliuose laužai kuriami ne tik per tradicines Jonines ir Užgavėnes, bet ir per Jurgines (moksleiviai susiburia parugėje, vainikuoja karves) ir šv. Martyno dieną (organizuojama ganiavos pabaigtuvių – Baltojo ožio – šventė (IIES, b. 2340, l. 155)). Progas kurti laužą kuria ne tik kalendorinės šventės. Gera proga sueiti prie laužo jaunimui gali būti ir Tremtinių šventė (Veliuona) (IIES, b. 2341, l. 276). Papildę kurti laužus ir leisti fejerverkus skirta poezijos šventė „Lakštingalų naktis“ (IIES, b. 2340, l. 123) (**8c žemėlapis**). Vis dėlto, be kelių visur žinomų progų, kitų švenčių pateikėjai nurodė labai mažai. Daug įvairesni fejerverkų leidimo papročiai.

Fejerverkai. Mažojoje Lietuvoje fejerverkus leisdavo Joninių proga. Klaipėdos apylinkėse bulves apvyniodavo aliejuje išmirkytais linais arba pakulomis ir uždegti lanksčia lazda svaidydavo į aukštį (Balys 1993: 217). Kai kur praktikuotas atvirkštinis, pasak O. Vilmantienės, iš germanų perimtas paprotys nuo kalvų ridenti degančius lankus (Vilmantienė 1941: 118). Tam tikra fejerverkų leidimo forma yra ir šventinis šaudy-

mas, pasak A. Kuntze's, girdimas visuose kraštuose iki vėlyvos nakties (Balys 1993: 218). Visoje Lietuvoje pradėjo plisti naujametiniai fejerverkai. Tarpukariu plito paprotys sutinkant Naujuosius metus šaudyti į orą, laidyti namų darbo raketas (Vyšniauskaitė 1964: 538). Naujametinių fejerverkų paprotys XXI a. pradžioje pasidarė visuotinis. Jis fiksuotas visose tirtose Mažosios Lietuvos ir daugumoje (92,5%) Žemaitijos vietų (**8d žemėlapis**). Maždaug trečdalyje abiejų regionų įprasta leisti fejerverkus per gimtadienius. Kai kur fejerverkai leidžiami per Kalėdas. Šešiose Žemaitijos vietovėse fejerverkai leidžiami Joninių proga. Keista, kad šis paprotys neužfiksuotas Mažosios Lietuvos etnografiniame regione, nes čia jis buvo tradicinis. Tačiau Mažosios Lietuvos žmonės fejerverkus leidžia ir kitomis progomis. Pavyzdžiui, Smalininkuose fejerverkai leidžiami Žvejų šventės proga. Jos metu rengiami šokiai, varžybos, koncertai, vaišinamasi žuviene, grikių koše (IIES, b. 2341, l. 28, 36). Mažojoje Lietuvoje fejerverkus leidžia ir per tradicines šventes (Smalininkuose – per Užgavėnes, Vilkyskiuose – per Onines), kurios, bent jau XX a. pradžioje, šiam kraštui nebuvo būdingos. Labai įvairiomis progomis fejerverkus leidžia ir žemaičiai. Judrėnuose, Stepono Dariaus tėviškėje, vienintelė proga leisti fejerverkus yra Litanikos skrydžio minėjimas (IIES, b. 2341, l. 116). Laukuvoje fejerverkai leidžiami per miesto gimtadienį, sutampantį su parapijos tituliniais Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės (Škaplierna) atlaidais (IIES, b. 2341, l. 156), Rietave – per miesto šventę Mykolines, susijusią su Mykolo Oginskio vardo diena ir šv. arkangelo Mykolo atlaidais (IIES, b. 2341, l. 173), Kunigiškiuose – per šv. Jono Krikštytojo atlaidus (IIES, b. 2341, l. 196). Be kaimo ir miesto švenčių, fejerverkai leidžiami dar daugeliu kitų progų. Per gegužines, festivalius, eglės įžiebimo šventę, vestuves ir kitas šeimos šventes. Taigi Žemaitijoje galima matyti didesnę polinkį leisti fejerverkus, negu kurti laužus. Panašios tendencijos fiksuotos ir Dzūkijoje (Šaknys 2009: 77–78).

Vedybų spėjimai. Priviliojimai

Siekis sužinoti vedybinę ateitį skatino per tam tikras „ribines“ kalendorines šventes atlikti tam tikrus

spėjimus, o noras ją „nulemti“ kritiniu gyvenimo atveju skatino privilegijomis, dažniausiai atliekamus ne kalendorinės šventės metu.

Vedybiniai spėjimai. Žemaitijoje populiariausi žiemos meto vedybiniai spėjimai. Nors Naujiesiems metams kituose etnografiniuose regionuose nebuvo teikiama daugiau reikšmės, L. A. Jucevičiaus 1842 m. knygoje *Žemaičių žemės prisiminimai* rašoma, kad Naujųjų metų išvakarėse merginos, norėdamos sužinoti, ar greitai ištekės, skaičiavo tvoros baslius (jei porinis – ištekės), naktį tvarte sugriebdavo gyvulį (jei sučiupdavo jautį ar aviną – ištekės), daržinėje gaudė žvirblius (pirmoji sugavusi – ištekės), prie slenksčio dėdavo bandutes (kurios šuo pagriebs – ta pirmoji ir ištekės), klausydavosi šunų lojimo (iš ten bus jaunikis). Šlėktos tą dieną pildavo į vandenį ciną ir iš susidariusių figūrų spėdavo ateitį (Jucevičius 1959: 453–454). Daugelis šių spėjimų vėlesniais laikais buvo atliekami per Kūčias. 1941 m. Juozas Mickevičius publikavo žemaičių vedybinius spėjimus. Iš gausios ir reprezentatyvios jo surinktos etnografinės medžiagos (tai didžiausios apimties vedybinių spėjimų rinkinys iki pat 2000 m.) matome, kad jau dominavo Kūčių spėjimai. Jie stebina įvairove. Tačiau etnologo teigimu, žemaičių užkampiuose dar yra žmonių, kurie Kalėdų burtais bei prietarais dėl ištekėjimo ar vedimo „dar šiek tiek tiki“, ir nors tokių nėra daug, bet „Kalėdų burtai bei prietarai apie ištekėjimą bei vedimą dar tebėra populiarūs“ (Mickevičius 1941: 96–112). Kituose regionuose populiarūs šv. Andriejaus spėjimai Žemaitijoje buvo palyginti reti (Balys 1993: 33; Vyšniauskaitė 1993: 33; Mickevičius 2008: 438). Taip pat reti ir Joninių spėjimai. Jie būdingi Šiaurės (ir žemaitiškai jos daliai) ir Mažajai Lietuvai. Nemažai jų Ona Vilmantienė pateikė 1941 m. publikuotame straipsnyje „Joninių papročiai Prūsų lietuviuose“. Ji mini iš devyneriopų gėlių nupinto vainiko metimą per galvą į beržą ar gluosnį (kiek kartų nukris ant žemės, tiek metų reikės laukti), vainikėlio dėjimą po pagalve arba pinigą – į apavą (tikėta, kad prisapnuos išrinktasis). Taip pat išrinktąjį tikėtasi išvysti veidrodyje, o iš kur jis ateis, mėginta sužinoti tris kartus apibėgus apie namą klausantis, kurioje pusėje loja

šunys, tikėta, kad ten gyvena išrinktasis. Vyro profesiją spėdavo iškasusios velėną (Vilmantienė 1941: 119). O po 61 metų rašiusios I. Čepienės teigimu: „Merginos iš lauko gėlių vainikus sviesdavo per petį į medžio šakas ir juokaudavo, jei užsikabins – norai išsipildys, o jei naktį po pagalve pasidės – susapnuos savo žadėtąjį“ (Čepienė 2002: 91). Kūčių spėjimai XX a. Klaipėdos krašte beveik neapraktuoti (Petrošienė 2007: 175).

Pastaruoju metu abiejuose regionuose populiarnesni Kūčių spėjimai, o Šiaurės Žemaitijoje, kur vedybiniai spėjimai buvo atliekami ir per Jonines, jie iš viso beveik neatliekami (to negalima paaiškinti kitokiu respondentų amžiumi ar lytimi)¹⁰ (**9 žemėlapis**). Vedybinių spėjimų forma mažai pakito. Remiantis 1900–1920 m. gimusių respondentų apklausa, galima teigti, kad šiuose regionuose nelabai skiriasi ir tikėjimas tuo, ką daro. Respondentės iš Veliunos teigimu, močiutės liepimu ji „tapkes mėtė“ (jei smailoji dalis atsisuks į duris – ji ištekės), glėbė tvoros statinius, stvėrė malkas (jei pora – ištekės). Tačiau tai darė, kai ji buvo vos 10 metų (IIES, b. 2341, l. 21). Aštuoniolikmetė iš Nemakščių pasakojo, kad jai prieš pora metų močiutė liepė nešti malkas, taip pat klausė, iš kur šunys loja (IIES, b. 2341, l. 252). Kai kur tradicinį gyvenimo trukmės spėjimą iš šiaudo ilgio merginos interpretuoja savaip. Septyniolikmetės merginos iš Vilkyškių teigimu, ištraukti ilgą ar storą šiaudą reiškia, kad aukštas ar apkūnus bus ir būsiamasis vyras (IIES, b. 2341, l. 44). Kai kur modifikuojami spėjimai, susiję su poriniu skaičiumi, kuris rodo, kad mergina tais metais ištekės. Septyniolikmetė respondentė iš Vilkyškių sakė, kad per Kūčias skaičiuojanti sausainius (IIES, b. 2341, l. 52). Tiesa, kai kur laikomasi tradicijų. Gruzdžiuose, Saugose, Doviluose, Kaltinėnuose skaičiuoja kūčiukus (IIES, b. 2340, l. 252; b. 2341, l. 92, 108, 212). Dar mažiau tikima Joninių spėjimais. Pavyzdžiui, šešiolikmetės respondentės iš Katyčių nuomone, vedybinė laimė buriama per Kūčias, o vainikėlių plukdymas per Jonines – „tik šiaip tradicija“ (IIES, b. 2341, l. 124). Šešiolikmetė respondentė iš Pajūrio manė, kad per Kūčias šiaudą traukia, o vainikėlius per Jonines plukdo „tik taip“ (IIES, b. 2341, l. 132). Joninių vedybiniai

¹⁰ Pasak vienintelės juos liudijusios aštuoniolikmetės respondentės iš Ylakių, Kūčių spėjimai „vaikiškai atrodo“ (IIES, b. 2340, l. 67).

spėjimai plukdant vainikėlius stebina neįvairumu, tik septyniolikmetė iš Luokės teigė, kad kai ji buvo 12 metų, vainikus mėtė į medį (jei užsikabins – ištekės) (IIES, b. 2340, l. 219). Taigi žemaičiams perėmus dalį Mažosios Lietuvos vedybinių spėjimų, Mažojoje Lietuvoje paplito Kūčių spėjimai. Tiesa, šie spėjimai perimti skirtingu būdu. Daug respondentų teigė, kad apie Kūčių spėjimus jiems papasakojo senelės, o Joninių spėjimus surežisavo kultūros darbuotojai. Matyt, todėl ir skiriasi šių spėjimų prognostinė vertė.

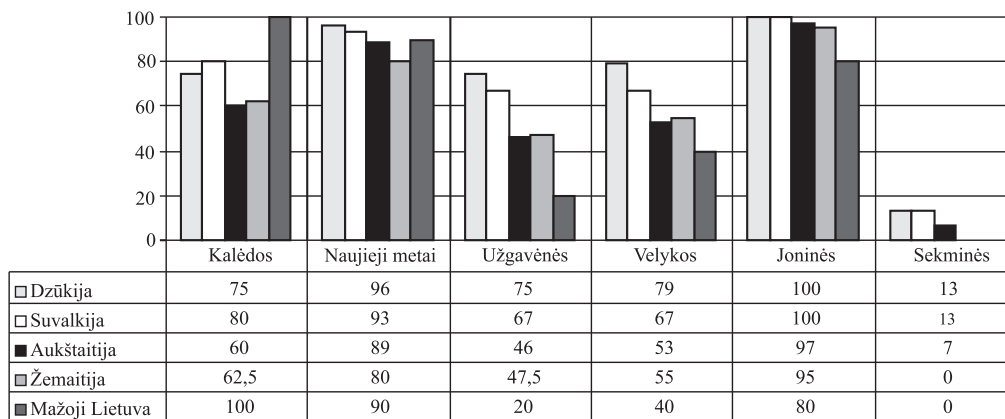
Priviliojimai. Žodžiu perimti priviliojimai šiuose regionuose, kaip ir tarpukariu, reti. Aštuoniolikmetė iš Papilės teigė iš giminaičių girdėjusi apie realius priviliojimus į maistą įpiltu mėnesinių krauju (IIES, b. 2340, l. 123). Apie priviliojimus mėnesinių krauju ar merginos plaukais žinojo respondentė iš Dovilų (IIES, b. 2341, l. 108). Taip pat žinoma ir apie modernius priviliojimus. Aštuoniolikmetė iš Kaltinėnų teigė: „Gintarą nešiosi – meilę nusitrauksi“ (IIES, b. 2341, l. 212), jos bendramžė iš Nemakščių teigė, kad privilioti galima nupieštos širdies viduje įrašius vaikiną vardą (IIES, b. 2341, l. 252) (10 žemėlapis).

Žemaičių ir lietuvininkų tradicinių kalendorinių švenčių savitumai

Tarpukariu Mažojoje Lietuvoje Kalėdos, Velykos, Sekminės (*metinės šventės*) buvo švenčiamos po tris dienas, Žemaitijoje šios šventės buvo švenčiamos dažniau-

siai jau tik po dvi dienas. Taip pat Žemaitijoje kai kur dvi dienas šventė ir Užgavėnės, Mažojoje Lietuvoje ir kai kur Šiaurės Žemaitijoje buvo sureikšminamos Joninės, maždaug vienodai reikšmingi abiejuose regionuose buvo Naujieji metai. XXI a. pradžioje šios proporcijos pakito. Visoje Lietuvoje dvi dienas švenčiamos Kalėdos ir Velykos, o Sekminių jaunimas jau beveik neprisimena. Visose Mažosios Lietuvos vietovėse jaunimas dalyvauja vakarėliuose per Kalėdas, daugumoje – per Naujuosius metus ir Jonines, o Žemaitijoje dominuojančios progos susiburti su draugais yra Joninės ir Naujieji metai. Apie pusę žemaičių suburia Kalėdos, Velykos ir Užgavėnės. Pirmąsias dvi šventes žemaičių jaunimas sutinka su tėvais ir giminėmis – tai brangios šeimos šventės. Šeimai ir giminėms Mažosios Lietuvos gyventojai jau skiria tik Velykas, kaip ir tarpukariu, reikšminga šventė nelaikomos ir Užgavėnės. Abiejuose regionuose nėra ryškiau paminimos Sekminės.

Lygindami šešių švenčių simbolius, matome ir kitus regioninius savitumus. Mažojoje Lietuvoje, kaip ir Aukštaitijoje, sureikšminami Kūčių vedybiniai spėjimai, kaip ir kitur Lietuvoje, leidžiami fejerverkai per Naujuosius metus, kaip ir Dzūkijoje, Žemaitijoje per Užgavėnės kuriami laužai. Šio krašto jaunimas, kaip ir senieji gyventojai, dažniau negu kitur Lietuvoje atlikdavo Joninių vedybinius spėjimus (tiesa, rečiau negu Kūčių). Beveik visur, kaip ir visoje Lietuvoje, kuriami Joninių laužai ir nekreipiama dėmesio į Sekmines.

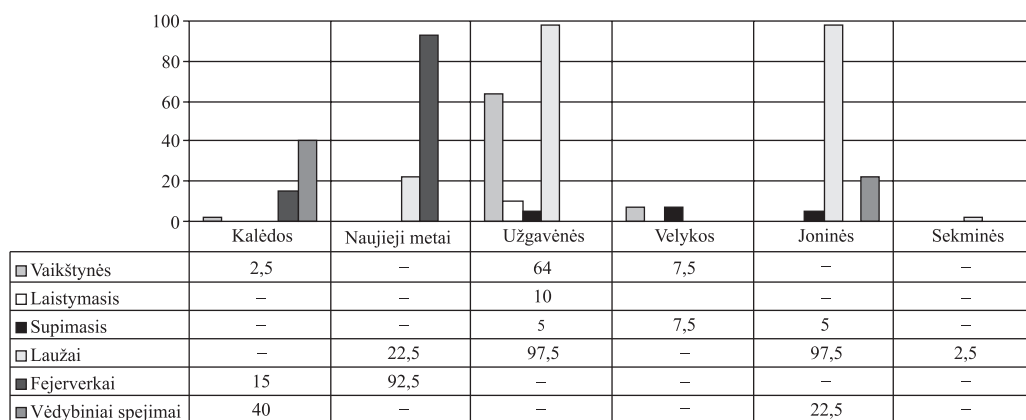

1 pav. Kalendorinių švenčių vakarėlių paplitimas Lietuvoje 2002–2009 m. (%)

Žemaitijoje, kaip ir Dzūkijoje, rečiausi Kūčių vedybiniai spėjimai. Netikėtai retesnės, negu kitur Lietuvoje (išskyrus Mažąją Lietuvą), jaunimo Užgavėnių persirengėlių vaikštynės (nors dar tarpukariu jos dominavo tik šiame regione), kaip ir Dzūkijoje bei Aukštaitijoje, reta Joninių vedybinių spėjimų. Tačiau šiame regione fiksuoti kitur jaunimui jau nežinomi margučių dažymo papročiai per Sekmines ir Jurgines leidžia viltis, kad ateityje bus galima atgaivinti šias šventes.

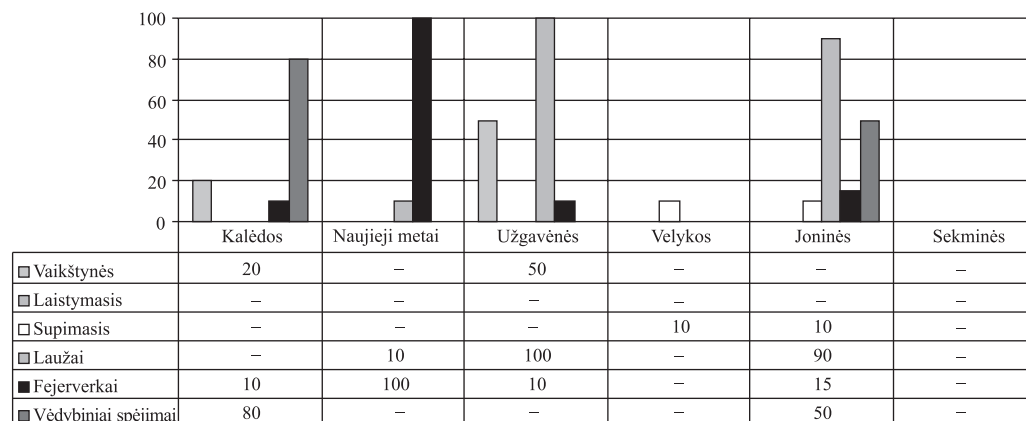
Analizuodamas tarpukario jaunimo papročius, pastebėjau, kad didžiausia papročių įvairovė būdinga Žemai-

tijai. Čia aiškiai galime išskirti šiaurinės, netgi šiaurės vakarų, rytų, pietų ir vidurio Žemaitijos arealus. Kur kas mažesnių skirtumų išvelgtume Suvalkijoje, Dzūkijoje, Aukštaitijoje ar Klaipėdos krašte. Šiuose regionuose, kiek kitaip negu Žemaitijoje, vietos savitumams didesnę reikšmę turėjo kaimo tipas ir žemės ūkio intensyvumas (Aukštaitija ir Dzūkija) arba surinkimų sąjūdžio intensyvumas (Klaipėdos kraštas). Analizuojant šiuolaikinę papročių situaciją Vakarų Lietuvoje, reikėtų išskirti šiaurinės Žemaitijos arealą, kuriame labiau puoselėjami tradicinės kultūros elementai.

*Šventėms priskiriami ir jų išvakarėse gyvavę papročiai.

2 pav. Žemaitijos kalendorinių švenčių papročių paplitimas 2008–2009 m. (%)

*Šventėms priskiriami ir jų išvakarėse gyvavę papročiai

3 pav. Mažosios Lietuvos kalendorinių švenčių papročių paplitimas 2008–2009 m. (%)

Išvados

Jaunystę galima suvokti ne tik kaip vaikystės dalį, bet ir kaip atskirą amžiaus tarpą, turintį savo istoriją ir tradicijas, kurių kūrėjai ir perėmėjai yra patys jaunuoliai. Ši studija – dar vienas bandymas į sparčiai kintančią šių dienų kultūrą pažvelgti paauglio ir jaunuolio akimis.

Sparčiai kintanti kultūra paskatino pamąstyti, ar kažką „žemaitiško“ ir būdingo Mažajai Lietuvai galima pamatyti šių dienų švenčių kultūroje. Tai ir yra šios studijos tikslas. Jo siekiama istoriniu geografiniu metodu nagrinėjant kalendorinių papročių tyrimų istoriją, iniciacinius papročius, advento ir gavėnios papročius, kalendorinių švenčių vakarėlius, jaunimo vaikštynes, kalendorinių švenčių simbolius (margučiai, laistymasis, supimasis, šventinės ugnys) ir vedybinius spėjimus bei priviliojimus.

Dauguma klausinėtų respondentų suvokia savo priklausomybę Žemaitijos, rečiau – Mažosios Lietuvos etnografiniam regionui. Atliktas tyrimas liudija, kad jaunų respondentų etnoregioninei savimonei kai kuriais atvejais didesnę reikšmę turi ne kilmė, o gyvenamoji vietovė ir perimta kultūra. Dėl šios priežasties buvusioje Mažosios Lietuvos dalyje, nors čia vietinių, kurių protėviai gyveno iki 1945 m., yra tik mažuma, tarp jaunų šio krašto gyventojų vyrauja lietuvininko savimonė. Tapatumas kuriamas ne perduodant kultūros vertybes iš kartos į kartą, bet formuojamas remiantis rašytiniu kultūros palikimu.

Analizuojant tarpukario jaunimo papročius, didžiausia papročių įvairovė nustebino Žemaitiją. Čia aiškiai galime išskirti šiaurinį, netgi šiaurės vakarų, rytinį, pietų ir vidurio Žemaitijos arealus. Kur kas mažiau skirtumų išžvelgtume Suvalkijoje, Dzūkijoje, Aukštaitijoje ar Klaipėdos krašte. Šiuose regionuose, kiek kitaip negu Žemaitijoje, vietos savitumams didesnę reikšmę turėjo kaimo tipas ir žemės ūkio intensyvumas (Aukštaitija ir Dzūkija) ar surinkimų sąjūdžio plėtra (Klaipėdos kraštas). Praeityje Žemaitiją ir Mažąją Lietuvą skyrė religiniai skirtumai (Mažojoje Lietuvoje dominavo evangelikų liuteronų religija, Žemaitijoje – katalikų) nebenturi ankstesnės reikšmės. Tiesa, pataruoju metu liuteronų

jaunimui didžiausią iniciacinę prasmę turi konfirmacija. Nors katalikai Sutvirtinimo sakramentą teikia jaunimui, o ne vaikams (kaip tarpukariu), jų konfirmacijos iniciacinė vertė daug mažesnė. Lietuvos kontekste Žemaitijoje išsiskiria jaunosios pamergei ar/ir seseriai dedamas veliumas ar/ir vainikas pažymint jos socialinę brandą ir linkint jai ištekėti (tarpukariu paprotys dominavo Aukštaitijoje). Sovietmečiu formuoti pirmojo paso pažymėjimo papročiai Vakarų Lietuvoje itin reti, o kiek daugiau reikšmės teikiama panašiu laiku susiformavusiam pirmojo atlyginimo gavimo šventimui (tiesa, šis faktas taip pat buvo pažymimas kukliau negu kituose etnografiniuose regionuose). Neliko ir skirtingų konfesijų nulemtų advento ir gavėnios skirtumų. Nagrinėjant advento ir gavėnios laikotarpius, iš visos Lietuvos galima išskirti Žemaitiją, kur jau apie pusę respondentų teigė lankantys ar patys rengiantys pasilinksminimus. Netgi Mažosios Lietuvos dalyje, kur pasilinksminimai tarpukariu nebuvo varžomi, į šokius susirenkama rečiau. Tik šiauriniame Žemaitijos regiono pakraštyje šokiai ir dainos vis dar varžomi. Remiantis šiais faktais tenka konstatuoti, kad Lietuvos mastu sekuliarizacija labiausiai paveikė Žemaitiją, Suvalkiją ir Šiaurės Aukštaitiją.

Advento pabaigą žymi Kalėdos. Tarpukariu visoje Lietuvoje (kiek rečiau ir vakarinėje jos dalyje) pasilinksminimus jaunimas rengė tik antrąją šios šventės dieną. Nors tiek tarpukariu, tiek ir pastaruoju metu kalėdiniai vakarėliai Vakarų Lietuvoje kiek retesni negu kitose šalies dalyse, apibendrinami visos Lietuvos padėtį galime teigti, kad didžiausias kompaktiškas arealas, kur gyvuoja tradicija jaunimui susieiti Kalėdų antrą dieną, išžvelgtinas Vakarų Lietuvoje (jis apima Mažąją Lietuvą ir Šiaurės Vakarų Žemaitiją). Naujametiniai šventiniai jaunimo vakarėliai tarpukariu Vakarų Lietuvoje taip pat buvo rečiausi. Pastaruoju metu tokių skirtumų jau nebeliko, pasilinksminimai dažniausiai rengiami Šiaurės ir Rytų Žemaitijoje, o pietinėje tiriamosios teritorijos dalyje šią progą linkstama pažymėti šeimoje. Daug rečiau negu kitur Lietuvoje fiksuoti faktai, kad po naujametinio vakarėlio jaunimas susirinktų sausio pirmosios pavakary, rodo silpnesnius šių regionų jaunimo socialinius ryšius. Šią prielaidą patvirtintų ir Vakarų Lietuvoje gana reti Užgavėnių vakarėliai. Kaip ir tarpukariu, Mažojoje

Lietuvoje jie beveik nerengiami, o Žemaitijoje daugiau kaip pusėje vietovių jaunimas taip pat lieka namuose. Rečiau pasilinksminimai Vakarų Lietuvoje rengiami ir per Velykas, kaip ir Šiaurės Lietuvoje, jos suvokiamos kaip brangi šeimos ir giminių šventė. Kaip ir visoje Lietuvoje, jaunimas jau nesiburia per Sekmines, o per Jonines beveik visur vyksta vieši renginiai, kartais jaunimas surengia privatų pasilinksminimą.

Tarpukariu Žemaitijoje daug dažniau negu kitur Lietuvoje jaunimą suburdavo persirengėlių vaikštynės per tarpušventį, ir ypač – Užgavėnes. Pastaruoju metu Trijų karalių vaikštynės fiksuotos tik Mažojoje Lietuvoje, Užgavėnių vaikštynės rengiamos beveik visoje Vakarų Lietuvoje, tačiau panašiu mastu kaip ir Suvalkijoje bei Dzūkijoje, regionuose, kuriuose šie papročiai paplito tik sovietmečiu. Vis dėlto išsiskiria šiaurinė Žemaitijos dalis, kur persirengėliai kai kur susiburia dvi Užgavėnių dienas, o persirengimo papročiai mažiau pakitę. Šioje krašto dalyje kai kur dar išliko paprotys, kaip ir tarpukariu per Velykas, kad jaunimas eina pakiemiui plakti su berželiais. Tai dar vienas regioninis, kituose regionuose negyavęs, ir iki šių dienų išlikęs paprotys. Tiesa, ir jis jau nyksta.

Vienas stabiliausių Lietuvos švenčių simbolių – margučių dažymas. Vakarų Lietuvoje, kaip ir kituose Lietuvos etnografiniuose regionuose, margučiai dažomi per Velykas ir maždaug du kartus rečiau – per Atvelykį (išskyrus Aukštaitiją, kur Atvelykio margučiai dažomi dažniau). Žemaitija – vienintelis regionas, kur fiksuoti ir margučių dažymo per Jurgines ir Sekmines atvejai. Tačiau jaunimo apeiginio laistymosi ir supimosi papročiai Vakarų Lietuvoje beveik išnykę. XIX a. Žemaitijos šaltiniai liudija Velykų laistymosi papročius, o pastaruoju metu čia fiksuotas tik praeityje retas Užgavėnių laistymosi paprotys. Mažojoje Lietuvoje tradicinis Joninių supimosi paprotys jau užmirštas. Pastaruoju metu Vakarų Lietuvoje itin daug įvairiausių progų, per kurias supamasi. Žemaitijoje, kaip ir anksčiau, dominuoja Velykų supimosi papročiai, o Mažojoje Lietuvoje, kiek

kitaip negu praeityje, jau supamasi ir per Atvelykį ar Žolines. Kur kas dažniau kuriami laužai, leidžiami fejerverkai. Beveik visoje Vakarų Lietuvoje kuriami Užgavėnių (kaip ir Dzūkijoje), daug rečiau (panašiai kaip ir kitur Lietuvoje) – Naujųjų metų, miestelių švenčių ir kitomis progomis kuriami laužai. Žemaitijoje (kaip ir Dzūkijoje) galima išvelgti didesnį polinkį leisti fejerverkus per Naujuosius metus, per pusę rečiau per gimtadienius, retkarčiais per Kalėdas, Jonines ir kitas šventes. Mažojoje Lietuvoje dominuoja naujametiniai ir per miestelių šventes leidžiami fejerverkai. Vakarų Lietuvoje vedybiniai spėjimai nėra įvairūs, kaip ir kitur Lietuvoje, jie atliekami tik per Kūčias ir Jonines. Tačiau Mažojoje Lietuvoje jie atliekami dažniau negu kituose regionuose, o Žemaitijoje, kaip ir Suvalkijoje, jie rečiausi. Abiejuose Vakarų Lietuvos regionuose, kaip ir kitur Lietuvoje, retai gaunama informacijos apie priviliojimus.

Išanalizavus jaunimo sambūrius svarbiausių tradicinių švenčių metu, galima pasakyti, kad Žemaitijoje, iš dalies ir Mažojoje Lietuvoje, dabar jaunimas gyvena daug uždariau negu, pavyzdžiui, Pietų Lietuvoje, ir kur kas dažniau šventes praleidžia namie, o ne su draugais. Dažniau negu kituose rajonuose netgi pilnamečiai jaunuoliai didesnių švenčių proga važiuoja pas gimines. Požiūris į giminystę ir šeimą sureikšmintas labiau negu kitur Lietuvoje ir yra svarbiausias per šventes atsiskleidžiantis bei iš kartos į kartą perduodamas ir perimamas Žemaitijos gyventojų bruožas. O analizuojant gyvosios tradicijos būklę, norėčiau išskirti Šiaurės Žemaitijos rajonus, iš kurių patirties turėtų semtis kitų Vakarų Lietuvos vietovių kultūros darbuotojai, mokytojai ir įvairių renginių organizatoriai. Tuo tarpu bendromis žemaičių, dzūkų ir kitų Lietuvos regionų žmonių pastangomis pavyko ne tik palaikyti saujelės senbuvį, bet ir atkurti kai kuriuos šio krašto kultūrinius savitumus, kad šiame krašte gimęs žemaičio ar dzūko palikuonis ne tik geba identifikuoti Mažosios Lietuvos etnografinį regioną, bet ir gali jaustis esąs lietuvininkas.

Šaltiniai ir literatūra

- Paauglių ir jaunimo bendrijų raiška ir tarpusavio sąveika: etninis, subkultūros ir lokalinis aspektai. 2008–2009 m. surinko Šaknys Žilvytis, *IIES*, b. 2340, 2341.
- * * *
- Ariès Philippe. 1965. *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. New York: Vintage books.
- Ašmys Vilius. 1993. Priekulės parapijos Butkų kaimo tarpukario (1919–1939) kronika, *Mūsų kraštas* 1: 25–47.
- Bagušauskas Juozapas Romualdas. 1999. *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras.
- Balys Jonas (red.). 1936. *Tautosakos rinkėjo vadovas*. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvas.
- Balys Jonas (red.). 1940. *Tautosakos rinkėjo vadovas*. Kaunas: Lituanistikos instituto Lietuvių tautosakos archyvas.
- Balys Jonas. 1937. Iš Mažosios Lietuvos tautosakos, *Tautosakos darbai* 3: 5–91.
- Balys Jonas. 1978. *Lietuvių kalendorinės šventės. Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla.
- Balys Jonas. 1993. *Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius: Mintis.
- Budreckas Petras. 1936. Žemaitiški Užgavėnių papročiai Laisvės alėjoje, *Lietuvos aidas* 96: 4.
- Buračas Balys. 1993. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius: Mintis.
- Būtėnas Pranas. 1925. *Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa*. Šiauliai: Vilties dr-ja.
- Čepienė Irena. 2002. Šeimos tradicijos Kintų apylinkėse XX a. pirmojoje pusėje, *Liaudies kūryba* 5: 86–92. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Čepienė Irena. 1985. Šiuolaikinės šeimos ir buitinės tradicijos Kvėdarnos apylinkėse. *Kraštotyra* 15: 118–122.
- Černeckis Vincas. 1961. *Naujo gyvenimo tradicijos*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Čilvinaitė Marijona. 1971. Iš XX a. pradžios kaimo buities. *Kraštotyra* 172–173.
- Čiubrinskas Vytis. 2001. Sovietmečio iššūkiai Lietuvos etnologijai: disciplina, ideologija ir patriotizmas, *Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 1(10): 99–117.
- Dankowska Joana. 1998. Youth in Contemporary Europe: Anthropological Perspective, Aleksander Posern-Zieliński (ed.) *The Task of Ethnology Cultural Anthropology in Unifying Europe*. Poznań: Prace komitetu etnologicznych Polskiej Akademii Nauk 8: 137–141.
- Dinzelbacher Peter (sud.). 2004. *Viduramžių žodynas*. Vilnius: Aidai.
- Dundulienė Pranė. 1963. *Žemdirbystė Lietuvoje (nuo seniausių laikų iki 1918 metų) Istorija* 5. Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Dundulienė Pranė. 1970. Lietuvių saulės sugrįžimo švenčių apeigos. *Istorija*. 11: 199–225.
- Dundulienė Pranė. 1972a. Lietuvių pavasario šventės. *Istorija* 12.1: 139–169.
- Dundulienė Pranė. 1972b. Lietuvių žiemos išlydėjimo šventės. *Istorija* 13.1: 197–120.
- Dundulienė Pranė. 1979. *Lietuvių kalendoriniai ir agrariniai papročiai*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, Vilniaus Darbo Raudonosios Vėliavos ir Draugystės ordinų V. Kapsuko universitetas.
- Dundulienė Pranė. 1982. *Lietuvių etnografija*. Vilnius: Mokslas.
- Dundulienė Pranė. 1991. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mintis.
- Eriksen Thomas Hylland. 2004. *Akimirkos tironija. Greitasis ir lėtas laikas informacijos amžiuje*. Vilnius: Tyto alba.
- Erich A. Oswald, Beitzl Richard. 1996. *Wörterbuch der Deutschen Volkskunde*. Stuttgart: Kröner.
- Gidžiūmas Viktoras. 1994. *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*. Roma–Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
- Gillis R. John. 1981. *Youths and History. Tradition and Change in European Age Relations, 1770 – Present*. Florida: Academic Press.

- Gocentas Jonas Jurgis. 1995. Lietuvininkų šventės. Žemaičių paprūsė, Gardamas (dab. Šilutės raj.) XX a. I dešimtmetis. 701–707, *Lietuvininkų žodis*. Kaunas: Litterae Universatis.
- Strods H. (ed.). 1967. *Latviešu etnogrāfija*. Rīgā: Zinātne.
- Jablonskis Ignas. 1993. *Budrių kaimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Janavičienė Janina. 1992. *Žemaičių Naumiesčio lietuvininkai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Jankutė Elzė. 2003. Joninės Rambyno kalne, Vilius Pėteraitis (sud.), *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neaiški ateitis* 2:2: 11–12. Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas. Romuna.
- Jonynas Ambraziejus. 1963. Kalendorinių apeigų dainos 144–158, *Lietuvių tautosakos apybraiža*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Jucevičius Liudvikas Adomas. 1959. *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Kalnius Petras. 2007. Žemaičių etniškumas: esamas ar konstruojamas?, *Tautosakos darbai* 34: 15–31.
- Kalnius Petras. 2010. Žemaičių etniškumo sampratos XIX a. šaltiniuose. 2. Nuo žemaičių kultūrinio sąjūdžio iki XIX a. pabaigos, *Liaudies kultūra* 2: 14–22.
- Kavaliauskaitė-Globytė Dalia. 1999. *Kalendoriniai papročiai (Nuo advento iki Grabnyčių)* 464–471. Vilnius: Versmė.
- Kirdienė Gaila. 2000. *Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje*. Vilnius: Kronta.
- Klimka Libertas. 2009. *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Kontrimas Vaclovas. 1992. Velykų papročiai. 387–389, *Rietavo apylinkės*. Kaunas: Lietuvos kraštotyros draugija.
- Kudirka Juozas. 1992. *Velykų šventės*. Vilnius: Mokslas.
- Kudirka Juozas. 1992a. *Užgavėnės*. Vilnius: Mokslas.
- Kudirka Juozas. 1993. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius: Vaga.
- Kudirka Juozas. 1994. *Lietuviškos Kūčios. Istorinė lyginamoji apžvalga*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Kudirka Juozas. 1996. *Papročiai ir kaimo kultūra*. Kaunas: Lietuvos Respublikos žemės ūkio rūmai.
- Lepneris Teodoras. 2011. V. Gerulaitienė (sud.), *Prūsų lietuviai*. Vilnius: LII leidykla.
- Marcinkevičienė Nijolė, Mukaitė Loreta, Vakariniė Audronė. 2006. *Velykų rytą lelija pražydo. Verbu sekmadienio, Velykų, Jurginių papročiai ir tautosaka*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Mead Margaret. 1930. *Coming Age in Samoa. A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilisation*. New York: Morrow.
- Mead Margaret. 1928. *Growing Up in New Guinea*. New York: Wliam Morrow and Company.
- Merkienė Irena Regina. 1999. Velykiniai pavasario ženklai. Baltijos regiono kultūra XX amžiuje 187–207, *Etnologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992, 1993 ir 1995 metais*. Vilnius: Mokslo aidai.
- Mickevičius Juozas. 1941. Žemaičių Kalėdų burtais apie ištekėjimą bei vedimą, *Gimtasai kraštas* 1–2: 96–112.
- Mickevičius Juozas. 2008. D. Mukienė (sud.), *Tėvų ir protėvių žemė. Pirmą knygą*. Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras.
- Milius Vacys (sud.). 1970. *Lietuvininkai. Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktame amžiuje*. Vilnius: Vaga.
- Milius Vacys. 1992. Etnografijos pasiekimai ir rūpesčiai, *Liaudies kultūra* 2: 10–12.
- Moora Harri, Viires Ants (eds.). *Abriss der Estnischen Volkskunde*. Tallin: Estnischer Staatsverlag, 1964.
- Pakalniškis Aleksandras. 1977. *Žemaičiai. Etnografija*. Chicago: V. Morkūno spaustuvė.
- Pečiūra Petras. 1974. *Tradicijos vakar ir šiandien (religinių tradicijų pakeitimas naujomis šventėmis ir apeigomis)*. Vilnius: Mintis.
- Petrošienė Lina. 2007. Klaipėdos krašto etninė muzika XX amžiuje: vietinių tradicijų kitimo priežastys 165–193, I. R. Merkienė (sud.) *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste*. Vilnius: Versus Aureus.
- Petrošienė Lina. 2007a. *Lietuvininkų etninė muzika: Tapatumo problemos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

- Pėteraitis Vilius. 2003. Kas mes – mažlietuviai, prūsų lietuviai, vakariniai lietuviai, lietuvininkai ar dar kas?, Vilius Pėteraitis (sud.), *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neaiški ateitis*, 2:1: 36–49. Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas. Romuna.
- Pilipenko Mikhail Fiodorovich. 1981. *Etnografija Belorusii*. Minsk: Vyšėišaja škola.
- Puidokas Tomas. 2006. Verbų sekmadienis ir verbų panaudojimas, *Papilė* 2–3: 98–102. Vilnius: Versmės.
- Ruzgytė J. 1942. Nuo advento iki Trijų karalių, *Gimtasai kraštas*, 30: 124–131.
- Sarmela Matti. 1969. *Reciprocity Systems of the Rural Society in the Finnish-Karelian Area with Special Reference to Social Intercourse of the Youth*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Šaknys Žilvytis Bernardas. 1996. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. antrojoje pusėje*. Vilnius: Pradai.
- Šaknys Žilvytis Bernardas. 2001. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*. Vilnius: Diemedis.
- Šaknys Žilvytis. 1997. Jaunimo papročių fiksavimo patirtis, 67–70, *Etnologiniai ir folkloristiniai tyrinėjimai. Ekspedicijų medžiaga ir patirtis*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Šaknys Žilvytis. 2007. Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai 65–116, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. *Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai*. Vilnius: LII leidykla.
- Šaknys Žilvytis. 2009. Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai 63–110, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. *Lietuvos kultūra. Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*. Vilnius: LII leidykla.
- Seliukaitė Irena. 1993. Kalendorinės vasaros šventės, 327–330, *Kražiai*. Vilnius–Kaunas: XXI amžius.
- Skrodenis Stasys. 1966. Liaudies dramos užuomazgos Lietuvių kalendorinėse apeigose, *Lietuvos TSR MA Darbai, serija A*. 2(21): 285–297.
- Skrodenis Stasys. 1969. Užgavėnių papročiai ir tautosaka, *Liaudies kūryba* 1: 341–354. Vilnius: Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija, Lietuvos TSR Liaudies meno draugija.
- Skrodenis Stasys. 1972. Žemaičių butis J. Pabrėžos pamoksluose, 66–76, *Jurgis Pabrėža (1771–1849)*. Vilnius: Mintis.
- Slaviūnas Zenonas. 1958. Kalendorinės, vestuvių ir šeimos santykių sutartinės, *Sutartinės. Daugiabalsės liaudies dainos* 2: 5–26.
- Šmits Pėteris. 1940–1941. *Latviešu tautas ticējumi* 1–4. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums ar kultūras fonda pabalstu.
- Stankuvienė Rūta, Burgienė Sigita (sud.). 2008. *Sekminių papročių atgaivinimas Akmenės rajono kaimuose*. Akmenė: Akmenės rajono savivaldybės Kultūros centras.
- Straubergs Kārlis. 1944. *Latviešu tautas paražas*. Rīga: Latvju grāmata.
- Stearns N. Peter. 2006. *Childhood in World History*. New York, London: Routledge.
- Suchomlinov. 1848. Nechto o zhiteliakh Tel'shevskogo uiezda Kovenskoj gubernii, *Geograficheskie izvestiia Russkogo geograficheskogo obshciestva*. Vyp. 3: 89–92. Sankt Peterburg.
- Šidiškienė Irma. 2002. Lietuvės nuotakos simboliai Europos šalių kontekste. Realijų ir prasmų kaita XIX–XX a., *Lituanistica* 4(52): 70–92.
- Sutlive Vinson 2004. Identity Rituals 187–192, F. A. Salamone (ed.). *Encyclopedia of Religious Rites, Rituals and Festivals*. New York, London: Routledge.
- Užgavėnės – žiemos šventė*. 1959. Vilnius: LTSR kultūros ministerija, Respublikiniai liaudies kultūros namai.
- Vaicekauskas Arūnas. 1999. Užgavėnių papročiai 472–490. *Plateliai*. Vilnius: Versmė.
- Vaicekauskas Arūnas. 2005. *Lietuvių žiemos šventės. Bendruomenės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab. – XX a. pr.* Kaunas: VDU leidykla.
- Vaicekauskas Arūnas. 2010. Lietuvių Užgavėnės: nacionalinio tapatumo linkme, *Liaudies kultūra* 2: 23–29.
- Vaitkevičienė Daiva. 2001. *Ugnies metaforos. Lietuvių ir latvių mitologijos studija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Valančius Motiejus. 1972. *Raštai* 1. Vilnius: Vaga.
- Valančius Motiejus. 1972. *Raštai* 2. Vilnius: Vaga.
- Van Ginkel Rob. 2007. *Celebrating Localism: The Festive Articulation of Texel's Identity* 37–57. Peter

Jan Margry and Herman Roodenburg (eds.) *Reframing Dutch Culture. between Otherness and Authenticity*. Wiltshire: Ashgate.

Vaugban A. Theresa. 2009. Rites of Passage 598–603, *Encyclopedia of Women's Folklore and Folklife*: Westport.

Vėlius Norbertas (sud.). 1996. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Vėlius Norbertas (sud.). 2001. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Venskienė Asta. 2008a. Lietuvos jaunimo etnografinis-lokalinis tapatumas XXI a.: geografinės apibrėžtys ir kilmė, *Lituanistica* 54 1(73): 88–100.

Venskienė Asta. 2008b. Lokalus etnografinis jaunimo tapatumas XIX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje Lietuvoje: Kultūros elementų savastis, *Lituanistica* 54 2(74): 69–81.

Vilmantienė Ona. 1941. Joninių papročiai Prūsų lietuviuose, *Gimtasai kraštas* 1–2: 116–121.

Vyšniauskaitė Angelė. 1964. Liaudies kalendorius. Šventės: 536–550, *Lietuvių etnografijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Vyšniauskaitė Angelė. 1964a. Naujų tarybinių papročių formavimasis: 551–562, *Lietuvių etnografijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Vyšniauskaitė Angelė. 1993. *Mūsų metai ir šventės*. Kaunas: Šviesa.

Vyšniauskaitė Angelė. 1994. *Lietuviai IX a. – XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Wikman K. Rob V. 1937. *Die Einleitung der Ehe*. Åbo: Åbo Akademi.

Wulff Helena. 1995. Introducing Youth Culture in its Own Right: The State of the Art and New Possibilities 1–18, V. Amit-Talai and H. Wulff (eds.), *Youth Cultures. A Cross-Cultural Perspective*. London and New York: Routledge.

YOUTH INITIATION AND CALENDAR CUSTOMS

Žilvytis Šaknys

Summary

This study is yet another attempt to look at the rapidly changing present-day culture through the eyes of a youngster, pointing out what they considered important and ignoring the formal elements of ritual culture which were not etched into their hearts, revealing how groups of contemporaries are formed and how they interact with other groups. The present study also aims at disclosing the main aspects of youth culture in towns and villages of West Lithuania. The aim is pursued via the analysis of calendar customs' research history, initiation traditions, Advent and Lent customs, holiday parties, carnival walks, calendar holiday symbols (Easter eggs, pouring water on each other, swinging and bonfires) as well as wedding and love magic in Samogitia and Lithuania Minor ethnographic regions.

The majority of respondents perceive themselves as part of Samogitia region; fewer see themselves as belonging to Lithuania Minor. The study revealed that in certain cases the ethno-regional identity of young respondents was more influenced by place of residence and adopted culture than their descent. Therefore, young people from the parts of Lithuania Minor where local people whose ancestors lived in the territory prior to 1945 are in the minority have adopted the Lietuvninkai

(Prussian Lithuanians) identity. Formation of the latter is based on written cultural heritage rather than the aspiration to pass down cultural values from generation to generation.

Analysis of the interwar youth customs and traditions disclosed that Samogitia manifested the greatest diversity of customs. North (even north-west), east, south and central areas of the region can be distinguished. Differences in traditions are much less obvious in Suvalkija, Dzūkija, Aukštaitija and Klaipėda Region. In the latter territories (in contrast to Samogitia) local peculiarities were determined by settlement types and intensity of agriculture (Aukštaitija and Dzūkija) as well as the expansion of Evangelical Pietist gatherings (Lithuania Minor). Religious differences between Samogitia (Catholics) and Lithuania Minor (dominated by Evangelical Lutherans) have lost much of their former importance. In fact, confirmation has lately ascended to the status of the most significant rite of initiation among young Evangelicals and even though in the Catholic Church the Sacrament of Chrismation (Confirmation) is also conferred on young people rather than children (as was common practice in the interwar period), it bears considerably less significance as a rite of initiation.

The custom of a bride decorating her bridesmaid or/and sister with the veil or/and wreath as if indicating her social maturity and wishing to get married is observed in all regions of the country (in the interwar period the custom was mostly limited to Aukštaitija). Customs related to the receiving of the first passport that were shaped in the Soviet times are particularly rare in West Lithuania. The tradition of a party on the payout of the first salary, which is also attributable to the above-mentioned period, was rendered a little more attention, though less than in other ethnographic regions of the country. Divergent Advent and Lent traditions determined by differences in confession have also been eliminated. Analysis of Advent and Lent traditions revealed that Samogitia stands out from other regions as almost half of the respondents there admitted attending or organizing parties during these periods. Even in Lithuania Minor which saw no restrictions on merrymaking in the interwar period dances are organized less often. An exception is the northern part of Samogitia region where songs and dances are still restrained during Advent and Lent. The abovementioned facts suggest that secularization has to the greatest extent affected Samogitia, Suvalkija and North Aukštaitija regions.

Christmas marks the end of Advent. In the interwar period young people in the whole Lithuania (less often in its western region) would organize entertainments only on the second day of Christmas. Even though in the interwar period and today Christmas parties are less frequent in West Lithuania (in comparison to the whole country), it can be stated that the biggest area fostering the tradition of youth Christmas parties on the second day of the holiday is in West Lithuania (comprising Lithuania Minor and Northwest Samogitia). New Year parties in the interwar period were also least popular among young people from West Lithuania. Today these differences have been eliminated and celebrations are usually organized in North and East Samogitia, whereas people in the southern territories of the surveyed region tend to mark the occasion in their families. The fact that after the New Year's party much fewer young people (in comparison to the whole Lithuania) get together again in the afternoon of the 1st of January evidences weaker social bonds among young people in the region. This

assumption is supported by the data revealing low popularity of Shrove parties in West Lithuania. Similarly to the interwar period such parties are still very rare in Lithuania Minor and Samogitia where in more than a half of the surveyed localities young people also tend to stay at home. Easter parties in West Lithuania are also less popular than in the rest of the country as Easter here (similarly to North Lithuania) is perceived as dear family celebration. In West Lithuania as in all other regions of the country young people have abandoned get-togethers on Whit Sunday and on St. John's Day they usually attend public celebrations and sometimes organize private parties.

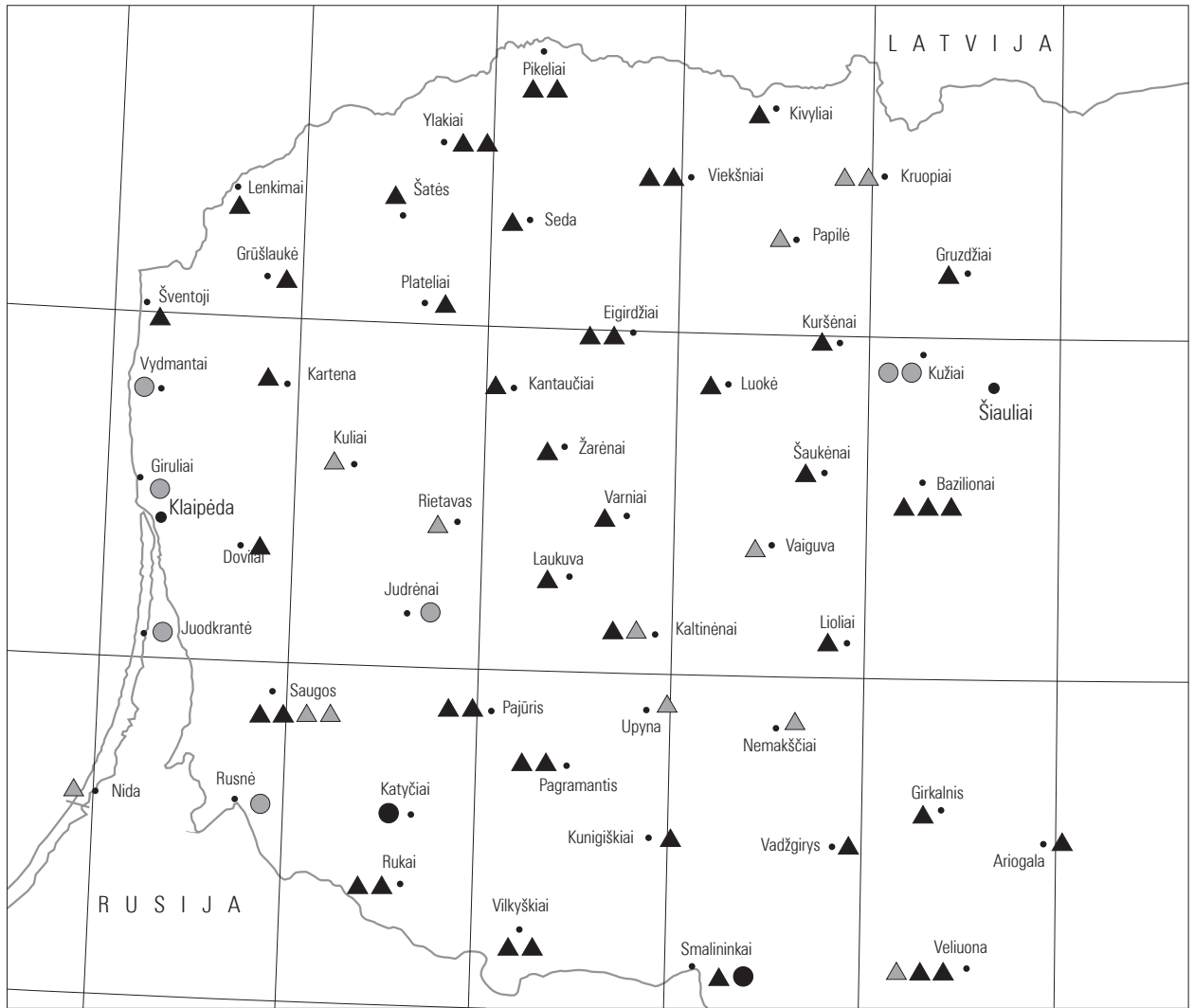
In the interwar period young Samogitians were eagerly involved into carnival walks in the Christmas season and especially on Shrove Tuesday. Recently Epiphany walks have been organized only in Lithuania Minor, whereas carnival walks of Shrove Tuesday are popular in the majority of localities of West Lithuania, though to a similar extent as in Suvalkija and Dzūkija, where these traditions spread only in the Soviet period. However, two days of Shrove carnival walks are characteristic of the northern territories of Samogitia where carnival traditions have underwent fewer changes. Young people of the area have preserved the interwar Easter tradition to go round the village and beat each other with birch twigs. This is yet another regional custom which is still extant though not practiced in other regions. Unfortunately, it has gone into decline in West Lithuania too.

Egg decorating is one of the well-established holiday symbols in Lithuania. In West Lithuania similarly to other ethnographic regions of the country eggs are dyed on Easter and almost two times less often on the first Sunday after Easter (with the exception of Aukštaitija where decoration of eggs on the first Sunday after Easter is a little more popular). Samogitia is the only region which manifested traditions of egg decoration on St. George's Day and Whit Sunday. However, in West Lithuania the customs of festive pouring of water on each other or swinging have almost withered away. Samogitian sources dating back to the 19th century contain information about the Easter custom of pouring of water on each other and recently similar rite has been observed on Shrove Tuesday which was rather unusual

in the past. In Lithuania Minor the traditional swinging on St. John's Day has no longer been practiced. The number of occasions involving the custom of swinging has recently significantly increased in West Lithuania. Samogitia is dominated by Easter swinging traditions, whereas in Lithuania Minor swinging has already been practiced also on the first Sunday after Easter and Assumption Day. Bonfires and fireworks are gaining increasing popularity. Shrove fires are popular in the bigger part of West Lithuania (similarly to Dzūkija) but the tradition of bonfires on New Year's Eve, local festivals and other occasions is less accepted (similarly to other regions of Lithuania). Samogitians (similarly to Dzūkians) tend to launch fireworks on New Year's Eve, two times less often on birthdays, seldom at Christmas, St. John's Eve and other occasions. Lithuania Minor is dominated by the tradition of fireworks on New Year's Eve and during local festivals. Wedding magic in West Lithuania is less elaborate than in other ethnographic regions and is practiced exceptionally on Christmas Eve and St. John's Eve. However, in Lithuania Minor wedding magic is performed more often than in other regions, whereas in Samogitia (similarly to Suvalkija) it is most uncommon. Information about love magic in both regions of West Lithuania as in the rest of the country is rather scarce.

Analysis of youth get-togethers on traditional holidays revealed that today young people in Samogitia and partially in Lithuania Minor value privacy more than their contemporaries in South Lithuania and tend to spend holidays at home rather than with friends. Even adult Samogitians more often choose to spend important holidays with their families and relatives than representatives of other ethnographic regions. One of the dominant characteristics of Samogitians which has been passed down from generation to generation and is best revealed in holiday seasons is the more family-centred way of life as compared to the rest of the country. Going further into the state of living tradition it is worth mentioning the localities in North Samogitia which can serve as source of inspiration and information for people in culture, teachers and everyone related to the organization of cultural events from other areas of Western Lithuania. Fortunately the joint forces of Samogitians, Dzūkians and people from other ethnographic regions of Lithuania helped not only support the handful of Lithuania Minor natives but also reinstate the cultural peculiarities of the region to the level which allows the descendants of a Samogitian or Dzūkian born there identify the ethnographic region of Lithuania Minor and perceive themselves as Lietuvininkai (Prussian Lithuanians).

I. APKLAUSTŪJŲ AMŽIUS RESPONDENTS' AGE

- ▲ 13–17 metų | 13–17
- ▲ 18–21 metų | 18–21
- 22–29 metų | 22–29
- 30 metų | 30

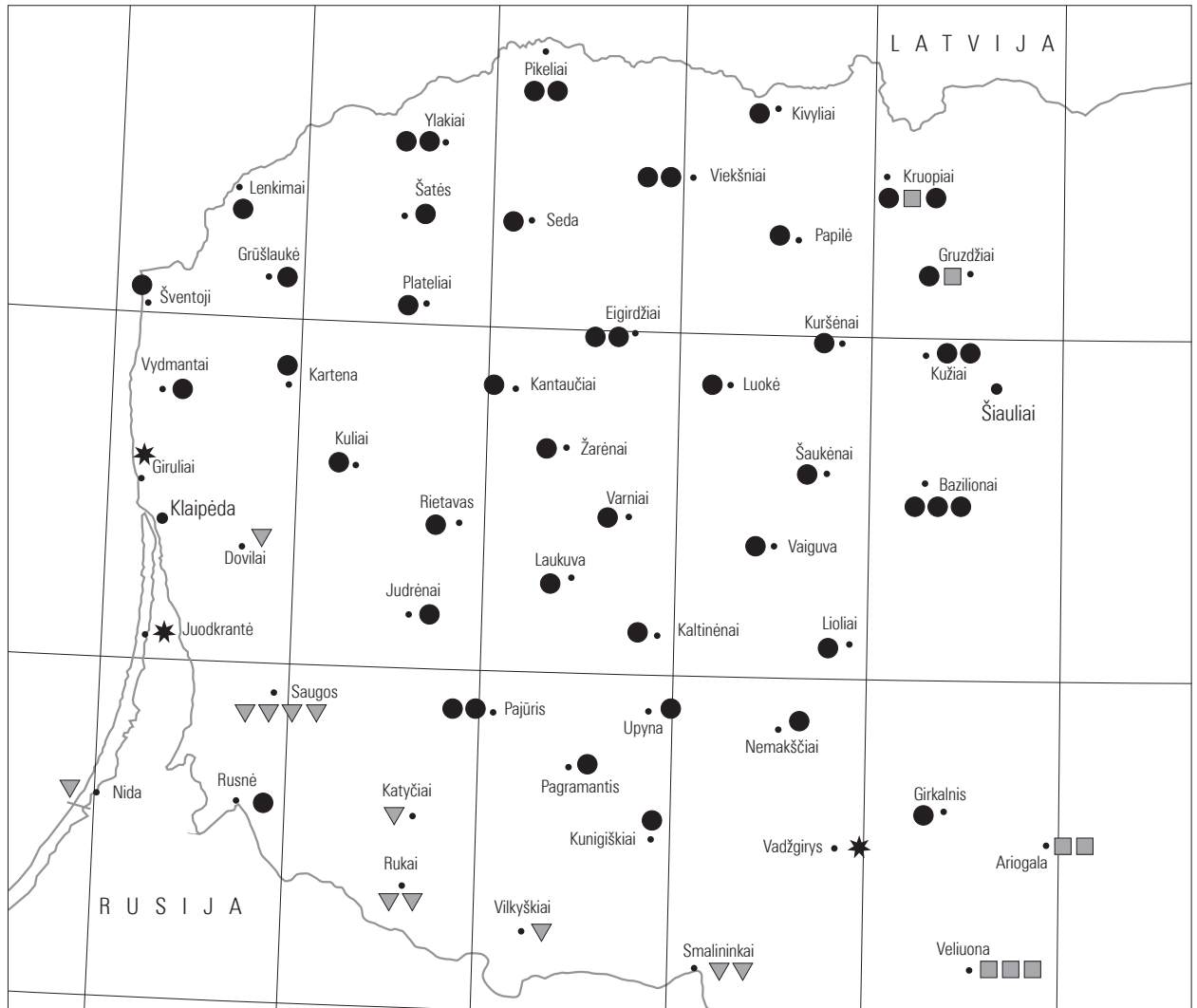

II. APKLAUSTŪJŲ LYTIS RESPONDENTS' GENDER

- ▲ Merginos (moterys) | Female
- ▼ Vaikiniai (vyrai) | Male

III. ETNOREGIONINĖ APKLAUSTŪJŲ SAVIMONĖ RESPONDENTS' ETHNOREGIONAL AWARENESS

■ Aukštaitija | Aukštaitija

▼ Mažoji Lietuva | Lithuania Minor

● Žemaitija | Žemaitija

★ Apie priklausomybę etnografiniam regionui respondantai apklaustieji negali pasakyti | Cannot say anything about his/her belonging to an ethnographic region

1A. INICIACINIAI APKLAUSTŪJŲ PAPROČIAI INITIATION CUSTOMS

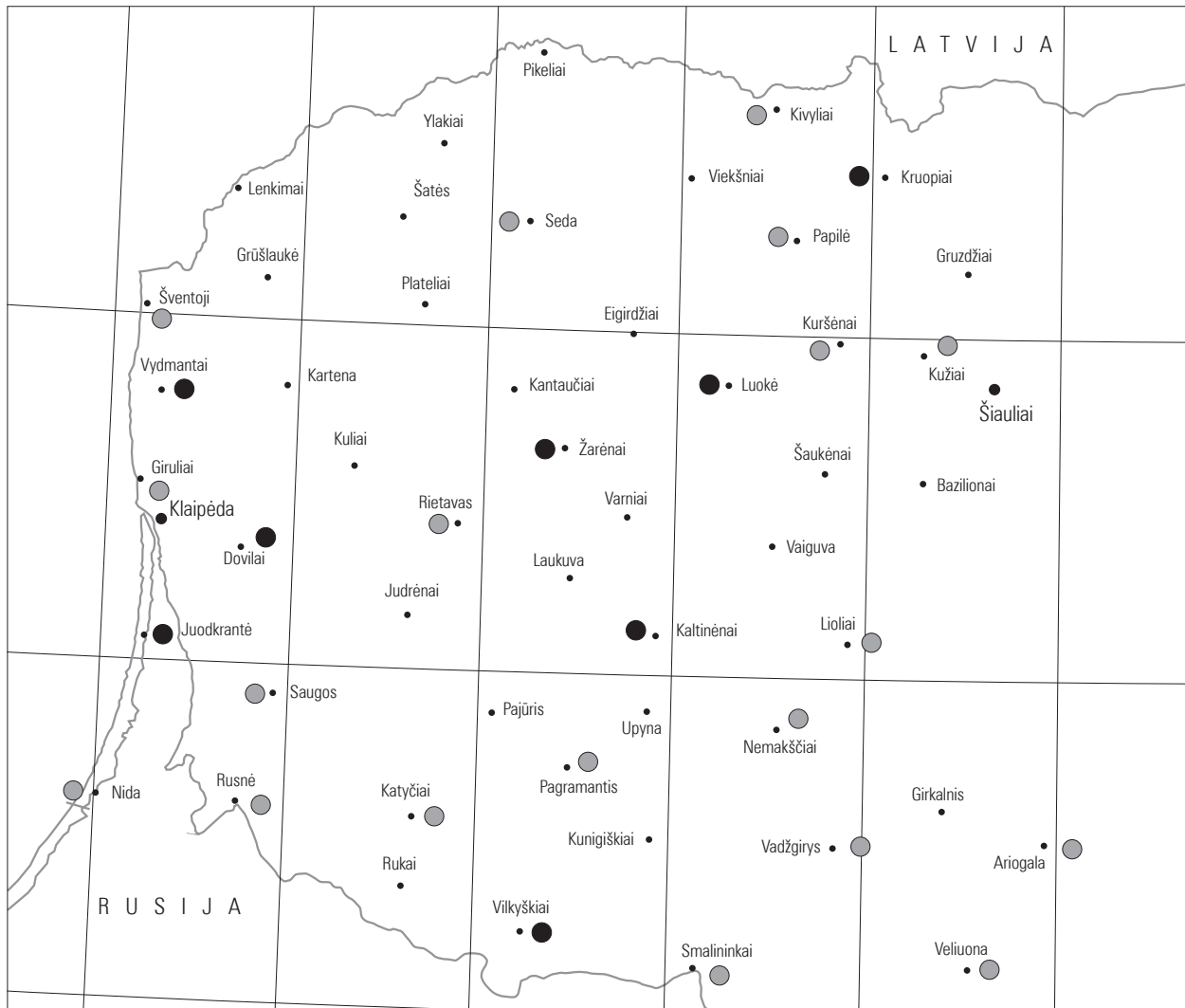
- Mokykliniai iššventinimo papročiai | Initiation customs at school
- ◆ Pažymimi santuokos eiliškumo papročiai | Marking order of priority in marriage
- ★ Pažymima konfirmacija | Marking confirmation

1B. INICIACINIAI PAPROČIAI: PIRMASIS PASAS
INITIATION CUSTOMS: FIRST PASSPORT

- ▲ Pirmojo paso gavimas pažymimas vaišėmis | Party on the acquisition of one's first passport
- △ Pirmojo paso gavimas nežymimas | First passport acquisition is not marked

1C. INICIACINIAI PAPROČIAI: PIRMASIS ATLYGINIMAS
INITIATION CUSTOMS: FIRST WAGES

- Pirmojo atlyginimo gavimas pažymimas vaišėmis | Party on the payout of one's first wages
- Pirmojo atlyginimo gavimas nežymimas | First wages payout is not marked

2. ADVENTO IR GAVĖNIOŠ DRAUDIMAI LINKSMINTIS ADVENT AND LENT BAN ON MERRYMAKING

- ▲ Rengiami šokiai | Dance is given
- △ Rengiami šokiai tik išimtiniais atvejais | Dance is given only as an exception
- Nešokama ir nedainuojama | No dancing or singing
- Nešokama, bet dainuojama | No dancing, only singing

3B. ŠVENTINIAI VAKARĖLIAI: NAUJUJŲ METŲ VAKARĖLIAI HOLIDAY PARTIES: NEW YEAR PARTIES

- ▲ Rengiamas vakarėlis | Party is given
- Švenčiama tik šeimoje | Party is held only in the family
- Švenčiama šeimoje ar su draugais | Party is held in the family or among friends
- ◆ Susieinama pirmąją Naujųjų metų dieną | Get-together on the first day of New Year

3C. ŠVENTINIAI VAKARĖLIAI: UŽGAVĖNIŲ VAKARĖLIAI HOLIDAY PARTIES: SHROVE PARTIES

- ▲ Rengiamas vakarėlis | Party is held
- Švenčiama tik šeimoje | Party is held only in the family

3D. ŠVENTINIAI VAKARĖLIAI: VELYKŲ VAKARĖLIAI HOLIDAY PARTIES: EASTER PARTIES

- ▲ Rengiamas vakarėlis tik antrąją šventės dieną | Party is held only on the second day of the holiday
- ▲• Rengiami vakarėliai ir / tik pirmąją šventės dieną | Party is held also / exclusively on the first day of the holiday
- Švenčiama tik šeimoje | Party is held only in the family

3E. ŠVENTINIAI VAKARĖLIAI: JONINIŲ VAKARĖLIAI HOLIDAY PARTIES: ST. JOHN'S DAY PARTIES

- ▲ Rengiamas vakarėlis per Jonines | Party is held on St. John's Day
- Joninės švenčiamos tik šeimoje | St. John's Day is held only in the family

4A. PERSIRENGĖLIŲ VAIKŠTYNĖS: TARPUSVENCIO PERSIRENGĖLIAI MASKED OUTDOORS FETE: INTER-HOLIDAY FETE

- ★ Jaunimo ėjimas „Berneliais“ (2008–2009) | Youth' going as 'Lads' (2008–2009)
- Jaunimo ėjimas „Karaliais“ (2008–2009) | Youth' going as 'Kings' (2008–2009)
- Suaugusiųjų ėjimas „Karaliais“ (2008–2009) | Adults' going as 'Kings' (2008–2009)
- Vaikų ėjimas „Karaliais“ (2008–2009) | Children's going as 'Kings' (2008–2009)
- * Jaunimo ėjimas „Berneliais“ (1920–1940) | Youth' going as 'Lads' (1920–1940)
- Jaunimo ėjimas „Karaliais“ (1920–1940) | Youth' going as 'Kings' (1920–1940)

4B. PERSIRENGĖLIŲ VAIKŠTYNĖS: UŽGAVĖNIŲ PERSIRENGĖLIAI
MASKED OUTDOORS FETE: SHROVE FETE

- ▲ Jaunimo vaikštytynės per Užgavėnes (2008–2009) | Youth outdoors fete on Shrove (2008–2009)
- ▲ Per Užgavėnes persirengę vaikšto tik vaikai (2008–2009) | Only children's masked fete on Shrove (2008–2009)
- ▲ Jaunimo vaikštytynės per Užgavėnes (1920–1940) | Youth outdoors fete on Shrove (1920–1940)

5A. VERBŲ SEKMADIENIO VAIKŠTYNĖS PALM SUNDAY OUTDOORS FETE

- Individualus plakimas verba prie bažnyčios | Individual going to give a thrash with a *verba* (palm)
- ★ Plakami tik kaimynai | Only neighbours are thrashing with a *verba*
- ▲ Verba plakama tik šeimoje | Thrashing with a *verba* only in family

5B. VELYKŲ VAIKŠTYNĖS EASTER OUTDOORS FETE

- Jaunimo „velykavimas“, „lalavimas“ (2008–2009) | Youth parades (‘velykavimas’, ‘lalavimas’) on Easter (2008–2009)
- „Velykauti“, „lalauti“ eina tik vaikai (2008–2009) | Only children go from farmstead to farmstead on Easter (2008–2009)
- ▼ Jaunimo ėjimas plakti verba (2008–2009) | Youth going to give a thrash with a *verba* (palm)
- ▽ Verba plakama tik šeimoje (2008–2009) | Thrashing with a *verba* only in family (2008–2009)
- Jaunimo „velykavimas“, „lalavimas“ (1920–1940) | Youth parades (‘velykavimas’, ‘lalavimas’) on Easter (1920–1940)
- ▼ Jaunimo ėjimas plakti verba (1920–1940) | Youth going to give a thrash with a *verba* (1920–1940)

6. MARGUČIAI EASTER EGGS

▲ Dažomi per Velykas | Dyed on Easter

● Dažomi per Velykas ir Atvelykį | Dyed on Easter and Sunday after Easter

■ Dažomi per Velykas, Atvelykį ir Sekmines | Dyed on Easter, Sunday after Easter and Whitsunday

★ Dažomi per Velykas, Atvelykį ir Jurgines | Dyed on Easter, Sunday after Easter and St. George's Day

7. LAISTYMASIS VANDENIU. SUPIMASIS POURING WATER ON EACH OTHER. SWINGING

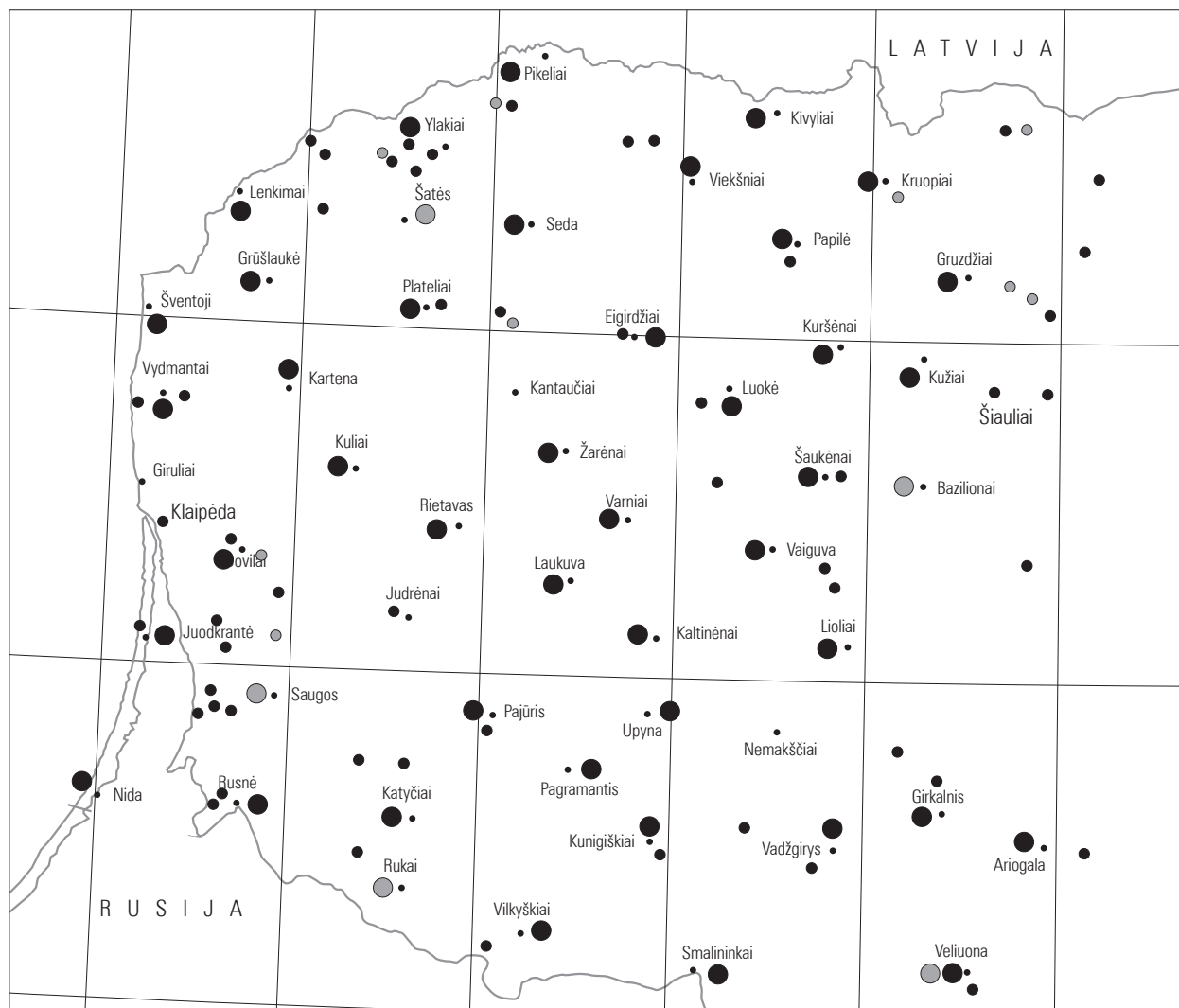
- ▲ Laistymasis vandeniu per Užgavėnes | Pouring water on each other on Shrove
- Supimasis per Užgavėnes | Swinging on Shrove
- Supimasis per Velykas | Swinging on Easter
- ◻ Supimasis per Atvelykį | Swinging on Sunday after Easter
- ◉ Supimasis per Jonines | Swinging on St. John's Day
- ★ Supimasis per Žolines | Swinging on Assumption Day.

8A. APEIGINĖS UGNYS RITUAL FIRES

- ▲ Užgavėnių laužai (2008–2009) | Shrove bonfires (2008–2009)
- ◆ Naujųjų metų laužai (2008–2009) | New Year bonfires (2008–2009)
- ◊ Naujųjų metų laužai (1920–1940) | New Year bonfires (1920–1940)

8B. APEIGINĖS UGNYS RITUAL FIRES

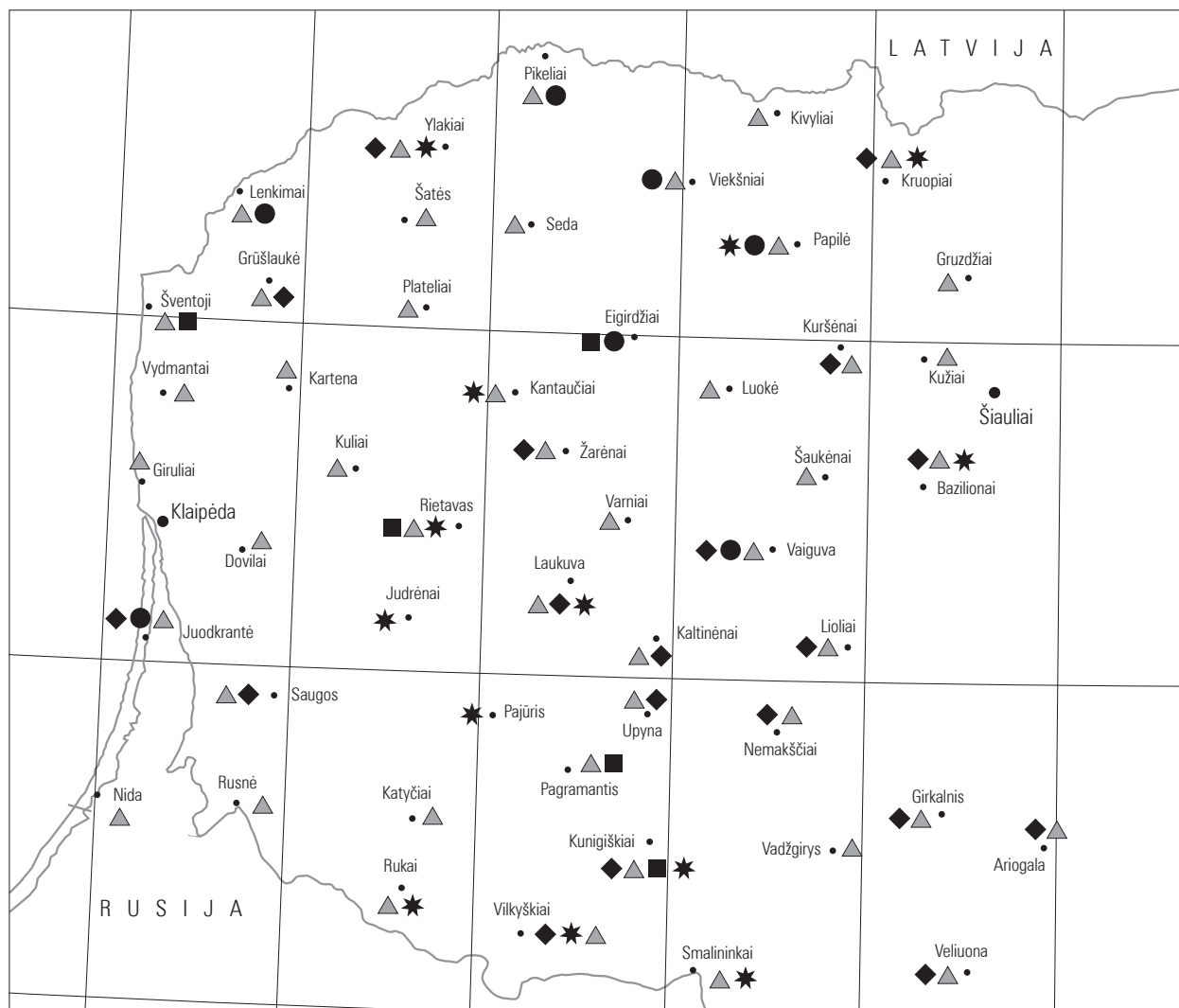
- Joninių laužai (2008–2009) | St. John's Day bonfires (2008–2009)
- Joninių laužai ir stebulės (2008–2009) | St. John's Day bonfires and wheel hubs (2008–2009)
- Joninių laužai (1920–1940) | St. John's Day bonfires (1920–1940)
- Joninių laužai ir stebulės (1920–1940) | St. John's Day bonfires and wheel hubs (1920–1940)

8C. APEIGINĖS UGNYS RITUAL FIRES

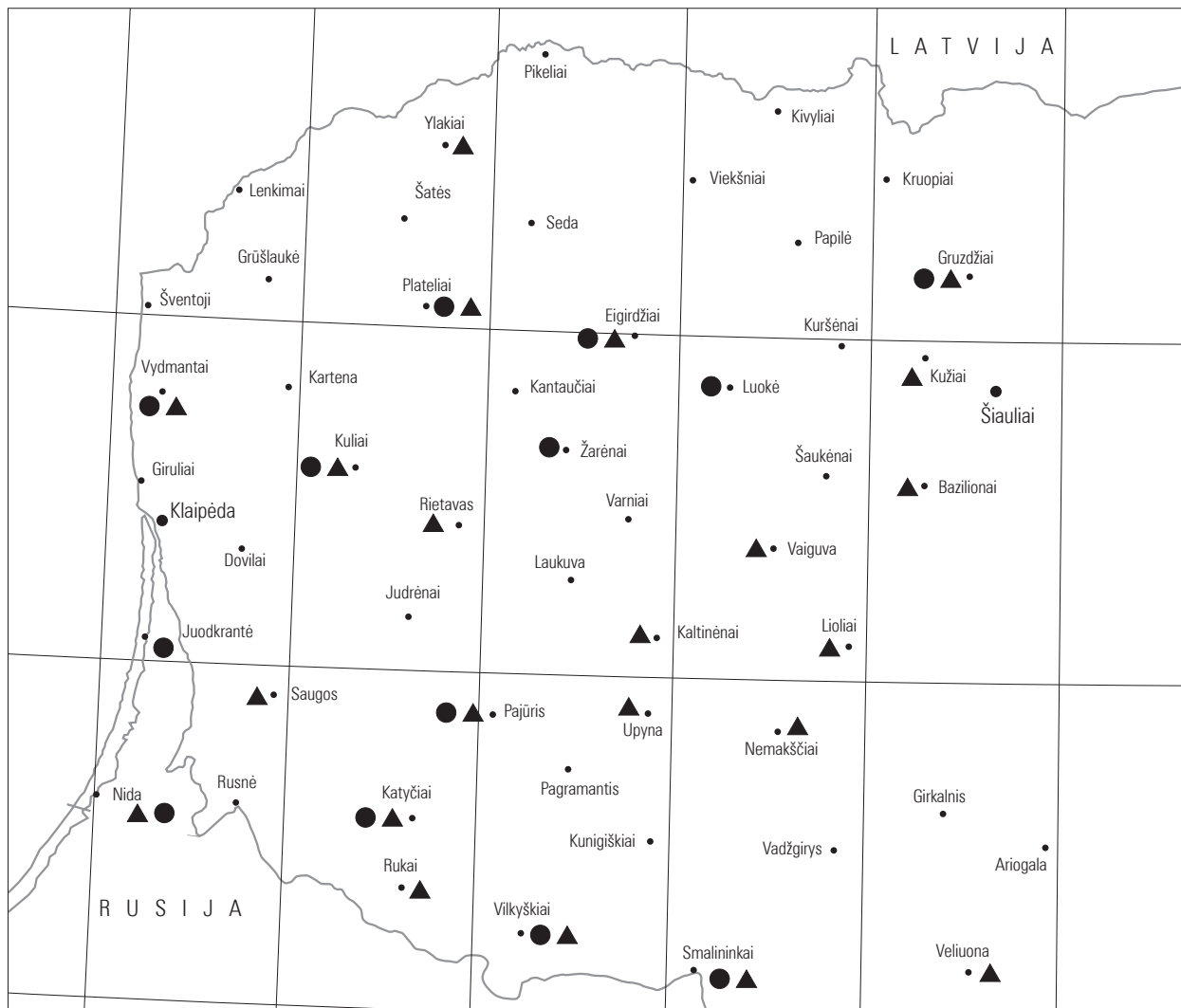
● Miestelio šventės laužai Small town holidays bonfires	✱ Tremtinių šventės laužai Exiles' Day bonfires
■ Oninių laužai St. Ann's Day bonfires	◇ Jurginių laužai St. George's Day bonfires
◆ Vasaros atidarymo šventės laužai Opening of summer season festivals bonfires	◻ Martyno dienos laužai St. Martin's Day bonfires
○ Sporto šventės laužai Sport festival bonfires	♔ Mindaugo karūnavimo dienos laužai Coronation of the first king Mindaugas festivals bonfire
◇ Žolinės laužai Assumption bonfires	▣ Sekminių laužai Whitsunday bonfires
⊕ Baltramiejaus dienos laužai Bartholomew's Day bonfires	◐ Poezijos šventės laužai Poetry festival bonfires
	◑ Vardadienio laužai Nameday bonfires

8D. APEIGINĖS UGNYS RITUAL FIRES

- ▲ Naujųjų metų fejerverkai | New Year fireworks
- Kalėdų fejerverkai | Christmas fireworks
- Joninių fejerverkai | St. John's Day fireworks
- ◆ Gimtadienio fejerverkai | Birthday fireworks
- * Fejerverkai kitomis progomis | Fireworks on other occasions

9. VEDYBŲ SPĖJIMAI WEDDING PROGNOSTICATION

- ▲ Kūčių | On Christmas Eve
- Joninių | On St. John's Day

**10. ŽODŽIU GAUTA INFORMACIJA APIE PRIVILIOJIMUS
ORALLY TRANSMITTED INFORMATION ON LOVE MAGIC PRACTICES**

- ▲ Priviliojimai mėnesinių krauju | By menstrual blood
- Kiti priviliojimai | Other

KULTŪRINIO TAPATUMO GAIRĖS. SIMBOLINIAI VEIKSMAI VESTUVĖSE

IRMA ŠIDIŠKIENĖ

Tapatumas etnologijos ir antropologijos literatūroje plačiai tyrinėjamas, tačiau nėra aiškiai apibrėžtas ir laikomas kintančiu, priklausančiu nuo konteksto. Kultūros tyrimų kontekstu¹ dažnai būna ne tik laikas ir vieta, bet ir socialinė aplinka, jis neatsiejamas nuo ekonominių, politinių procesų. Gerdo Baumanno teigimu, žmogus (ar socialinės grupės, visuomenės) kaip kuriantis kultūrą (Baumann 2000: 13) konstruoja tapatumus priklausomai nuo „statybinių medžiagų“ ir, kaip teigė Manuelas Castellsas, „visas šias medžiagas apdoroja ir jų prasmę pertvarko pagal socialines apibrėžtis bei kultūrinius projektus, sudarančius jų pačių socialinės struktūros bei erdvės ir laiko sistemos pagrindą“ (Castells 2006: 23). Kaip pažymėjo G. Baumannas, kultūra yra dviguba diskursyvi konstrukcija. Viena vertus, ji yra konservatyvi materializuojanti „re“-konstrukcija, kita vertus – naujo proceso konstravimas. Visos kultūrinės tapatybės yra kultūrinio tapatinimosi veiksmai. Kultūra nėra esybė (būtis) ar vieną kartą fiksuota tapatybė visiems laikams (Baumann 1999: 95). M. Castellso nuomone, „socialinių veikėjų tapatumas – tai prasmės konstravimo procesas pagal tam tikrą kultūrinį požymį ar tarpusavyje susijusių kultūrinių požymių visumą, kuriam arba kuriems teikiama pirmenybė kitų prasmės šaltinių atžvilgiu“ (Castells 2006: 22).

Kaip konstruojami tapatumai vietinių (gimusių ir gyvenančių tiriamoje vietoje) Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos gyventojų socialiniame kultūriniame kontekste, aptarsime nagrinėdami XX a. antros pusės – XXI a. pradžios vestuves. Vieni vestuvėse atliekami simboliniai veiksmai yra „re“-konstrukciniai, kiti – naujos praktikos. Kyla klausimas: kokioms prasmėms teikiama pirmenybė kitų prasmės šaltinių atžvilgiu?

XX a. 8–9 dešimtmečiais Lietuvos etnologai pradėjo tyrinėti „šiuolaikinės“ (t. y. to meto) liaudies kultūrą. XX a. antros pusės Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos vestuvių apeigas tyrė keletas autorių. Reikšmingiausia – Angelės Vyšniauskaitės etnografinio regiono studija *Žemaičių vestuvės* (Vyšniauskaitė 1985: 122–189), kurioje apžvelgtos ir XX a. 7–9 dešimtmečių vidurio „šiuolaikinės“ vestuvės ir jų ištakos (XIX–XX a. pr.). Akcentuojama vedybų apeigų struktūra ir chronologija. Kiti darbai yra straipsniai iš lokalinių monografijų. Vlado Statkevičiaus *Dabartinės vestuvės*, apimančios XX a. 6–9 dešimtmečius (Statkevičius 1992: 116–121), Irenos Čepienės – apie Kražių apylinkių gyventojų vestuves XX a. ir „dabar“, t. y. po Antrojo pasaulinio karo iki 9 dešimtmečio imtinai (Čepienė 1993: 324–327). Leokadijos Galinienės straipsnyje *Skirsnemuniškių vestuvių*

¹ Kita vertus, anot Dan Ben-Amos, kultūrą kaip kontekstą sudaro: ideologija, istorinės žinios, mąstymo būdai, vertybių sistema, estetiniai principai ir elgesio modeliai (Ben-Amos 2002: 237).

papročiai tik kartkartėmis užsimenama apie XX a. antros pusės vestuves – iš 21 aprašo 4 yra apie pastarąjį laikotarpį (Galiniėnė 1996: 384–402). Įdomus straipsnis, paremtas Povilo Višinskio ir Žemaitės etnografiniais rašiniais, kurie lyginami su autorių XX a. 10 dešimtmetyje surinkta medžiaga, apibūdinančia ir vestuves Šaukėnų apylinkėse² (Čepienė, Krivickas 1999: 83–86). Girkalnio parapijoje vykusių vestuvių savitumus XX a. 4–10 dešimtmečių laikotarpiu mėgino išanalizuoti Vaidas Lazauskas (2001: 78–105). Tenka pastebėti, kad kai kurie autoriaus komentarai klaidinantys arba naivūs. Jis nepatikėjo vienos pateikėjos duomenimis ir pamanė, kad ji supainiojo laikotarpius: „Ona Eimutavičiūtė, tekėjusi net tris kartus, atkakliai įrodinėjo, kad jai pirmą kartą tekant 1935 m., šalia bažnytinių jungtvių buvo ir civilinė metrikacija. Tai akivaizdus pateikėjos susipainiojimas laikotarpiuose“ – nusprendė autorius. Tačiau pamiršo, jog Mažojoje Lietuvoje tuo metu buvo civilinė metrikacija, kurios sudaryti poros vykdavo ir iš Didžiosios Lietuvos. Jam kažkodėl „keista“, jog iš vakaro nupintą vainikėlį įdėdavo į išskaptuotą bulvę, kad jis nenuvystų (Lazauskas 2001: 87) – iš tiesų toks būdas plačiai taikytas buityje. Šiame V. Lazausko straipsnyje trūksta nuoseklumo – vestuvės sovietmečiu apibūdintos ne kaip apeigų procesas (jis buvo apibūdintas rašant apie XX a. 4 dešimtmečio vestuves), bet akcentuojama tai, kas išliko ir kas atsirado jose nauja. Suskirstydamas vestuves atskirais laikotarpiais³ pagal Lietuvos valstybingumo tarpsnius, naujausią pradeda 10 dešimtmečiu, tačiau rašydamas apie 9 dešimtmečio vestuves, remiasi vienos pateikėjos pasakojimu, o apie 10 – asmenine patirtimi, t. y. trejomis autoriaus matytomis vestuvėmis. Pastarasis dešimtmetis, taip pat kaip ir sovietmečio vestuvės, apibūdinamas apibendrinamai ir neišryškinant skirtumo tarp sovietmečio ir naujausio laikotarpio. Pavyzdžiui, prie atsiradusių naujų papročių priskiriami „prašmatnūs valgiai“ (Lazauskas 2001: 99), kurie, reikia pažymėti, buvo „populiarūs“ nuo 7 dešimtmečio pabaigos. Nepaisant minėtų netikslumų, šie apibendrinti duomenys

apie sovietmečio ir XX a. 10 dešimtmečio vestuves yra reikšmingas indėlis į Lietuvos vedybų papročių ir apeigų tyrimus.

Atliktas kartografinis XIX a. pabaigos – XX a. pirmos pusės vestuvių apeigų simbolinių veiksnių tyrimas ir arealinės jų koreliacijos (Šidiškienė 2003) leidžia palyginti juos su naujų laikų kartografinių tyrimų rezultatais. XX a. antros pusės vestuvių apeigų Aukštaitijoje (Šidiškienė 2007), Dzūkijoje ir Suvalkijoje (Šidiškienė 2009) tyrimas atskleidė, kad šiuose regionuose visuomenės kultūrinio tapatumo bruožu tapo pilietiniai aspektai, nors iš dalies jie išliko konfesiniai (Šidiškienė 2009). Simbolinių veiksnių pokyčiai vestuvių apeigoje išryškino įsigalinčią lygiavą lyčių visuomeniniuose santykiuose. Atskleista, kad naujovės, nauji simboliniai veiksmai plito netolygiai: vieni jų kurioje nors vietovėje buvo populiariesni, o kitos naujovės tame areale buvo paplitusios mažiau.

Tęsdami papročių tyrimus siekiame išsiaiškinti Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos pateikėjų atliekamų simbolinių veiksnių pokyčius lygindami juos su analogiškais tendencijomis kituose regionuose. Šios studijos tikslas – nustatyti kultūrinio tapatumo raiškos bruožus Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje. Lygindama remiuosi minėtais mano atliktais Aukštaitijos, Dzūkijos, Suvalkijos ir XIX a. pabaigos – XX a. pirmos pusės Lietuvos vestuvių kartografiniais tyrimais. Tiriant Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos vestuves taip pat keliami uždaviniai atskleisti vestuvių simbolinių veiksnių perimamumą (tęstinumo ar naujumo aspektais), interpretacijas ir arealines koreliacijas.

Tyrimų metodika

Šiame darbe remtasi 2008–2009 m. atliktais lauko tyrimais Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje. Medžiaga surinkta apie XX a. 9 dešimtmečio – XXI a. pradžios vestuves pagal autorės sudarytą anketą „Vestuviniai sim-

² Straipsnyje vienu kitu sakiniu paminimas jaunųjų pulkų susitikimas pas nuotaką, atsisveikinimas su tėvais, vestuvinių pasirengimas sutikti jaunuosius namie ir jų sutikimas, židinio atnešimas, pirmas šokis, nuotakos vainikėlio nuėmimas, kitos dienos vaišės, nuotakos gaubtuvės, jaunųjų sveikinimai (apdovanojimas), šokiai ir piršlio korimas.

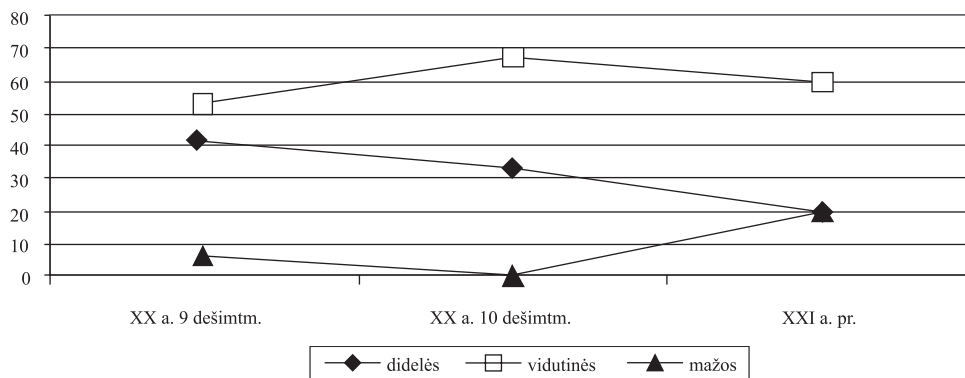
³ 1. Vestuvės tarpukario Lietuvoje (XX a. 4 dešimtmetis); 2. Vestuvės sovietmečiu; 3. Vestuvės atkurtos nepriklausomybės metais.

boliai“ (IIES, b. 2345/1–56⁴). Visi pateikėjai – lietuviai, tik viena šeima mišri (vyras save laiko vokiečiu, nors yra gimęs Lietuvoje) (**I žemėlapis**). Klausinėtos vietinės gyventojos moterys, gimusios ir gyvenančios tiriamoje vietovėje ar atitekėjusios iš gretimų vietovių⁵. Keliose apklausose dalyvavo ir pateikėjų vyrai, jie kartais aktyviai įsitraukdavo į pokalbį ir suteikdavo naudingos informacijos⁶.

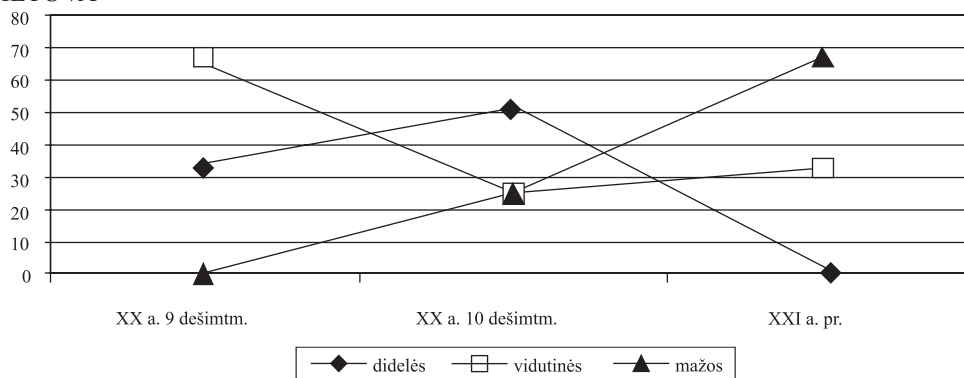
2008–2009 m. apklausti pateikėjai, atsakydami į mano sudarytos anketos klausimus, pasakojo apie savo vestuves, vykusias XX a. 8 dešimtmetyje (1 atvejis Žemaitijoje), XX a. 9 dešimtmetyje vykusių vestuvių apra-

šyta 16 žemaičių ir 6 lietuvininkų, 10 dešimtmetyje – 21 žemaičių ir 4 lietuvininkų, XXI a. pradžioje (2006 m. imtinai) – 5 žemaičių ir 3 lietuvininkų (**II žemėlapis**). Kadangi iš 8 dešimtmečio užfiksuotas tik vienas atvejis, statistiškai analizuojant duomenis jie sujungti su 9 dešimtmečio duomenimis. Lauko tyrimuose užfiksuotos vestuvės suskirstytos pagal dalyvių skaičių į dideles (nuo 50 žmonių), vidutines (30–50 žmonių) ir mažas (iki 30). Paprastai didelėse ir dažnai vidutinio dydžio vestuvėse buvo atliekami visi ar bent pagrindiniai simboliniai veiksmai. Perkėlus gautus duomenis į grafiką matyti šių vestuvių dinamika tiriamuoju laikotarpiu.

ŽEMAITIJA

MAŽOJI LIETUVA

1 pav. Vestuvių išskilmės Žemaitijoje ir Mažajoje Lietuvoje pagal dydį (%) XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje (2008–2009 m. etnografinių lauko tyrimų duomenimis)

⁴ Pastarieji skaičiai nurodo aprašo numerį.

⁵ Plačiau apie tyrimo metodiką žr.: Paukštytė-Šaknienė, Šidiškienė. 2008: 126–127.

⁶ IIES, b. 2345/6 – Kunigiškiai, 8 – Viekiškiai, 14 – Grūšlaukė, 25 – Vydmantai, 42 – Kuršėnai, 53 – Dovilai.

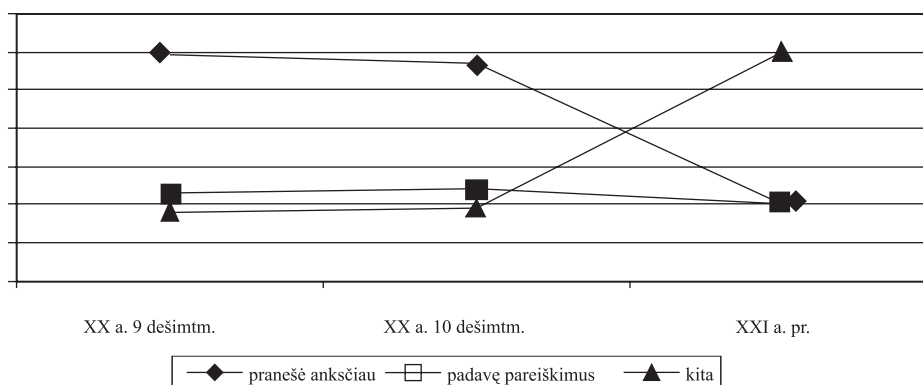
Kaip matome 1 paveiksle, per visą tyrimo laikotarpį ir Žemaitijoje, ir Mažojoje Lietuvoje išivyravo vidutinės vestuvės, daugėjo mažų, o XX a. 10 dešimtmetyje Mažojoje Lietuvoje buvo kiek padaugėję didelių vestuvių. Be šių šaltinių, lyginant remtasi anksčiau minėtų kitų autorių aprašytais vestuvių tyrimais, atliktais šiuose regionuose, ir neskelbtais lauko tyrimais, sukauptais Lietuvos istorijos instituto rankraštyne⁷.

Vedybų būtis: siekiai ir sprendimai

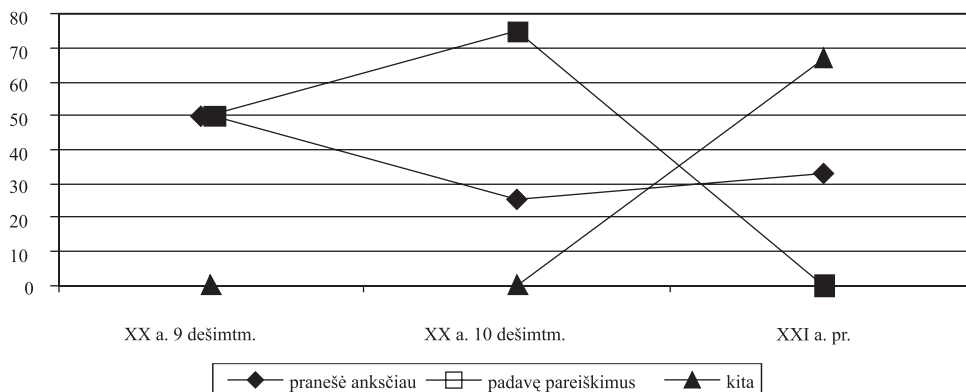
XX a. antroje pusėje žinia apie poros vedybas ir pasitarimas bei sprendimai dėl vestuvių kėlimo rodo, kokią reikšmę įgyja ar sukuria šis įvykis: asmeninę, uždara šeimine, platesnę socialinę ar kitą.

Sutartuvės. Kaip atskleista ankstesniuose Lietuvos regionų tyrimuose, vestuvių ciklo siaurėjimas XX a.

ŽEMAITIJA

MAŽOJI LIETUVA

2 pav. Jaunųjų, pasisakiusių apie ketinimą tuoktis prieš paduodant arba padavus pareiškimus, dinamika (%) Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje (2008–2009 m. etnografinių lauko tyrimų duomenimis)

⁷ Dūdėnaitė Rita, surinko. 1983. Vestuvių papročiai. VU kraštotyros klubo „Romuva“ Lauksargių apyl. (Tauragės r.) ekspedicija, *LII ES* b. 1143/ 1–10. Leskauskaitė Asta, surinko. 1986. Lietuvių liaudies vestuvių papročiai. VU kraštotyros klubo „Romuva“ Ylakių apyl. (Skuodo r.) ekspedicija, *LII ES* b. 1244/ 8, 11, 112, 14.

pirmiausia palietė piršlybas. Tyrimai parodė, kad pateikėjai aiškiai pabrėžė, jog jų vedybose piršlybų nebuvo. Jas pakeitė *sutartuvės*, apimančios jaunųjų pranešimą tėvams apie sprendimą tuoktis, prašymą tam pritarti, jaunųjų ir jų tėvų (artimųjų) susipažinimą ir pasitarimą dėl vedybų (plačiau: Šidiškienė 2004). Žemaitijoje didesnė apklaustųjų dalis atsiklausė tėvų nuomonės, prašė leidimo arba tiesiog pranešė jiems apie savo sprendimą tuoktis. A. Vyšniauskaitė taip pat nurodė, kad jaunieji, nutarę tuoktis, „arba pasisako tėvams ir prašo jų pritarimo, arba tiktai (kur kas rečiau) praneša jiems apie tai kaip apie įvykusį faktą [...], arba tėvus informuoja apie savo nutarimą, jau padavę rajono civilinės metrikacijos skyriuje pareiškimus santuokai“ (Vyšniauskaitė 1985: 156).

Tiriamu laikotarpiu nuolat daugėja atvejų, kai nėra *sutartuvių*, nes dažnai pateikėjai dar prieš vestuves gyveno kartu arba seniai draugavo ir nemanė tėvų atsiklausti. Tendencija pirma paduoti pareiškimus CM, paskui apie tai pranešti tėvams Žemaitijoje būdinga visu tiriamu laikotarpiu (taip jau sutapo, kad daugiau vakarinėje ir rytinėje Žemaitijos dalyse) (**1 žemėlapis**), tiek pat užfiksuota atvejų, kai jaunieji gyveno kartu ar tekėjo „iš reikalo“. Mažojoje Lietuvoje XX a. 10 dešimtmetyje smarkiai padaugėjo atvejų, kai paduodami pareiškimai, o po to pranešama tėvams apie ketinimus tuoktis, tačiau ir Žemaitijoje, ir Mažojoje Lietuvoje XXI a. pradžioje akivaizdžiai vyrauja tendencija gyventi kartu iki santuokos (2 pav.).

Vadinasi, pasikeitė *sutartuvių* preambulė (kai dėl vedybų ne tik apsisprendžia patys jaunieji, bet ir gyvena kartu), tačiau tiriamuose regionuose, ypač Žemaitijoje, išliko tradicija iš anksto atsiklausti tėvų.

Vestuvių apeigų pasirinkimas ir vertinimas. Vestuvių apeigos atliekamos didelėse ir vidutinėse vestuvėse, o mažose – retai kada, nes dažniausiai būna tik iškilminga vakarienė. Ar kelti vestuves (dideles ar mažesnes), lėmė tėvų bei jaunųjų norai ir galimybės (finansinės, mirties šeimoje atvejai ar kitokios). Ilgą laiką Lietuvoje svarbiausias veiksnys buvo tėvų sprendimas dėl vestuvių kėlimo, nes paprastai jie mokėjo vestuvių išlaidas. Nors XX a. antroje pusėje ir keitėsi vestuvių apeigų kėlimo sprendėjas ir pateikėjų požiūris į dide-

les vestuves, atlikti tyrimai parodė, kad Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje užfiksuota tik po pora atvejų, kai nesutapo jaunųjų ir tėvų norai dėl vestuvių kėlimo: „Nenorėjau. Dabar pasikeitęs požiūris, norėjosi artimesnių žmonių, su kuriais bendravom. Tada aš nemokėjau ant savo pastovėti“ (IIES, b. 2345/ 18 – Kruopiai), „nenorėjau visai, norėjau, kad greičiau baigtųsi“ (IIES, b. 2345/ 16 – Papilė). Mažojoje Lietuvoje pateikėja sakė: „nenorėjau aš vestuvių didelių – nemėgstu triukšmo“, bet vestuvės buvo didelės, o pateikėja prisipažino, jog „smagu“, kai dabar pasižiūri nuotraukas (IIES, b. 2345/ 47 – Vilkyškiai), kita sakėsi visai nenorėjusi puotos (IIES, b. 2345/ 52 – Rukai).

Mano atliktame tyrime dauguma apklaustų žemaičių teigė patys norėję didelių vestuvių, tad tokias ir kėlę: „Taip norėjom, suskaičiavom draugus, gimines“ (IIES, b. 2345/ 27 – Rietavas). Galima pažymėti, jog aiškių nesutarimų tarp tėvų ir jaunųjų nebuvo, patys jaunieji norėjo didelių vestuvių „su tradicijomis“: „Norėjosi šventės, kad visi matytų, visi būtų kartu“ (IIES, b. 2345/ 3 – Žarėnai), arba: „Norėjosi baltos suknelės, šventės“ (IIES, b. 2345/11 – Bazilionai). Pateikėjos pabrėžiama pareiga atsidėkoti aplinkiniams: „Taip ir norėjau, tėvo gimines sukviečiau (tėvas miręs) – visiems padėka“ (IIES, b. 2345/ 30 – Kunigiškiai). Dalis jaunųjų (apklaustųjų) pripažino svarbiausia buvus tėvų valią: „Tėvų reikalas buvo. Didelė giminė, kaimynai, pažįstami“ (IIES, b. 2345/ 2 – Kartena), arba „Vyro tėvai norėjo didesnių, jų iniciatyva ir buvo: jų giminė plati, visų susijimas, bendrauja, sueina, sutaria“ (IIES, b. 2345/ 32 – Eigirdžiai). Kai kurios pateikėjos sakėsi net nepagalvojusios, ko norėjusios, viską sprendė tėvai: „Tėvų klaūsėm, kaip jie gali, taip padarė“ (IIES, b. 2345/ 17 – Kantaučiai). Ši situacija dažnai buvo įvardijama kaip „tradicija“: 9 dešimtmetyje tekėjusi moteris paminėjo, jog „įprasta, kad visa giminė dalyvauja ir negali ko nepakviesti“ (IIES, b. 2345/ 46 – Rusnė), arba kita, tekėjusi 1994 m., neabejojo tokia „tradicija“: „Kai mes tuokėmės, tai kitaip ir neišsivaizdavom – buvo tradicija. Dabar mažai kas taip daro“ (IIES, b. 2345/ 29 – Šaukėnai). Neišvengta atvejų, kai stengtasi surengti mažesnes vestuves, tačiau teko prisitaikyti prie susiklosčiusios situacijos: „Senelis norėjo visus gimines pakviesti“ (IIES, b. 2345/ 38 – Nėmakščiai) arba: „Turi giminę sukviesti,

negali nekviesti“ (IIES, b. 2345/ 35 – Palanga), kita paaiškino: „Mama sakė vakarienė, o iš jos išėjo veselia“ (IIES, b. 2345/ 4 – Uplyna). Praėjus nemažai laiko po vestuvių, pateikėjos dažnai pakeičia nuomonę, kokių vestuvių iš tiesų dabar norėtų.

Buvo užrašyti atvejai, kai jaunieji savo lėšomis rengė patys vestuves taip, kaip norėjo: „Patys darėm, patys ruošėm, nėščia buvau. Nenorėjom didelių“ (IIES, b. 2345/ 10 – Kužiai). Pateikėja vestuves rengė pagal savo išgales: „Taip norėjau nedidelių, viskas ant mano pečių, norėjau kuo mažiau: šeima ir draugai (mamos neturėjau)“ (IIES, b. 2345/ 36 – Lioliai). O kita nenorėjo, kad giminės šnekėtų apie paramas pinigais: „Norėjom iš savų pinigų, kad nebūtų kalbų, kurio giminė, tėvai daugiau prisidėjo. Vidutinės buvo“ (IIES, b. 2345/ 39 – Pikeliai).

Požiūris į apeigas, galima sakyti, išliko konservatyvus, t. y. palankus tradicinių vestuvių įvaizdžiui. Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje buvo daugiau teigiančių, kad jos svarbios kaip tradicija (39% – Žemaitijoje ir 27% – Mažojoje Lietuvoje), jos esančios atsiminimas, buvo įdomu (56% – Žemaitijoje ir 45% – Mažojoje Lietuvoje). Kaip viena pateikėja iš Žarėnų sakė: „Vestuvių apeigos reikalingos, mes tuom skiriamies nuo gyvūnų, tautos tuo skiriasi – tai rimtas įvykis, gyvenimas prasideda. Kitaip gyvenimas nuobodus bus“ (IIES, b. 2345/ 3), kitos taip pat pritarė, kad reikia išlaikyti tradicijas (IIES, b. 2345/ 17, 21 – Kantaučiai; 18 – Kruopiai). Tik nedidelė dalis šiose etnografinėse dalyse (5% – Žemaitijoje ir 23% – Mažojoje Lietuvoje) teigė, kad taip reikėjo, nes nebuvo pasirinkimo, suvokė šią šventę kaip skirtą kitiems pamaloninti, bet ne jauniems, arba nenorėjo vestuvių su „tradicijomis“.

Taigi XXI a. pradžioje vestuves buvę jaunieji tiriamuose regionuose vertina kaip svarbias prisiminimo ir įdomumo, kartu ir „tradicijos“ išlaikymo požiūriu.

Santuokos pasirinkimas ir vertinimas. Santuokos formos pasirinkimas (net sovietmečiu, oficialiai nesant pasirinkimo, praktiškai jis buvo) liudija tapatumų raiškos tendencijas. Svarbiu vedybų veiksmu tapo privalomos civilinės santuokos Lietuvoje 1940 m. įteisinimas. Ji oficialiai galiojo iki 1992 m. Pasirinkti santuokos formą vėl tapo oficialiai galima 2001 m. liepos pradžioje, kai įsigaliojo naujasis Civilinis kodeksas, leidžiantis sudaryti tik bažnytinę santuoką⁸ (bažnytinės santuokos sudarymas turi būti užregistruotas civilinės metrikacijos įstaigoje per 10 dienų nuo santuokos bažnyčioje dienos), nors visą laiką jaunavedžiai tuokėsi abiem būdais (vieni – oficialiai, kitu – savarankiškai). Priklausomai nuo galimybių sovietmečiu dažnai šios santuokos vykdavo skirtingu laiku, o Nepriklausomoje Lietuvoje jos užregistruojamos tą pačią dieną. Kaip rodo lauko tyrimai, XX a. 8–10 dešimtmečiais santuokos buvo registruojamos dažniausiai tiek bažnyčioje, tiek Civilinės metrikacijos biure. Jei jos vyko ne tą pačią dieną, tai vestuvės dažniausiai keltos po santuokos CM (Šidiškienė 2006: 92). Analogiška tendencija matyti ir Žemaitijoje⁹.

XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje abi santuokas dažniausiai užregistruodavo tą pačią dieną, kartais vėliau bažnyčioje. Pastarąją praktiką lėmė realijos¹⁰, o jau Nepriklausomoje Lietuvoje – kitos praktinės priežastys (IIES, b. 2345/ 20 – Kivyliai, 22 – Kantaučiai). Tik CM sudarytos santuokos užfiksuotos Žemaitijoje¹¹ ir Mažojoje Lietuvoje¹², tai atvejai, kai vienas iš sutuoktinių buvo išsiskyęs. Pagal tai, kur buvo sudaryta santuoka, 3 paveikslė išskirti santuokos sudarymo atvejai: tik CM, tik bažnyčioje ir abiejose institucijose.

Tyrimas rodo, kad praktikoje akivaizdžiai vyrauja abi santuokos formos, sudaromos tą pačią dieną. Šiuose regionuose nerasta pateikėjų, kurie būtų tuokėsi tik bažnyčioje, nors turi tokią teisę nuo XXI a. pradžios.

⁸ <<http://www.santuoka.lt/santuokos-sudarymas/santuokos-sudarymas.html>> [žr. 2010 09].

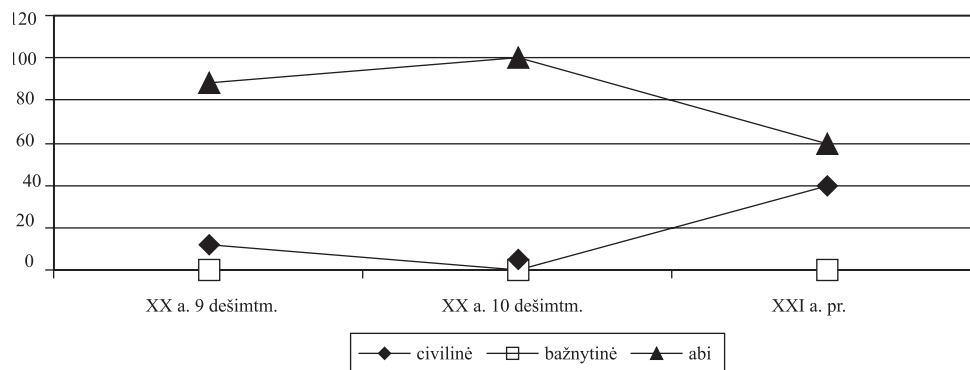
⁹ Lazauskas straipsnyje pažymi, jog nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio apeigos CM ir bažnyčioje atliekamos tą pačią dieną. Iki tol CM nebūdavo apeigų – jaunieji tik susirašydavo, o vėliau viešai ar slapta pakartodavo jungtinių apeigas bažnyčioje. Apeigos bažnyčioje dažniausiai būdavo viešos (Lazauskas 2001: 95) (t. y. vestuvių pokylis vyko po bažnytinės santuokos – I. Š.). Slapta bažnyčioje tuokdavosi tik tarnautojai (Lazauskas 2001: 96).

¹⁰ IIES, b. 2345/ 6 – Kunigiškiai, 10 – Kužiai, 12 – Girkalnis, 14 – Grūšlaukė, 44 – Smalininkai, 53 – Dovilai.

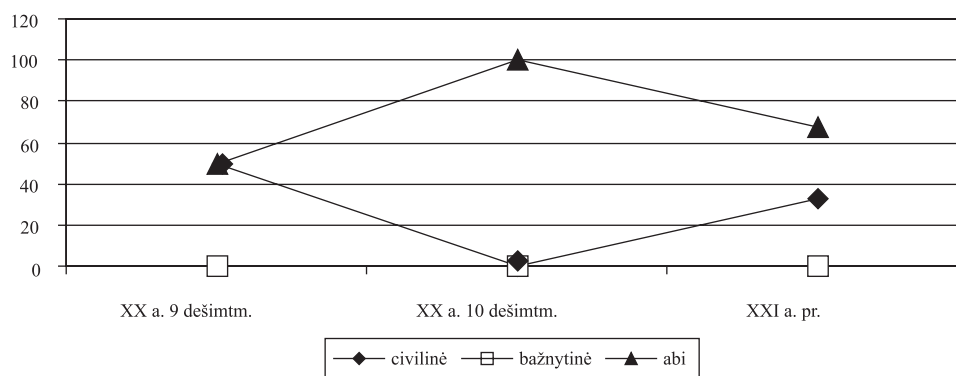
¹¹ IIES, b. 2345/ 7 – Ylakai, 11 – Bazilionai, 41 – Veliuona, 42 – Kuršėnai.

¹² IIES, b. 2345/ 45 – Nida, 46 ir 49 – Rusnė, 56 – Juodkrantė.

ŽEMAITIJA

MAŽOJI LIETUVA

3 pav. Santuokos sudarymo formos dinamika (%) XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje (2008–2009 m. etnografinių lauko tyrimų duomenimis)

Kitaip nei Suvalkijoje ir Dzūkijoje XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje, kai santuokos registruotos ne tą pačią dieną, beveik visada Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje vestuvės keltos po CM¹³, taip elgėsi ir tie, kurie rengėsi vėliau susituokti ir bažnyčioje. Keli nekėlusieji puotos po CM (jų vestuvės buvo mažos) vestuves žada kelti po bažnytinės santuokos ateityje (IIES, b. 2345/ 10 – Kužiai, 53 – Dovilai) (**3 žemėlapis**). Vadinasi, praktiškai į vestuvių apeigas buvo įtraukta ir bažnytinė, ir CM santuokos, bet pastaroji toliau vyrauja, jei jos sudarytos skirtingu metu. Žemaitijoje užfiksuoti tik du atvejai, kai į vestuvių apeigas žadama įtraukti tik

bažnytinę santuoką. Galima teigti, kad tapatumo išraiškoje stebime išitvirtinant pilietiškumo aspektą.

Diskurse, kiek kitaip nei išraiškoje, dėl santuokos formos reikšmės vyravo nuomonė, kad jog gražios ir iškilmingos apeigos ir CM, ir bažnyčioje, tačiau daugumai svarbesnė bažnytinė santuoka. Pagrindinės priežastys: pateikėjos yra tikinčios (kiek daugiau nei trečdalis visų apklaustųjų), todėl bažnytinė santuoka savaime reikšmingesnė, dvasingesnė¹⁴ – „sielos ramybės įgauti“ (IIES, b. 2345/ 30 – Kunigiškiai, 32 – Eigirdžiai), „viduj padeda“ (IIES, b. 2345/ 27 – Rietavas), arba tiki, kad bažnyčioje palaiminta santuoka yra stipresnė¹⁵, taip

¹³ IIES, b. 2345/ 6 – Kunigiškiai, 12 – Girkalnis, 14 – Grūšlaikė, 20 – Kivyčiai, 22 – Vadžgirys, 44 – Smalininkai, 47 – Vilkyškiai, pastarosios dvi vestuvės vyko 9 dešimtmetyje.

¹⁴ IIES, b. 2345/ 5 – Viduklė, 8 – Vieksniai, 24 – Lenkimai, 40 – Ariogala, 51 – Katyčiai, 54 – Kvėdarna.

¹⁵ IIES, b. 2345/ 14 – Grūšlaukė, 15 – Plateliai, 17 – Žlibinai.

pat „arčiau Dievo, arčiau širdies“ (IIES, b. 2345/ 16 – Papilė). Viena pabrėžė priesaikos svarbą (IIES, b. 2345/ 35 – Palanga). Paaiškinama, kad rimčiau tik susituokus bažnyčioje, o esant civilinei metrikacijai gali persigalvoti – „nerimta santuoka“ (IIES, b. 2345/ 3 – Žarėnai). Kitoms bažnyčioje „įspūdis tikresnis“ (IIES, b. 2345/ 36 – Lioliai, 38 – Nemakščiai), sako, jog „bažnyčios aplinka gražesnė“ (IIES, b. 2345/ 18 – Kruopiai, 26 – Kaltinėnai). Šie išvardinti akcentai, kodėl svarbesnė santuoka bažnyčioje, parodo tikinčiųjų įsitikinimus, jų konfesinį tapatumą. Kitos pripažino esant reikšmingas abi santuokos formas: 33% Žemaitijoje ir 37% Mažojoje Lietuvoje apklaustų pateikėjų.

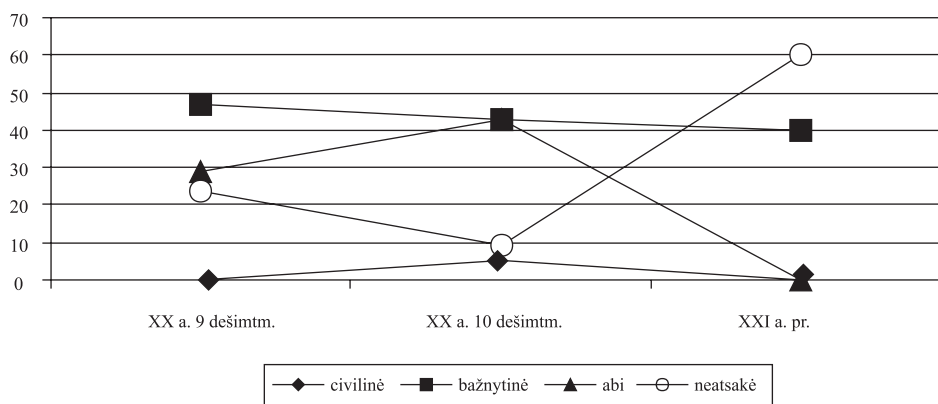
Svarbesne, reikšmingesne santuokos dalimi Žemaitijoje laikyta bažnytinė, o abi vienodai svarbios buvo pateikėjoms, kurių vestuvės vyko 9–10 dešimtmečiais.

Mažojoje Lietuvoje daugiausia užfiksuota XX a. 9 dešimtmetyje pasisakiusių, kad svarbesnė – CM (4 pav.).

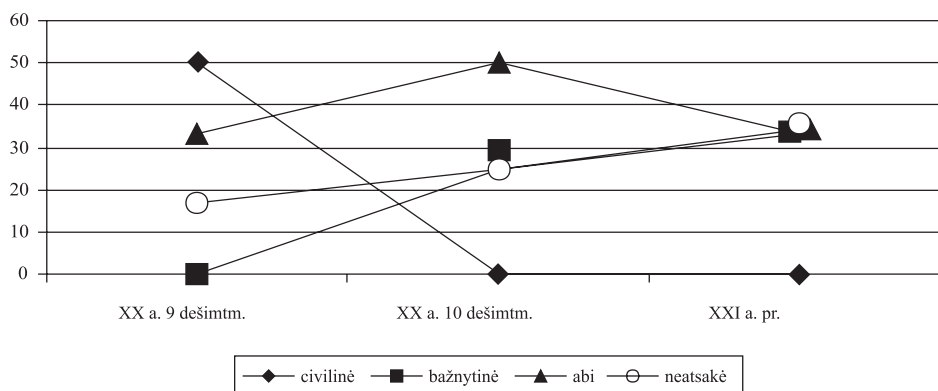
Apibendrinant galima teigti, kad tiriamuoju laikotarpiu diskurse dėl santuokos formos Žemaitijoje išliko bažnytinės santuokos reikšmingumo suvokimas, o Mažojoje Lietuvoje jis „atsigavo“ XX a. 10 dešimtmetyje ir išliko XXI a. pradžioje. Vadinasi, bažnytinė santuoka labiau vertinta, todėl galima sakyti, kad XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje deklaruojamas konfesinis tapatumas (kai pateikėjas tvirtina, kad jis tapatinasi su išpažįstamos religijos nuostatomis ir jos bendruomenės nariais).

Vestuvių puotos vieta. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje lietuviai vestuves kėlė abiejose pusėse, t. y. nuotakos tėvų namuose (ji išleidžiama po santuokos Sakramento iš tėvų namų) ir jaunojo tėvų namuose, kur priimama nuotaka (rečiau, kai jaunikis eina užkuriomis,

ŽEMAITIJA

MAŽOJI LIETUVA

4 pav. Santuokos formos svarbos dinamika (%) Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje (2008–2009 m. etnografinių lauko tyrimų duomenimis)

tuomet jaunas išleidžiamas iš namų ir priimamas nuotakos namuose).

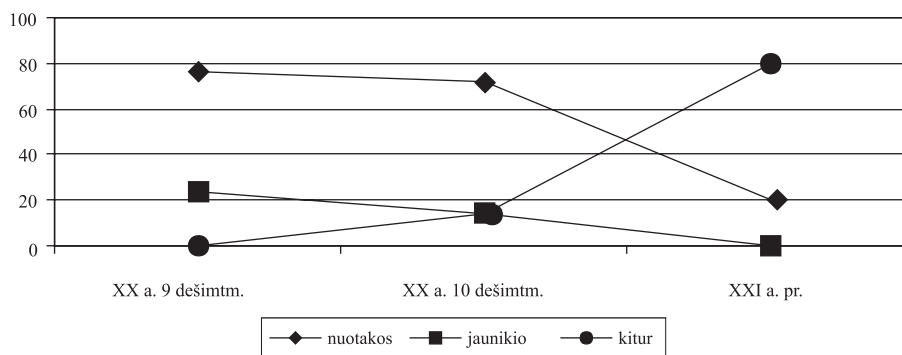
XX a. Lietuvoje išryškėjo tendencija vestuves dažniau kelti kitur, t. y. neutralioje vietoje (restorane, kavinėje, salėje, kaimo sodyboje ir pan.), bet išlieka paprotys jas kelti nuotakos namuose. A. Vyšniauskaitė teigė, kad „dabar [9 dešimtmečio pradžioje] žemaičių vestuvės vyksta tiktai vienoje vietoje, dažniausiai pas jaunąją“ (Vyšniauskaitė 1985: 159). Kaip pažymėjo V. Lazauskas, Girkalnio apylinkėse iki 7 dešimtmečio vestuvių puota vykdavo „ir nuotakos, ir jaunikio namuose, o po to ėmė įsigalėti sudėtinės vestuvės“ (Lazauskas 2001: 93), t. y. vestuves kėlė abi pusės kartu, tačiau kur jos vyko, kai vyravo sudėtinės vestuvės, autorius nepatikslinkina. Šilalės apylinkėse jos vykdavo (visą 9 dešimtmetį)

tik pas nuotaką (Statkevičius 1992: 116), kaip ir Šaukėnų apylinkėse (Čepienė, Krivickas 1999: 85). Toks paprotys Mažojoje Lietuvoje įsitvirtino jau XX a. pirmoje pusėje (Kintai) (Čepienė 2002: 89).

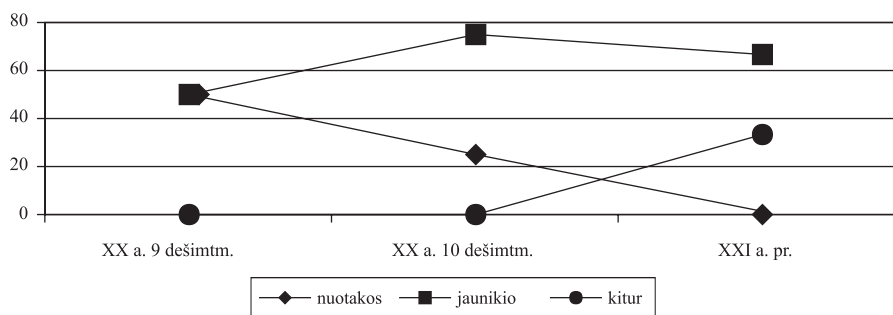
Mano tyrimų duomenimis, naujosios tendencijos kelti vestuves neutralioje vietoje Žemaitijoje pradėjo ryškėti tik XX a. 10 dešimtmetyje, o XXI a. pradžioje jos tapo akivaizdžios. Mažojoje Lietuvoje – atvirkščiai, skaičiumi vyravo ir tebevyrauja pas jaunikį keliamos vestuvės (5 pav.). Pažymėtina, kad tiriamuoju laikotarpiu neužfiksuota abiejose pusėse keltų vestuvių.

Kaip matyti 4 žemėlapyje, pas jaunikį keliamų vestuvių daugiau ir su Mažąja Lietuva besiribojančiose vietovėse¹⁶. Teritorinis kompaktiškumas leidžia daryti prielaidas, kad tokios praktikos Žemaitijos pakraštyje

ŽEMAITIJA

MAŽOJI LIETUVA

5 pav. Vestuvių, keliamų vienoje ar abiejose jaunujų pusėse Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje, dinamika (%) XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje (2008–2009 m. etnografinių lauko tyrimų duomenimis)

¹⁶ IIES, b. 2345/ 22 – Vadžgirys, 12 – Girkalnis, 30 – Kunigiškiai, 37 – Judrėnai, 13 – Laukuva.

populiarumą įtakojo Mažojoje Lietuvoje susiformavusi arba atvykusių dzūkų „atsinešta tradicija“, nes Dzūkijoje, kaip ir Aukštaitijoje, jaunikio pusėje keltos vestuvės tapo populiarios 9 dešimtmetyje. Tačiau jau 10 dešimtmetyje ir XXI a. pradžioje sumažėjo pas jauniki keliamų vestuvių Aukštaitijoje (Šidiškienė 2007: 127) ir ypač Dzūkijoje (Šidiškienė 2009: 118). Vadinasi, 9 dešimtmetyje jaunikio namuose keliamų vestuvių pagausėjimą didesnėje Lietuvos dalyje galima sieti su lyčių lygiavos principo įsigalėjimu – nebuvo laikomasi tradicijos vestuves kelti abiejose pusėse arba nuotakos namuose.

Nagrinėjant, kaip konkrečiai kito kai kurie simboliškai vestuvių apeigų veiksmai Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje, laikomasi tokio paties simbolinių veiksmų suskirstymo į dvi pagrindines grupes – kontaktinius ir statusinius – kaip ir ankstesniuose atlaso tomuose (plačiau Šidiškienė 2007: 128 ir Šidiškienė 2009: 119).

Vestuvių apeigos: kontaktiniai simboliniai veiksmai

Vestuvių išvakarės. Pagal vienus ankstyviausių rašytinių šaltinių duomenis XVII a. antroje pusėje Mažojoje Lietuvoje, kaip teigė Teodoras Lepneris, „jaunasis su draugais, piršliu, jaunosios broliu (ar kitu artimuoju) prieš nuotakos *užgertuves* (sužadėtuves) girtauja namuose (daro *užgertuves*)“, o pasak Mato Pretorijaus, tokios *užgertuvės* pas jaunąjį (ir piršlį) vyksta po nuotakos *užgertuvių* (sužadėtuvių) (Pretorijus 2006). Jau XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Mažojoje Lietuvoje toks vakaras vestuvių išvakarėse buvo vadinamas „baldijimo vakaras“ arba „Polterabend“ (Vyšniauskaitė 1977: 152), kai, kaip mini pateikėjai, buvo šokama, dainuojama, puošiamas marčios kampas ir kas nors iš pašaliečių (stengiasi likti nežinomas) meta į sieną, duris ar į kambarį šukes „ant laimės“, išverčiamos šiukšlės¹⁷. Viena vertus, šis paprotys siejamas su triukšmo kėlimo prasmėmis (Vyšniauskaitė 1977: 152), nes daužomos šukės, kita vertus, jis buvo atliekamas tyliai, kad niekas

nepastebėtų. Antai vietinis gyventojas Jonas Skvirblys pasakojo: „Didvakaryje, kai visi suguldavo, pažįstami atgabendavo visokių senų rakandų, skardinių, bet ypač daug sumuštų stiklų ir krūvomis paversdavo prie giriandomis papuoštų durų. Kitą rytą atvykę svečiai turėjo gerai padirbėti, kad apsvalytų. Paprotys vis daugiau plito, nors įstatymiškai tai buvo uždrausta“ (Pėteraitis ir kt. 2003: 80).

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Žemaitijoje jaunimo susibūrimas vestuvių išvakarėse vadintas *pintuvių vakaru*: pas nuotaką vykdavo *panų vakaras*, pas jauniki – *išleistuvės* (Vyšniauskaitė 1985: 132). Anot Juozo Mickevičiaus, Alsėdžių, Platelių, Šačių apylinkėse XIX a. pabaigoje – XX a. 4 dešimtmetyje vyko pintuvės tiek pas nuotaką, tiek pas jaunąjį: pinami rūtų vainikėliai, puošiami namai, pradedami šokiai ir susėstuvės, arba panų vakaras, kai atvyksta jaunasis pas nuotaką ir vyksta jos išpirkimas (Mickevičius 1933: 71–79). I. Čilvinaitė apie vestuvių išvakarės Upynos apylinkėse rašo, jog vykdavo *panų vakaras*, kai būdavo pinamas rūtų vainikėlis, daromos „kvietkos“, puošiami namai, nuotaka šukuojama ir puošiama, vykdavo *ačiavimas* (Čilvinaitė 1935b: 297–301). Luomių apyl. (Tauragės r.) toks vakaras vadintas *mergų vakaru* (IIES, b. 1143/ 7, l. 20). V. Statkevičius taip pat mini šilališkių *panų vakarą* (Statkevičius 1992: 109). Pasak jo, dabartinių vestuvių (visą 9 dešimtmetį) išvakarėse triūsia daug žmonių, jie pina rūtų vainikėlių, puošia namus, nuotaką, „pindamos vainikus, jos dainuoja vestuvines mergvakario dainas. Tai lyg ir tradicinis mergvakaris, tačiau jis be muzikos, jaunų vyrų, be šokių“ (Statkevičius 1992: 117). Apie panašų pasiruošimą (be šokių, muzikos), vykusį XX a. 4 dešimtmetyje Girkalnio apylinkėse, rašo ir V. Lazauskas: nuotakos vakaras vadintas mergvakariu, o jaunojo – didvakariu (Lazauskas 2001: 87). A. Vyšniauskaitės duomenimis, XX a. 7–8 dešimtmečiais Žemaitijoje užfiksuotas vos vienas atvejis, kai vyko *panų vakaras*, buvo puošiamas *jaunųjų kampas* (Vyšniauskaitė 1985: 158). Ylakių apylinkėje 9 dešimtmetyje, nors tradicija ruošti pintuvių vakarą, pateikėjų manymu, buvo išnykusi, iš-

¹⁷ IIES b. 102 / 6, l. 9 – Deltuvos apyl.; 36, l. 51 – Saugos; 69, l. 92 – Naktiškių apyl.; 70, l. 93 – Sartininkų apyl.; 77, l. 104 – Sartininkų apyl.; 85, l. 117 – Naktiškių apyl.; 106, l. 145 – Lumpėnų apyl.; 108, l. 147 – Lumpėnų apyl.; 116, l. 159 – Lumpėnų apyl.; 129, l. 174 – Lauksargiai, arba be šokių, tyliai puošia marčios kampa, kabina „kroną“ (97, l. 134 – Naktiškių apyl.; 12, l. 17 – Lankupiai; 42, l. 60 – Saugos).

vakarėse jaunikiui draugai studentai atvyko „apvertki“ jaunojo. Į šį susiejimą buvo pakviesta ir nuotaka (IIES, b. 1244/ 8, l. 22), kiti rengė jaunųjų giminėms susipažinti skirtą vakarą (IIES, b. 1244/ 12, l. 43).

Mano duomenimis, XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje jaunimas (draugai, artimieji) kartais sueidavo ten, kur turėjo vykti vestuvės, ir puošdavo namus, salę, apipindavo vartus, duris (10 atvejų), kelios pateikėjos užsiminė, kad su drauge ar draugėmis kartu pasėdėjo, bendravo¹⁸. Dauguma pateikėjų sakė išvakarėse rūpinęsi vestuvių rengimu ir jokių mergvakarių nedarė (68% visų apklaustųjų), kai kurios iš jų teigė, jog tuomet nebuvo tokios tradicijos, mados, „nebuvo girdėt“, nežinojo, kad tokie būna. Vis dėlto užfiksuota, kad bernvakaris kartais buvo rengiamas¹⁹, arba pateikėjos prisipažindavo, kad nežino, ar buvo bernvakaris²⁰. Buvo ir nepripažįstančių mergvakarių, nes juos laikė nelietuviška praktika: „Kam tos amerikoniškos tradicijos“ (IIES, b. 2345/ 39 – Pikeliai).

Keletas pateikėjų XXI a. pradžioje šventė mergvakarį (atsisveikinimo vakarą), jų dauguma kėlė vestuves po keleto dienų²¹. Apibendrinant išryškėja besikeičianti mergvakario ir bernvakario forma. XX a. sparčiai kito, o XX a. pabaigoje jau kuriamos naujos mergvakarių ir bernvakarių prasmės – vadinasi, šios apeigos tebėra svarbios (Šidiškienė 2010: 179).

Jaunikių sutikimas. Kaip žinia, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Lietuvoje vyravo „priešiškas“ jaunikių sutikimas nuotakos namuose: pulkui reikėjo atremti kamantinėjimą prie vartų (Šidiškienė 2003: 51), be piršlio oracijos neįleisdavo (Statkevičius 1992: 110). Šaukėnų apylinkėse dar XX a. antroje pusėje kartais nuotaka su keliomis pamergėmis būna paslepama po paklode, o jaunikius turi paėmęs už rankos atspėti, kuri yra jo išrinktoji (Čepienė, Krivickas 1999: 85). Jau XX a. 4 dešimtmetyje dažnai jaunikius sutiktas svetingai, pavyzdžiui, Girkalnio apylinkėse „atvykusį jaunikį su piršliu ir pabroliais pasitinka muzikantas su maršu. Po to prieš

duris išeina juos pasitikti jaunosios tėvai ir jaunoji su pamergėmis“ (Lazauskas 2001: 88). Taip pat Skirsnemuniškių vestuvėse (Galiniene 1996: 392) ir Tauragės r. (IIES, b. 1143/ 6 – Lauksargių apyl.; 7, 8, 10 – Tauragės apyl.). XX a. antroje pusėje didesnėje Lietuvos dalyje išivyravo paprotys vestuvių dieną jaunikių sutikti svetingai (Šidiškienė 2007, Šidiškienė 2009), taip pat ir Žemaitijoje, pavyzdžiui, Šilalės (Statkevičius 1992: 117), Kražių (Čepienė 1993: 324) apylinkėse.

XX a. antroje pusėje Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje jaunikius pas nuotaką buvo sutinkamas svetingai arba paprastai, t. y. be jokių maršų. Ir vis dažniau fiksuojami atvejai, kai jaunieji buvo kartu, tad jaunikius nebuvo pasitinkamas (**5 žemėlapis**). A. Vyšniauskaitė teigė, kad maždaug 1980 m. jokio palydos sutikimo jau nebūdavo (Vyšniauskaitė 1985: 159). Užfiksavau, kad svetingai jaunikių pasitiko 20% apklaustųjų Žemaitijoje ir 23% – Mažojoje Lietuvoje. Simboliniu jaunikių „priešiško“ sutikimo veiksmu laikytinas nuotakos slėpimas. Nuotakos slėpimas tiriamuoju laikotarpiu labiau paplitęs su Aukštaitija besiribojančiose vietovėse ir XXI a. pradžioje – Juodkrantėje (**6 žemėlapis**). Slėpimasi mini ir Šaukėnų apyl. (Čepienė ir kt. 1999: 85). A. Vyšniauskaitė atskleidė, kad nuotakos slėpimasis buvo perimta nauja praktika iš Aukštaitijos papročių ir kai kur Žemaitijoje praktikuotas sovietmečiu, pavyzdžiui, Plungės apyl. (Vyšniauskaitė 1985: 162). Vadinasi, tiek svetingas pasitikimas jaunikių, tiek „priešiško“ pasitikimo elementas (nuotakos slėpimas) Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje – vis rečiau pasitaikantis simbolinis veiksmas.

Tėvai išleidžia jaunuosius. Išvykstančius tuoktis jaunuosius tėvai laimindavo. XX a. antroje pusėje Žemaitijoje dažniausiai jaunieji priklaupdavo prieš tėvus ant kilimėlio, bučiuodavo rankas ir veidą, o jie jaunuosius laimino, t. y. peržegnodavo, sakydavo linkėjimus (Vyšniauskaitė 1985: 161), kartais duodavo bučiuoti kryžių tiek Žemaitijoje²², tiek Mažojoje Lietuvoje (IIES, b. 2345/ 41 – Veluona; 47 – Vilkyškiai). Nere-

¹⁸ IIES, b. 2345/ 13 – Laukuva, 24 – Lenkimai, 25 – Vydmantai.

¹⁹ IIES, b. 2345/ 28 – Vaiguva, 36 – Lioliai, 38 – Nemakščiai.

²⁰ IIES, b. 2345/ 42 – Kuršėnai, 43 – Gruzdžiai, 44 – Smalininkai.

²¹ IIES, b. 2345/ 3 – Žarėnai, 41 – Veluona, 43 – Gruzdžiai, 45 – Nida, 55 – Juodkrantė.

²² IIES, b. 2345/ 9 – Luokė; 13 – Laukuva; 36 – Lioliai; 37 – Judrėnai.

tai pasitaikydavo, kad jaunieji nesiklaupdavo, atsistoje pasibučiuodavo su tėvais, artimaisiais ir svečiais, atsi-sveikindavo, visi palinkėdavo geros kloties ir jaunieji išvykdavo, kaip matyti ir iš mano atlikto tyrimo (**7 žemėlapis**). Po palaiminimo jaunieji su kitais artimaisiais, svečiais atsisveikindavo paduodami ranką, pasibučiuodami ar linktelėdami galvą. Panašiai atsisveikindavo ir Kražių (Čepienė 1993: 324), Šilalės (Statkevičius 1992: 117), Ylakių apylinkėse, be to, sušokdavo jaunieji paskutinį valsą (IIES, b. 1244/ 8, l. 22; 11, l. 34; 12, l. 43). Šaukėnų apylinkėse „tėvai ir seneliai pasodinami viduryje kambario, jaunieji atsiklaupia prieš juos, pabučiuoja tėvams ranką, prašo tėvų palaiminimo. Motina prisega nuotakai rūtų vainikėlių, jaunikui – rūtų puokštelę“ (Čepienė, Krivickas 1999: 85). Analogiškai buvo daroma ir kai kur Mažojoje Lietuvoje XX a. 3 dešimtmetyje (IIES b. 102 /49, l. 69 – Naktiškių apyl.).

Simboliniai laiminimo veiksmai (kad ir kokia forma atliekami) tebėra svarbūs vestuvėse. Nors A. Vyšniauskaitė konstatavo, jog „tarybiniais metais laiminimas išnyko“ (Vyšniauskaitė 1985: 138), tokie simboliniai veiksmai, kaip minėta, buvo atliekami. Laiminimą be kryželio (ar kito krikščioniško atributo) bučiavimo galima laikyti sekularizavimo išraiška, tačiau laimės, sėkmės linkėjimą jauniems identifikuoti pagal religinę ar pasaulietinę prasmę būtų nerealu.

Vykimas namo po santuokos. Po santuokos vestuvininkai neskubėdavo namo, vykdavo fotografuotis į atelję, važinėdavo per tiltus, pabūdavo gamtoje. Tačiau autoriai, rašiusieji apie „dabartines“ (t. y. XX a. antros pusės) vestuves, nors tokie veiksmai buvo atliekami, retai juos aprašydavo, išskyrus A. Vyšniauskaitės studiją (1985: 163). Ji detaliai aprašė fotografavimąsi, lankymą kapų, peikė naują paprotį ieškoti ir pervažiuoti 7 tiltus. V. Lazauskas tik užsiminė apie naujai atsiradusius Girkalnio apylinkėse papročius 9 dešimtmetyje: pasakoja apie draugų, pažįstamų sveikinimus prie rūmų ar bažnyčios, vykimą prie Dubysos tilto ir pasibuvimą upės slėnyje, kitas lankomas vietas (Lazauskas 2001: 100).

Per tiltą kartais nešdavo ne tik nuotaką, bet ir pamerges (IIES, b. 1244/ 11, l. 35 – Ylakai), lankė įvairias vestuvininkų pamėgtas vietas (IIES, b. 1244/ 8, l. 23 – Ylakai). Mano surinkta medžiaga atskleidžia, kad XX a. antroje pusėje po santuokos CM (ir bažnyčioje) Lietuvoje (Šidiškienė 2007; Šidiškienė 2009) tiesiai namo paprastai vykdavo tik tie vestuvininkai, kurie nekėlė vestuvių ar jas darė mažas. Žemaitijoje tokių apklaustųjų buvo tik du – vienu atveju jų vestuvės buvo mažos ir nenorėjo niekur vykti (IIES, b. 2345/ 56 – Nida), kitu – sutrukdė prastas oras (IIES, b. 2345/ 45 – Nida). XX a. antroje pusėje Lietuvoje dažniausiai vestuvių pulkas vykdavo fotografuotis, po to važiuodavo per tiltus ir nešdavo nuotaką per juos ar į piliakalnį (IIES, b. 2345/ 17 – Žlibinai, 47 – Vilkyšiai), tuomet vykdavo į gamtą (**8 žemėlapis**). Jaunieji, jei vienas iš jaunųjų tėvų buvo miręs, padėdavo ant kapo gėlių²³, vyko į Rainius padėti gėlių, nes ten buvo žuvęs vienas iš giminaičių (IIES, b. 2345/ 32 – Eigirdžiai), arba ant kapų uždega žvakutes (Lazauskas 2001: 98). Pora apklaustųjų jaunavedžių tik nusifotografuodavo fotoateljė (IIES, b. 2345/ 40 – Ariogala), o kiti nenorėjo niekur vykti (IIES, b. 2345/ 8 – Vieksniai), nors pastarosios vestuvės buvo vidutinės. Gamta pasirenkama įvairiai, dažniausiai pagal tai, kokia yra arti graži vieta: vieniems – jūra, kopos, kitiems – piliakalnis, ežeras ar parkas. Kartais pasibuvimo gamtoje atsisakydavo, ypač jei fotografuodavosi fotoateljė, tada būtinai važinėjo per tiltus²⁴.

Tokie simboliniai veiksmai, kaip važiavimas per tiltus, į gamtą, vaisės, fotografavimasis, pateikėjų manymu (dažnai tų, kurių vestuvės vyko 9 dešimtmetyje), skirti laimėti laiko, kad šeiminkės spėtų paruošti (padengti) stalą²⁵. Jie populiarūs visoje Lietuvoje, o ypač fotografavimasis (Šidiškienė 2005: 41), tiltai (Šidiškienė 2010: 187). Galima teigti, kad XXI a. pradžioje ši praktika tapo tradicija, nes Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje tiriamuoju laikotarpiu vyrauja kompleksai minėtų simbolių veiksmai.

²³ IIES, b. 2345/ 13 – Laukuva, 30 – Kunigiškiai, 33 – Pagamantis, 38 – Nemakščiai.

²⁴ IIES b. 2345/ 2 – Kartena, 3 – Žarėnai, 12 – Girkalnis, 26 – Kaltinėnai, 43 – Gruzdziai, 44 – Smalininkai.

²⁵ IIES, b. 2345/ 1 – Seda, 16 – Papilė, 17 – Žlibinai.

Kelio tvėrimas. XX a. antroje pusėje vestuvininkams, grįžtantiems iš sutuoktuvių, kaime, miestelyje pakeliui ar prie namų kelią tvėrė jaunimas, kaimynai, vaikai, o kieme – svečiai. Trumpai apie kelio tvėrimą užsimena visi tyrinėtojai, o A. Vyšniauskaitė plačiau aptarė užtvartų „problema“²⁶. I. Čepienė paminėjo, kad Šaulėnų „dabartinėse“ vestuvėse kelią tvėrė vaikai (Čepienė, Krivickas 1999: 85). Užrašyti pasakojimai apie kelio tvėrėjus, persirengusius kelio remontininkais; taip pat pateikėjų pastebėta nauja praktika, kai pastatomas stalelis su tuščia lėkšte ir stikliuku, puokšte gėlių ir sveikinimas, o žmonės pasislėpę – vestuvininkai palieka saldinių, butelį, pasiima sveikinimus (IIES, b. 1244/ 11, l. 35 – Ylakai). Mano tyrimuose užfiksuota, kad kai užtvartas, vartus įrengdavo suaugusieji, kurie buvo pasiruošę stalelį, sveikindavo, jaunieji išlipdavo, bet jie nelipdavo, kai tai buvo tik vaikų, nepažįstamų žmonių padaryta užtvarta²⁷ (36%). Pateikėjai dažniau sakė, kad jaunieji išlipdavo iš mašinos prie „tikro“ užtvarto (52%), kur jaunuosius kartais sveikindavo draugai, įtekdavo jiems dovanų. Vaikams piršliai ir pulko pabroliai išmesdavo saldinių pro langą. Pateikėjos nurodė, kad XXI a. pradžioje vaikai prašo ne saldinių, o nusifotografuoti kartu su jaunaisiais (IIES, b. 2345/ 51– Katyčiai). Vestuvininkai kartais stengdavosi apvažiuoti užtvartas kitu keliu²⁸, kai kurie išvengdavo jų, nes aplinkiniai nežinojo apie vestuves (jos buvo mažos) (IIES, b. 2345/ 53 – Dovilai, 56 – Nida), arba vestuvininkai nepuošė mašinų (IIES, b. 2345/ 40 – Ariogala). XX a. antroje pusėje Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje tebėra paprotys tvirti kelią, o tokių vartų paskirtis, kaip ir kitur Lietuvoje, dažniausiai buvo noras pasveikinti jaunuosius ir iš jų pulko išprašyti išpirką.

Jaunųjų pasirengimo gyventi savarankiškai patikrinimas (išbandymai). XX a. antroje pusėje papli-

to paprotys išbandyti jaunuosius – ką jie geba dirbti. Įėjusiems į kiemą jauniems liepiama atlikti įvairių namų ruošos darbų. Šie išbandymai yra viena iš tradicinių nuotakos priėmimo į vyro namus, ūkį simbolių veiksmų transformacija. XX a. antroje pusėje jie ne tik pakito, bet buvo įtrauktas ir jaunikis. Lietuvoje nuo XX a. 8 dešimtmečio dauguma pateikėjų, mano surinktais duomenimis, buvo išbandyti per savo vestuves (Šidiškienė 2007; Šidiškienė 2009). Detaliau išbandymus aprašė V. Statkevičius (1992: 118), A. Vyšniauskaitė (1985: 164–165), užsiminta ir apie Kražiuose išperkamus vartus, gebėjimo dirbti tam tikrus darbus patikrinimą (Čepienė 1993: 325), Šaukėnuose (Čepienė, Krivickas 1999: 85), Ylakuose (IIES, b. 1244/ 8, l. 23; 11, l. 36). Mano apklaustos pateikėjos Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje (tik po dvi) teigė nepatyrusios tokių išbandymų: jų vestuvės buvo mažos²⁹, o vieni – nenorėjo jų (IIES, b. 2345/ 8 – Viešniai) (**9 žemėlapis**). Jaunųjų išbandymų dinamika pagal dešimtmečius parodyta 6 paveiksle.

Jaunieji išbandomi didelėse ir vidutinėse lietuvių vestuvėse. Išbandymų mažėjimas koreliuoja su mažų vestuvių gausėjimu tiek Žemaitijoje, tiek Mažojoje Lietuvoje (6 pav.). Jaunųjų išbandymų populiarumo vestuvių apeigose mažėjimo tendencijos Lietuvoje rodo galimą jų formos kitimą, bet ne nykimą, nes jos diskurse vis dar suvokiamos kaip tradicija (Šidiškienė 2010: 187, 189).

Tėvai pasitinka jaunuosius. Kaip ir kitur Lietuvoje, Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje į santuokos apeigas (tiek CM, tiek bažnyčioje) tėvai paprastai nevykdavo. Tačiau jau XX a. 9 ir ypač 10 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje padaugėjo atvejų, kuomet tėvai stebėjo santuokos apeigas bažnyčioje³⁰ (dviem atvejais tėvai stebė-

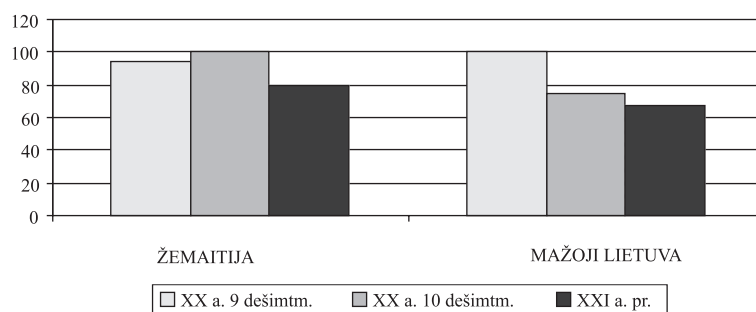
²⁶ Jos duomenimis, užtvartas darydavo draugai ir „muitininkai“. Draugų užtvartos būdavo puošnios, sutinkami jaunieji pasveikinami, o kelią išpirkdavo piršlys. „Muitininkų“ užtvartos, priešingai, būdavo akiplėiškos, kiekviena mašina turėjo išsipirkti kelią ir pan., dėl to A. Vyšniauskaitė negailėjo kritikos žodžių tokiems „žmogaus orumą ir šventės iškilmingumą žeminančioms išvirkščiai suprastoms „tradicijoms“, būtina paskelbti ryžtingą kovą!“ (Vyšniauskaitė 1985: 164).

²⁷ IIES, b. 2345/ 1– Seda, 2 – Kartena, 4 – Upyna, 5 – Viduklė, 10 – Kužiai, 12 – Girkalnis, 14 – Grūšlaukė, 20 – Kivyčiai, 21 – Žlibinai, 24 – Lenkimai, 28 – Vaiguva, 29 – Šaukėnai, 31 – Šatės, 32 – Eigirdžiai, 35 – Palanga, 38 – Nemakščiai, 42 – Kuršėnai, 45 – Nida, 46 – Rusnė, 49 – Rusnė, 50 – Saugos.

²⁸ IIES, b. 2345/ 8 – Viešniai, 13 – Laukuva, 26 – Kaltinėnai.

²⁹ IIES, b. 2345/ 40 – Ariogala, 53 – Dovilai, 56 – Nida.

³⁰ IIES, b. 2345/ 8 – Viešniai, 9 – Luokė, 13 – Laukuva, 16 – Papilė, 24 – Lenkimai, 27 – Rietavas, 28 – Vaiguva, 32 – Eigirdžiai, 33 – Pagramantis, 38 – Nemakščiai, 39 – Pikeliai, 40 – Ariogala, 52 – Rukai, 54 – Šilutė, 55 – Juodkrantė, 56 – Nida.

6 pav. Jaunųjų išbandymų atlikimo Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje dinamika (%) XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje (2008–2009 m. etnografinių lauko tyrimų duomenimis)

jo ir CM apeigas). Tai sudaro po 30% visų apklaustųjų tiek Žemaitijoje, tiek Mažojoje Lietuvoje.

Tėvai sutikdavo jaunosius prie namų durų su duona, druska ir gėrimu, stikliukai būdavo apipinti rūtomis. Žemaitijoje, kitaip nei kitur Lietuvoje, užgerti duodavo dažniausiai vandens (paminėjo 53% pateikėjų), o degtinės – 39%. Degtine dažniau užgerdavo Mažojoje Lietuvoje (46%), bet tik šiek tiek mažiau pateikėjų minėjo vandenį (39%). Rečiau duodavo užgerti vyno (5% Žemaitijoje) arba neprisiminė, ką gėrė (3%). Tėvų sutikimas jaunesiems grįžtant po santuokos Mažojoje Lietuvoje XIX a. buvo išnykęs³¹, todėl nėra keista, kad 15% apklaustųjų sakėsi, jog sutikimo nebuvo. Galima paminėti, jog pasitaikydavo ir XX a. 3 dešimtmetyje, kad marčią pasitiktų tėvai su duona ir druska (IIES, b. 102/ 49, l. 70 – Naktiškių apyl.), o sovietmečiu, pateikėjų teigimu, šis paprotys labiau išplito (IIES, b. 102/ 108, l. 148 – Lumpėnai). Tai galima labiau sieti su atvykusių gyventi į Mažąją Lietuvą iš kitų Lietuvos vietų gyventojų kultūra.

Nauja praktika, kai motinos (ar tėvai) atneša namų židinių prie stalo ir įteikia jaunesiems, yra dažnai pasitaikantis simbolinis veiksmas vestuvėse (IIES, b. 1244/11, l. 37; 12, l. 44 – Ylakai). Pagal tai, kaip pačios patei-

kėjos pabrėžtinai akcentavo židinio uždegimą³², galima spręsti, kad ši nauja praktika tampa tradicija, nors ji buvo įdiegta 8 dešimtmetyje sovietmečiu. Internetiniame diskurse šis simbolinis veiksmas laikomas tradicija (Šidiškienė 2010: 185). Tik viena mano apklausta pateikėja teigė sąmoningai atsisakiusi šio simbolinio veiksmo (IIES, b. 2345/ 39 – Pikeliai).

Jaunųjų apibarmstymas grūdais, gėlėmis prie bažnyčios ar namuose išlikęs kai kuriose Lietuvos vietose kaip paprotys, o kitur atsiradęs kaip nauja praktika (Šidiškienė 2009: 121), Žemaitijoje tyrimo metu visiškai nebuvo fiksuotas. Šis simbolinis veiksmas buvo atliktas tik Mažojoje Lietuvoje XX a. 9 dešimtmetyje ir XXI a. pradžioje³³.

Stalo išpirkimas. Iki šių dienų išliko populiarus stalo arba „jaunųjų kertės“, t. y. kampo, išpirkimas. Grįžę po santuokos namo vestuvinininkai „rasdavo kitų vestuvių užsėstą stalą, prie kurio jau sėdėdavo „jaunieji su pulku“. Netikrais jaunaisiais apsirėngdavo svečiai. Tokį stalą beveik visada išpirkdavo piršlys (svotai) kartu su pabroliais. Dar XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje Mažojoje Lietuvoje buvo žinoma apie paprotį „užrakinti jaunųjų kertę“, t. y. palikti ženklą, reiškiantį, jog užsėsti stalo nevalia, ar užrašyta, kad kartais buvo

³¹ Tiesa, XVII a. šaltiniai – (Teodoras Lepneris (2011: 168), Matas Pretorijus (2006: 625) – mini simbolinį veiksma, kai atvyksta nuotaka: į klėtį jos pasveikinti ateina jaunikio motina ir artimos giminaitės. XIX a. šaltiniuose randame Eduardo Gizevijaus (1970: 154) pasakojimą apie nuotakos sutikimą, kai atnešama kėdė prie jos vežimo, ant kurios ji pirmiausia stoji ir lenkėsi visiems susirinkusiems, o nulipus nuo jos tėvai ją priimdavo išskėstomis rankomis (pasodintą nuotaką prie stalo kertėje visi sveikindavo ir užgerdavo (Gizevijus 1970: 155).

³² IIES, b. 2345/ 1 – Seda; 2 – Kartena; 14 – Grūšlaukė; 15 – Platelai; 17 – Žlibinai; 23 – Varniai; 24 – Lenkimai; 25 – Vydmantai; 32 – Eigirdžiai; 34 – Kuliai; 50 – Saugos; 55 – Juodkrantė.

³³ IIES, b. 2345/ 49 – Rusnė, 54 – Šilutė, 55 – Juodkrantė.

randamas užsėstas kampas (Naktiškių, Lumpėnų, Sartininkų apyl.). Tačiau kai kurie pateikėjai sakydavo, kad negalima užsėsti kampo, kol marti nebūna pasėdėjusi: kai ji eina šokti ar kitu reikalu pasikelia iš savo vietos, ji turi palikti ženklą arba jos palydovai turi saugoti vietą, kad kas neužsėstų – kitu atveju reikės išsipirkti³⁴. Buvo ir kitokių interpretacijų: „išvadavus“ stalą ar „kertelę“, piršlys pakabindavo kampe dailią nosinaitę, kas reiškė, kad daugiau jo užsėsti negalima (IIES, b. 1143/ 3, l. 8 – Tauragės apyl.). Stalo rakinimas populiarėjo XX a. 7 ir 9 dešimtmečių pradžioje, būtent plito Žemaitijoje (Vyšniauskaitė 1985: 165), todėl A. Vyšniauskaitė spėjo, jog šis simbolinis veiksmas sudarys palankias sąlygas nykti „stalo užsėdimo su netikrais jaunaisiais tradicijai“. Svarbiausia priežastis, pasak etnologės, – „šeimininkų nenoras leisti svečius, tuo labiau juokingai apsitaisiusius, nusigrimavusius, už jau parengto iškilmingo vestuvių stalo“ (Vyšniauskaitė 1985: 166). Jos manymu, toks rakinimo paprotys kitur plis (plinta) sužinanant apie jį per spaudą. Antai Ylakių apyl. stalas retai kada būdavo užsėstas – tik tuomet, kai nebūdavo tuo pasirūpinęs piršlys³⁵. Mano tyrimai parodė, kad tik 18% visų apklaustųjų atvejų nebuvo stalo užsėdimo, iš jų dalis dėl to, kad buvo mažos vestuvės³⁶, o kiti nenorėjo³⁷ arba nuotaka prašė nedaryti tokio simbolinio veiksmo (IIES, b. 2345/ 39 – Pikeliai, 55 – Juodkrantė) bei tą sykį nesusiorganizavo svečiai (IIES, b. 2345/ 45 – Nida). Viena pateikėja sakė, jog nebuvo stalo užsėdimo, nes kampas buvo užrakintas (IIES, b. 2345/ 43 – Gruzdziai) (**10 žemėlapis**). Vadinasi, simbolinis veiksmas užsėsti stalą išliko populiarus Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje, nors simbolinis jo rakinimo veiksmas žinomas ne tik Mažojoje Lietuvoje, bet ir Žemaitijoje. Vis dėlto šis rakinimo paprotys nepanaikino stalo užsėdimo sim-

bolinio veiksmo, kaip prognozavo A. Vyšniauskaitė 9 dešimtmetyje.

Šokiai grįžus po santuokos. Pirmąjį šokį grįžus po santuokos beveik visur pradėdavo jaunieji valsu – vidutiniškai 73% visų apklaustųjų Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje. Po to šokdavo tėvai ar piršliai, o kiti prisijungdavo. Apie nenusistovėjusią praktiką, kas pradeda šokius, užsimena V. Statkevičius (1992: 119) (Šilalė), A. Vyšniauskaitė (1985: 168). Kituose tekstuose minimas pirmasis jaunųjų valsas, po jo skelbiamas tėvelių, piršlių ir kitų porų šokis (Čepienė 1993: 326 – Kražiai; Čepienė, Krivickas 1999: 85), Ylakai (IIES, b. 1244/ 8; 11; 12; 14). Mažojoje Lietuvoje po Antrojo pasaulinio karo buvo įprasta pirmiausia vyriausiam pabroliui „tavorčiui“ iškvieisti nuotaką šokti, o jaunikis ją turėjo iš jo išsipirkti (IIES, b. 1143/ 2, l. 6 – Lauksargių apyl.).

Mano tyrime pora pateikėjų pasakojo, kad po to nuotaka šoko su kitais vyrais, kurie turėjo už šokį jai sumokėti (IIES, b. 2345/ 16 – Papilė, 20 – Kivyčiai). Pateikėjos iš Varnių ir Šaukėnų paminėjo, jog jaunųjų atsisveikinimo valsas buvo šokamas prieš išvykstant iš namų tuoktis, o grįžus jau nebebūdavo tokio simbolinio veiksmo (IIES, b. 2345/ 23, 29)³⁸. Paminėti atvejai, kai nuotaka pradėdavo šokį su tėvu (IIES, b. 2345/ 11 – Bazilionai, 19 – Šatės) ar piršliu (IIES, b. 2345/ 22 – Vadžgirys). Mažojoje Lietuvoje pasakojo, jog jaunieji pradėjo šokį, po jo jaunikis nuvedė prie kito vyriškio nuotaką, kuri šoko jau su tuo vaikinui, ir taip su kitais (IIES, b. 2345/ 44 – Smalininkai, 48 – Pagėgiai)³⁹ arba vyro brolis pakvietė pirmiausia nuotaką, kuri atsidėkodama dovanavo jam dovanėlę (IIES, b. 2345/ 51 – Katyčiai). Keletas pateikėjų paminėjo, kad šokius pradėjo piršliai⁴⁰. Nors pastarieji du papročiai, tikėtina, perimti iš dzūkų, čia atsikėlusius gyventi po Antrojo pasaulinio

³⁴ IIES, b. 102/ 22, l. 35 – Juknaičių apyl.; 58, l. 81 – Naktiškių apyl.; 116, l. 161 – Lumpėnai; b. 1143/ 2, l. 6 – Žygaičių apyl. (Tauragės r.).

³⁵ IIES, b. 1244/ 8, l. 24; 11, l. 36; 12, l. 44; 14, l. 52.

³⁶ IIES, b. 2345/ 40 – Ariogala, 53 – Dovilai, 56 – Nida.

³⁷ IIES, b. 2345/ 8 – Vieksniai, 16 – Papilė, 30 – Kunigiškiai.

³⁸ Toks paprotys, kai vestuves per mergvakarį pradėdavo tėvai šokiu, buvo žinomas dar tarpukariu Viduklės, Nemakščių, Stulgių (Kelmės r.), Bijotų ir Girdiškių (Šilalės r.) apylinkėse (Skrodenis 1992: 1038), Šaukėnų apyl. (Čepienė ir kt. 1999: 83).

³⁹ XIX a. minimas nuotakos šokis su kiekvienu vyru prieš gaubtuves (Nežinomas autorius 1970: 193) arba po gaubtelių ejo šokti abu jaunieji, o po to nuotaka šokdavo su kiekvienu vyru, o jaunikis – su kiekvienu mergina (Kapeleris 1970: 384).

⁴⁰ IIES, b. 2345/ 41 – Veliuona, 49 – Rusnė, 55 – Juodkrantė.

karo, galime manyti, jog tai gali būti ir vietinės tradicijos variacijos (ne viską, ką atneša atvykusieji, perima vietiniai). Taip teigti skatina, pavyzdžiui, muzikologų atliktų tyrimų rezultatai. Jie liudija, kad Mažosios Lietuvos melodijų tipai artimi dzūkų ir suvalkiečių melodijoms (Žilevičius 1958: 262).

Kaip minėta ankstesniuose papročių atlaso tomuose, simbolinius **dovanojimo** veiksmus priskyrėme kontaktiniams. Jie sugrupuoti pagal tai, kam teikiamos dovanos: a) simbolių įteikimas, t. y. statusų suteikimas, jaunasis nuotakai įteikia vainikėlį, nuotaka jam prisega puokštelę, piršliui užriša juostą, pamergės pabroliams įsega gėlytes ir pan. (plačiau apie tai – kitame skyriuje); b) apdovanojimai už paramą, pagalbą, t. y. apdovanoja tėvus, muzikantus, vairuotojus (seniau kraitvežius), šeimininkes ir kitus; c) jaunuosius apdovanoja linkėdami, sveikindami svečiai, susirinkusieji (manytime, vietoj seniau žinoto nuotakos ir jaunikio apdovanojimo vainikuojant, pavedant jaunikiui, vyrui) (Šidiškienė 2003: 43).

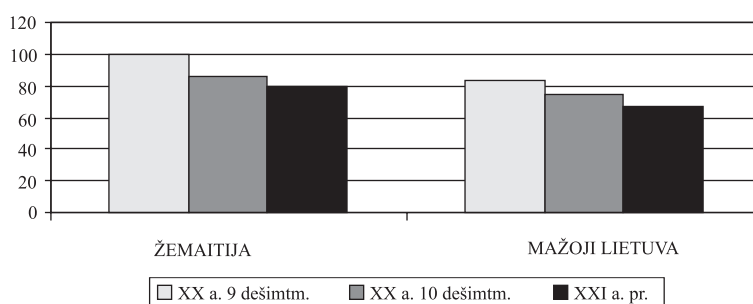
Lietuvoje retai jaunesni vienas kitam vedybų proga dovanoja kokią nors dovaną (Šidiškienė 2007: 135; 2009: 123), o Žemaitijoje, Mažojoje Lietuvoje tokių atvejų iš viso nefiksuota. Svečiai jaunuosius apdovano davė prieš santuoką (išleidžiant jaunuosius iš namų) arba po jos. XX a. antroje pusėje Žemaitijoje svečiai dažniau dovanas teikdavo tik atvykę į vestuves (Lazauskas 2001: 95): paduodavo tėvams arba pasitinkantiems jaunesiems, jei svečiai atvykdavo po sutuoktinių. Tai patvirtina ir mano tyrimai. Mažojoje Lietuvoje neišryškėjo akivaizdus pastarųjų atvejų vyravimas: tiek pat apklaustųjų sakėsi, kad dovanas svečiai jiems įteikė tik atvykę į vestuves, ir tiek pat – tam skirtu metu, t. y. po sutuoktinių grįžus namo ir susėdus prie stalo, ar pan. Tam skirtu metu dovanas teikė viešai: grįžus iš jungtinių tą pačią dieną po pirmo stalo užsėdimo arba vestuvių pabaigoje. Taip darė 20% iš visų mano apklaustųjų pateikėjų Žemaitijoje, o Mažojoje Lietuvoje, kaip minėta, pusė apklaustųjų. Kaip ir kitur Lietuvoje, šis simbolinis veiksmas nepriklausė nuo vestuvių dydžio (Šidiškienė 2007, 2009). A. Vyšniauskaitė taip pat teigė, kad Žemaitijoje XX a. 7–8 dešimtmečiais svečiai do-

vanas dažniausiai atiduodavo iš karto atvykę į vestuves (Vyšniauskaitė 1985: 173). Baigiantis vestuvėms ne tik apdovanojami jaunesni, bet ir jie patys apdovanoja artimuosius, piršlius, svotus, šeimininkes ir kitus, ką yra numatę, atsidėkoja jiems įvairiais suvenyrais.

Pagrindiniu XIX a. – XX a. pirmos pusės vestuvių apeigų simboliniu veiksmu Lietuvoje laikytinas dovanojimas, kai nuotaka apdovano davė jaunojo tėvus, artimuosius. Mažojoje Lietuvoje per vestuves nuotaka išdalindavo daug dovanų, anytai ir šešurui – taip pat. Šis paprotys XX a. pirmoje pusėje vietomis buvo beišnyksta (įgyvendinant bažnyčios nuostatas), tai liudijo pateikėjai iš Naktiškių apylinkių (IIES, b. 102/ 58, l. 81; 67, l. 90), Lumpėnų (IIES, b. 102/ 116, l. 161). Tačiau XX a. 4 dešimtmetyje vestuvėse Lauksargių apyl. (IIES, b. 1143/ 6, l. 19), Luomių apyl. (IIES, b. 1143/ 7, l. 21), Tauragės apyl. (IIES, b. 1143/ 8, l. 25; 10, l. 31) (visos Tauragės r.) buvo įprasta duoti dovanų jaunojo tėvams. Tai mini atskiri pateikėjai ir vėliau, po Antrojo pasaulinio karo (IIES, b. 1143/ 3, l. 9 – Lauksargių apyl.; 4, l. 14 – Pagėgių apyl.). Tačiau paprotys dalinti dovanas jaunojo tėvams po Antrojo pasaulinio karo jau buvo begrižtas į Mažosios Lietuvos vietas, esančias kiek arčiau kitų Lietuvos regionų: tuose pačiuose Naktiškiuose (IIES, b. 102/ 69, l. 92; 97, l. 134), Sartininuose (IIES, b. 102/ 70, l. 97; 77, l. 109). Nuo XX a. 8 dešimtmečio Žemaitijoje, Mažojoje Lietuvoje, kaip ir kitose Lietuvos dalyse (Šidiškienė 2007: 135; 2009: 123), labai išpopuliarėjo paprotys dalinti dovanas abiejų sutuoktinių tėvams, o artimesiems – rečiau. Daugeliu atvejų stengtasi abiejų jaunųjų tėvams dovanoti vienas ar panašias dovanas. Kartais (Ylakių apyl.) jaunikis nuotakos tėvams atveždavo dovanų prieš vestuves ar pirmą vestuvių dieną⁴¹. Populiariausia XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje dovanoti suvenyrus ar praktiškus dirbinius (meno kūrinius, lovatieses, staltieses, laikrodžius, žvakides ar pan.). Tik 12% mano apklaustųjų Žemaitijoje dovanojo drabužiams audinių, ar aprangos dalių, o Mažojoje Lietuvoje užfiksuota, kad buvo teikta tiek pat suvenyrinių ir aprangos dovanų (po 38%). Apie tai, kad per vestuves

⁴¹ IIES, b. 1244/ 8, l. 26; 11, l. 40; 14, l. 54 – Ylakai.

7 pav. Dovanų dovanojimo tėvams Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje santykis (%) XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje vestuvėse (2008–2009 m. etnografinių lauko tyrimų duomenimis)

dovanojamos dovanos tėvams, jaunieji nežinojo, arba žinojo, tačiau buvo nusprendę jų nedovanoti tik 9% Žemaitijoje⁴² ir 14% Mažojoje Lietuvoje⁴³ apklaustųjų.

Šiuose regionuose apdovanojami abiejų jaunųjų tėvai (7 pav.), kitaip nei kitoje Lietuvos dalyje, kur dar pasitaikydavo tradicinių atvejų, kai dovanos buvo dovanojamos tik jaunojo tėvams (Šidiškienė 2007; 2009).

Paprotys apdovanoti jaunųjų tėvus Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje išliko, nors matyti šio simbolinio veiksmo nežymi mažėjimo tendencija.

Vestuvių pabaiga XIX–XX a. buvo piršlio teismas. Be piršlio teismo, dar buvo minimas nuotakos vogimas (atvogimas). XX a. antroje pusėje šis simbolinis veiksmas kitur Lietuvoje išsiplėtė ir buvo vagiama ne tik nuotaka, bet ir pamergės, svočia, siekiant išpirkos iš jų antrųjų pusių. Tačiau Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje tai nebuvo populiaru iki XX a. pabaigos. Plačiau apie tai bus rašoma kitame skyriuje.

Lyginant su kitais Lietuvos regionais, galima pastebėti, kad paprotys iš anksto atsiklausti tėvų dėl vedybų išlieka tik Žemaitijoje. Santuokos formos pasirinkimas rodo pilietinio tapatumo išraiškos sklaidą, nors diskursuose toliau vyrauja konfesinis tapatumas. Tradicija išliko stalo rakinimo simboliniai veiksmai, ja tampa fotografavimasis, pasibuvimas gamtoje ir važiavimas per tiltus. Žemaitijoje nauja praktika – slėpti nuotaką – neįsivirtino, nors kai kur tai buvo daroma, o pritapo

kitas simbolinis veiksmas – židinio jauniesiems uždegimas. Kitų kontaktinių simbolių veiksmų dinamika tokia pati kaip Aukštaitijoje, Dzūkijoje, Suvalkijoje.

Vestuvių apeigos: statusiniai simboliniai veiksmai

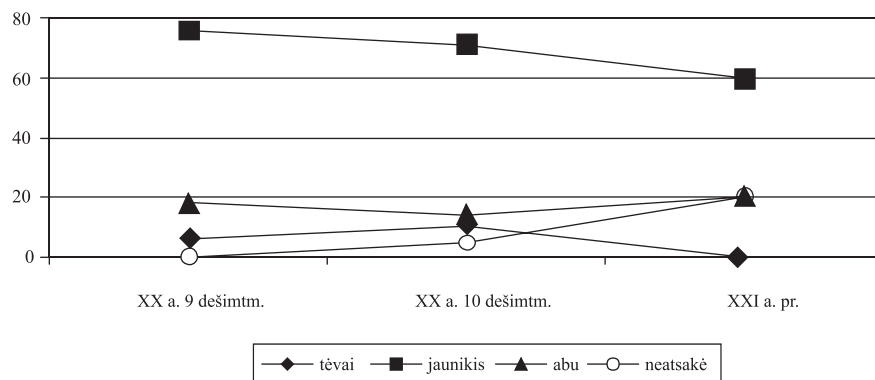
Statusiniai veiksmai simbolizuoja pasikeitusius jaunųjų statusus: iš jaunuolių pereinama į vedusiųjų grupę, suteikiamos naujos pareigos. Prie pastarųjų priskirtini simboliniai veiksmai, susiję ne tik su jaunaisiais: tai piršlio, svočios statusų „naikinimas“, pamergės (kartais ir pabrolio) pakėlimas į galinčių tekėti/vesti statusą (Šidiškienė 2007: 141).

Jaunieji. XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje pagrindiniais santuokos simboliais tapo balta nuotakos suknelė ir vestuviniai žiedai, išliko nuotakos rūtų vainikėlis. Kaip ir ankstesniuose Aukštaitijos, Dzūkijos ir Suvalkijos tyrimuose, buvo atkreiptas dėmesys į vestuvinių žiedų ir suknelės įsigijimo aplinkybes. Žiedus Žemaitijoje, Mažojoje Lietuvoje (8 pav.), kaip ir kitur Lietuvoje, jauniesiems dažniausiai pirkdavo jaunikis, o juos išsirinkdavo abu kartu. Žemaitijoje fiksuojama nemažai atvejų, kai juos pirkosi abu jaunieji iš savo bendrų pinigų ir gana reta – tėvai. Mažojoje Lietuvoje akivaizdūs pokyčiai 10 dešimtmetyje, kai pradėta daugiau pirkti žiedus už pačių jaunųjų sutaupytus pinigus, o vėliau matyti „grįžimas“ į panašią situaciją, kokia buvo 9 dešimtmetyje.

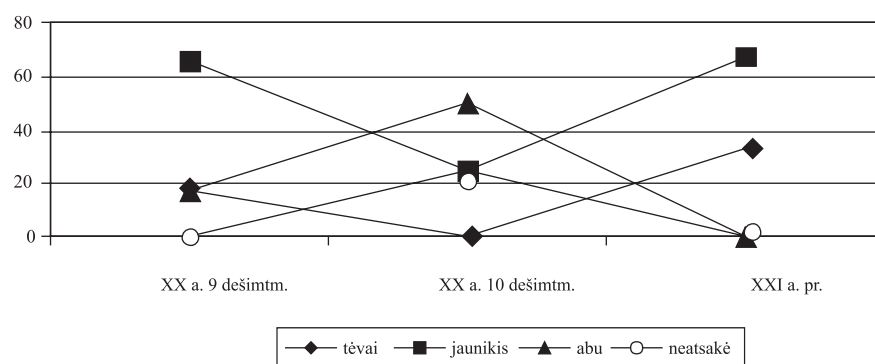
⁴² IIES, b. 2345/ 20 – Kivyčiai, 25 – Vydmantai, 36 – Lioliai, 39 – Pikeliai.

⁴³ IIES, b. 2345/ 45 ir 56 – Nida, 53 – Dovilai.

ŽEMAITIJA

MAŽOJI LIETUVA

8 pav. Vestuvinių žiedų išigijimas (%) Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje (2008–2009 m. etnografinių lauko tyrimų duomenimis)

Balta nuotakos suknelė Lietuvoje plačiai paplito XX a. antroje pusėje (Šidiškienė 2002: 205), kartu prie plaukų segė nuotakos šydą arba baltas gėlytes (toks kostiumas toliau darbe bus vadinamas tiesiog balta suknele). Tradicija dėvėti baltą suknelę kaip savaime suprantamas puošimosi būdas šia proga, kaip pagrindinis nuotakos simbolis vyrauja Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje. Moterys išsakė pačius įvairiausių epitetus, apibūdino pojūčius ir paaiškino, kodėl ši balta suknelė yra nuotakos simbolis, ir tik nedidelė dalis apklaustųjų laikė ją būtinybe. Dažniausiai pateikėjos sakė,

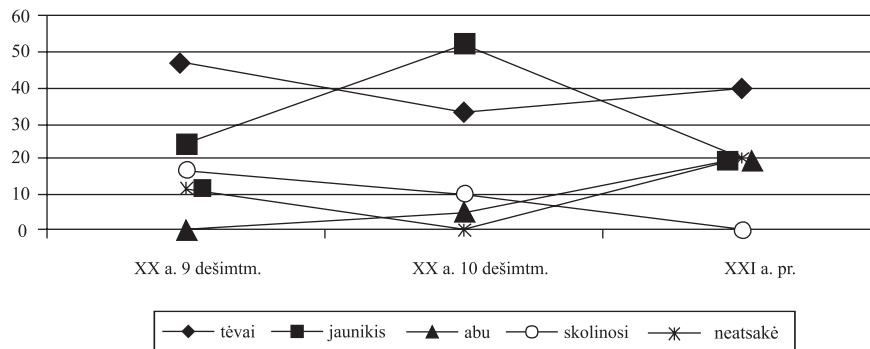
kad joms net nekilo mintis kitaip rengtis, nes šitaip įprasta puoštis nuotakai⁴⁴, joms taip norėjosi, nes gražu (IIES, b. 2345/ 19 ir 31 – Šatės, 36 – Lioliai) ir šviesu (IIES, b. 2345/ 30 – Kunigiškiai), švaru (IIES, b. 2345/ 51 – Katyčiai), šventiška (IIES, b. 2345/ 6 – Kunigiškiai). Sakė, kad tai – „pradžia kažko“ (IIES, b. 2345/ 22 – Vadžgirys), pirmą kartą (ar vieną kartą) teka – būtinai su balta suknele⁴⁵. Kitoms ši suknelė – jaunosios simbolis (IIES, b. 2345/ 12 – Girkalnis), „jaunoji visada baltai“ (IIES, b. 2345/ 4 – Upyna, 5 – Viduklė), kaip gulbė⁴⁶. Dalis pateikėjų siejo baltą

⁴⁴ IIES, b. 2345/ 7 – Ylakai, 12 – Girkalnis, 14 – Grūšlaukė.

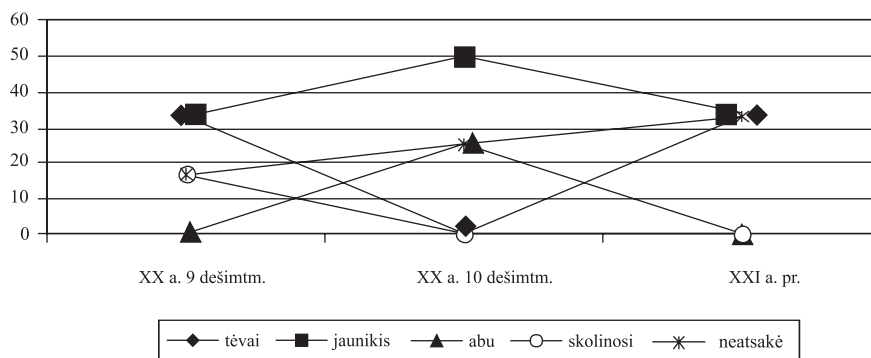
⁴⁵ IIES, b. 2345/ 7 – Ylakai, 11 – Bazilionai, 16 – Papilė, 24 – Lenkimai, 29 – Šaukėnai, 33 – Pagramantis, 39 – Pikeliai, 48 – Pagėgiai.

⁴⁶ IIES, b. 2345/ 23 – Varniai, 27 – Rietavas, 47 – Vilkyškiai.

ŽEMAITIJA

MAŽOJI LIETUVA

9 pav. Vestuvinės suknelės įsigijimas (%) Žemaitijoje ir Mažajoje Lietuvoje XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje (2008–2009 m. etnografinių lauko tyrimų duomenimis)

suknelę su nekaltybe⁴⁷: „Su skaistybe atsisveikini kaip angelas, o paskui kasdienybė, juodas gyvenimas“ (IIES, b. 2345/ 3 – Žarėnai). Kartais skaistumas interpretuojamas kaip švarumas: „Jokiu būdu balta negalima, jei antrą kartą teki – balta švarumo, šviežumo spalva“ (IIES, b. 2345/ 32 – Eigirdžiai). Joms atrodė, kad balta spalva suteikia teigiamos potencijos: „Geriau – gyvenimas geresnis“ (IIES, b. 2345/ 36 – Lioliai). Tos pateikėjos, kurios suvokė šią aprangą kaip būtinybę, neieškojo jokių epitetų ar simbolinių prasmų. Jos sakė, kad taip reikėjo rengtis (IIES, b. 345/ 9 – Luokė), nebuvo kito

pasirinkimo – visi taip puošėsi⁴⁸. Vadinasi, tiriamuoju laikotarpiu galime stebėti, kaip susiklostė baltos suknelės (ir nuotakos šydo) kaip nuotakos simbolio tradicija Lietuvoje.

Žemaitijoje ir Mažajoje Lietuvoje užfiksuota, kad kitaip (ne balta suknele) puošėsi tik 4 nuotakos. Jų suknelės buvo rausvos, melsvos ar kitos spalvos, arba buvo apsivilkusios kostiumėliu⁴⁹. Iš jų tik vienos vestuvės buvo didelės, o kitų – mažos. Jaunikio apranga, kaip ir kitur Lietuvoje, XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje atitiko to meto madas.

⁴⁷ IIES, b. 2345/ 8 – Viekšniai, 13 – Laukuva, 32 – Eigirdžiai, 54 – Šilutė.

⁴⁸ IIES, b. 2345/ 21 – Kantaučiai, 34 – Kuliai, 38 – Nemakščiai.

⁴⁹ IIES, b. 2345/ 10 – Kužiai, 41 – Veliuona, 53 – Dovilai, 56 – Nida.

Nuotakos suknelės įsigijimas lietuvių papročiuose mažiau reglamentuotas nei vestuvinių žiedų. Žemaitijoje dažniau nuotakai suknelę pirkto jaunikis (IIES, b. 1244/ 11, l. 40; 12, l. 45 – Ylakiai). XX a. 10 dešimtmetyje Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje daug dažniau suknelę pirkto vyras, ir atitinkamai rečiau perka nuotaka ar jos tėvai. Pažymėtina, kad pastarųjų atvejų tik 10 dešimtmetyje šiek tiek sumažėjo Žemaitijoje, o Mažojoje Lietuvoje per visą tiriamąjį laikotarpį nuotakai suknelę dažniausiai pirkto vyras. Mažojoje Lietuvoje ir greta jos, Žemaitijos pakraščiuose, dar XX a. 4 dešimtmetyje turtingesnis jaunikis nupirkdavo nuotakai ne tik žiedą, bet ir suknelę, nuotakos šydą, kartais ir batelius ar laikrodį, kita⁵⁰. Ši praktika kituose Lietuvos regionuose stebėta tik kitų etninių grupių vilniečių vestuvėse (Šidiškienė 2008: 33), o Suvalkijoje (Šidiškienė 2009: 126) lietuvių vestuvėse tokių atvejų dažniau pasitaikė 9 ir 10 dešimtmečiais, Dzūkijoje tik paskutiniame XX a. dešimtmetyje (Šidiškienė 2002: 206). Vadinas, ši mada plito Mažojoje Lietuvoje per vokiečių, o kitur Lietuvoje – per slavų kultūras.

Žemaitijoje, kaip ir kitur Lietuvoje, XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje rūtų vainikėlių nupindavo pamergės (ar motina) nuotakos namuose, kitą – jaunojo namuose. Ši rūtų vainikėlių jaunikis atveždavo nuotakai. Jis buvo įteikiamas atitinkama forma, kuri smulkiai aprašyta gausioje etnografinėje literatūroje. Nuotaka (ar pamergė) už tai jam prisegdavo kaspinėlių su rūta, rūtų ar gėlyčių puokštelę prie švarko atlapo. Šis paprotys, kai jaunikis atveža rūtų vainikėlių ir įteikia nuotakai, XX a. antroje pusėje retai kur Lietuvoje žinomas. Jis tiriamuoju laikotarpiu užfiksuotas Dzūkijoje (Šidiškienė 2009: 127). XX a. antroje pusėje visoje Lietuvoje, kaip ir tiriamuose regionuose, paplito naujas paprotys nuotakai atvežti puokštę gėlių (**11 žemėlapis**). Dažnai su tomis gėlėmis nuotaka vykdavo tuoktis, rečiau turėjo tai progai kitą puokštę. Tai mini ir kiti tyrinėtojai (Čepienė. 1993: 324, Statkevičius 1992: 117, Vyšniauskaitė 1985:

160). Vietoje vainikėlio įteikimo kai kur išliko viešas jo prisegimo nuotakai veiksmas. Rūtų vainikėlio prisegimą (Pagramantis) paminėjo A. Vyšniauskaitė (1985: 160) ir, kaip jau minėta, Šaukėnuose per laiminimą jį prisegdavo motina (Čepienė, Krivickas. 1999: 85). Daugiau neaptikau jaunojo rūtų vainikėlio atvežimo ir įteikimo veiksmų XX a. antros pusės vestuvėse Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje paminėjimų, to neminėjo ir mano apklausti pateikėjai, nors jį segėjo.

Gaubtuvės. XIX–XX a. pradžioje gaubtuvės buvo jaunamartės įvedimo į moterystę kulminacija. Kaip minėta ankstesniuose atlaso tyrimuose, XX a. lietuvių, kaip ir kitų tautų vestuvėse, šis simbolinis veiksmas dar buvo atliekamas: buvo nuimamas nuotakos galvos papuošimas (vainikas arba šydas kartu su rūtų vainikėliu), kuris laikinai uždedamas vyriausiajai pamergei, o nuotakai užrišama skarelė (taip pat laikinai). Galvos papuošimą, nuotakos šydą ir rūtų vainikėlių dažniausiai nuimdavo svočia. Be to, XX a. 4 dešimtmetyje „numartavus“ nuotaką, t. y. nuėmus nuotakos šydą ir vainikėlių (jį nuima pas nuotaką vyriausia pamergė ir vėliau pas jaunikių – anyta), kartais jis nebuvo dedamas pamergei Mažojoje Lietuvoje ir jos paribiuose⁵¹ (**12 žemėlapis**). Mažojoje Lietuvoje XX a. pradžioje buvo įprasta nuimti jaunikiui puokštelę, o nuotakai vainiką ir, užrišus jiems akis, jaunieji mesdavo savo puokštelę ir vainiką į pulką (kartais akių nerišdavo)⁵².

Gaubtuvių pabaigoje XX a. antroje pusėje nuotakai įteikdavo šeiminkės įrankius ir rišdavo prijuostę, o jaunajam – pypkę arba taip pat darbo įrankį. Paprotys uždėti jaunajam kepurę, užmaiti klumpes ir įteikti darbo įrankius Žemaitijoje žinomas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje (Mickevičius 1933: 117, 118). Kitur Lietuvoje tokie simboliniai veiksmai jaunikiui buvo dažniau atliekami nuo XX a. 9 dešimtmečio (Šidiškienė 2007: 139; 2009: 127), o Žemaitijoje jie išsiplėtė: nusegdavo nuo jaunikio švarko atlapo gėlytę ir prisegdavo vyriausiajam pabroliui, arba jaunikis mesdavo į pulką savo kaklo

⁵⁰ IIES, b. 1143/ 6, l. 18; 8, l. 24; 9, l. 26; 10, l. 30 – Tauragės apyl.; 3, l. 8 – Lauksargių apyl.; 4, l. 12 – Pagėgių apyl.

⁵¹ IIES, b. 1143/ 7, l. 21; 8, l. 24; 9, l. 27 – Tauragės apyl.; 3, l. 9; 6, l. 19 – Lankupių apyl.

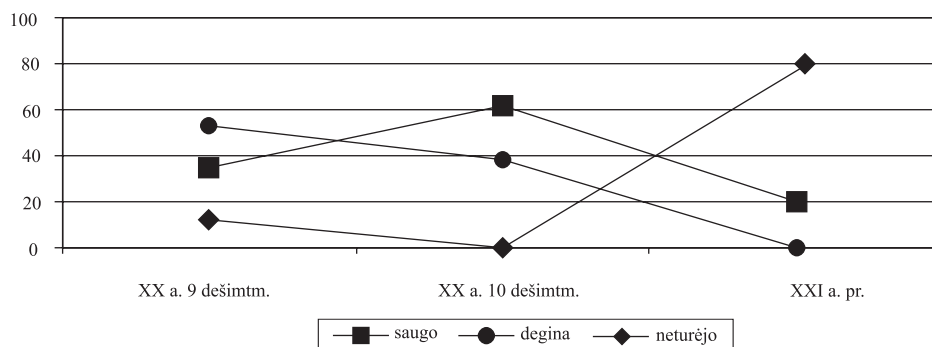
⁵² IIES, b. 102 12, l. 17 – Lankupiai; 22, l. 35 – Barzdų k.; 42, l. 60 – Saugos; 49, l. 70 – Naktiškių apyl.; 67, l. 90 – Naktiškių apyl.; 70, l. 96 – Sartininkai; 77, l. 108 – Sartininkų apyl.; 85, l. 119 – Naktiškių apyl.; 97, l. 135 – Naktiškių apyl.; 108, l. 148 – Lumpėnų apyl.; 116, l. 161 – Lumpėnų apyl.; 140, l. 196 – Vilkyškių apyl.

papuošimą (kartu uždedama skrybėlė, įteikiama pypkė) (IIES, b. 1244/11, l. 39; 12, l. 45 – Ylakiai). Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje jaunujų gaubtuvės populiarios tiriamuoju laikotarpiu, tačiau XXI a. pradžioje, nuotakai rečiau kada segint rūtų vainikėlių, nebuvo atliekamos gaubtuvės arba buvo tik užrišama skarelė. Vyriui kepurė buvo dedama, nors ne visi pateikėjai tai patvirtino, beto, kartais buvo arba nusegama puokštelė, arba dedama kepurė (pastarasis veiksmas būtų tradicijos tęsimas). 12 žemėlapyje matyti, kad puokštelės nusegimas jauniui labiau paplitęs šiaurinėje (sąlygiškai) Žemaitijos dalyje, o ne Mažojoje Lietuvoje, nes šis simbolinis veiksmas šiame regione buvo žinomas dar XX a. pradžioje.

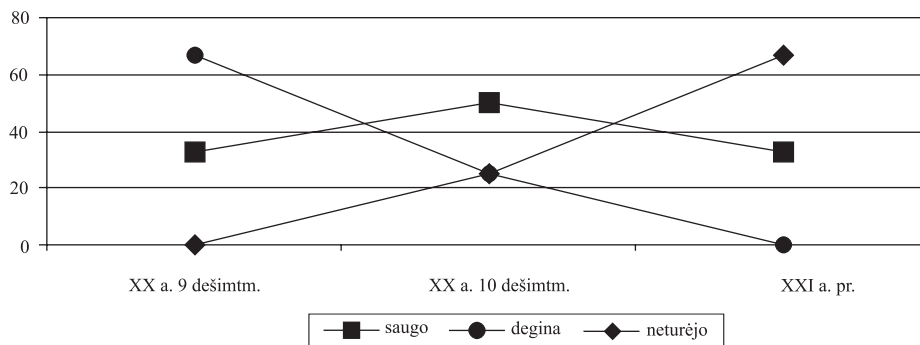
Kartu su nuotakos šydu nuimtas rūtų vainikėlis per vestuves dažniausiai buvo saugomas dėžutėje ar sude-

ginamas (**13 žemėlapis**). Vainikėlio deginimas pradėjo plisti XX a. pradžioje Žemaitijoje (Šidiškienė 2003: 49). Aukštaitijoje, Dzūkijoje, Suvalkijoje daugiausia vainikėlio deginimo atvejų užfiksuota 8 dešimtmetyje. Nuo 9 dešimtmečio vėl daugėja atvejų, kai vainikėlis saugomas suvenyrinėje dėžutėje – skrynutėje. Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje dar 9 dešimtmetyje vyravo vainikėlio deginimas. Kartais deginama nuotakos mergautinė pavardė (IIES, b. 1244/12, l. 45 – Ylakiai), o 9 dešimtmetyje praktikuota deginti rūtų šakelę iš vainikėlio, o patį vainikėlių saugoti (IIES, b. 1244/11, l. 37 – Ylakiai). Paskutiniajame XX a. dešimtmetyje grįžo vainikėlio saugojimo paprotys, tačiau XXI a. pradžioje, kaip minėjome, vis dažniau nuotakos nebesegi rūtų vainikėlių (10 pav.).

ŽEMAITIJA

MAŽOJI LIETUVA

10 pav. Vainikėlio likimas vestuvėse (%) Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje (2008–2009 m. etnografinių lauko tyrimų duomenimis)

Palyginę visos Lietuvos regionų papročio saugoti vainikėlių dinamiką, matome laiko sutapimus, kurie patvirtina ankstesnių tyrimų prielaidą, kad kultūrinio tapatumo kaita atitinka laikotarpio madas, kurios visuose regionuose buvo panašios. Antai Žemaitijoje vainikėlio deginimą galima būtų laikyti naujos praktikos, plitusios nuo XX a. pradžios, tapimu tradicija, tačiau tai, kad XX a. 10 dešimtmetyje dažnėjo simbolinis jo saugojimas, kaip ir kitur Lietuvoje, rodo, jog vainikėlio deginimas neišliko kaip tradicija.

Pamergės ir pabroliai. Pamergių suknelės atitiko to meto madas. Kaip paminėjo V. Lazauskas savo straipsnyje, XX a. pabaigoje pamergės dėvi skirtingų spalvų sukneles, o pabroliai – kostiumus. Populiariu buvo prie juodų kostiumo kelnų dėvėti raudonus, bordo spalvos švarkus (Lazauskas 2001: 100). Dar XX a. 8 dešimtmetyje buvo populiariu susitarti pamergėms dėl suknelių vienodo ilgio, o sukneles siūtis vienspalves (IIES, b. 1244/11, l. 33 – Ylakiai). Tokios mados buvo ir kitose Lietuvos vietose.

Teritorinio skirtumo nepastebima ir tarp pamergių išskirtinių ženklų – plaukus ar suknelę puošti dirbtine ar natūralia gėlyte. Tokia pati gėlytė kaip pamergės prisegama pabroliui. Apie dabartines šilališkių vestuves V. Statkevičius rašė: „Anksčiau buvo segami neilgi balti kaspinėliai, vėliau rozetės iš medžiagos, dabar – dirbtinės gėlytės“ (Statkevičius 1992: 117). Tokių madų buvo laikomasi visoje Lietuvoje.

Simbolinis nuotakos šydo dėjimas Žemaitijoje, kaip ir Suvalkijoje, Aukštaitijoje, vyriausiai pamergei, o Dzūkijoje dažnai visoms pamergėms, siejamas su pamergės(-ių) pakėlimu į merginas, kurioms laikas tekėti. Kaip jau minėta aukščiau, Mažojoje Lietuvoje dar po Antrojo pasaulinio karo anyta, nuėmusi nuotakos šydą, susukdavo jį ir mesdavo į pamergių pulką – kuri pagaudavo, ta, užsidėjusi jį ant galvos, šokdavo su savo pabroliu (IIES, b. 1143/ 4, l. 14 – Pagėgių apyl.). Mano

tyrime viena pateikėja pasakojo, jog 2009 m. vykusiose giminaičių vestuvėse buvo metama nuotakos puokštė, keliaraištis bei vyro gėlytė (IIES, b. 2345/ 43 – Gruzdziai). Šie simboliniai veiksmai vertintini kaip nauja praktika šiose vietovėse. Jie ir didesnėje Lietuvos dalyje turi tą pačią prasmę kaip ir nuotakos šydo dėjimas vyresniajai pamergei.

Piršliai, svotai. Visoms vestuvių apeigoms namie dažniausiai vadovaudavo piršlių arba svotų, pora, o iš jų neretai aktyvesnė (vadovaujanti) buvo moteris (piršlienė ar svočia). Dažnai jų pora vedė vestuves kartu su muzikantais (**14 žemėlapis**). Piršliais, ar svotais⁵³, stengtasi kviešti giminaičius: tetas, dėdes, krikštamotę (-tėvį) su jų sutuoktiniais (bet nebūtinai) arba mišriai. Tiriamuoju laikotarpiu vyravo jaunesni (maždaug iki 40 metų) giminaičiai, kviešti piršliais ar svotais ir, žinoma, liudininkais. Žemaitijoje neretai piršliai buvo samdomi⁵⁴. Tai paminėjo ir A. Vyšniauskaitė: „Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje Žemaitijoje piršlys neretai buvo jaunųjų ar jų tėvų samdomas“ (1985: 157). Palyginus, kaip kito piršlių amžius atskirais dešimtmečiais, pastebėta, kad tiek Žemaitijoje, tiek Mažojoje Lietuvoje gausėjo jaunų piršlių ir liudininkų, o XX a. 10 dešimtmetyje tik Žemaitijoje buvo kiek daugiau vyresnio amžiaus piršlių porų. Tai rodo laikiną „tradicijos“ grįžimą.

Piršlys (svotas), kaip ir kitose Lietuvos vietose, paprastai puošdavosi specialiais ženklais: „piršlio juosta“ ir įsegta švarko atlake gėle (rože) raudonos, kartais baltos ar piršlienės suknelės spalvos (**15 žemėlapis**). Kartais piršlys pasipuošdavo tik juosta⁵⁵, užfiksuota ir naujoviškų simbolių – prie švarko atlapo segama juostelė (IIES, b. 2345/ 39 – Pikeliai). Be jokių ženklų dažnai būdavo liudininkai. Tačiau Žemaitijoje 9 ir 10 dešimtmečio pradžioje dar fiksuojamas išskirtinis tradicinis piršlio aprangos atributas – skrybėlė su povo plunksnomis ar gėlyte (puokšte). Tai užfiksuota Žemaitijos šiaurės vakarinėje

⁵³ Nors Žemaitijoje XIX a. buvo žinoma svočia (ją mini Liudvikas Adomas Jucevičius (1959: 261), o Simonas Daukantas mini iš jaunojo pusės moterį, vadintą *viešnia*, kuri kartu su *marčelga* buvo „paskirta už gospadinę“, turėjusią vesti, vaišinti jaunosios svečius (Daukantas 1955: 189), o J. Mickevičius rašo apie jaunosios svočią (Mickevičius 1933: 70). Tačiau XX a. antroje pusėje Žemaitijoje pateikėjai kartais sakydavo, kad pas juos svočios (svotų) nebuvo – tik piršliai. Atitinkamos apeigos, kurios būdavo atliekamos su svočia, atliktos su piršliene, todėl ženklą svočios institucijai žymėti palikau kaip tam tikrą bendrinį, neišskyrčiau piršlienės institucijos.

⁵⁴ IIES, b. 2345/ 31 – Šatės, 15 – Plateliai, 18 – Kruopiai.

⁵⁵ IIES, b. 2345/ 5 – Viduklė; 18 – Kruopiai, 22 – Vadžgirys, 26 – Kaltinėnai, 52 – Rukai.

dalyje⁵⁶. Kaip žinia, I. Čepienės sukonstruotame civilinių apeigų ceremoniale buvo akcentuotas šis atributas: „Žemaitijoje piršlys ant galvos užsideda puošnią skrybėlę, perrištą raudonu kaspiniu su užkišta plunksna“ (1979: 25). Tai, matyt, padėjo šiam simboliui išlikti išskirtiniu žemaičių piršlio atributu ir XX a. 9 dešimtmetyje. Kaip pabrėžė A. Vyšniauskaitė: „Žemaičių vestuvių piršlys ligi šiolei išsiskiria savo puošnia skrybėle: ji padabinta gėlėmis ir povo ar gaidžio spalvingomis plunksnomis“ (1985: 158). Žinoma, tokių atvejų XX a. pirmoje pusėje buvo daugiau, pavyzdžiui, XX a. 4–5 dešimtmečiais Luomių apyl. (IIES, b. 1143/ 7, l. 21), Tauragės apyl. (IIES, b. 1143/ 8, l. 25) vestuvių aprašuose galima rasti nuorodų, kad piršlys turėjo skrybėlę su kalakuto plunksnomis ar popieriniais papuošimais.

Kaip ir kitur Lietuvoje, svočios (piršlienės) puošėsi tuo metu madinga progine apranga ir išskirtiniu ženklu – gėlyte (rože). Vadinas, jaunųjų palydos simboliai buvo ir yra veikiami madų, ir tik piršlio puošnią skrybėlę Žemaitijoje galima būtų laikyti tradiciniu, išskirtiniu atributu.

Vestuvių pabaigoje XX a. antroje pusėje piršlys, kaip ir XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje, dažniausiai buvo teisiamas. Piršlio teismas, *korimas* detalai aprašytas, pavyzdžiui, J. Mickevičiaus (1933: 119–123), A. Vyšniauskaitės studijose (1985: 174–176). Jis labai panašus į kituose regionuose vykdyto teismo scenarijų, pagal kurį jį išvaduoavo, išpirkdavo nuotaka, dovanojama jam rankšluostį. Nuo XX a. 9 dešimtmečio tokiai išpirkai/apdovanojimui naudojamas naujas elementas – jaunoji dovanoja piršliui juosta, tačiau Žemaitijoje jis užfiksuotas tik keliose vietose (IIES, b. 2345/ 16 – Plateliai; 35 – Palanga), o Mažojoje Lietuvoje nebuvo fiksuotas (**16 žemėlapis**). Keli pateikėjai teigė, kad piršlio jų krašte XX a. 4 dešimtmetyje *nekardavo* (IIES, b. 1143/ 4, l. 14 – Pagėgių apyl.; 6, l. 19 – Taura-

gės apyl.). Nuo 9 dešimtmečio vis daugiau atvejų, kai piršlio nebeteisia per vestuves: tokių atvejų pagausėjo nuo 12% iki 60% (XXI a. pradžia) Žemaitijoje ir atitinkamai nuo 17% iki 67% (XXI a. pradžia) Mažojoje Lietuvoje. Atsisakymą teisti piršlį galime laikyti laiko nulemtu pasikeitimu ir „grįžusia tradicija“, nes XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje Dzūkijoje ir Mažojoje Lietuvoje⁵⁷ simboliniai piršlio teismo veiksmai nebuvo atliekami (Šidiškienė 2003: 53).

XX a. antroje pusėje Lietuvoje paplitusi nauja praktika „teisti“, „bausti“ ir svočių – simbolinis veiksmas vogti, sodinti į ratukus (vonele, geldą) ir išvežti svočių – neaplenkė Mažosios Lietuvos ir iš dalies Žemaitijos (t. y. pietrytinio Žemaitijos pakraščio)⁵⁸. Svočios išvežimas XX a. antros pusės vestuvėse minimas Šilalės r. (Vyšniauskaitė 1985: 175). Tiriamuoju laikotarpiu svočia buvo teisiamas tik teritorijoje, besiribojančioje su kitais pietiniais Lietuvos regionais (pietvakarine Aukštaitija, Suvalkija).

Kaip ir kitur Lietuvoje, Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje populiariausias buvo simbolinis veiksmas antrą vestuvių dieną vogti nuotaką. Nuotaką vogė prieš išvykstant pas jaunikį Mažojoje Lietuvoje (IIES, b. 1143/ 3, l. 24 – Lauksargių apyl.), o gretimose apylinkėse – dar 4 dešimtmetyje taip pat Tauragės apyl. (IIES, b. 1143/ 8, l. 24). Tačiau Ylakių apylinkėse ši praktika nebuvo populiari (IIES, b. 1244/ 11, l. 38). XX a. antroje pusėje kartu plito paprotys vogti tik pamerges⁵⁹ arba kartu ir svočių, rečiau – visas (**17 žemėlapis**). Mažose vestuvėse iš viso jos nebuvo vagiamos (nė viena) (IIES, b. 2345/ 10 – Kužiai; 53 – Dovelai), arba ir didesnėse⁶⁰ ar XXI a. vykusiose vestuvėse⁶¹.

Apibendrinant galima pažymėti, kad tam tikrame Žemaitijoje areale išliko piršlio atributas – skrybėlė (arealas: Vydmantai–Žarėnai–Seda–Ylakai–Lenkimai), panašus, bet labiau paplitęs jaunikio pakėlimas į vyro

⁵⁶ IIES, b. 2345/ 1 – Seda, 2 – Kartena, 3 – Žarėnai, 7 – Ylakai, 14 – Grūslaukė, 15 – Plateliai, 17 – Kantaučiai, 19 – Šatės, 24 – Lenkimai, 25 – Vydmantai.

⁵⁷ Piršlio „teismas“ neminimas ir XVII a. šaltiniuose (T. Lepneris, M. Pretorijus).

⁵⁸ IIES, b. 2345/ 12 – Girkalnis, 23 – Varniai; 41 – Veliuona; 44 – Smalininkai; 47 – Vilkyskiai; 48 – Pagėgiai.

⁵⁹ IIES, b. 2345/ 5 – Viduklė, 6 – Kunigiškiai, 22 – Vadžgirys, 51 – Katyčiai.

⁶⁰ IIES, b. 2345/ 7 – Ylakai, 13 – Laukuva, 17 – Kantaučiai, 19 – Šatės, 21 – Kantaučiai, 27 – Rietavas, 30 – Kunigiškiai, 31 – Šatės, 33 – Pagramantis, 36 – Lioliai, 52 – Rukai.

⁶¹ IIES, b. 2345/ 39 – Pikeliai, 40 – Ariogala; 56 – Nida.

statusą (prisideda Luokė, Papilė, Kruopiai, Kuršėnai), kai nusegama jaunikiui gėlytė. Piršlio atributo – skrybėlės kaip tam tikro išskirtinumo, žemaitiškumo išlaikymo simbolio arealo siaurėjimas rodo tapatumo raiškos pokyčius. Tokia dviejų – naujo ir „senojo“ – simbolių veiksmų simbiozė rodo, kaip vienas keičia kitą. Dar pažymėtina, kad visame tiriamame regione piršliai jaunėja, kartu mažėja tokių funkcijų poreikis, bet išlieka simboliniai nuotakos vogimo veiksmai.

Prietarai. Polinkis kiek mistifikuoti baltos suknelės galimą poveikį vedybiniam gyvenimui, jos deklaratyvi reikšmė sudarė prielaidas pažvelgti, kaip sureikšminamas šis svarbus gyvenimo įvykis, tokią dieną laikantis tam tikrų prietarų, galinčių lemti sėkmę. Dauguma pateikėjų, kaip ir kituose Lietuvos regionuose, sakė nežinančios jokių prietarų. Keletas Žemaitijos gyventojų buvo girdėjęs, jog „jokiu būdu negalima iki 12 val. persirengti ir užsidėti juodos. Nelaimė – mirtį priešaukš. Prieš tris metus taip ir buvo: nuotaka su juoda suknele buvo ir jos močiutė mirė“ (IIES, b. 2345/ 16, l. 126), kitos tiesiog žino, kad negalima juodai rengtis – nelaimė „neša“ (IIES, b. 2345/ 47, l. 374). Viena moteris sakė, kad nekreipusi dėmesio į jokių prietarus, bet dabar žiūrėtų „gal pasidomėtų, kokios spalvų reikšmės ar pan.“ (IIES, b. 2345/ 24, l. 190). Girdėjęsios ir toki nurodymą: „Negalima vyrui rodyti vestuvinės suknelės – visur taip šneka“ (IIES, b. 2345/25, l. 198 – Vydmantai), bet nebūtinai laikėsi jo (IIES, b. 2345/ 35, l. 278 – Palanga) ir nesureikšmina tokių dalykų, todėl mano, kad įsitikinimai lemia, suprantama, kai įvyksta koks įvykis, tuomet žmonės susieja, sureikšmina (IIES, b. 2345/ 45, l. 358 – Nida). Viena prisipažino, jog segėsi žiogelį į suknelę, dėjosi pinigėlių į batelį, iš vakaro paliko vandens, kuriuo ryte prausėsi – seksis (IIES, b. 2345/42 – Kuršėnai). Jai atrodė tai esant svarbu sėkmei ir laimei lemti ir tai ji darė paslapčiomis – vyras, klausėsis pasakojimo, buvo nustebeš, nes nieko apie tai nežinojo. Viena

pateikė prisiminė posakį, kad „negalima neporiniais [metais] ženyti – bus daug nesantaikos, ne pora“ (IIES, b. 2345/ 48, l. 381 – Pagėgiai). Užrašytas prietaras apie orus: „Lyja [per vestuves] – pinigų bus“ (IIES, b. 2345/ 54, l. 439 – Šilutė). Tad matyti, jog visoje Lietuvoje populiarus prietaras, kad nedera dėvėti juodos suknelės antrą vestuvių dieną. Tai rodo Aukštaitijos⁶² ir Dzūkijos bei Suvalkijos duomenys (Šidiškienė 2009: 129). Ši informacija lengvai pasiekama per medijas. Tiesiogiai bendraujant paprastai išgirstama apie „pasitvirtinusių“ atvejus, pavyzdžiui, mirė artimas, nes jaunoji per vestuves buvo apsirengusi juoda suknele.

Taigi prietarai, kaip papročių palydovai, nors dažnai vengiama apie juos pasakoti, buvo tradicijoje ir egzistuoja praktikoje.

Išvados

Kaip ir kituose Lietuvos regionuose, dauguma Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos pateikėjų, kėlusių savo vestuves XX a. 9 dešimtmetyje – XXI a. pradžioje, teigiamai vertino ir puoselėjo vestuvių apeigas. Dažniausiai kėlė dideles ar vidutines, todėl galima teigti, kad vestuvės suvokiamos ne kaip uždara šeimos, o platesnė – giminės, bendruomenės – šventė. XX a. 9 dešimtmetyje diskurse išryškėjo konfesiniai tapatumo aspektai, kurie atskleidžia pateikėjo tapatinimąsi su išpažįtamos religijos bendruomene, nes dauguma pateikėjų bažnytinę santuoką laikė prasingesne. Pilietiškumo aspektas, kuris rodo tapatinimąsi su valstybės piliečiais, išryškėjęs Mažajoje Lietuvoje, o Žemaitijoje, nors vertinama bažnytinė santuoka, tačiau tikrovėje dažna pateikėja abi santuokas laikė gražiomis, prasingomis, arba labiau praktikavo CM, nes ji visuomet buvo įtraukta į vestuvių apeigas.

Vestuvių simboliniai veiksmai šiose studijose suiskirstyti į dvi pagrindines grupes: kontaktinius ir statusinius. Lietuvoje kontaktiniuose vestuvių simboliniuose

⁶² Aukštaitijoje iš visų pateikėjų tik 20% paminėjo kokį nors prietarą (IIES, b. 2273/ 4, 13, 16, 20, 24, 28, 31; b. 2211/2; b. 2215/11; b. 2246/6, 7; b. 2247/3, 9, 10; b. 2272/3; b. 2326/1, 2, 5, 11, 12, 17, 21, 26, 31, 34–36, 39). Iš jų beveik pusė minėjo juodos spalvos nederėjimą puošti, nes nelaimė lems, ar netinka nuotakai, taip pat 14% iš jų sakė, kad reikia puošti kukliai, šiek tiek mažiau sakė, kad negalima rinktis raudonos spalvos – bus gaisras ar „jaunųjų gyvenimas sudegs“, ir reikia derinti drabužiuose sena, nauja turi būti, skolinta, mėlyna, negalima pirmą vestuvių dieną nuotakai būti linksmi, dainuoti. Pavieniai atvejai paminėti, kad negalima nuotakai rengtis kostiumėliu, dėvėti žalios spalvos darbužius („senmergės spalva“), negerai pamesti žiedą vestuvių dieną.

veiksmuose ryškėja tendencija užuot konkuravus tarp dviejų pulkų (pusių), meilikauti vieni kitiems. Lietuvoje tiriamuoju laikotarpiu įsivyravo tendencija, kad abu pulkai ir jaunesni atlieka tuos pačius statusinius simbolinius veiksmus (taikomas lyčių dinamika *lygiavos* principas). Statusinių simbolių dinamika labiau susijusi su dešimtmečių madų kaita nei su lokalia teritorija.

Statusiniai simboliniai veiksmai, kaip ir patys simboliai, areališkai nėra saviti. Kaip ir kituose Lietuvos regionuose, tiriamose vietovėse tapo įprasta nuotakai puošti ilga balta suknele ir nuotakos šydu; neatsiejamas nuotakos simbolis – rūtų vainikėlis, jaunikio – balta dirbtinė gėlytė atlape. Tiriamos teritorijos pakraščiuose dažniau randasi naujovių: nebesegimas rūtų vainikėlis, atitinkamai nebeatliekami pagrindiniai gaubtuvų simboliniai veiksmai, tačiau šiose vestuvėse metamos jaunikio gėlytės į pabrolių pulką – tai nauja praktika (**12 žemėlapis**). Balta nuotakos suknelė, nors ir yra jos skaištumo simbolis, praktiškai dėvima ne tiek skaištumui prisipažinti, kiek jį deklaruoti (nes toks paprotys, taip turi būti). Panašiai ir rūtų vainikėlis Lietuvoje dažnai diskurse suvokiamas ne tik kaip nuotakos skaištumo, bet ir kaip prabėgusios jaunystės, lietuviškumo simbolis (Šidiškienė 2010c). Pamergės, pabroliai, svočios (piršlienės), kaip ir kitur Lietuvoje, tradiciškai rengėsi tuo metu madinga progine apranga su skiriamaisiais vestuvininkų ženklais. Piršlio juosta išlieka pagrindiniu piršlio simboliu, gėlytės segamos prie drabužių ir skrybėlės (pastarasis variantas būdingas Žemaitijoje). Vainikėlio deginimas ir saugojimas tolygiai paplitę tiriamame areale.

Statusų „galiojimo pabaiga“, kai piršlys paskelbiamas melagiu (piršlio teismas), ir nauja praktika atitinkamai „užbaigti“ svočios (piršlienės) pareigybę jos išvežimu (skandinimu ar vogimu) mažose vestuvėse yra vis rečiau toleruojami simboliniai veiksmai. Piršlio teismas (*korimas* ar *skandinimas*) retesnis Neringoje bei Žemaitijos pakraščiuose (Pikeliai, Kuršėnai). Kadangi piršlio nebuvo mažose ir kai kuriose vidutinėse vestuvėse (buvo liudininkai), todėl koreliuoja piršlio ženklų segėjimas (**15 žemėlapis**) ir jo „teismo“ simboliniai veiksmai (**16 žemėlapis**), be to, panašūs į šiuos arealai, nors ir tiksliai nesutampantys, yra ir vestuvių, kurioms vadovavo kiti – ne piršliai (**14 žemėlapis**).

Žemaitijoje išliko tradicija vogti nuotaką, kai kur buvo paplitusi ir pamergių vogimo praktika, fiksuojama ir šiame tyrime, tačiau svočia vagiama Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje tik tiriamos teritorijos pakraštyje, besiribojančiame su Suvalkija, kur šis simbolinis veiksmai yra išlikusi tradicija (Šidiškienė 2009).

Sugretinus žemėlapius galima išvelgti nežymias arealų koreliacijas Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje. Tiriamuoju laikotarpiu išsiskiria arealas, kur neatliekami jaunų sutikimo simboliniai veiksmai. Arealai koreliuoja su praktikomis, kurios laikytinos šiose vietose naujomis. Nors tarpusavyje jos koreliuoja labai panašiai, tačiau negalime teigti, kad sutampa – jų išsidėstymas dažniausiai apima tiriamos teritorijos arba Žemaitijos regiono pakraščius. Juose fiksuojami tai vieni, tai kiti nauji simboliniai veiksmai: apie vedybas tėvams pranešama nunešus pareiškimus tuoktis arba visiems aplinkiniams ir taip buvo aišku dėl vedybų (**1 žemėlapis**); jaunų pusėje keliamos vestuvės (**4 žemėlapis**); santuoka registruojama tik CM (**3 žemėlapis**); jaunesni atsisveikina su tėvais paprastai (**7 žemėlapis**); slepiama nuotaka (**6 žemėlapis**); vestuvės veda muzikantai (**14 žemėlapis**); vagiama svočia (**17 žemėlapis**).

Visus simbolinius vestuvių apeigų veiksmus galima sąlygiškai sugrupuoti pagal jų dinamiškumą į tris grupes: pastoviuosius, dinamiškus ir naujuosius. *Pastovieji* simboliniai veiksmai: visoje Lietuvoje tiriamuoju laikotarpiu tėvai laimino jaunuosius, sutikdavo juos prie namų durų su duona, druska ir gėrimu (stikliukai būdavo apipinti rūtomis), dažniausiai buvo stalo arba „jaunųjų kertės“ (kampo) (Mažojoje Lietuvoje, kai kur Žemaitijoje) užsėdimo ir išpirkimo simboliniai veiksmai. Visų šių simbolių veiksmų išskirtų tipų arealai Lietuvoje mažiausiai kito.

Vieni *dinamiškieji* simboliniai veiksmai yra perimti (tradiciniai), bet jų atlikimo formos pakito. Mergvakaris ir bernvakaris vyravo, kai išvakarėse susirinkęs jaunimas padėdavo ruošti vestuvėms – puošė patalpas ir kita, o jaunimo linksminimosi, ypač modernios formos, užfiksuoti pavieniai atvejai. Vestuvės dažniausiai buvo keliamos pas nuotaką, tik Mažojoje Lietuvoje XX a. pabaigoje gausėjo pas jaunikį keliamų vestuvių. XXI a. pradžioje vis dažniau visoje Lietuvoje jos keliamos

neutralioje vietoje. Kelias tvertas pakeliui ir prie namų vartų, tačiau XXI a. jis dažniau tveriamas tik prie namų vartų. Viešas dovanų teikimas jauniems populiarius išliko Aukštaitijoje, Dzūkijoje, Suvalkijoje ir iš dalies Mažojoje Lietuvoje, o Žemaitijoje svečiai dovanas jauniems įteikdavo neviešai. Pirmąjį šokį grįžus po sutuoktvių beveik visur Lietuvoje pradėdavo jaunieji – tai naujovė palyginti su tradicija, kai jaunąją pirmas kviesdavo šokti piršlys, tėvas arba jaunojo brolis. 8–10 dešimtmečiais Aukštaitijoje populiarėjo mada šokius pradėti piršliams, svotams ar tėvams, o kituose regionuose dar pasitaikydavo atvejų, kai pirma kiti šoko su nuotaka ir tik po to – jaunikis. Dinamiškai kito ir rūtų vainikėlio panaudojimas po gaubtuvų. Lietuvoje buvo įprasta saugoti jį, nors dar XX a. pradžioje Žemaitijoje pradėjo plisti jo deginimas. Atliekant tyrimą, Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje fiksuoti tolygiai paplitę ir deginimo, ir saugojimo simboliniai veiksmai. O Aukštaitijoje vyravo paprotys saugoti vainikėlį, nors XX a. 8 dešimtmetyje buvo paplitusi mada jį deginti, Suvalkijoje 9 dešimtmetyje labiausiai paplitusį jo deginimą jau 10 dešimtmetyje pakeitė jo saugojimas. Dzūkijoje, atvirkščiai, dažniau fiksuotas deginimas, nors 10 dešimtmetyje vyravo saugojimo simbolinis veiksmas.

Kiti dinamiškieji simboliniai veiksmai pakito/pasipildė išplečiant adresatų grupę. Visus juos galima vadinti pusiausvyros išlaikymu ar *lygiavos* taikymu abiem jaunųjų pulkams, kartu tai yra nauji simboliniai veiksmai. Nuo tik jaunojo tėvų apdovanojimo pamažu pereita prie abiejų jaunųjų tėvų apdovanojimų, o XX a. pabaigoje dažniausiai nė vieni jaunųjų tėvai neapdovanojami. Išsiskiria Žemaitija ir Mažoji Lietuva, kur XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje tik pavieniais atvejais neapdovanojami nė vieni jaunųjų tėvai. Gaubtuvės išsiplėtė visoje Lietuvoje – ir jaunikui dedamas vyriškumo simbolis – kepurė, ir abiem įteikiami šeimininkų įrankiai, nors Žemaitijoje jaunikio statuso pasikeitimo simboliniai veiksmai minimi anksčiausiai – XX a. pirmoje pusėje. Pamergės, pabrolio statuso pakėlimo simboliniai veiksmai: tiek nuotakos šydo dėjimas vyriausiai pamergėi, tiek jaunikio gėlytės segimas vyriausiam pabroliui ar jos metimas į pabrolių pulką. Lietuvoje tiriamuoju laikotarpiu buvo ne tik piršlys *kariamasis*, bet ir svočia

įvairiai *kankinama ar vagiama*, nors jos nevogė XX a. Vidurio ir Šiaurės Žemaitijoje. Tik Suvalkijoje šis simbolinis veiksmas laikytinas išlikusia tradicija. Jaunųjų išbandymų, ką jie geba dirbti, praktika paplito visoje Lietuvoje. Išplito nuotakos, pamergių ir svočios vogimas, išskyrus Vidurio ir Šiaurės Žemaitiją, kur jis šiame tyrime nebuvo fiksuotas. Visi dinamiškieji simboliniai veiksmai (areališkai) susipynę visoje Lietuvos teritorijoje ir išlikę tik nežymios lokalsavitos jų grupės.

Arealai išryškėja tik kai kuriais aspektais, kadangi simboliai ir simboliniai veiksmai suvienodė visoje Lietuvoje. Vis dėlto galima išskirti kai kur lokalias ypatingas vietas: šiaurinė Aukštaitijos dalis (vartų-arkų statymas ir pernešimas, sodo išpirkimas) ir pietrytinė dalis, kur fiksuotas jaunųjų barstymas grūdais. Iki XX a. pabaigos matyti horizontalus per Aukštaitijos vidurį nusidriekęs arealas, kur tuo metu plito dar naujoviškas (svetingas) jaunikio sutikimas, o XXI a. pradžioje Žemaitijoje fiksuojama, kad šis simbolinis veiksmas nebeatliekamas (nėra nei svetingo, nei juo labiau tradicinio „priešiško“ sutikimo). Žemaitijoje piršlio simboliu, greta piršlio juostos, yra skrybelė puošta gėlytėmis ar plunksnomis. Suvalkijoje fiksuojamas lokalinis arealas, kur buvo netikros nuotakos atvedimo simbolinis veiksmas ir jaunųjų atsisveikinimas su tėvais paprastai, atsistojus.

Naujos praktikos (diskurse jos suvokiamos kaip tradicija). Lietuvoje tokie nauji simboliniai veiksmai, kaip po santuokos vykti į gamtą, fotografuotis ir važiuoti per tiltus, XXI a. pradžioje tapo tradiciniais simboliniais veiksmais. Nauja praktika, kai motinos (ar tėvai) atneša namų židinių prie stalo ir įteikia jauniems, yra populiarius simbolinis veiksmas Lietuvoje, kuris taip pat tampa tradicija. Šios naujos praktikos išvirtino atskiruose arealuose, jos tolygiai paplito visoje Lietuvoje. Jų dinamiškumas atsiskleidžia grafikuose, vaizduojančiuose simbolių veiksmų dinamiką pagal atskirus dešimtmečius.

Sugretinus vestuvių simbolių veiksmų kartografinių tyrimų rezultatus (Šidiškienė 2003, 2007, 2009) galima teigti, kad kai kurie jų plito iš vieno regiono po didesnę Lietuvos teritoriją, kiti liko lokalus. Piršlio *korimas* (turimas omenyje ne teismas bendrąja šio

žodžio prasme, o tam tikros šio simbolinio veiksmo formos – *korimo*) atlikimas ir jaunikio „gautuvės“ išplito iš Žemaitijos į kitas Lietuvos vietas XX a. antroje pusėje. Svočios išvežimo, kankinimo simboliniai veiksmai plito iš Suvalkijos, tačiau nepasiekė Vidurio ir Šiaurinės Žemaitijos dalies, kaip ir nuotakos, pamergių vogimo tradicija. XX a. antroje pusėje išplitusi praktika

apdovanoti abu jaunųjų tėvus XX a. pabaigoje nunyko, išskyrus Žemaitiją ir Mažąją Lietuvą, kur tik nedidelė dalis apklaustųjų nedovanojo dovanų tėvams.

Tyrimas parodė, kad vestuvių apeigose lokaliniai arealai išryškėjo tik kai kuriais epizodais, todėl galima teigti, kad kultūrinio tapatumo savitumai visoje Lietuvoje vienodėja.

Šaltiniai ir literatūra

Šidiškienė Irma, surinko 2008–2009. *Vestuviniai simboliai. Žemaitija ir Mažoji Lietuva*, vad. I. Šidiškienė, R. Šaknienė, Ž. Šaknys, *IIES*, b. 2345/1–56, 457 l.

Dūdėnaitė Rita, surinko. 1983. *Vestuvių papročiai*. VU kraštotyros klubo „Romuva“ Lauksargių apyl. (Tauragės r.) ekspedicija, *IIES* b. 1143/ 1–10.

Leskauskaitė Asta, surinko. 1986. *Lietuvių liaudies vestuvių papročiai*. VU kraštotyros klubo „Romuva“ Ylakių apyl. (Skuodo r.) ekspedicija, *IIES* b. 1244/ 8, 11, 112, 14.

* * *

Ben-Amos Dan. 2002. „Konteksto“ kontekstas, *Tautosakos darbai XVI (XXIII)*: 234–246. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Baumann Gerd. 1999. *The Multicultural Riddle. Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities*. New York, London: Routledge.

Baumann Gerd. 2000. *Contesting Culture. Discourses of identity in multi-ethnic London*. London: Cambridge University Press.

Castells Manuel. 2006 [2004]. *Tapatumo galia*. [Kaunas]: Poligrafija ir informatika.

Čepienė Irena. 1993. Vestuvių papročiai. *Kražiai*. 316–327, Vilnius–Kaunas: XXI amžius.

Čepienė Irena, Krivickas Jonas. 1999. Tradicinių švenčių apraiškos XX amžiuje, *Mūsų kraštas* 78–87. Vilnius: Lietuvos kraštotyros draugija.

Čepienė Irena. 1979. Sutuoktuvės. Giedrienė R., sudarė. *Civilinės apeigos* 18–27. Vilnius: Mintis.

Čepienė Irena. 2002. Šeimos tradicijos Kintų apylinkėse XX a. pirmojoje pusėje, *Liaudies kūryba* 5: 86–92. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.

Čilvinaitė Marijona. 1935. Vestuvės Upynos apylinkėje, *Gimtasai kraštas* 3–4: 294–301, 371–378.

Daukantas Simonas. 1955. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

Galinienė Leokadija. 1996. Skirsnemuniškių vestuvių papročiai. *Jurbarkas. Istorijos puslapiai* 384–402. Vilnius: Pradai.

Gizevijus Eduardas. 1970. Tilžiškių lietuvininkų parvedliavimo aprašymas. Milius Vacys, paruošė. *Lietuvininkai* 148–164. Vilnius: Vaga.

Glagau Otto. 1970. Lietuvininkų butis ir būdas. Milius Vacys, paruošė. *Lietuvininkai* 228–255. Vilnius: Vaga.

Jucevičius Liudvikas Adomas. 1959. *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

Lazauskas Vaidas. 2001. Girkalnio parapijos vestuvių papročiai, *Mūsų praeitis* 7: 78–105.

Lepneris Teodoras. 2011. *Prūsų lietuvis*. Vilnius: LII leidykla.

Mickevičius Juozas. 1933. Žemaičių vestuvės, *Mūsų tautosaka* 7: 47–125. Kaunas.

Nežinomas autorius. 1970. Lietuviškos vestuvės. Milius Vacys, paruošė. *Lietuvininkai* 186–194. Vilnius: Vaga.

Pretorijus Matas. 2006. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla* 3: 599–643. Vilnius: LII leidykla.

Pėteraitis Vilius, Raizgys Jurgis ir kt. *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neaiški ateitis*: 77–81. Mažosios Lietuvos fondas: Romuva.

Statkevičius Vladas. 1992. *Šilališkiai. Darbai ir papročiai* 116–121. Vilnius: Mokslas.

Paukštytė-Šaknienė Rasa, Šidiškienė Irma. 2008. Naujų etnografinių lauko tyrimo būdų paieška: apklausa

dviese, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 8(17): 117–138. Vilnius: LII leidykla.

Šidiškienė Irma. 2002. Lietuvės nuotakos simboliai Europos šalių kontekste. Realijų ir prasmių kaita XIX–XX a., *Lituanistica* 4(52): 69–97. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija.

Šidiškienė Irma. 2003. Simboliniai veiksmai lietuvių XIX a. II pusės – XX a. I pusės vestuvių apeigose. Kartografinis tyrimas, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 3(12): 33–60. Vilnius: LII leidykla.

Šidiškienė Irma. 2004. Lietuvių tradicinių piršlybų struktūros pokyčiai XX a. II pusėje, *Lituanistica* 1(57): 54–66. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija.

Šidiškienė Irma. 2005. Vizualinis dokumentas kaip vestuvių apeigų įprasminimas, *Liaudies kultūra* 5: 40–44. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.

Šidiškienė Irma. 2006. Institucinės santuokos apeigos: socialinės tvarkos įteisėjimas Lietuvoje XIX a. II pusėje – XXI a. pradžioje, *Lituanistica* 4(68): 84–99. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija.

Šidiškienė Irma. 2007. Kultūrinio tapatumo gairės. Simboliniai veiksmai vestuvėse. Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė.

Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai 117–168. Vilnius: LII leidykla.

Šidiškienė Irma. 2009. Kultūrinio tapatumo gairės. Simboliniai veiksmai vestuvėse. Paukštytė-Šaknienė R., Savoniakaitė V., Šaknys Ž., Šidiškienė I. *Lietuvių etninė kultūra. Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai* 111–152. Vilnius: LII leidykla.

Šidiškienė Irma. 2010. Vestuvių apeigų vertinimas lietuviškuose interneto forumuose: tapatumų identifikavimas, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 33: 173–191. Vilnius: Katalikų akademija.

Vyšniauskaitė Angelė. 1977. Lietuvinkų vestuvių papročiai XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje. *Tarybinės Klaipėdos istorijos klausimai* 147–157. Vilnius: LII.

Vyšniauskaitė Angelė. 1985. Žemaičių vestuvės. Butkevičius I., Kulikauskienė V., Miliuvienė M., Vyšniauskaitė A. *Šiuolaikinis Žemaitijos kaimas. Lietuvos socialistinio kaimo kultūra ir buitįs* 122–189. Vilnius: Mokslas.

Vyšniauskaitė Angelė. 1995. Vedybos. Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai* 271–394. Vilnius: Mintis.

Žilevičius Juozas. 1958. Mažosios Lietuvos liaudies muzikos bruožai, *Studia Lituanica, Mažoji Lietuva* 1: 259–282. New York: Lietuvių tyrimų institutas.

THE LANDMARKS OF CULTURAL IDENTITY. SYMBOLIC ACTIONS AT A WEDDING

Irma Šidiškienė

Summary

The study discloses the formation of the socio-cultural identity of Samogitia and Lithuania Minor local residents (born and living in the surveyed territory) by analysing wedding ceremonies attributable to the period from the late 20th to the early 21st century. Some symbols used for rituals at weddings are “re”-constructive whereas others are modern practices. The aim of the present study is to reveal features of expression and discourse of cultural identity as well as their variations in Samogitia and Lithuania Minor from the 1990s to the early twenty-first century and compare them to relevant tendencies in other regions. The following tasks are set: to establish inheritance (their succession and novelty), interpretations and area-based correlations of wedding symbols.

The key source of the study is the field material accumulated over 2008–2009 in Samogitia and Lithuania Minor. Material on the wedding referring to the period from the 1990s to the early 21st century was collected based on the questionnaire ‘Wedding Symbols’ developed by the author. The respondents were local women who were born and residing in the surveyed territory or relocated to the area after marriage. All respondents

are Lithuanian except one mixed family. Six interviews were attended also by the respondents’ husbands and in a couple of them the husbands were more active than their wives providing some useful information. Weddings mentioned in the field investigation fall into three groups depending on their scale: grand scale (more than 50 participants), medium scale (30–50 participants) and small scale (up to 30 participants).

In the 2nd half of the 20th century the news of a couple’s wedding as well as the meeting and decision regarding its celebration reveal the significance acquired or created by the occasion (wedding): personal, private within the family, broader social, etc. The research into the decision making – whether the respondents decided to get married themselves or started from sharing the news with their parents (which often translates as permission request) – indicates that the tradition of asking for parents’ consent to get married has still been upheld in Samogitia.

In Lithuania parental decision had long been a decisive factor when it came to the scale of the wedding (party) as parents were the ones who covered the expenses. Even though the view on who should decide

on the scale of the ceremony and the opinion about large-size wedding was subject to change in the 2nd half of the 20th century, the research revealed that the cases of disagreement between parents and children regarding the wedding ceremony have been few and far between both in Samogitia and Lithuania Minor. The majority of respondents in Samogitia admitted that the grand-scale wedding was their decision. This intention correlates with the understanding that wedding is a beautiful tradition and a memorable festival which should be upheld. Few respondents in both ethnographic regions claimed that they had little desire to arrange a wedding party but had no choice as they perceived the festival as intended to entertain others rather than the young couple or disliked the “traditional” wedding whatsoever. Usually all or at least the most important symbolic actions would find their way to large or medium-sized weddings. Therefore, the increase in small-scale weddings results in the decrease of traditional rituals. In the surveyed period both Samogitia and Lithuania Minor saw the dominance to medium-scale weddings and increase in small ones. This tendency evidences that Lithuanian wedding has become a close family festival.

The tendencies in the expression of identities are revealed through the chosen form of marriage (even in the Soviet period when the choice was officially nonexistent as in 1940–1992 the only officially accepted form of marriage was Register Office marriage). The new civil code which came in effect at the beginning of July, 2001 provides for the possibility to opt for church marriage only. However, in the 2nd half of the 20th century young couples would practice both forms of marriage (one officially and the other on their own account). In the Soviet times these ceremonies were arranged on different days subject to the possibilities, whereas in independent Lithuania both marriages are usually registered on one day. The research evidences that in practice both forms of marriage registered on the same day dominate. In the two surveyed regions there were no respondents who would claim that they confined to church marriage though were granted such

right in the 1st half of the 21st century. In the surveyed period wedding party in Samogitia and Lithuania Minor nearly always was preceded by Register Office marriage ceremony. The discourse regarding the form of marriage in Samogitia preserved the perception of the significance of church marriage, whereas in Lithuania Minor it was “revived” in the last decade of the 20th century and has sustained its importance in the early 21st century. Consequently church marriage was considered more worthy of attention, thus suggesting that though at the end of the 20th and at the beginning of the 21st century confessional identity was declared (respondents claimed that they identify themselves with certain religious norms and community), in practice priority lay with Register Office marriage (a form of civil identity).

Symbolic actions at a wedding are divided into two main groups: contact-based and status-giving actions. Contact-based symbolic actions in Lithuania exhibit features of flattery rather than competition between the *pulkai* (companies) of the bride and the groom. The status-giving symbolic actions concerning the bride and the groom and both of their *pulkai* are characterized by the principle of equality in the period in question. The fluctuation of status-giving symbolic actions is more influenced by the trends of decades rather than regions and territories.

As in other regions of the country status-giving symbolic actions similarly to the underlying symbols are not territory specific, e.g. it is common for brides in the surveyed areas to wear a long white dress and veil, wreath of rue and artificial white flower on the lapel of jacket are inseparable symbols of bride and groom respectively. New practices are observed on the skirts of the territory in question – the wreath of rue and consequently the main symbolic actions of *gaubtuvės* (the bride’s decoration with a married woman’s head dress) are abandoned but the new custom of tossing the grooms boutonniere to the groomsmen has been gaining popularity. As in other regions of the country in West Lithuania bridesmaids, groomsmen and matrons

of honour would normally choose fashionable formal dress decorated with traditional wedding symbols. Matchmaker's woven sash, flowers attached to clothes and hats (characteristic of Samogitia) are among the most popular symbols of matchmakers.

All symbolic actions at a wedding can be divided into three main groups based on their dynamics: steady, dynamic and new. Steady symbolic actions are commonly practiced across Lithuania and have undergone fewest territorial changes. They include parents' blessings for the young couple, the young couple's reception at the door of the house with bread, salt and drink and holding table or "young couple's corner" for ransom.

Certain dynamic symbolic actions are traditional yet manifest modified forms of practice. Hen party and stag party involved young people getting together and helping with wedding preparations (decoration of premises, etc.). Merrymaking (especially its modern forms) was rare on the said occasions. The wedding party was usually held on the bride's side; in Lithuania Minor the number of weddings organized on the groom's side increased only in the late 20th century. The early 21st century has seen an increasing tendency to organize wedding parties at a neutral place. The road used to be blocked on the way and near the house; however, in the 21st century blocking near the house predominates. The tradition of public gift-giving to the young couple has been preserved in Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija and partially in Lithuania Minor, whereas in Samogitia presents are given not publicly. Almost in all regions of Lithuania the first dance after wedding ceremony was initiated by the young couple – this is a modernized variation of the tradition to reserve the right of the first dance with the bride to the matchmaker, father or groom's brother. The fate of the wreath of rue after *gaubtuvės* was subject to dynamic change. In Lithuania it was traditionally preserved, however, in the early 20th century a new tradition of its burning was introduced in Samogitia. The research indicated that both symbolic actions are equally common in Samogitia and Lithuania Minor.

Other dynamic symbolic actions underwent modifications/supplementation following the expansion of the "target group". All of them are new and can be defined as ensuring balance or implementing the principle of equality between the *pulkai* of the bride and the groom. The tradition to give presents to the groom's parents gradually led to gift-giving to parents of both sides, however, in the late 20th century the custom was almost completely abandoned. This notwithstanding in the surveyed period there was hardly a wedding in Samogitia and Lithuania Minor in which parents of at least one side would not receive presents. *Gaubtuvės* have gained popularity all around Lithuania – the groom is also decorated with a hat – the symbol of masculinity – and both are handed masters' tools. The said status-giving actions involving the groom were first observed in Samogitia in the 1st half of the 20th century. Status-giving actions were also practiced on bridesmaids and groomsmen, including the decoration of the maid of honour with the bride's veil, attachment of the groom's boutonniere to chief usher's lapel and tossing of the boutonniere to the groomsmen. The matchmaker's execution by hanging and the matron's of honour torturing or kidnapping are among the most popular traditions in Lithuania in the period in question though the latter ritual was not practiced in the country until the mid 20th century and in North Samogitia until even later. The said symbolic action can be referred to as a preserved tradition only in Suvalkija region. The practice of testing the young couple's ability to do all kinds of work has become popular all around the country. The kidnapping of the bride, bridesmaids and matron of honour has been practiced in all regions except Central and North Samogitia where no evidence of similar traditions was presented to the researchers. All dynamic symbolic actions are (territorially) outspread in the whole country manifesting insignificant local peculiarities.

New practices (perceived in the discourse as traditions). At the beginning of the 21st century certain new symbolic actions including picnics and photo sessions

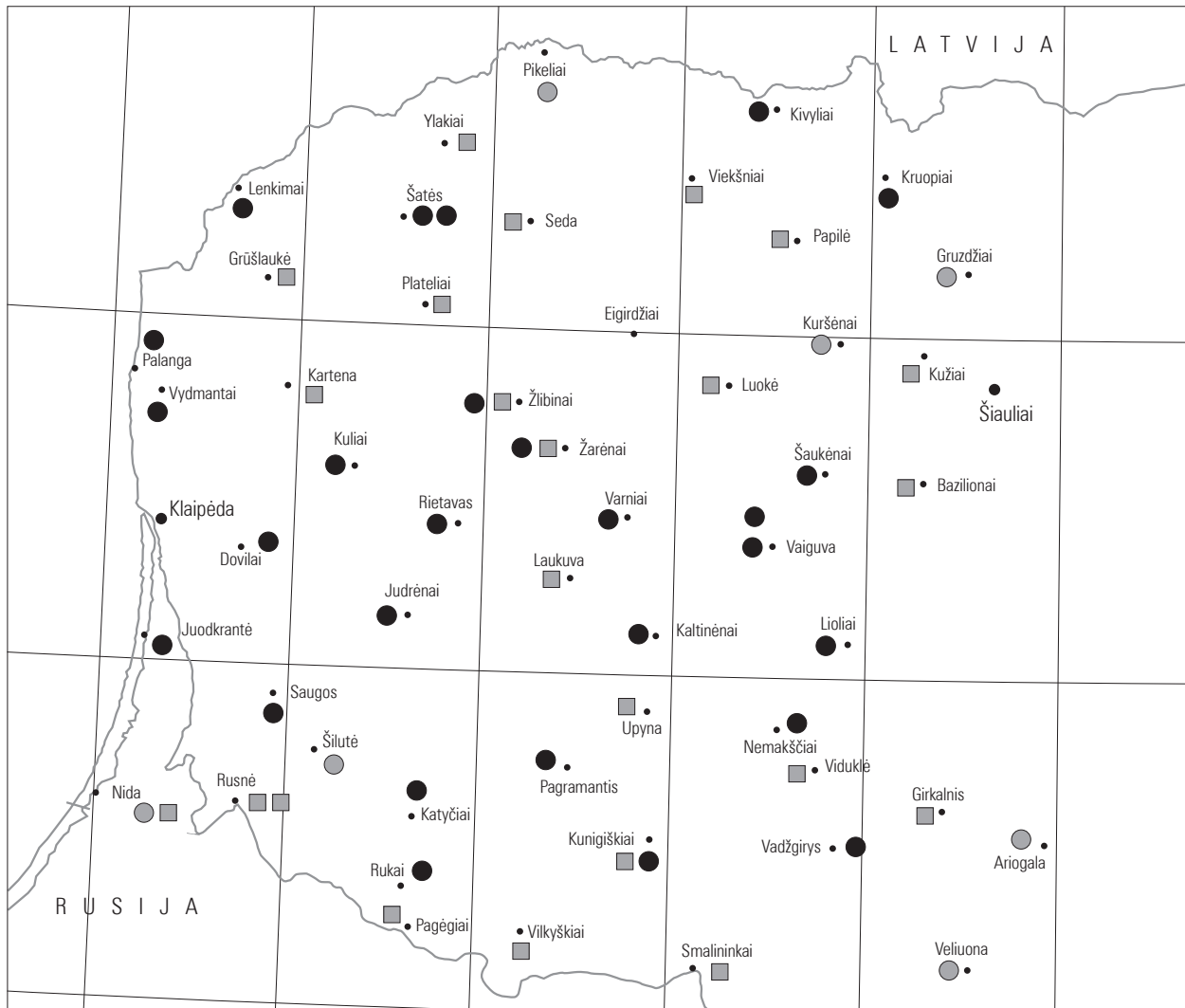
in the countryside and crossing bridges in a car have become traditional symbolic actions of a wedding. New rite of mothers' (or parents') bringing in the symbol of hearth and home and handing it over to the young couple before the party is gaining popularity all around the country and is close to acquiring the status of tradition. New practices are not territory specific and are equally

well-liked in all regions. Their dynamism is visible in diagrams showing the dynamism of symbolic actions by decades.

The study has shown that local areas in wedding customs were distinguished only in certain episodes. Thus, it might be concluded that peculiarities of the cultural identity are levelled.

I. 2008–2009 M. APKLAUSOSE UŽFIKSUOTA VESTUVIŲ ATSKIRAIS DEŠIMTMEČIAIS
 WEDDINGS RECORDED DURING 2008–2009 SURVEYS BY DECADES

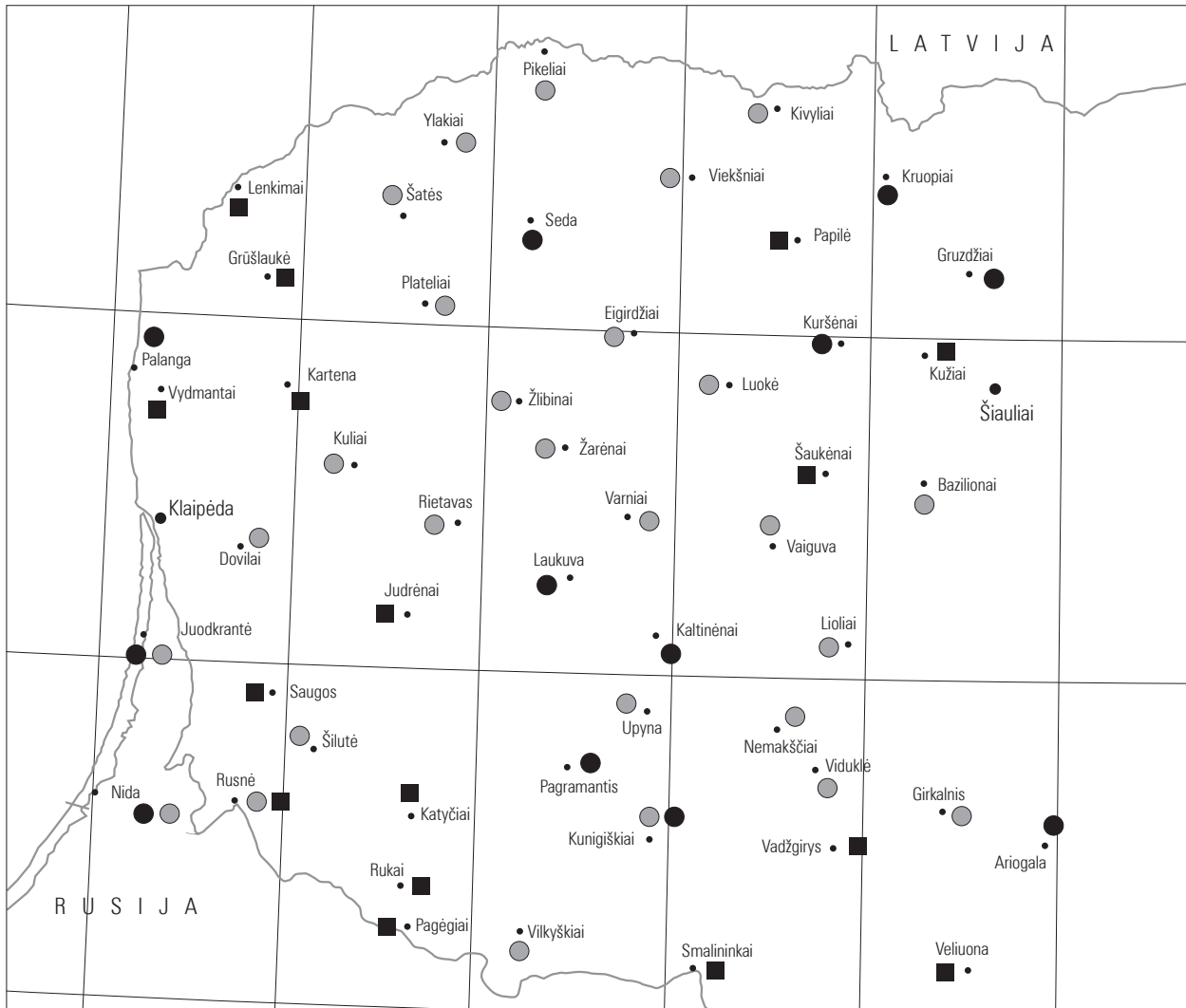
- XX a. 9 dešimtmetis | 9th dec. 1980th c.
- XX a. 10 dešimtmetis | 10th dec. 1990th c.
- XXI a. pr. | Early 21st c.

II. JAUNŪJŲ TAUTYBĖ YOUNG COUPLE'S ETHNICITY

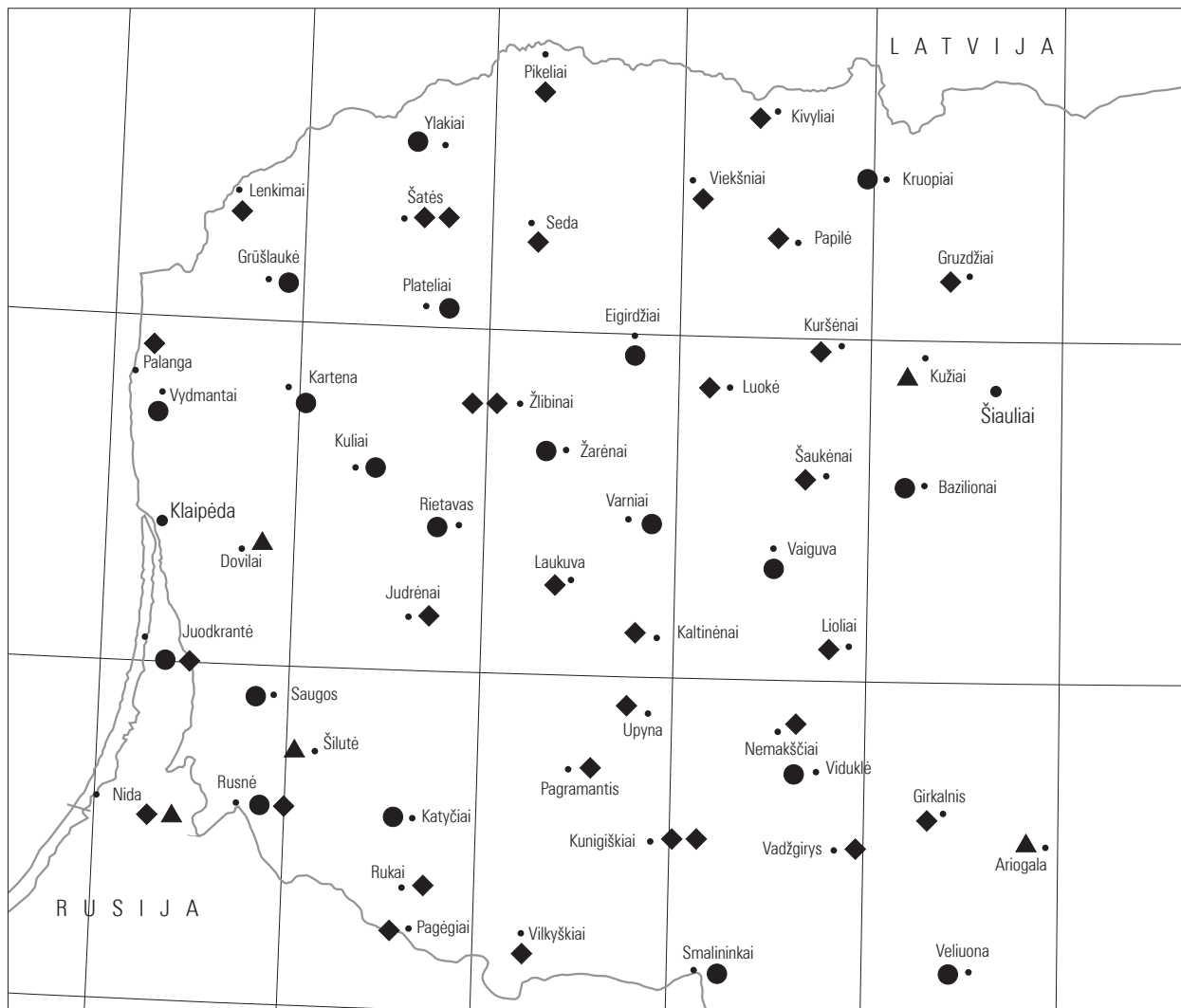
- Lietuviai | Lithuanians
- ▲ Jaunikis vokietis | German groom

1. VEDYBŲ PLANAVIMAS PLANNING A WEDDING

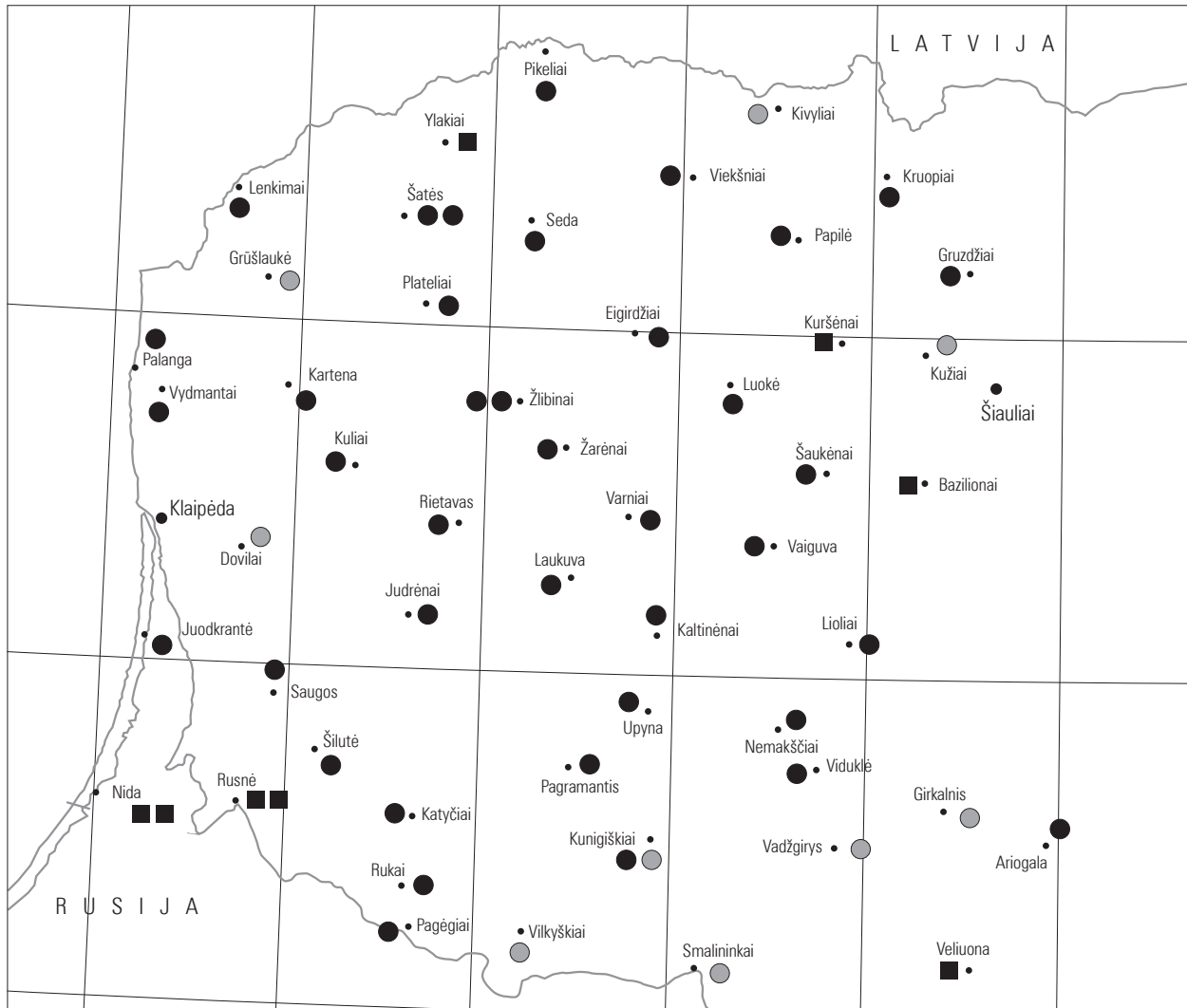
- Pirma pranešė tėvams | Parents notified first
- Apie vedybas tėvai žinojo | Parents aware of the wedding
- Pirma nunešė pareiškimus į CM | Applications placed at the Register Office first

2. VESTUVIŲ IŠKILMINGUMAS SOLEMNITY OF A WEDDING

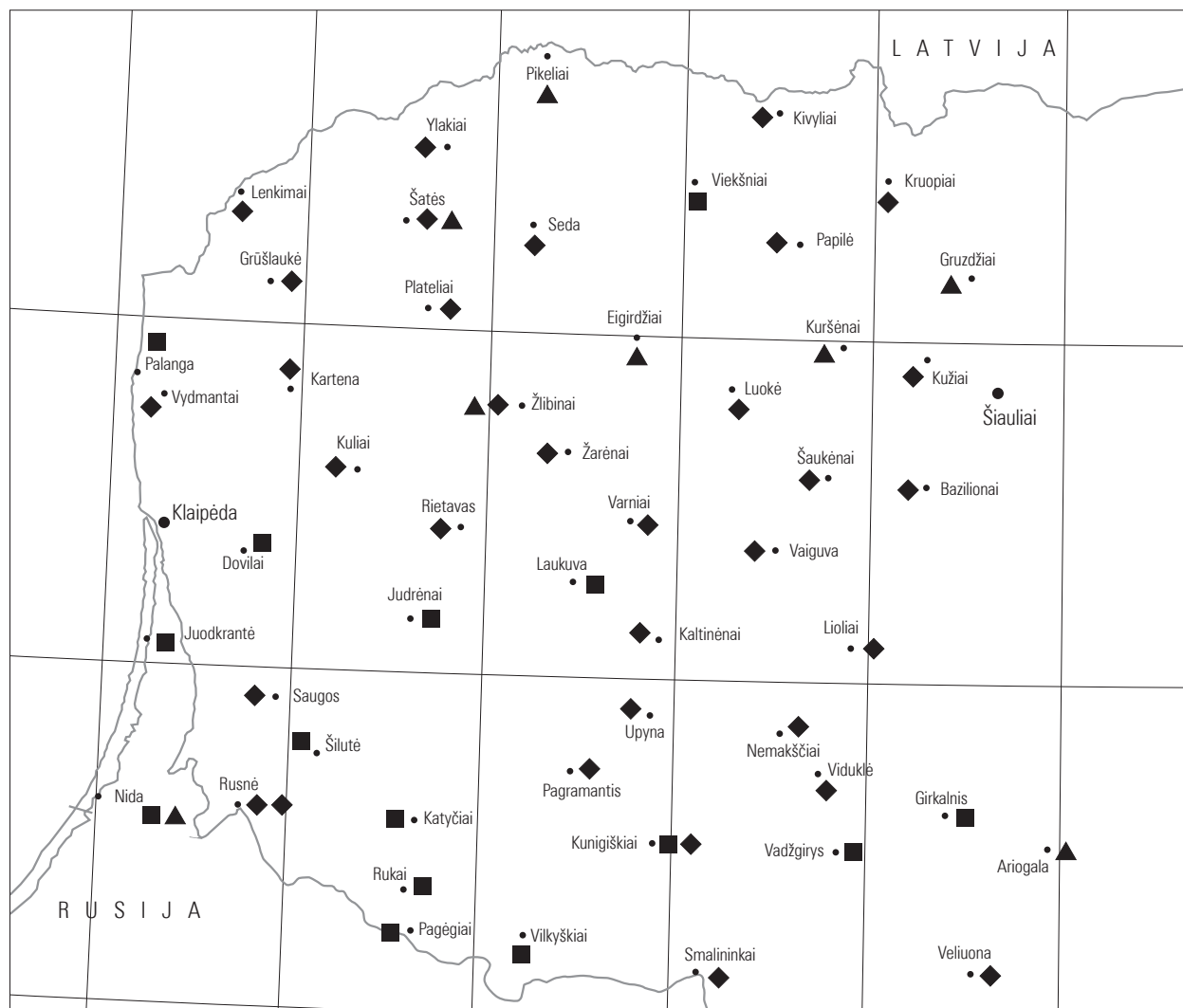
- Didelės | Grand scale
- ◆ Vidutinės | Medium scale
- ▲ Mažos | Small scale

3. SANTUOKOS FORMA IR VESTUVIŲ LAIKAS TYPE OF MARRIAGE AND WEDDING TIME

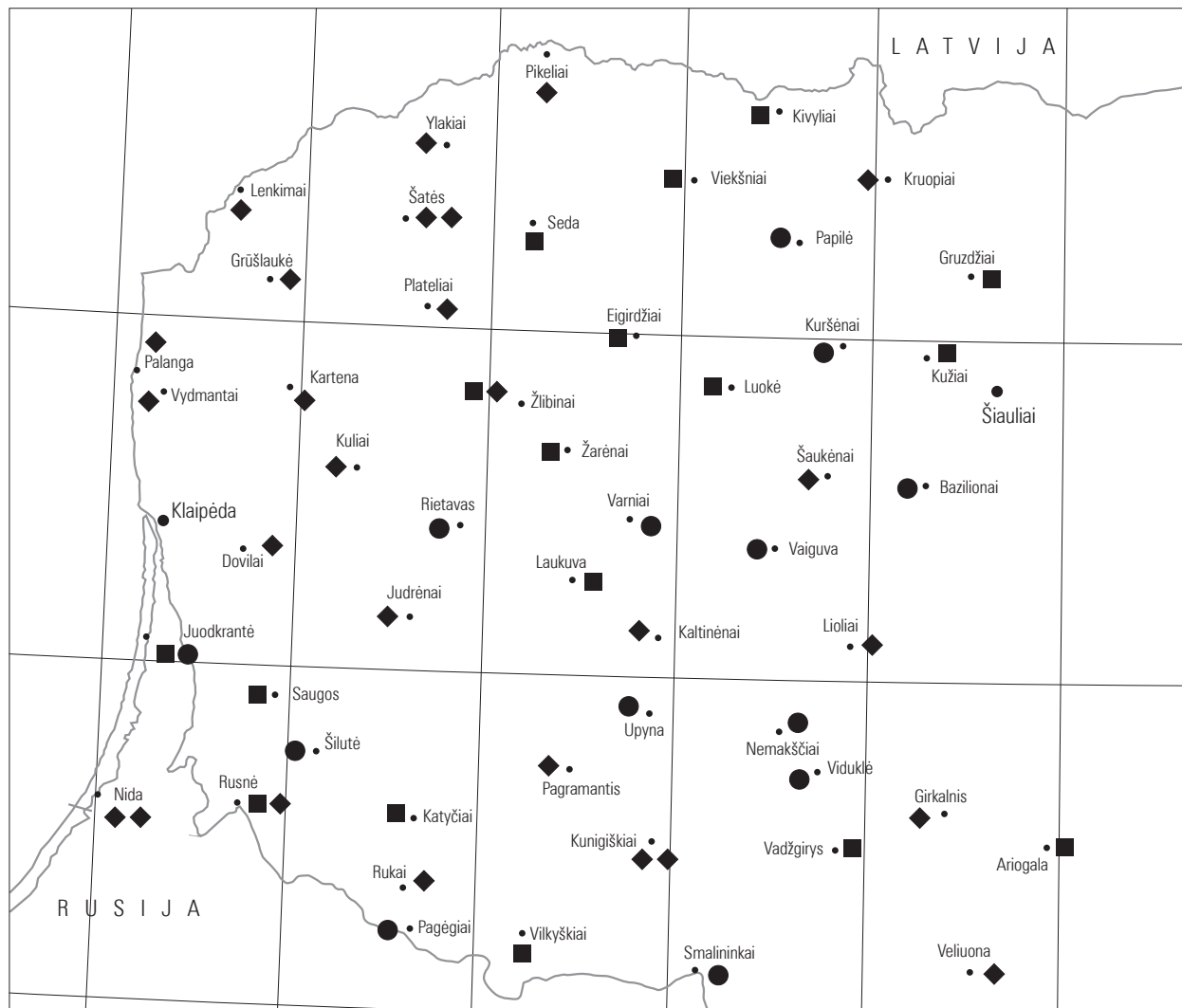
- Registruotos abi santuokos | Both marriages registered
- Registruota tik CM | Only Register Office marriage registered
- Registruota CM vėliau ir bažnyčioje | Register Office marriage, later also church marriage registered

4. VESTUVIŲ PUOTA VYKO WEDDING FEAST HELD

- ◆ Nuotakos pusėje | On the bride's side
- Jaunojo pusėje | On the groom's side
- Abiejose jaunųjų pusėse | On both sides
- ▲ Kitur | Elsewhere

5. JAUNOJO SUTIKIMAS PAS NUOTAKĄ (PRIEŠ SANTUOKĄ) GROOM'S RECEPTION AT THE BRIDE'S PLACE (BEFORE MARRIAGE)

- Paprastai | Simply
- Svetingai | Hospitable
- ◆ Nesutiko, buvo kartu | No reception

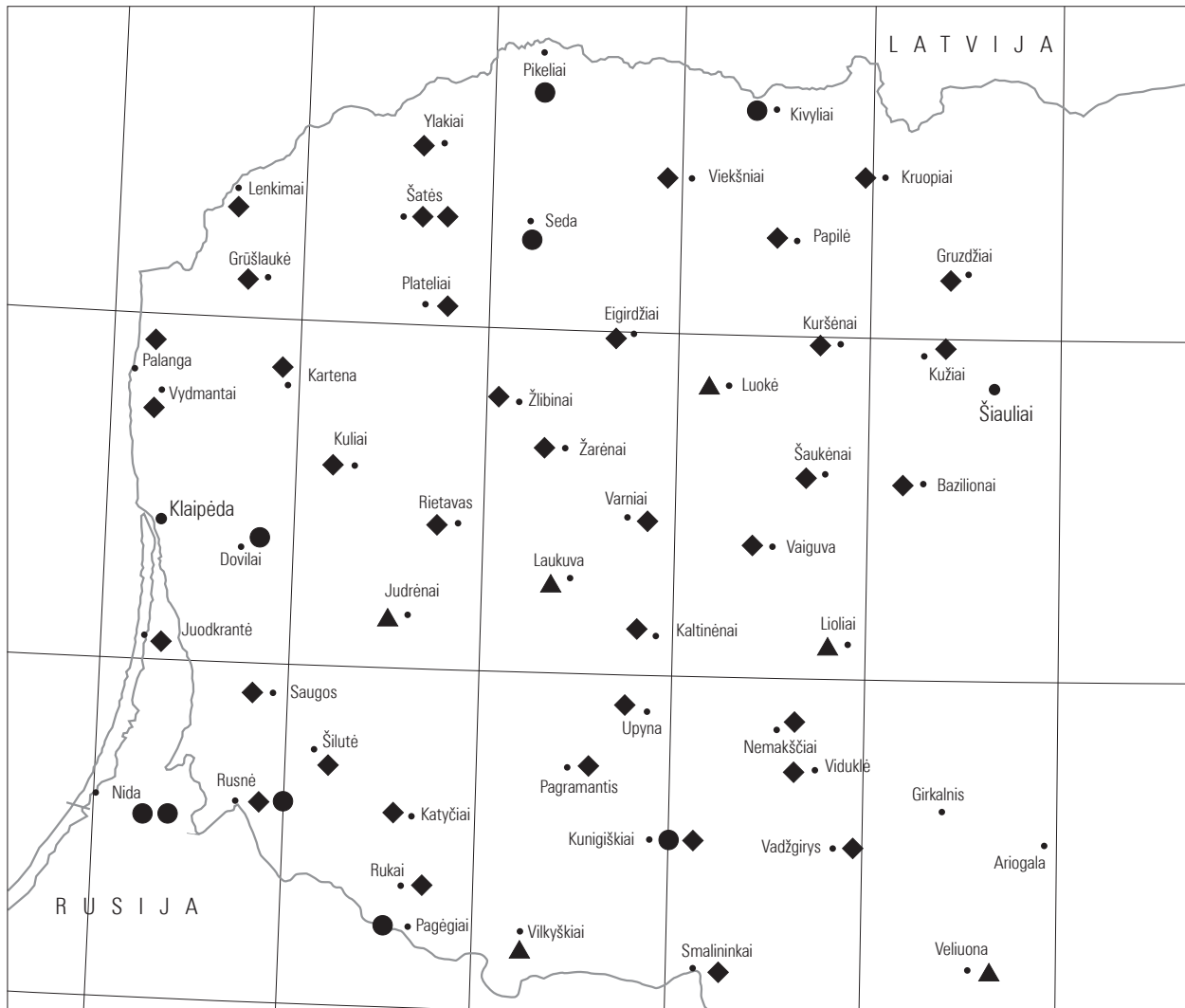
6. NUOTAKOS SLĖPIMAS BRIDE'S HIDING

● Slėpėsi atvykus jauniuiui | Hid on groom's arrival

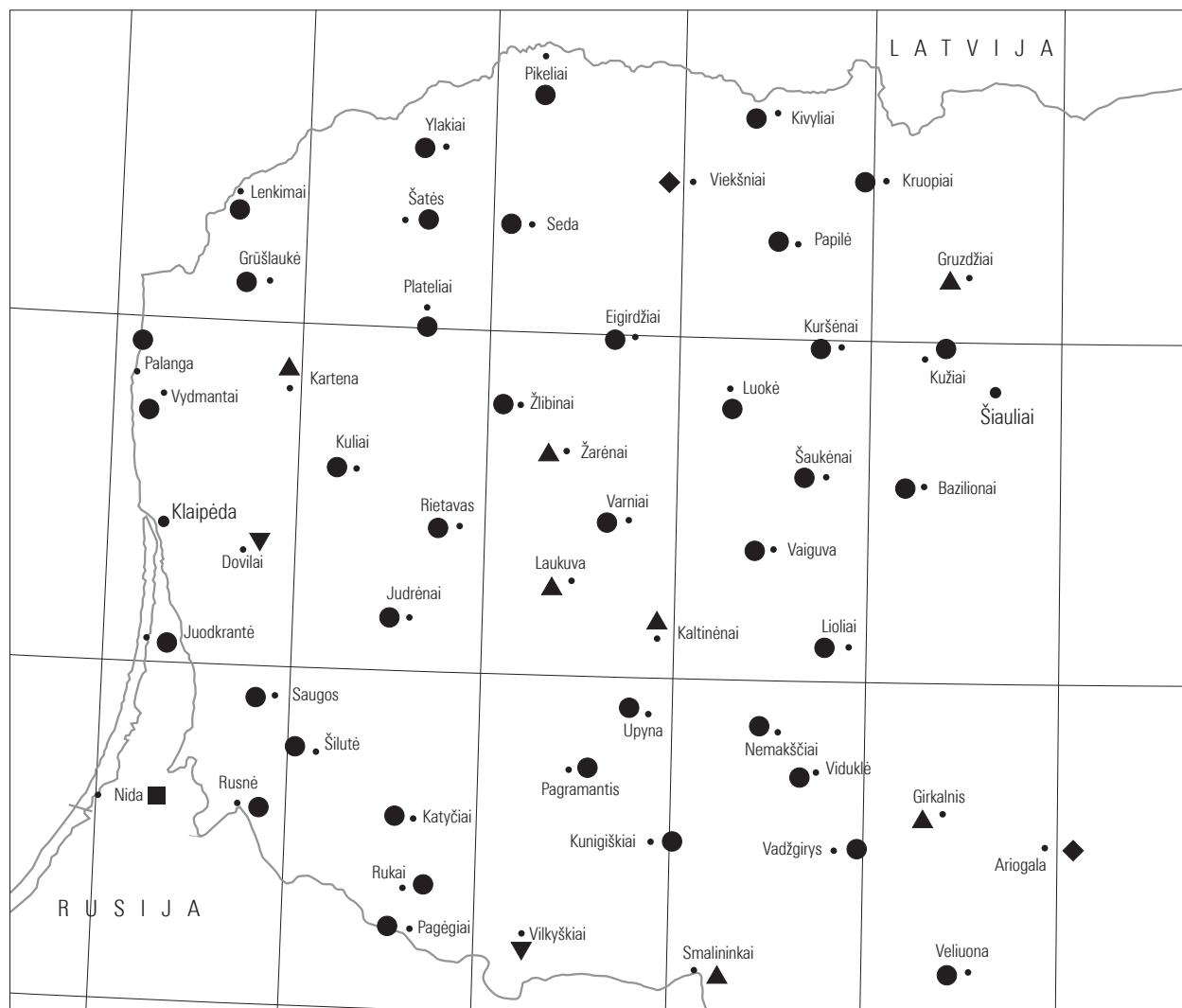

7. TĒVAI IŠLEIDŽIA JAUNUOSIUS Į JUNGTVES PARENTS SHOW THE YOUNG COUPLE OFF TO CHURCH MARRIAGE

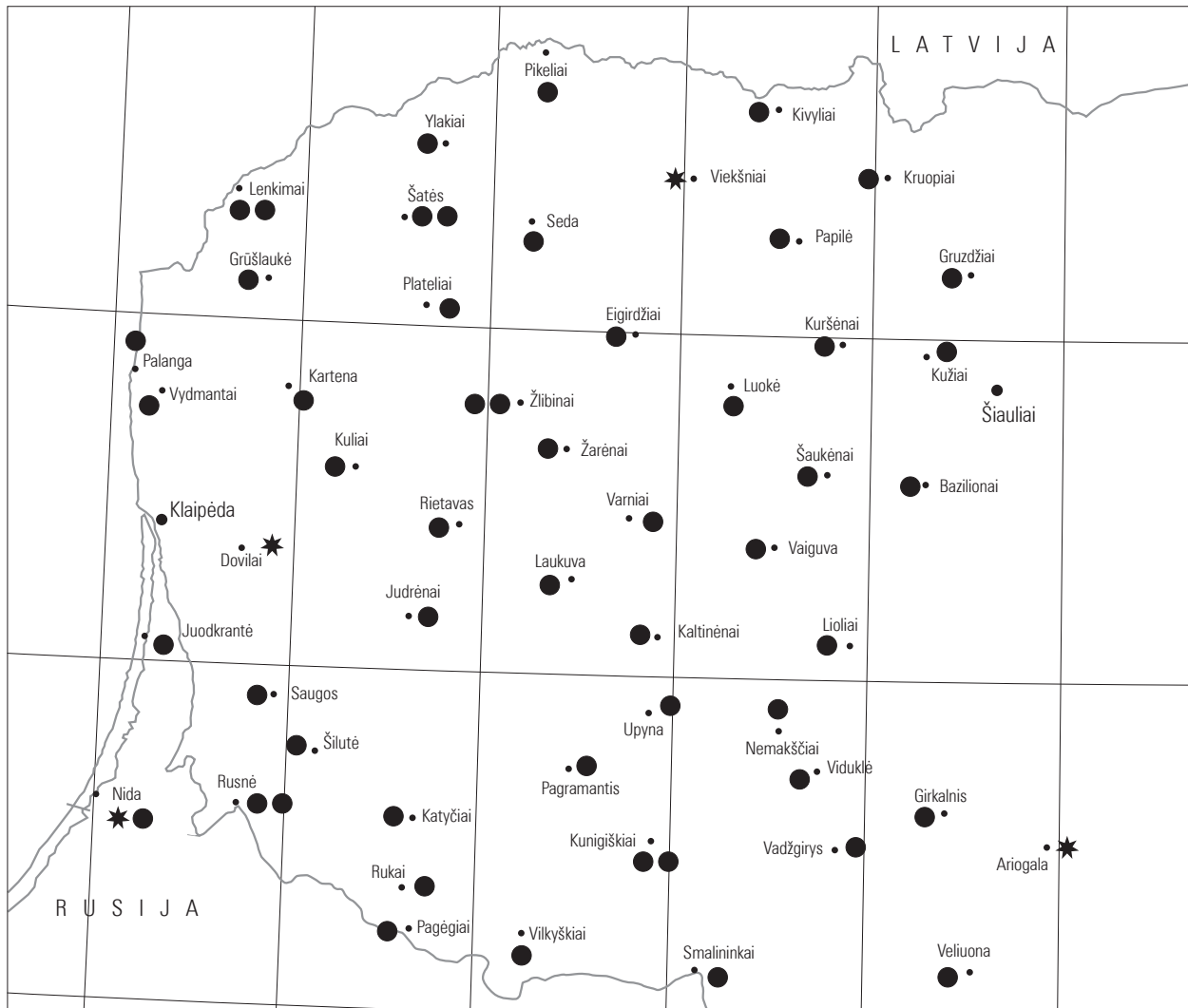
- Paprastai | Simply
- ▲ Jaunieji klaupėsi, bučiavo kryžiu, juos laimino | Young couple kneels down, kisses the cross, receives a blessing
- ◆ Jaunieji klaupėsi, tėvai laimino | Young couple kneels down, parents bless

8. JAUNIEJI PO SANTUOKOS VYKO SU PULKU MARRIAGE SOLEMNISED, THE YOUNG COUPLE ACCOMPANIED BY THEIR COMPANY GOES

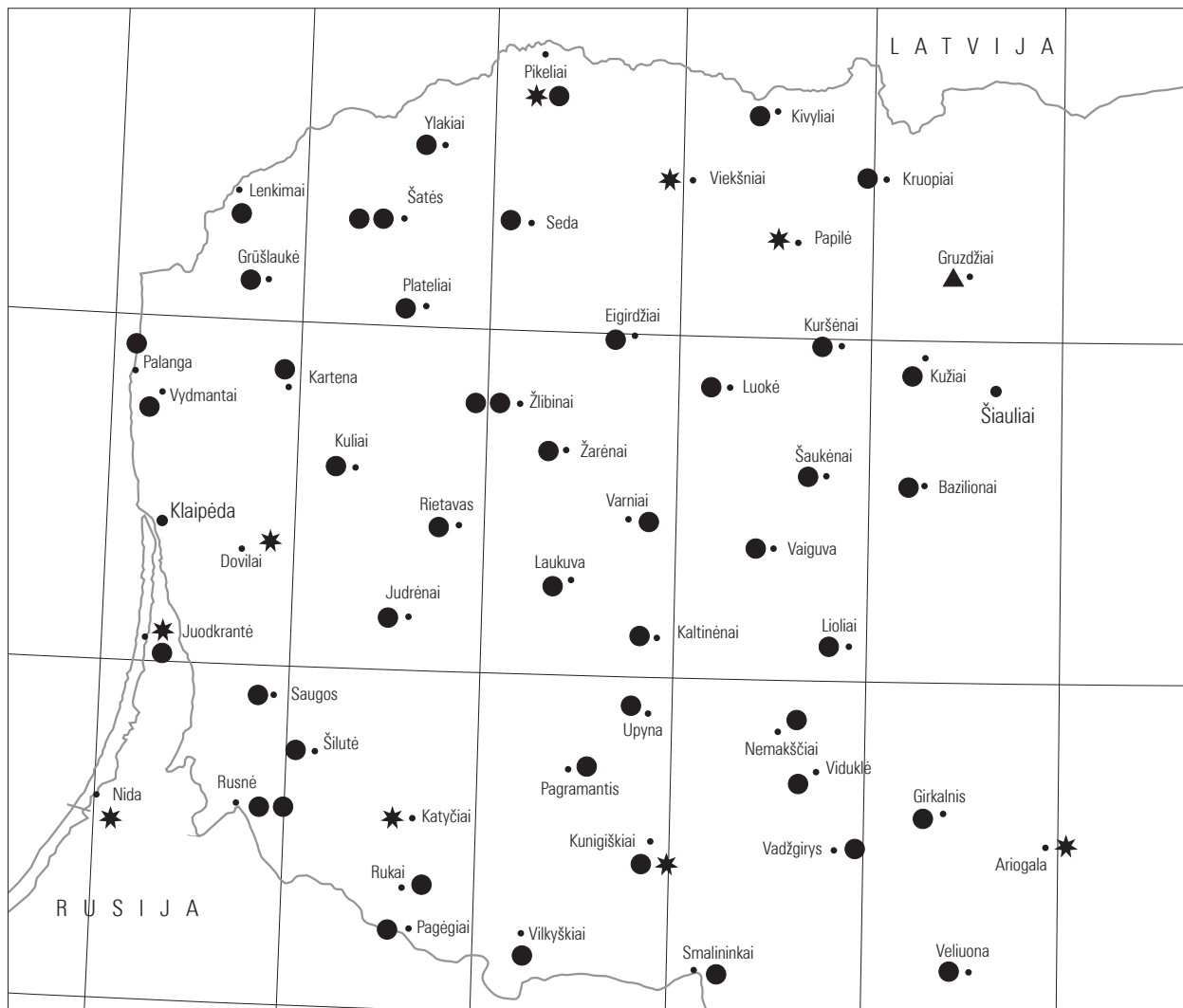
- Namu | Home
- ◆ Fotografuotis | To have their photos taken
- Fotografuotis, važiavo per tiltus ir į gamtą | To have their photos taken, cross bridges on a car and have a ride out of town
- ▲ Fotografuotis ir per tiltus važiavo | To have their photos taken and cross bridges on a car
- ▼ Fotografuotis ir į gamtą | To have their photos taken and have a ride out of town

9. JAUNŲJŲ IŠBANDYMAI TESTING YOUNG COUPLE

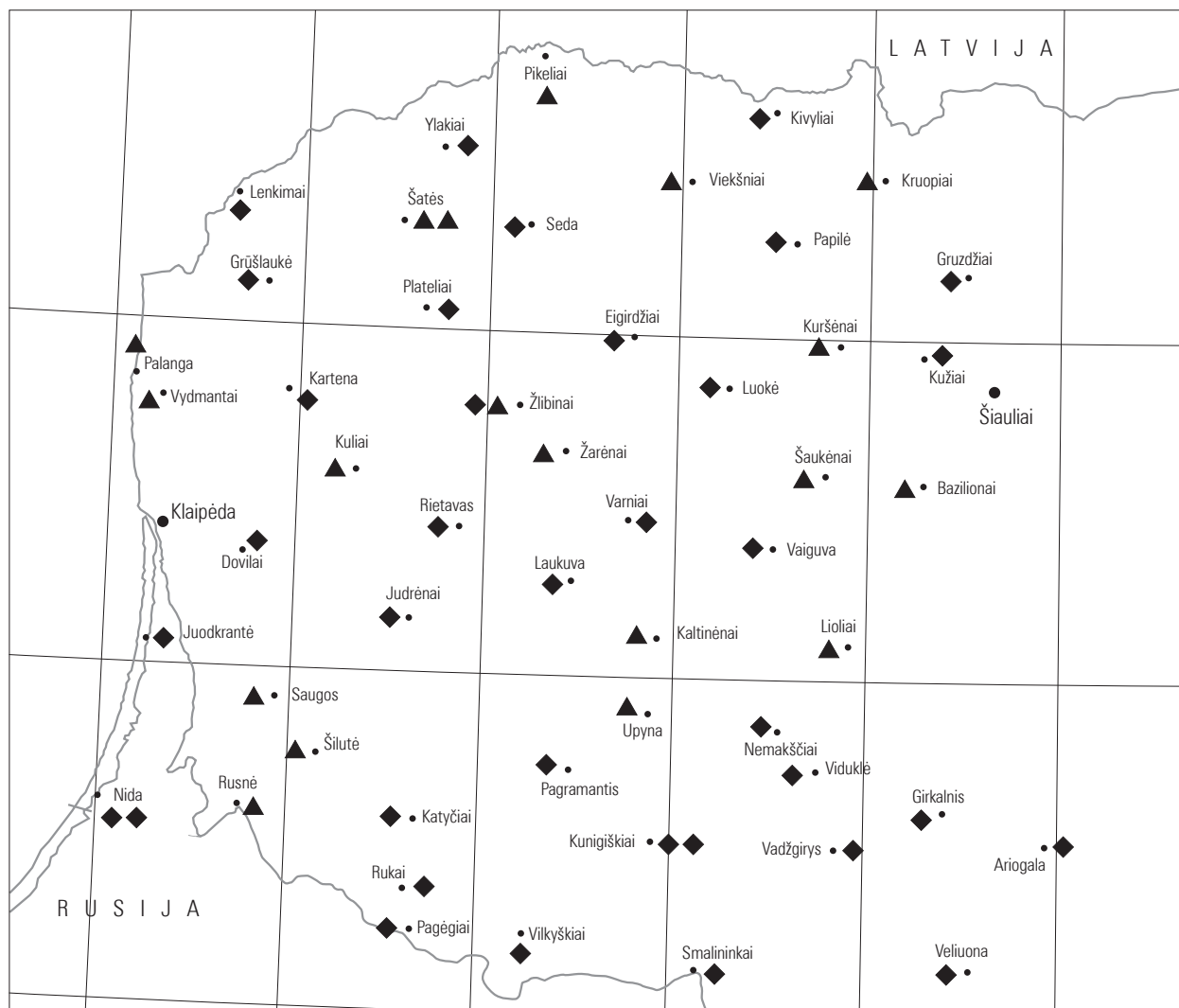
- Visokius „darbus dirbo“ | Did all kinds of work
- ★ Nieko nedarė | Did nothing

10. UŽSĖSTO STALO IŠPIRKIMAS HOLDING A TABLE TO RANSOM

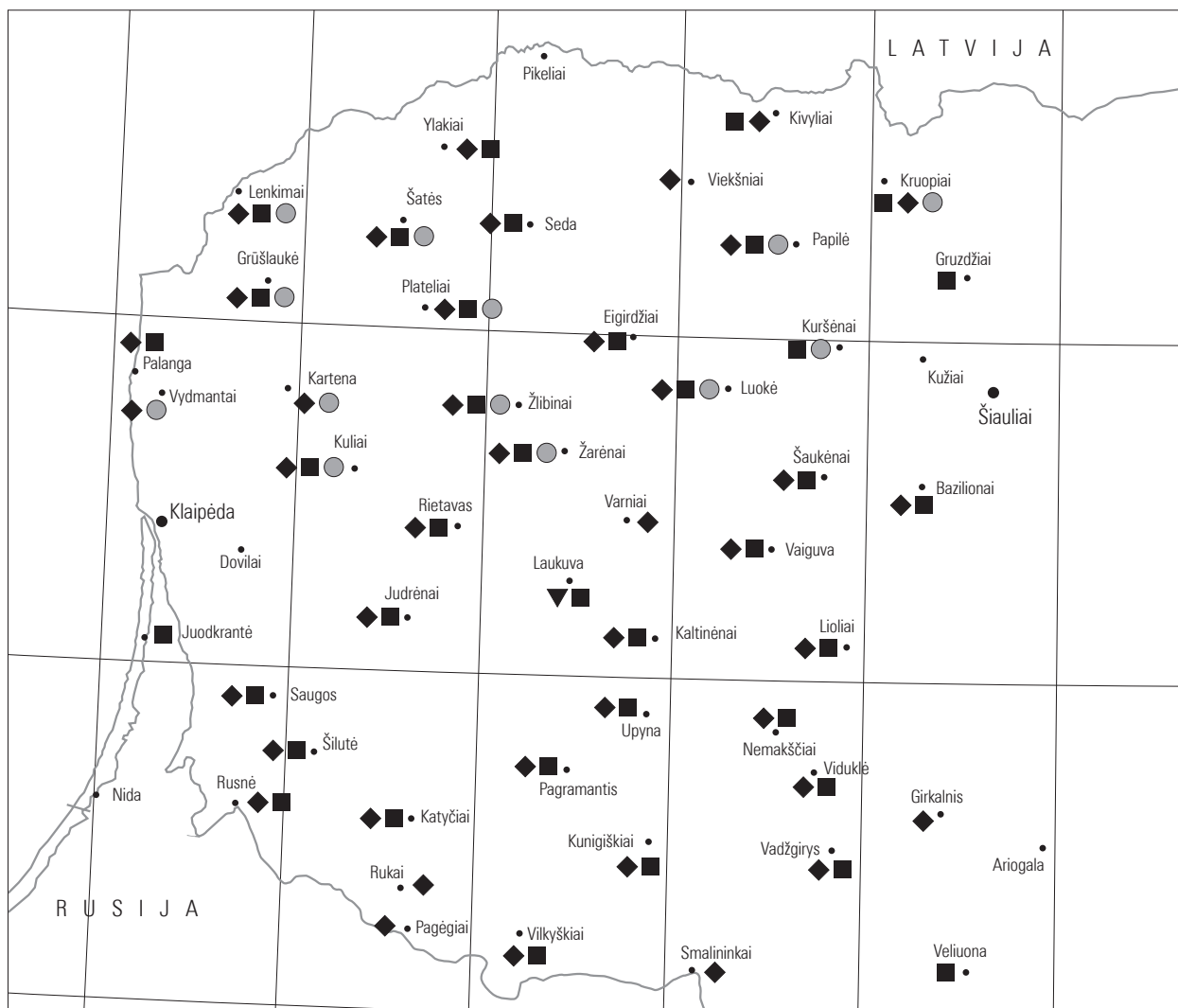
- Iš netikrų „vestuvinių“ | Ransom paid to fake wedding guests
- ★ Užsėsto stalo nebuvo | The table was not seated by fake guests
- ▲ „Užrakintas kampas“ | ‘Locked corner’

11. JAUNIKIS NUOTAKAI ATVEŽĖ GROOM BROUGHT TO THE BRIDE

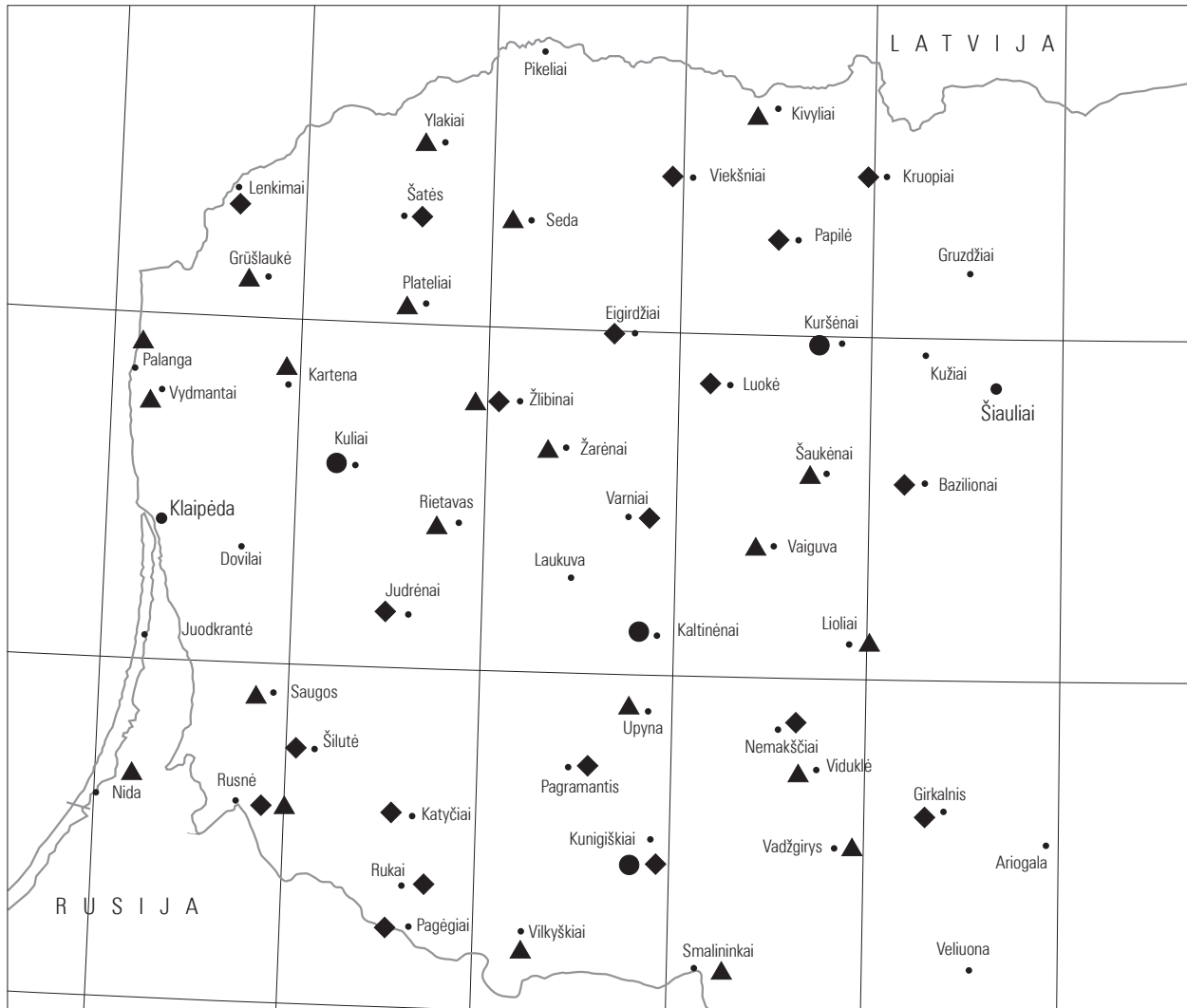
- ◆ Gėlių | A bouquet of flowers
- Vainikėlių | A wreath
- ▲ Pati pasirūpino gėlėmis | Bride procured the flowers herself

12. GAUBTUVĖS GAUBTUVĖS

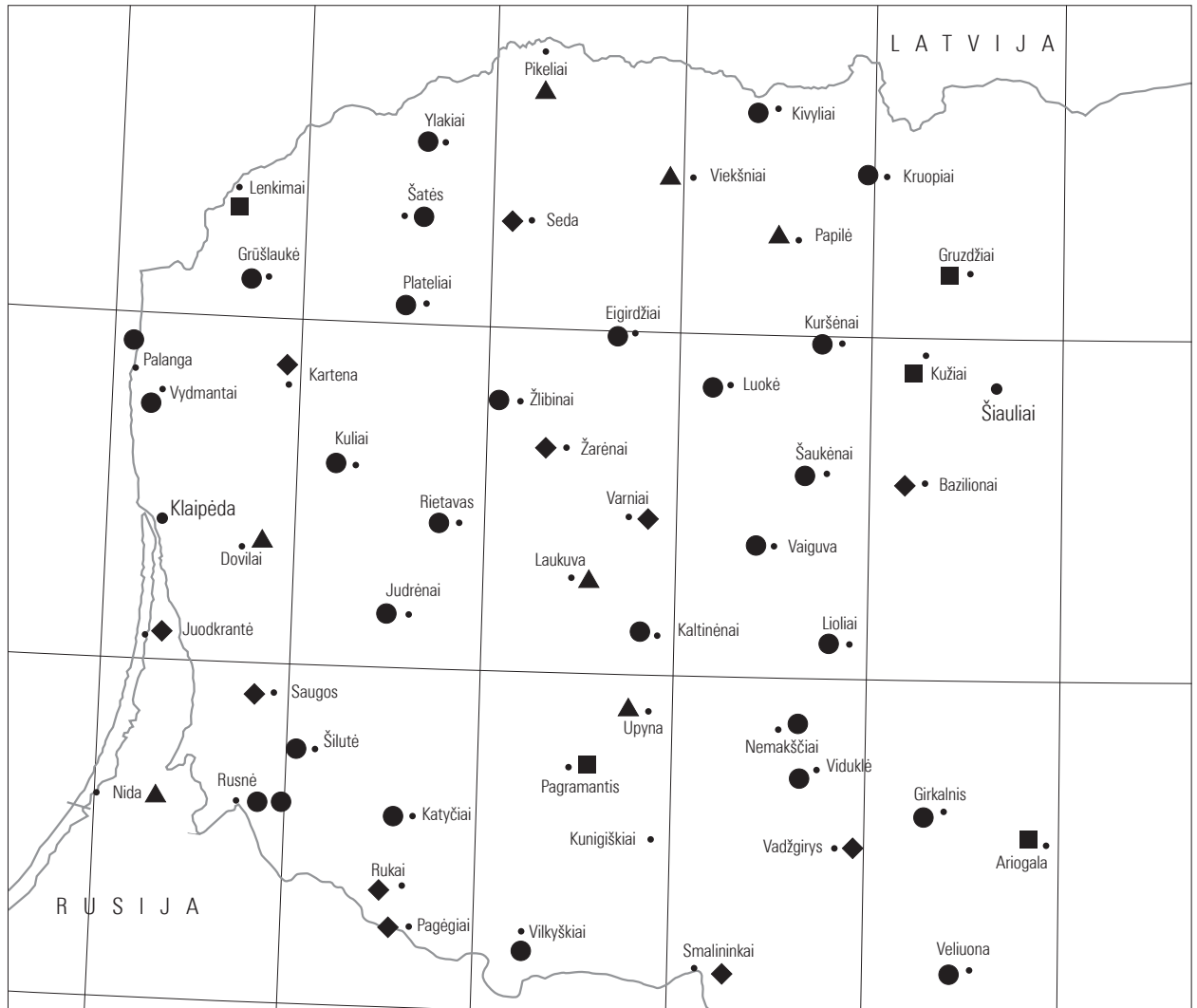
- ◆ Nuotakos šydą dėjo vyr. pamergei | Bride's veil is put on the maid of honour
- ▼ Nuotakai rišo skarelę | A shawl is put on bride's head
- Šydą nusiėmė paprastai | The veil taken off simply
- Jaunikiui dėjo kepurę | Cap is put on groom's head

13. VAINIKĖLIO LIKIMAS WREATH'S FATE

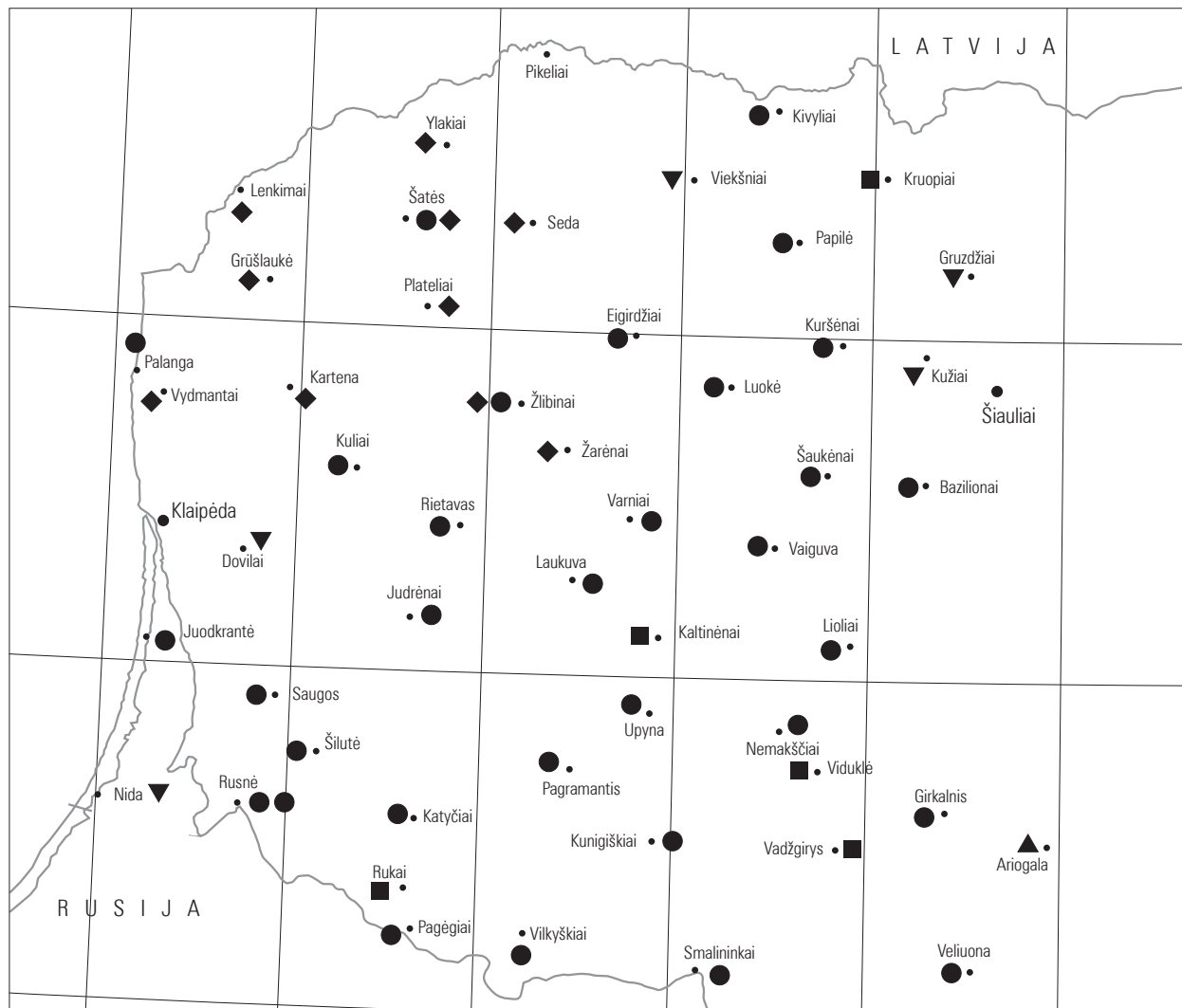
- ▲ Sudeginamas | Burned down
- ◆ Laikomas dėžutėje | Kept in a box
- Apdeginamas ir laikomas | Parched and kept

14. VESTUVIŲ APEIGAS VEDĖ WEDDING RITES CONDUCTED

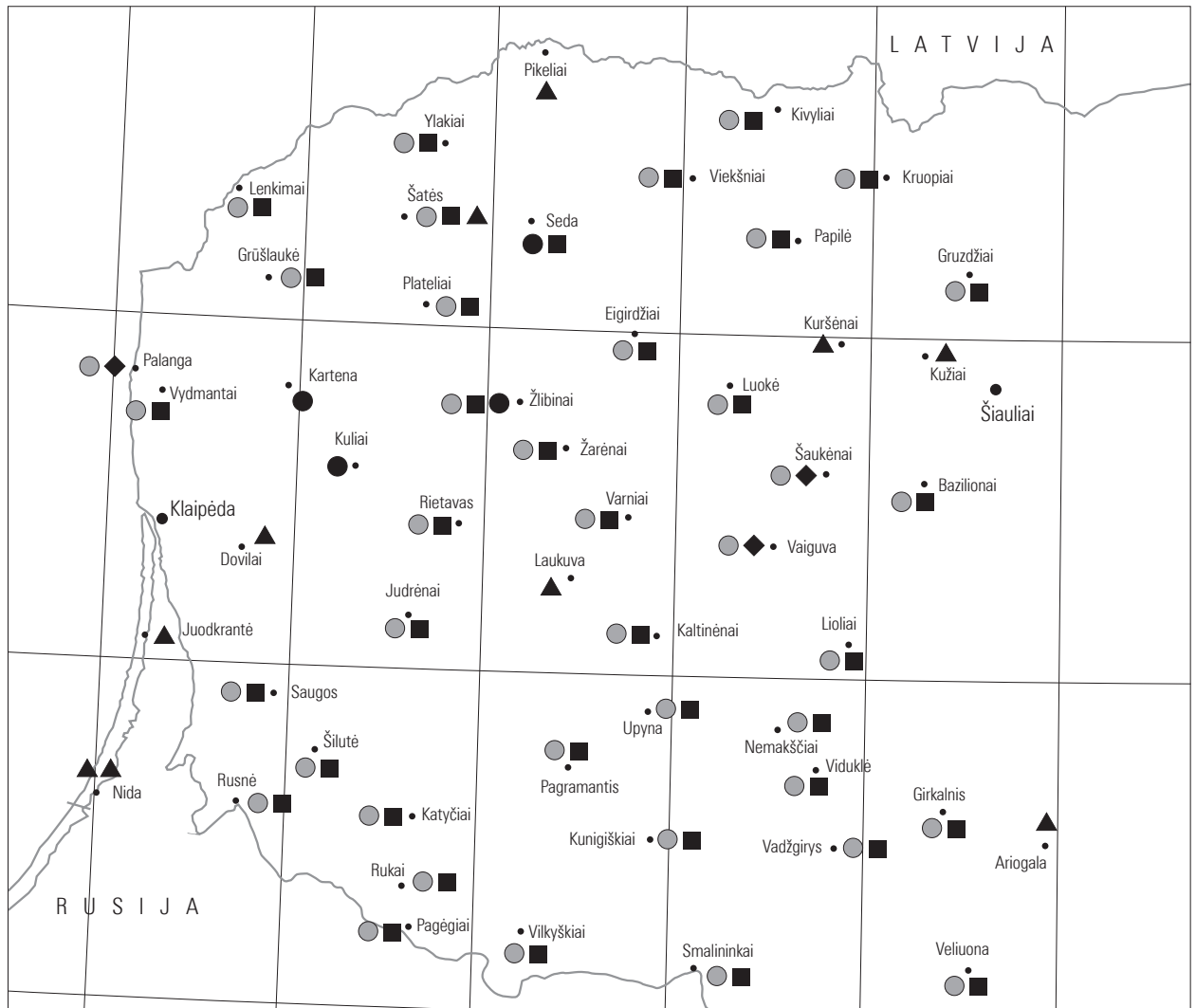

15. PIRŠLIO (SVOTO) SIMBOLIAI MALE MATCHMAKER'S SYMBOLS

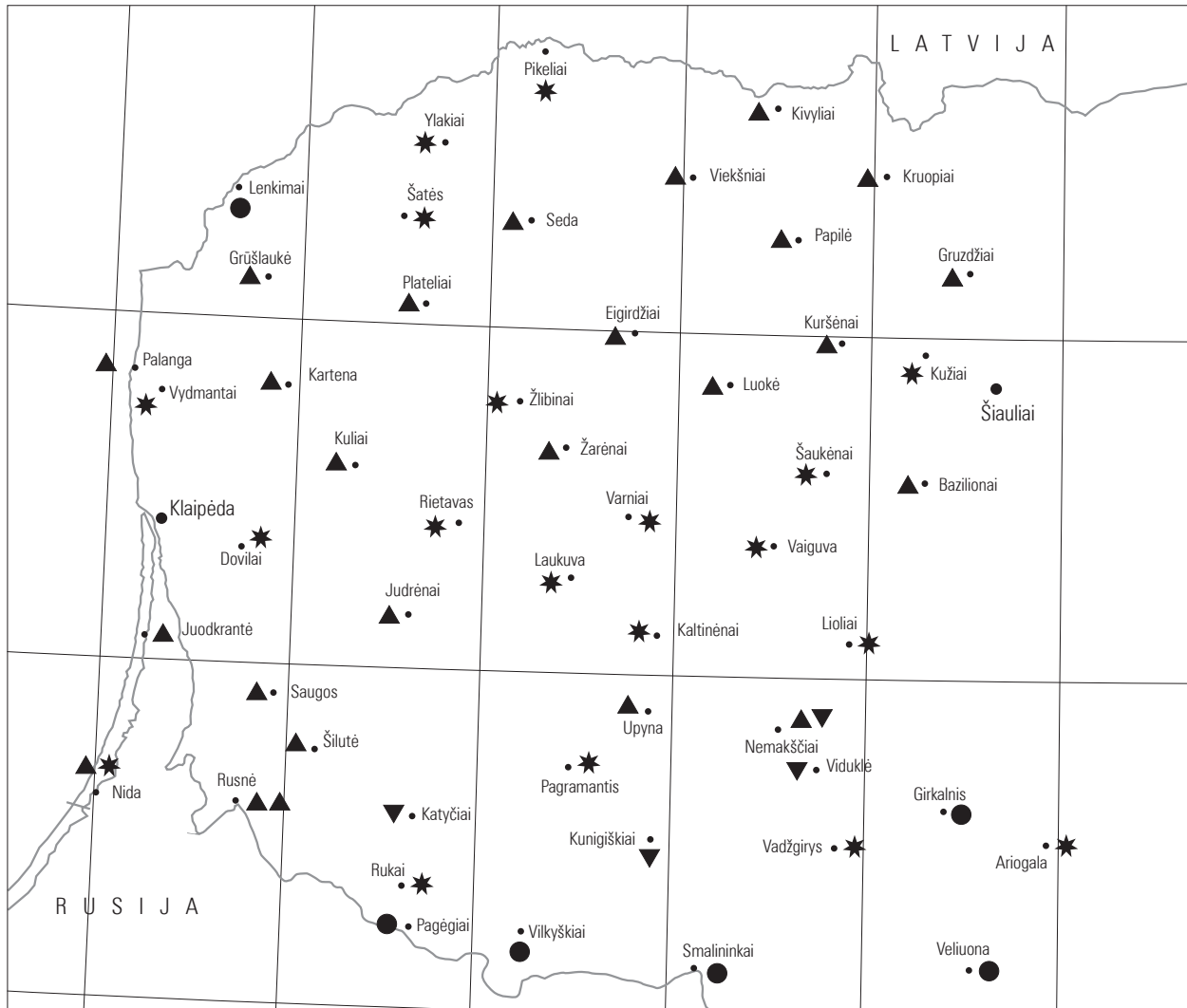
- Piršlio juosta ir gėlė | Matchmaker's woven sash and flower
- Piršlio juosta | Matchmaker's woven sash
- ▲ Gėlė | Flower
- ▼ Nieko | Nothing
- ◆ Piršlio juosta ir skrybėlė | Matchmaker's woven sash and hat

16. PIRŠLIO „KORIMAS“
MATCHMAKER'S 'EXECUTION BY HANGING'

- „Korė“ | ‘Executed by hanging’
- „Išvadavo“ rankšluosčiu | ‘Saved’ with a towel
- ◆ „Išvadavo“ juosta | ‘Saved’ with a sash
- ▲ Nekorė | Was not executed by hanging
- „Skandino“ | ‘Executed by drowning’

**17. PULKO MERGINŲ, MOTERŲ VOGIMAS
KIDNAPPING GIRLS OR WOMEN FROM THE COMPANY**

- ▲ Vogė nuotaką | Bride kidnapped
- ▼ Vogė pamerges | Maids kidnapped
- Vogė visas | All females kidnapped
- * Simbolinio veiksmo neatliko | Symbolic action absent

ŠIUOLAIKINIAI ŽEMAIČIAI IR LIETUVININKAI

VIDA SAVONIAKAITĖ

Lietuvoje žmonės įvairiai apibrėžia savo tapatybę, regionų, vietų ypatumus. 2002–2009 m. tyrinėjome lokalias bendruomenes, atskleidėme šiuolaikinių aukštaičių, dzūkų ir suvalkiečių savitą gyvenimą bei tapatybę. Šiame darbe tiriame šiuolaikinius Prūsijos lietuvius (toliau vartosime terminą Mažosios Lietuvos lietuvininkai) ir žemaičius. Etnografinių duomenų apie jotvingius, prūsus, lietuvius yra Wincenty Kadłubeko kronikoje (XII a.), Heinrichus Lettiso *Livonijos kronikoje*, Eiliuotoje Livonijos kronikoje (XIII a.). Petras Dusburgietis pažymi prūsų taikingumą, papročių kilnumą, vaišingumą. Jis rašo, kad prūsai nesirūpina savo išore, nevalgo išrankių valgių, lietuviai duoda pavargėliams pavalgyti, čia nėra elgetų (Vyšniauskaitė 1994: 10–11), aprašyti jų vestuvių papročiai ir tikėjimai (XIII–XIV a.). Janas Dlugošas teigė, kad lietuviai iš prigimties yra tylūs, karštai myli savo kraštą, vaišingi, „numais“ vadinamose trobose gyvena kartu su gyvuliais, minimos gyvenimos ypatybės, tikėjimai (XV a.). Prūsų teisyne (XIV a.), kryžiuočių kronikose, dvarų inventoriuose, Gedimino laiškuose, Lietuvos statutuose, teismų bylose rašyta apie bendruomenių gyvenimą, papročius, kultūrą ir teisę (plačiau žr. Savoniakaitė 2010a). Prūsijos lietuvių buitį, gyvenimą aprašė Johann-Arnholdas von Brandas. Jis išryškino didikų buities prašmatnumą ir Kuršo bei

Lietuvos valstiečių skurdą. Minėjo, kad jie valgo kisielių, kruopas, gruce, skilandį, šiupinį. Viename mažame name drauge gyvena tėvai, vaikai ir seneliai, vienoje pirkioje miega šeiminkai ir samdiniai (Vyšniauskaitė 1994: 76). Teodoro Lepnerio pasakojimais, lietuviai kaimiečiai esantys labai apsukrūs, protingi, laikosi duoto žodžio, išsvermingi, svetingi (Vyšniauskaitė 1994: 82). Matas Pretorijus apibūdino namų buitį – „senovės prūsų ekonomiką“, minėjo valgius, tą pačią gruce, avižinį kisielių, šiupinį, raugintų burokų ar rūgštynių barščius ir pan. (XVII–XVIII a., Vyšniauskaitė 1994: 87). Istoriniuose šaltiniuose vietos kultūros tyrimų klausimų aspektai – gyvenimas, religija, kultūra, papročiai ir teisė.

XIX a. romantizmo dvasia poetiškai atskleidžiama tautos, asmenybių, vietos kultūra. Liudvikas Adomas Jucevičius kraštotyrimo pobūdžio biografiniame žodyne *Biografinės ir literatūrinės žinios apie mokytus žemaičius* (1840) pateikė 186 rašytojų, pedagogų, dvasininkų, mokslininkų, švietimą remiančių dvarininkų biografijas. Žemaitijos kraštą ir žmones nagrinėjo knygoje *Žemaitijos bruožai* (Rysy Žmudzi 1840), *Žemaitijos atsiminimai* (*Wspomnienia Żmudzi* 1842) ir *Lietuva* (*Litwa starożytna pod względem starożytnych zabotków i zwyczajów* 1846). Istorinės romantinės dvasios kupini poetiški Lietuvos etnografiniai vaizdai įvairiapusiškai atskleidžia

XIX a. žemaičių socialinio gyvenimo ypatybes. Vaizdingai pateikti buities, gyvensenos, ūkio etnografiniai faktai. Paliestos kalbos, mitologijos, pagonybės liekanų, burtų, papročių, drabužių, apeigų, senovės papročių, buities, liaudies medicinos, maisto, verslų, žemdirbystės temos. Bandyta lokalizuoti lietuvių kalbos vartojimą. Stebėtojo akimis atskleisti lietuvių kultūrinio gyvenimo reiškiniai (Jucevičius 1959: 56; Lukšienė 1959: 27–32). Pateiktos klasifikacijos, atskleisti vietos kultūros ypatumai. Metodologiniu požiūriu siekta iširti žmonių nuomones, kartu atskleisti jų savimonę ir mentalitetą. Buvo aukštinaamas savas kraštas: „Štai aš esu Žemaičiuose. O, kaip man smagu, kaip linksma kvėpuoti tos žemės oru! Nežinau, dėl ko man čia taip saldu – ar kad šios vietos išugdė mano jaunystę, ar gal dėl to, kad anapus Nevėžio tiek skausmingų valandų turėjau. [...] – Koks nuostabus kraštas!...“ (Jucevičius 1959: 365).

Simonas Daukantas rūpinosi tautos išlikimu, baudžiavos panaikinimu, skatino saugoti savąją kalbą. Jis rašė: „Jei tikrai pažvelgsim į pačią Lietuvos tautą, kalnėnų ir žemaičių, aiškiai tenai matysim, jog ta tauta ne vien praėjusiuose amžiuose, bet jau gilioj senovėj yra perkentėjusi didžiai didelius savo ūkės ermyderius, nesgi turi sau ypatingą kalbą, būtinai įvairią nuo kitų kalbų [...], būdą, darbą, tikyba, ūkės rėdą, karybą, prekybą ir mantą, arba pinigų...“ (Daukantas 1991: 8–9).

Povilas Višinskis pateikė antropologinę žemaičių charakteristiką. Jis rašė: „Svarbiausias žemaičių užsiėmimas – žemės darbas. Žemaičiai taip prisirišę prie žemės darbo ir taip supratę su juo, kad jiems be galo sunku su juo skirtis ir pradėti verstis koku kitu verslu. Prekyba nesiverčia, laikydami, kad tai netgi smerktina; palieka tai žydams. Toliau iš savo ir artimesniųjų parapijų žemaitis retai išvažiuoja, nebent tiktai toliau išvažiuoti priverstų kokie nors garsūs atlaidai (atpuskas) – bažnyčios šventė, žadanti jam nuodėmių atleidimą. Yra senukų, per visą savo gyvenimą nė karto neaplankusių savo apskrities miesto, nors jis yra už kokių 40–50 varstų, ne daugiau. Jeigu pasitaiko žemaičiui išvažiuoti į svečius, tai jis joku būdu nesutinka išbūti ten kelių dienų – jis nori namo. Tas prisirišimas prie žemės, prie gimtųjų vietų, prie gamtos, kaip matysime toliau, yra aiškiai jaučiamas daugelyje dainų“

(Višinskis 1964: 180). Abiejuose pateiktuose tekstuose aukštinaama gimtinė.

Vanda Daugirdaitė-Sruogienė knygoje *Žemaičių bajoro ūkis XIX amžiaus pirmoje pusėje* „vietos senų žmonių pasakojimais bei aiškinimais, bei gyvomis tradicijomis“ (Daugirdaitė-Sruogienė 1995: 11) rekonstruoja tipišką žemaičių bajoro ūkį. Ignas Jablonskis etnografinėje apybraižoje *Budrių kaimas* (Jablonskis 1993) – kaimo gyvenimą.

Ignas Končius knygoje *Žemaičio šnekos* apibūdina Žemaitijos gyventojų socialinius sluoksnius, sodybas, gyvenimo raidą, patį gyvenimą, aplinką, pramogas ir šeimos santykius, rašydamas: „kas be kasdienio gyvenimo... šis gyvenimas gilus, platus, nors jį sudaro mažytėlaitės smulkmenos. O tos smulkmenos kiblios, patrauklios, veiksmingos, – jos sukūrė mūsų protėvių įsitikinimus, papročius“ (Končius 1996: 32).

Aleksandras Pakalniškis bandė „nors dalį žemaičių krašto papročių surinkti, ateinančioms kartoms palikti, kad žinoti galėtų, kaip dvidešimto amžiaus pradžioje gyveno ainiai tų, kurie senovėje pavyzdžiu mums buvo, kaip reikia savo kraštą mylėti, branginti papročius ir kalbą“ (Pakalniškis 1990: 5). Jis aprašė kaimo žmonių buitinių, trobelninių, ūkininkų tarnautojų, karšinių ir vaikų skirtingą socialinę padėtį, žmonių santykius, buitį, maistą, papročius, tikėjimus.

Norberto Vėliaus ir kitų autorių sudaryti straipsnių rinkiniai *Lietuvinių žodis* (Vėlius 1995b) ir *Lietuvinių kraštas* skirti lietuvininkų istorijai, gyvenimo būdai, kalbai, papročiams aprašyti, autoriaus žodžiais, „daug išskentėjusiems lietuvininkams ir jų senai, turtingai kultūrai“ (Vėlius 1995a: 7). Nagrinėjamas kraštovaizdis, flora ir fauna, lietuvininkų ir žemaičių ryšiai, prekyba, socialiniai-demografiniai pokyčiai, švietimas, įvairūs buities klausimai. Jau nuo viduramžių Mažosios Lietuvos gyventojus su Žemaitija siejo glaudūs ekonominiai prekybiniai ryšiai. Į Lietuvą vedė lietuviškos spaudos gabenimo keliai, padėję žadinti tautinę ir kultūrinę sąmonę (Janavičienė 1995: 250).

Atskiras regioninės kultūros ypatybes nagrinėjo visi Lietuvoje dirbę etnologai, sukaupia daug archeologų, istorikų, kalbininkų, tautosakininkų atliktų tyrimų, todėl šiame darbe atsiribojame nuo išsamios istoriografijos

apžvalgos. Petras Kalnius „linkęs manyti, kad žemaičių bendruomenė viduramžiais turėjo etnosui būdingų bruožų ir jų pačių bei kitų buvo suvokiama kaip atskira gentis. Tačiau, kaip ir daugelis į moderniąsias tautas integruotų etninių vienetų, ilgainiui etnosui būdingus bruožus prarado. Nepriklausomai nuo to, ar yra buvusi žemaičių gentis, ar ne, jų dabartinės bendruomenės padėtis yra perdėm aiški: bendruomenė etninės savimonės neturi. Tvirtai integravusis į lietuvių naciją ir glaudžiai konsolidavusis su kitų Lietuvos etnografinių sričių lietuviais, dabartinė žemaičių bendruomenė kartu išlaikė daug savo tradicinės kultūros savitumą ir jų suvokimą grupės viduje. Dėl to jai taikytinas lietuvių *potautės*, arba *subetnosos*, terminas. Žemaičių integracija į lietuvių tautą ir konsolidacija su kitais lietuviais yra įvykęs istorijos faktas. Akivaizdi to išraiška – absoliuti dauguma dabartinės žemaičių bendruomenės narių save laiko lietuvių tautos atstovais“ (Kalnius 2007: 28). Tad natūraliai kyla klausimas: kas skiria šiuolaikinius žemaičius nuo Mažosios Lietuvos lietuvininkų ir kitų regionų gyventojų?

Remdamiesi atliktais aukštaičių, dzūkų ir suvalkiečių tyrimais (Savoniakaitė 2007a; 2009), darome prielaidą, kad istoriniuose tekstuose aukštintos vertybės – gimtinė, sava žemė, kalba, papročiai, religija, šeima – skiria ir šiuolaikinius konkrečių vietų Lietuvos gyventojus, jiems brangi sava žemė ir naujai konstruojamos istorinės šeimos tradicijos. „Nuo tų papročių, jei ir kažkaip norėtumei, greit nenusikratysi, – pastabioji akis tuoj pamatys, iš kur atėjai, kieno vaikas esi“ (Končius 1996: 32). Globalizacijos sąlygomis žmonės iš naujo apibrėžia savo vietos ar regioninės tapatybės ribas.

Tyrimo tikslas – apibrėžti žemaičių ir Mažosios Lietuvos lietuvininkų šiuolaikinę tapatybę, apibūdinti gyvenimą, tradiciją. Regioninę, vietos tapatybę atskleidžiame platesniame kontekste. Pirma, nagrinėjame žmonių požiūrius, kuo jie save laiko ir kas juos išskiria iš kitų Lietuvos gyventojų. Antra, atskleidžiame gyvenimo ir kasdienybės ypatybes. Trečia, analizuojame, kaip suvokiama šiuolaikinė tradicija. Etnografiniais atminties tyrimais, interpretaciniu, kartografiniu, lyginamuoju metodu nagrinėjami tam tikrų Vakarų Lietuvos vietų žmonių tapatybės ir gyvenimo savitumai.

Etnografiniai tyrimai

Etnografiniuose tyrimuose vadovautasi tais pačiais metodologiniais principais kaip ir ankstesniuose – Aukštaitijos (2002–2004), Dzūkijos ir Suvalkijos (2006–2007) – tyrimuose (Savoniakaitė 2007a: 170; 2009: 154–155). Priminsiu darbo ypatumus. Tyrimai atlikti pagal lauko tyrimų programą-klausimyną „Lokalių bendruomenės“ (Savoniakaitė 2007b) 60 vietovių, nutolusių viena nuo kitos panašiais atstumais. Tai buvo nestruktūruoti interviu ir stebėjimai. Žmonių pasakojimai sudarė esminę tyrimo dalį. Šie pasakojimai užrašyti ir cituojami būtent tokia žmonių kalba, kokia pavyko užrašyti. Jie šiek tiek atskleidžia dabartinės tarmės. Pateikiami klausimai diktavo pokalbio temas, kuriomis siekta įvairiapusiškai atskleisti žmonių regioninės tapatybės apibrėžimus, ištirti vietos socialinio bendro buvimo, lokalių bendruomenių ypatybes, vietos kultūros priklausomybę nuo ekonomikos pokyčių, politikos, informacijos, migracijos ir naujų globalių struktūrų – Lietuvos etnografinių regionų kultūros savitumą.

Tyrinėjant vietos, regiono žmonių tapatybę, kultūrą, tyrimuose siekta įvairiapusiškai ją išnagrinėti ir atskleisti ją formuojančią aplinką. Pirmiausia vietos kultūra buvo nagrinėjama pagal žmonių požiūrį į regioninę tapatybę ir svarbiausius jų apibrėžiamus dėmenis, išskiriančius, jų nuomone, regiono gyventojus iš kitų Lietuvos regionų. Buvo renkami pateikėjai, galintys įvairiais aspektais pažvelgti į nagrinėjamus klausimus. Mėginta išsiaiškinti vyresnių, vidutinio amžiaus ir jaunų žmonių požiūrius. Bendrauta su įvairaus išsilavinimo, skirtingos socialinės padėties žmonėmis. Kalbinti įvairių tautybių gyventojai, aiškinantis jų požiūrį į žmonių santykius, religijos įtaką vietos kultūros tradicijoms, papročiams, požiūrį į vietos politiką. Siekta atskleisti lokaliuose bendruomenėse vykstančių asimiliacijos ir integracijos procesų aspektus. Kita vertus, šis tyrimas yra ne tik vietos ir regiono kultūros ir papročių tyrimas, jis kartu atskleidžia šiuolaikinės integracijos bei komunikacijos procesus, jų prioritetus bei padarinius. Visa tai parodo tradicinių kaimų ir mažų miestelių bendruomenių gyvenimo būdo ir vertybių likimą. Tai yra atskiros istorijos apie tautos kultūros prioritetus.

Žemėlapiams sudaryti buvo pateikiami tie patys klausimai kaip ir ankstesniuose Aukštaitijos, Dzūkijos ir Suvalkijos žmonių tyrimuose, tik atsakymai užrašyti trumpesni. Buvo sunkiau paskatinti žmones kalbėti apie jų namų ūkį, verslus. Žemdirbių gyvenimo būdas ir įpročiai pakito. Smulkių žemdirbių liko mažai. Vienuose miesteliuose gyvenimas klesti, kituose apmiręs. Miesteliuose daug vyresnio amžiaus žmonių – ekonominė situacija per visą tyrimo laikotarpį kito. Dėl pakitusios demografinės padėties ir jaunų žmonių migracijos daugiausia į užsienį, o ne į didesnius Lietuvos miestus, surinkta mažai duomenų apie vietos smulkiosios pramonės ir ekonomikos ypatumus. Mažai sutikta amatininkų, namudininkų. Mažai kalbama apie turizmą ir poilsį. Priešingai, savo tapatybės ribas, susijusias su gimtąja, gyvenamąja vieta, tėvų šaknimis, šeima ir tradicijomis gražiai nusako tiek jauni, tiek ir vyresnio amžiaus pateikėjai. Dėl savo kultūros prioritetų dažniausiai nedvejojama. Ryškėja daug migracijos nulemtų kultūrinių inovacijų. Žmonės ir toliau stipriai prisirišę prie „savo“ vietos, kurioje gyvena, kur gyvena tėvai ar prabėgo vaikystė.

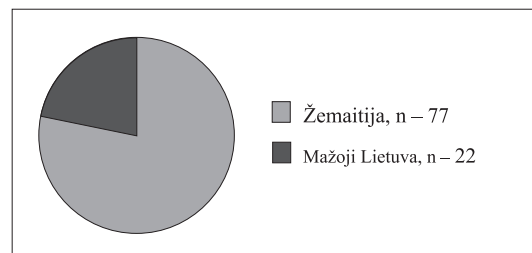
Reikia pabrėžti, kad šis tyrimas yra savitas dėl Mažosios Lietuvos demografinių, geografinių ir istorinių ypatumų. Pirmiausia ypač sunku sutikti Mažojoje Lietuvoje ar buvusiam Klaipėdos krašte gimusių vyresnio amžiaus žmonių. Dauguma jų nepalyginti trumpiau įleidę savo socialines ir kultūrines šaknis dabartinėje Mažojoje Lietuvoje. Teritorija yra kur kas mažesnė negu Žemaitijos. Žmonių nuostatas formavo įvairūs politiniai, ekonominiai veiksniai. Kitaip negu kituose Lietuvos regionuose, istoriškai čia būta įvairiausių kultūrinių kontaktų. Išvados daromos remiantis nevienodai gausiai iš pateikėjų gautais duomenimis. Tiriant vadovautasi nuostata tirti vienodais atstumais nutolusių vietų gyventojus. Kita vertus, etnografiniam tyrimui svarbi pateikėjų pasakojimų kokybė, objektyvumo siekta ne vien stengiantis sukaupti kuo daugiau duomenų.

Atliekant Mažosios Lietuvos tyrimus, rezultatų vertinimams buvo svarbūs stebėjimai. Prisimenu pasitvirtinusių neseniai skaitytą Marcuso Bankso išvadą, kad stebėjimai, vaizdai gali duoti visiškai skirtingus rezultatus, negu įprasti tyrimai (Banks 2007: 117).

Šiuose tyrimuose etnografiniai duomenys apibendrinti ir susisteminti šiek tiek kitaip, negu ankstesniuose. Sukurta daugiau įvairių diagramų, kad būtų galima palyginti visų trijų tyrimų rezultatus ir padaryti išvadas. Pakeisti kai kurių diagramų tipai. Visi tyrimų rezultatai apibendrinti lyginant procentine išraiška, nes apklaustas nevienodas skaičius žmonių, tirtos skirtingo dydžio teritorijos. Aptariant duomenis laikytasi tos pačios tvarkos.

Pateikėjai

2008–2009 m. atliekant etnografinius lauko tyrimus kalbėta su 99 žmonėmis. 77 pateikėjai apklausti Žemaitijoje, 22 – Mažojoje Lietuvoje (**I žemėlapis**, 1 pav.). Žemėlapyje matyti, kad daugiau etnografinių tyrimų atlikta Žemaitijoje. Mažojoje Lietuvoje nepalyginti sunkiau sutikti čia gimusį vidutinio ar vyresnio amžiaus žmogų, tad stengtasi apklausti daugiau žmonių. Žmonės klausinėti apie kultūros istoriją. Tai stipriausiai migracijos paliestas kraštas. Vietiniai gyventojai čia sugrįžta pasisvečiuoti. Jie skatina daug inovacijų, akivaizdūs kultūriniai mainai. Mažiau žmonių apklausta kurortuose Nidoje, Šventojoje ir paribio teritorijose, kur gyvenimas teka savita vaga.

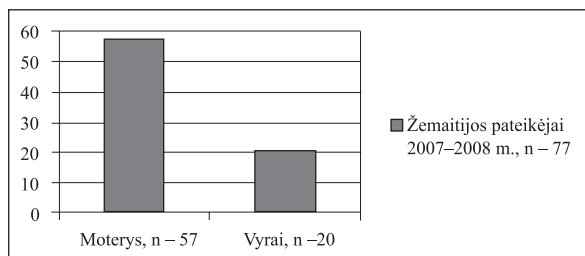

1 pav. Pateikėjų gyvenamoji vieta 2007–2008 m. (n)

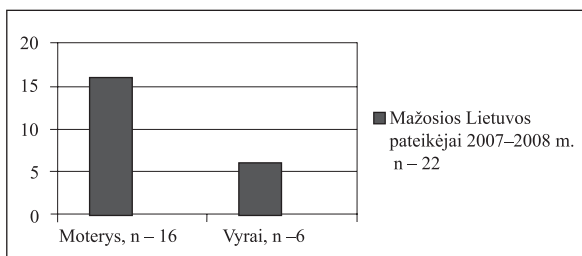
Daugiausiai, kaip ir ankstesniuose tyrimuose, kalbėta su moterimis. Žemaitijoje apklaustų pateikėjų 74% buvo moterys, 26% – vyrai (2 pav.). Mažojoje Lietuvoje moterys sudaro 73%, vyrai – 27% apklaustų pateikėjų (3 pav.). Abiejuose regionuose apklaustų vyrų ir moterų santykis labai panašus. Vyrų sutikta mažiau, nes jaunesni darbingo amžiaus vyrai užimti ar išvykę, o moterys triūsia namuose. Vyresnio amžiaus grupėje vienišų moterų daugiau. Kaip ir ankstesniuose tyrimuose, vyrai

kitaip nusako savo kasdienes namų ūkio prioritetus, šiek tiek kitaip vertina darbą, pramonę, daugiau žino apie žemės ūkio situaciją apylinkėse, kuriose gyvena. Rankdarbius, maisto gaminimą dauguma laiko moterišku reikalu. Žmonių savosios tapatybės apibrėžimai, kultūros vertinimai nuo lyties nepriklauso.

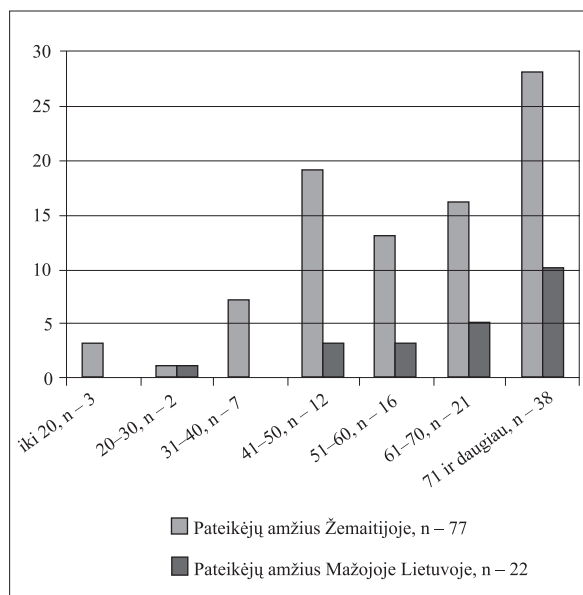
2 pav. Žemaitijos pateikėjai 2007–2008 m. (n)

3 pav. Mažosios Lietuvos pateikėjai 2007–2008 m. (n)

Dauguma sutiktųjų buvo vyresnio amžiaus žmonės (žr. 4 pav.). Žemaitijoje 45% apklaustų žmonių, o Mažojoje Lietuvoje – 36% buvo vyresni negu 71 metų. Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje po 21% apklaustų pateikėjų buvo nuo 61 iki 70 metų. Tik 24% apklaustų gyventojų buvo jaunesni nei 50 metų. Su jaunais, iki 20 metų amžiaus, pateikėjais bendrauta Grūšlaukėje, Kantaučiuose ir Vaiguvoje. Tai dar kartą mums patvirtina, kad miesteliuose ir kaimuose jaunų žmonių gyvena mažai.

Palyginę visus 2002–2004 m., 2006–2007 m. ir paskutinį 2008–2009 m. atliktus tyrimus pastebime, kad paskutiniame Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos tyrime vidutinio amžiaus žmonių apklausta mažiausiai (24%). Mažų miestelių ir kaimų gyventojai sensta, dalis jų iš-

4 pav. Pateikėjų amžius 2007–2008 m. (n)

vyksta dirbti į didesnius miestus. Aukštaitijoje iki 50 metų amžiaus žmonių tirta 31%, Dzūkijoje ir Suvalkijoje – 34% (Savoniakaitė 2007a: 171; 2009: 156). Tokie duomenys, gauti iš vienos ar kitos vietos, gali būti atsitiktiniai, bet kai ištirta 60 vietovių Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje, išvados daugiau ar mažiau patikimos.

Atsiskleidžia Rytų ir Vakarų Lietuvos kultūriniai skirtumai, kinta žmonių atvirumas. Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje mažiau negu Aukštaitijoje žmonių, drąsiai reiškiančių savo nuomonę, jie nenori viešinti savo tapatybės (**I žemėlapis**). Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje 29% respondentų pasakė tik savo vardą. Žemaitijoje 8% pateikėjų, o Mažojoje Lietuvoje 14% nepasakė nei savo vardo, nei pavardės. Dzūkijoje ir Suvalkijoje (ypač Suvalkijoje) tokių žmonių buvo net 40%.

Tapatybė

Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos gyventojai, atsakydami į klausimą, kuo save laiko, mažo įvairiai (**I žemėlapis**). Šiame tyrime, kaip ir ankstesniuose, nebuvo keliamas klausimas, kokia Jūsų pilietybė ar tautybė. Žmonių buvo klausta, kas jie yra. Toks klausimas

pasirinktas dėl to, kad žmogus apibrėžtų savo tapatybės ribas pirmiausiai dėstydamas savo prioritetus. Žmonės savo tapatybę nusako tautybe, taip pat mini ir regioninę tapatybę, pavyzdžiui, „lietuvių-žemaitė“, o kai kurie, matyt, tautybę laikydami savaime suprantama pagal jų pasą, nurodo savo regioninę priklausomybę, pavyzdžiui: žemaitė, lietuvininkė ar „šišioniškė“. Daug apklaustų pateikėjų pabrėžia savo regioninę tapatybę. Tai patvirtina nuo seno vertinamos Lietuvos regioninės kultūros politikos teigiamus padarinius. Kita vertus, tai rodo, kad žmonės brangina savo kultūrą. Mažesnę dalis žmonių apie regioninę tapatybę nekalba, tapatybę sieja tik su tautybe (žr. 5a pav.; 5b pav.).

Žemaitijoje apie savo regioninę tapatybę kalba 73% apklaustų žmonių, 24% tapatybę sieja tik su tautybe, o 3% savo tapatybės nenurodė (5a pav.; 5b pav.). Iš 17 lietuvių save laikanti žmonių 7 sakosi esantys pusiau aukštaičiai, pusiau žemaičiai. Tai žmonės, gyvenantys Latvijos pasienyje ir Vidurio Lietuvoje: Kruopiuose, Lioliuose, Nemakščiuose, Vaiguvoje.

Žemaičiai save apibūdina įvairiai, stereotipus „užsispyręs“, „darbštus“, „sako tiesą“ rasime daugelyje atsiminimų ir naratyvų. Pateikiame vaizdingų pavyzdžių:

„Žemaičiai užsispyrę, jei prižada, iš tikrųjų padaro. Kruopštūs, darbštūs“ (Natalija iš Kaltinėnų IIES 2333(38), l. 333).

„Žemaičiai – Plungė – ten užsispyrę. Čia nepasakysi, neužsispyrę. Dabar tai pamaišyta. Gruzdiečiai geri žmonės, padėdavo vienas kitam“ (Gruzdžių gyventoja, IIES 2342(1), l. 7).

„Iš žemaičio neišbėgusi aukštaičiu netapsi. Geras šuva grįžta į savo daržinę galą gauti. Pakruojiškiai nemėgsta žemaičių. Žemaitis darbštesnis, tvarkingesnis, švelnesnis... Pasako teisybę tiesiai šviesiai į akis“ (žemaitė iš Papilės, gyvenusi Aukštaitijoje, IIES 2342(5), l. 28, 30).

„Žemaitis užsispyręs. Aukštaičiai apskresni. Jeigu žemaitis greičiau padarys, aukštaitis kitą išmokins. Žemaičiai geriau patys dirba. Žemaičių būdas kitas“ (tautodailininkas iš Vieksnių, IIES 2342(7), l. 42).

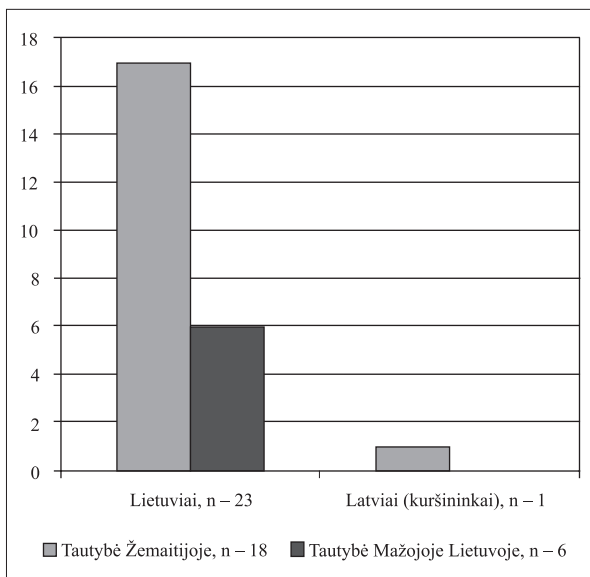
„Žemaičiai pavydi, kai kitam gerai. Jei žmogus turi gyvulį – pagalvodavau – ir aš noriu. Iš nenorėjimo atsilikti, o ne iš pavydo“ (žemaitė iš Kulių, IIES 2342(14/2), l. 34).

„Pačiai reikia būti gerai, ir visi bus geri“ (vyresnio amžiaus žemaitė iš Žarėnų, IIES 2342(17), l. 14).

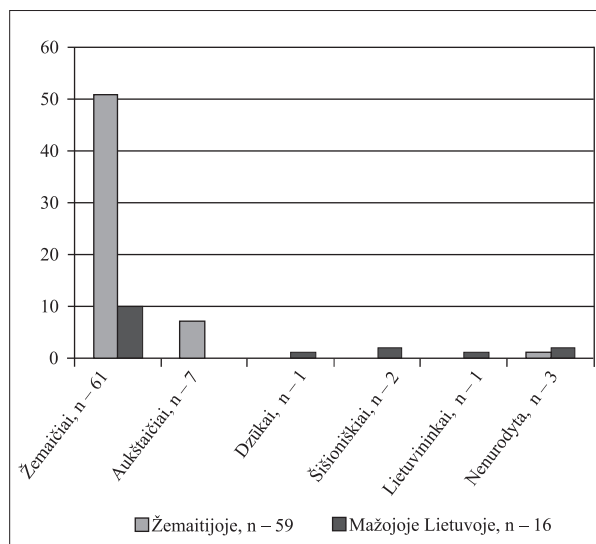
Paribio gyventojai savo tapatybę apibrėžia pagal vietą, miestelio, kuriame gyvena, pavadinimą, pagal kalbos skirtumus. Taip pat mini savo prigimtį, tėvus. Nusako migracijos padarinius. Užrašyta vaizdingų pasakojimų:

„Aš tai baziloniškė, nežinau, ar aukštaitė, ar žemaitė. Aš moku žemaitiškai. Tėvai čia gyveno ir aš čia gyvenu... man nuo miesto galva skauda“ (IIES 2333(40), l. 344).

„Nei aukštaitė, nei žemaitė, nežino, kam priklausau... (kalbėdama apie žemaičius iš Plungės Baziloniškė Regina sako. – V. S.) Tarmė skiriasi kaip diena nuo nakties, čia žmonės greitesni. Žemaičiai lėtesni“ (IIES 2333(43), l. 376).

5a pav. Pateikėjai, tapatybę siejantys su tautybe, 2007–2008 m. (n)

5b pav. Pateikėjai, tapatybę siejantys su regionine priklausomybe, 2007–2008 m. (n)

„Pusiau žemaitis. Nieko žemaitiškai nemoku. Mama pusiau žemaitė“ (jaunuolis Martynas iš Vaiguvos, IIES 2333(46), l. 395).

„Čia gimusi, čia augusi, čia netikri žemaičiai, čia maišyti esam. Žemaičiai, kur Telšiai, Plungė“ (moteris iš Vaiguvos – vaiguvietė, IIES 2333(47), l. 403).

„Čia nesiskaito grynai žemaičiai. Čia vadinama pusiauukelė“ (Saulė iš Nemakščių, IIES 2333(48), l. 413).

Moteris iš Kruopių save vadina „pusiau aukštaite... Čia mes prie Žemaitijos, Latvijos. Vyras latvis. Vaikai – dukra latvė, kitos dvi mergaitės ir du berniukai lietuviai. Žentas ir marti lenkai – anūkai lietuviai“ (buvusi tremtinė. Jos tėvai gyveno Latvijoje, nes negalėjo grįžti gyventi į Lietuvą iš tremties, IIES 2342(3), l. 18).

„Apsigimusi žemaitė. Mano kuršėnietiška kalba, nuo Papilės jau keičias“ (Emilija iš Kuršėnų, IIES 2342(23), l. 147, 148).

Mažosioje Lietuvoje beveik trečdalis (28%) apklaustųjų gyventojų savo tapatybę sieja su tautybe, kita dalis (63%) – su regionu, kuriame užaugo. Tai 46% žemaičių, kurie į Mažąją Lietuvą atvyko gyventi, kai šio krašto lietuvininkai, šišioniškiai ir kiti gyventojai repatriavo į Vokietiją. Taip pat Mažosios Lietuvos gyventojomis save vadina viena dzūkė iš Rusnės ir dvi šišioniškės iš Smalininkų ir Girulių, viena lietuvininkė iš Dovilų. Du Mažosios Lietuvos gyventojai į klausimą, kas esate, visiškai neatsakė. Viena jų, religinga moteris, mini, kad ji esanti evangelikė (IIES 2333(18), l. 165), ir priduria: jei šeimoje motina katalikė, o tėvas evangelikas, jų vaikai būtinai turi būti evangelikai. Iš visų apklaustųjų 22 Mažosios Lietuvos gyventojų 7 yra evangelikai. Apklaustieji Žemaitijos gyventojai yra katalikai, bet tai pabrėžė tik pasakodami apie šeimos bendravimą ir šventes.

Lietuvininkėmis save įvardijo dvi pateikėjos, viena iš Dovilų (IIES b. 2333(16), l. 136), kita iš Girulių (IIES 2342(40), l. 261), o „šišioniškė“ ir prūse – tik viena moteris iš Smalininkų (IIES 2333(6), l. 46).

Etnografinio tyrimo duomenimis, socialinių procesų ypatybės Mažosioje Lietuvoje apibūdinamos šitaip: „Čia yra vokiečių kraštas... Čia viskas sumaišyta. Kai trėmė į Sibirą, nemažai dzūkų atkėlė – deportavo į šitą kraštą“ (IIES 2333(5), l. 38). Mažosios Lietuvos gyventojai patyrė įvairių valdžių politiką. Vienas kitas šiuolaikinių gyventojų prisimena pasakojimus apie 1919 m. Versalio taikos sutarties padarinius – Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos ir laikinai perduotas Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos žiniai, buvo palikti galioti Vokietijos įstatymai. Vietinių gyventojų liko mažai. Pasak Gliožaičio, kai 1923 m. Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie Lietuvos Respu-

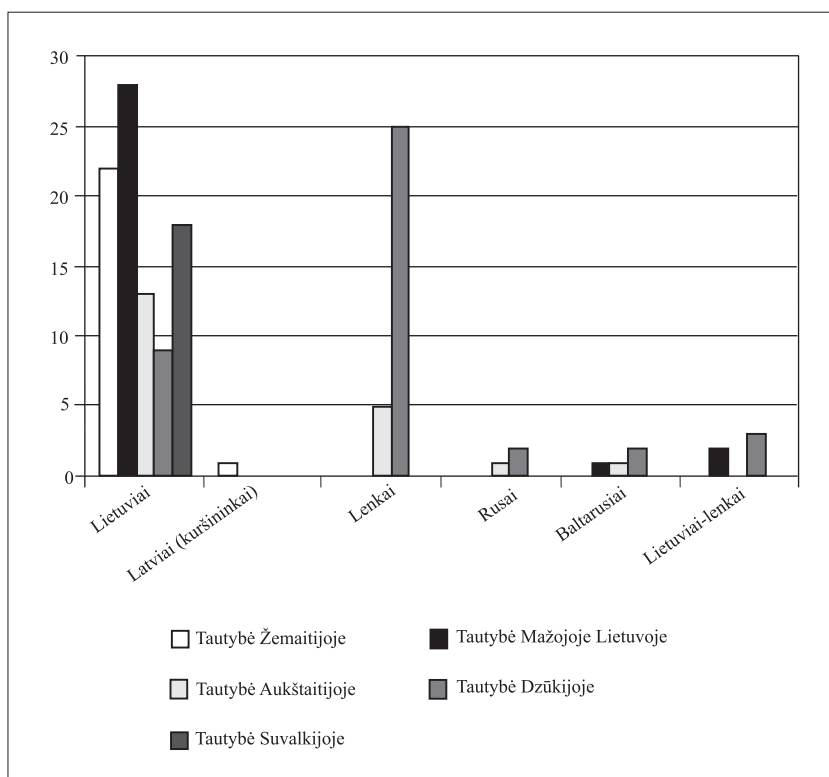
blikos, 1925 m. gyventojų surašymo duomenimis, krašte gyveno 141 650 žmonių: 50,8% lietuvių, iš kurių 24% užsirašė klaipėdiškiais (arba dvikalbiais, pabrėždami savo skirtumus nuo Didžiosios Lietuvos gyventojų), 41,9% vokiečių ir 7,3% kitų tautybių žmonių. Dėl lietuvių kalbos draudimo mokyklose ir kitur iki Pirmojo pasaulinio karo daugelis gyventojų buvo nutautinti, jie linko prie vokiečių, sakė, kad yra dvi tautos, bet viena kultūra. Gyventojų tautinė sudėtis iki 1939 m. keitėsi mažai, nors daug jų išvyko į Vokietiją (Gliožaitis 2006: 209–210). Kitas ryškus demografinis pokytis įvyko po Antrojo pasaulinio karo. 1945 m. krašte liko 10 000 gyventojų (Gliožaitis 2006: 209–211). Į likusias tuščias sodybas atvyko kiti žmonės. Iš 22 apklaustųjų pateikėjų Klaipėdos krašte yra gimę 8 (36%) žmonės, o kiti 14 (64%) – atvykę. Migracijos procesus gražiai nusako Rusnės gyventojas: „Rusnę užkariavo dzūkai, vaišingi dainininkai“ (IIES 2333(13), l. 106), – pats save laiko „žemaičiu iš Lietuvos“, atsikraustė į Rusnę 1955 m. Kita Rusnėje nuo 1952 m. gyvenanti dzūkė apie vietos gyventojus pasakojo: „Šišioniškiai buvo labai geri žmonės. Jie mus mylėjo, nes vyras vokiškai kalbėjo. Prieš kelis metus Rusnėje mirė paskutinė šišioniškė“ (IIES 2333(14), l. 118).

Visi evangelikai ir vienas lietuvis savo praeitį siejo su vokiečių kalba ir labai susilpnėjusiais ryšiais su Vokietijoje gyvenančiais iš Klaipėdos krašto išvykusiais giminaičiais. Tai žmonės, kuriems daugiau negu 70 metų. Pavyzdžiui, Katyčių gyventojas sako, kad jo tėvo tėvai, seneliai ir proseneliai yra gimę Katyčiuose ir jie visi kalbėjo vokiškai. Po Antrojo pasaulinio karo jie išvažiavo į Vokietiją, palaikė ryšius su Katyčiuose likusia gimine. Jis mini, kad „parubežyje visi buvo daugiausia lietuvininkai“ (IIES 2333(20), l. 181).

Mažosios Lietuvos gyventojai apibūdina „save“ ir „kitus“ kaip „tvarkingus“, draugiškus“.

„Su šišioniškiais susitinku bažnyčioje. Seni gyventojai draugiškesni“, – pasakoja Aldutė (IIES 2333(6), l. 46). Vadinasi, vyresnio amžiaus žmonės, vadinamieji „šišioniškiai“, tarpusavyje mažai bendrauja. Tai iš dalies spartina jų tautiškumo nykimą.

„Šišioniškiai be galo tvarkingi, švarūs. Dzūkai šiukšlini... Prūsėliai už žemaičius... būdas žemaičių geras, lėtesni žemaičiai“ (Vilkyškių gyventoja, IIES 2333(8), l. 68).

5c pav. Pateikėjai, tapatybę siejantys su tautybe 2002–2008 m. (%)

Iš Vokietijos apsilankantys žmonės „baisiai draugiški – labdarą duoda. Vokiečiai vieni kitiem daugiau padeda negu lietuviai“ (Saugų gyventojų žemaitė, IIES 2333(15), l. 127).

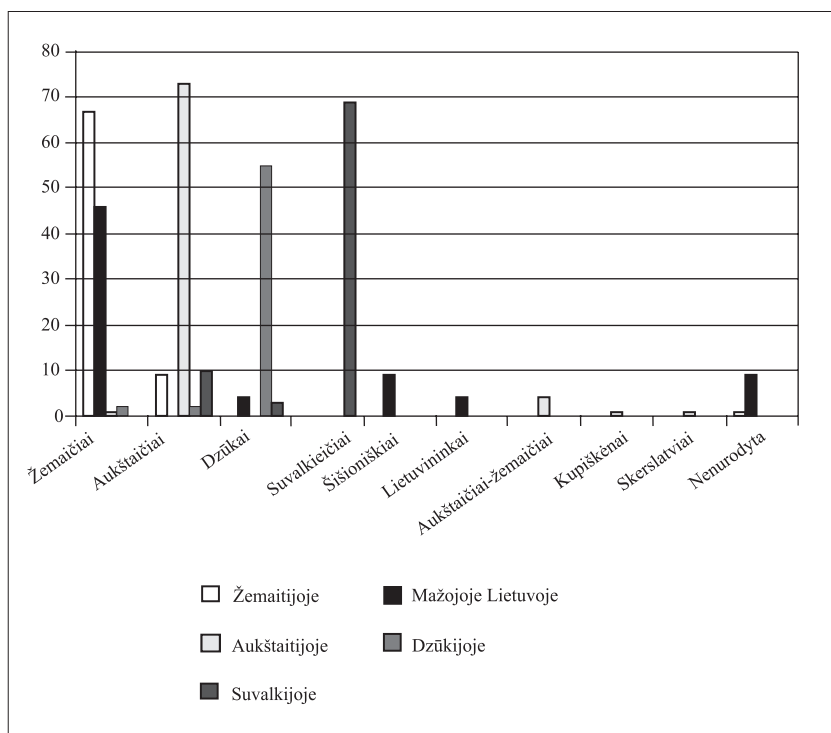
Palyginę visus 2002–2009 m. atliktų tyrimų duomenis, kaip Lietuvoje žmonės kalbėjo apie savo tapatybę (5c pav.), matome, kad tapatybę tik su tautybe siejo 28% Mažosios Lietuvos, 22% Žemaitijos, 18% Suvalkijos, 13% Aukštaitijos ir 9% Dzūkijos pateikėjų. Kitų tautybių gyventojai savo tapatybę nurodo pagal tautybę. Pabrėžiame, tai tik palyginamieji tyrimų duomenys, nes žmonės mini pase nurodytą lietuvių tapatybę ir mieliai dėsto mintis apie savo priklausomybę vietai.

Regioninę tapatybę noriai apibūdino aukštaičiai (73%), suvalkiečiai (69%), žemaičiai (67%) ir dzūkai (55%) (žr. 5d pav.), Mažojoje Lietuvoje sutikta daug žemaičių (46%), šišioniškių (9%) ir regioninės tapatybės nenurodžiusių žmonių (9%). Bendruomenėse, kuriose gyvena daugiau tautybių žmonių, dažniau nurodoma tautybė.

Tapatybės dėmenys ir simboliai

Abiejų regionų gyventojų tyrimuose matyti labai panašios tendencijos (6 pav., **2 žemėlapis**). Tapatybės dėmenys ir simboliai – žemė, gimtinė, kalba ir šeima – paplitę netolygiai. Šiek tiek išsiskiria paribio gyventojų tapatybės apibrėžimai. Visoje Žemaitijoje gimtinė brangi ir svarbi. Du trečdaliai savo tapatybę sieja su gimtine. Tai 64% Žemaitijos ir 63% Mažosios Lietuvos pateikėjų. Vieni žmonės gimtinę supranta kaip kraštą, kuriame gimė, kiti – kaip kraštą, kuriame gimė ir gyvena jaunystėje, dar kiti plačiąja prasme – kaip tėvynę. 18% Žemaitijos ir 9% Mažosios Lietuvos gyventojų į šį klausimą neatsakė.

Žemaitijos žmonės vaizdingai apibūdina ryšį su gimtine. Įvairūs pasakojimai susiję tiek su žmogaus būdo savybėmis, intelektu, tiek su gyvenimo ciklo suvokimu, gyvenimo aplinkybėmis, aplinka ir kraštovaizdžio grožiu ar kita. Įterpiamas „kraujo“ simbolis rodo menamą prigimtiškumą ar primordialumą, tęstinumą – tai užra-

5d pav. Pateikėjai, tapatybę siejantys su regionine priklausomybe, 2002–2008 m. (%)

šyta bendraujant su vyresniais žmonėmis. Tie žemaičiai, kurie visą laiką gyvena savo gimtinėje, sako:

„Oi, čia visiems brangi gimtinė. Čia gimę, auę, čia pasensim, čia palaidos“ (Jadvyga Bočkienė iš Judrėnų, IIES 2333(17), l. 149).

„Manęs iš Bazilionų niekur – tik į pušyną nuveš. Kaip galima palikti. Čia gimiau, čia augau, čia numirsiu. Niekur nereikia lakstyti. Ar gražu, ar negražu, kur gimęs, kur pripratęs, vis tiek savo – ten gerai“ (IIES 2333(40), l. 344).

„Kaip nebus brangi, čia gimęs, čia auę, čia į mokyklą, čia pakrikštytas, čia vaikus pakrikštijau, nei išvažinėjo, išėjo kitur... Kai vaikai išsiveža, greit numei važiuoju, kur rasi geriau, čia mano kvietkelės, čia yra priaugęs į kraują“ (Sofija Ruginienė iš Pikelių, IIES 2342(9/1), l. 52).

„Čia gimusi. Brangi. Mona tėvai čia gyvena. Mama, duktė, seserys trys čia palaidotos – aš nenoriu kitur“ (Stasė Tilvikienė iš Kulių, IIES 2342(14/1), l. 88).

Žemaičiai aiškiai ir neabejotinai teigia, jog skiriasi jaunesnių ir vyresnių žmonių požiūriai į savo gimtinę:

„Gerai čia gyventi“ (vaiguvietis, IIES 2333(46), l. 395).

„Tikriausiai brangi, kad niekur neišvažiuoju“ (Saulė iš Nemakščių, IIES 2333(48), l. 413).

„Jau kitur nenorėčiau“ (Sedoje gyvenantis lietuvis žemaitis, IIES 2342(10), l. 64).

„Nu jau neičiau niekur“ (plateliškis, IIES 2342(13), l. 82).

Vienoje vietoje gimę ir gyvenę apklausti Žemaitijos pateikėjai pabrėžia savo ryšį su vieta. Jie poetiškai pasakoja, kad šioje vietoje gimę, auę, vardija svarbiausius savo gyvenimo įvykius, šventes. Vyresnieji pabrėžia visą savo gyvenimo ciklą, kuris prabėga vienoje vietoje, kurioje ir mirsią bei bus palaidoti. Taip pat minimi vienoje vietoje gyvenusios šeimos ir giminės ryšiai. Žmonės, gyvenę įvairiose Žemaitijos vietovėse (**2 žemėlapis**), sako:

„Visą laiką arti gimtinės. Skirtumas nedidelis – ta pati Žemaitija, tik tarmės skiriasi“ (IIES 2342(18), l. 118).

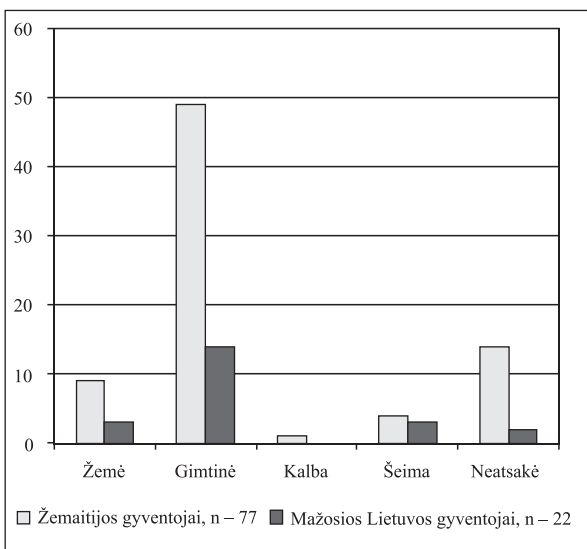
„Kėliausi į senelių namą, kad nereiktų parduoti“ (IIES 2342(25), l. 166).

„Eigirdžiuose kaip ir gimtinė. Nenorėtų iš čia išvažiuoti gyventi. Jau priprasta“ (IIES 2342(15), l. 100).

Jauno žmogau požiūris kiek kitoks:

„Nežinau, ar brangi, pripratau čia. Toli nenorėtų važiuoti“ (jaunuolis iš Girkalnio, g. 1985 m., IIES 2333(53), l. 462).

Daugelis gimtinę poetizuoja ir šiltai apibūdina. Parenkami gražiausi epitetai, apibūdinantys vietos ypatybes ir jausmus, susijusius su ta vieta. Pasakojimuose

6 pav. Tapatybės dėmenys Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje 2007–2008 m. (n)

kartojasi simboliai – namai, sodyba, ją supanti gamta, takeliai, miškas – svarbios žmogui kraštovaizdžio dalys. Taip pat gimtinė žmonėms asocijuojasi su šeima, pirmiausia su tėvais. Kita vertus, daugelyje pasakojimų kartojasi melioracijos padarinių apibūdinimai. Dėl jos kardinaliai pasikeitė ne tik Lietuvos kraštovaizdis, bet ir buvo perkurtos gyvenvietės. Netoli savo gimtinės gyvenantis apie ją pasakoja:

„Trobelė yra. Ten maloniai yra, atrodo, kad kitas kraštas. Visi takeliai nubėgioti, ten gimęs, ten augęs, miškelis nuvaikščiotas. Dabar užžėlė, apsikeitė“ (V. Narbutas iš Ylakių, g. 1929 m., IIES 2333(54), l. 456).

„Nėra visai. Melioracija. Buvo medis, šulinys, dabar nieko. Trisdešimt metų čia. Turi būti gerai – kur nubėgsi. Kai užsibūni vienoje vietoje – užsibūni“ (Ramutė iš Vadžgirio, IIES 2333(50), l. 432).

„Gimtinėje grynai laukai palikę“ (žemaitė iš Šačių, IIES 2342(37), l. 244).

„Nėra gimtinės. Norėtum ten pabūti, yra kažkoks ilgesys“ (Nemakščių gyventojas, buvusi tremtinė, IIES 2333(49), l. 419).

„O kaip, aišku! Nieko nebėra, tėveliai išmirė, melioracija“ (Natalija iš Kaltinėnų, IIES 2333(38), l. 328).

Teko sutikti uždaro būdo žmonių, gimusių buvusių tremtinių šeimose, ir jie apie savo tapatybę ir apie gimtinę nieko nepasakė (IIES 2333(42), l. 366). Savo tapatybę su žeme sieja 12% apklaustų Žemaitijos gyventojų. Žemėlapyje galime matyti, kad šie faktai užfiksuoti paribių teritorijose, Eigirdžiuose, Kantaučiuose

(2 žemėlapis). Tai labai artimas gimtinei simbolis, ko gero, kai kuriuose pasakojimuose tapatinamas su gimtine ar turi platesnę prasmę – šitaip apibūdinamas kraštas ar šalis, kurioje gyvenama. Žemė siejama su žmonėmis, jų būdu, ypatybėmis. Kraujas – simbolis, rodantis kilmės šaknis, ryšius su šeima. Kartu nusakomas požiūris į ekonomikos politiką, į žmonių darbinę veiklą.

„Nenorėčiau kitur gyventi. Savo žemė sava yra. Kaime žmonės nuoširdesni“ (mokytoja iš Kaltinėnų, IIES 2333(39), l. 403).

„Čia gimusi, čia augusi. Čia netikri žemaičiai. Labai labai brangi, nė į ką neiškeičiau. Turbūt pats kraujas įaugęs į tą žemelę. Kol gyva, tol jau niekur“ (Sofija iš Vaiguvo, IIES 2333(47), l. 403).

„Niekur nevažiuosiu, jei rankas, kojas turi – gali užsidirbti čia“ (žemaitis iš Rietavo, IIES 2333(29), l. 245).

Savo tapatybę su kalba sieja tie žmonės (1%), kurių šeimos mišrios, su šeima – tie pateikėjai (5%), kurie gyvena daugiausia Žemaitijos paribio teritorijose (2 žemėlapis). Dalis žmonių pasakojimuose supina gimtinę, žemę, šeimą – svarbiausius tapatybės dėmenis ir simbolius. Į klausimą, kuo save laikote, neatsakė 14% apklaustų Žemaitijos gyventojų. Tai pensininkai, Latvijos pasienyje gyvenantys ir nenorintys pateikti informacijos žmonės.

Mažojoje Lietuvoje tyrimų rezultatai yra panašūs (6a pav., 2 žemėlapis). Šišioniškėmis save įvardijo pateikėjos iš Smalininkų ir Girulių, o lietuvininke – moteris iš Dovilų. Žmonių pasakojimuose kartojami tie patys simboliai. Dauguma Mažosios Lietuvos apklaustų pateikėjų savo tapatybę sieja su gimtine (63%) ir žeme (14%), šeima (14%). Gimtinės ir žemės simboliai susipina pasakojimuose iš Smalininkų, žemė minima Juodkrantėje. Šeima, kitais žodžiais tariant, prigimtiškumas ir primordiali nuostata, yra svarbi netoliese vienas kito esančių Rukų ir Vilkyškių gyventojams. Apie kalbą pasakojimų užrašyti nepavyko. Tikriausiai dėl bendrinės kalbos vartojimo, dėl kalbinės asimiliacijos ar užmiršto savito dialekto, vokiečių kalbos įtakos. Du Juodkrantės gyventojai, atvykę į šią vietovę iš kitur, į šį klausimą neatsakė.

Vieta dažniausiai siejama su kalba. Šias ypatybes išskiria atsikraustę iš kitų vietovių arba pasienyje gyvenantys žmonės. Vieta ir regioninė tapatybė asocijuojamos su žmogaus būdo savybėmis (žr. skyrelį „Tapatybė“).

Prūsijos kunigaikštystėje vyko pamaldos lietuvių kalba evangelikų liuteronų bažnyčiose, nes daugelis gyventojų nemokėjo vokiškai, leista religinė literatūra vietos gyventojų kalbomis, veikė parapijų mokyklos, įkurtas protestantiškas Karaliaučiaus universitetas garsėjo savo biblioteka, Karaliaučiuje buvo išspausdinta pirmoji lietuviška knyga, buvo leidžiamos knygos ir periodinė spauda, siekta išsaugoti lietuvišką žodį, Prūsijos karalystėje plėtota prūsiškoji politinė kryptis (Matulevičius 2011; Vyšniauskaitė 1994: 94–101; Lukšaitė 1999), tačiau ilgainiui lietuvininkų nutautėjimui turėjo įtakos plintanti dvikalbystė. Šeimose buvo šnekama lietuviškai, o viešose įstaigose – vokiškai. Kito papročiai, kultūra. XIX a. pabaigoje susiliejus vokiečių tarmėms, lietuvių kalba laikyta neprestižine, pradėta jos gėdytis kaip būrų kalbos. Atsisakyti lietuvių kalbos, perimti vokiečių kultūrą ir kalbą skatino gerovės siekimas, noras tapti visateisiais Prūsijos piliečiais. Prūsijoje sukurta vakarietiško tipo visuomenė buvo svarbus vokiečių sklaidos veiksnys. Uždraudus gimtąją kalbą, lietuvininkų pasipriešinimas stiprėjo. Kilo tautinis sąjūdis. Nuo Didžiosios Lietuvos lietuvių lietuvininkai skyrėsi religija, gyvenimo būdu bei lygiu. Žmonės jaučėsi esą Vokietijos piliečiai, bet ne vokiečiai. Manoma, kad labiausiai suvokietėjo lietuvininkai, gyvenę arčiau Didžiosios Lietuvos, nes ta krašto dalis buvo stipriausiai kolonizuota. Modernėjančioje visuomenėje švelnėjantys religiniai ir etnokultūriniai skirtumai skatino Klaipėdos kraštą susijungti su Lietuvos valstybe (Matulevičius 2008: 514–516). Plintantys tautiniai judėjimai ragino puoselėti savą kultūrą. Klaipėdos krašte veikusios visuomeninės kultūrinės draugijos (Toleikis 2008: 228–236) žadino lietuvišką žodį, spaudą, kultūrinės tradicijas. Vėliau sovietmečio represijos, migracija, trėmimai, ekonominiai pokyčiai nenukirto, tik stipriai pažeidė žmonių etnines, kultūrinės šaknis. Gal todėl lietuvininkai evangelikai apie kalbą šneka nenoriai, savo tapatybę sieja su gimtuoju kraštu, šeimos, giminės tradicijomis.

Ypač jausmingai ir šiltai apibūdina savo gimtinę Mažojoje Lietuvoje gimę ir gyvenę žmonės:

„Aš labai myliu Klaipėdos kraštą. Mūsų tėvynė nėra vien tik kraštai ir kaimynai, bet ir visi medžiai, žolė, paukščiai. Mes mylim tėvynę, kadangi ji mūsų tautai priklauso“ (Dovilų gyventoja lietuvininkė, IIES 2333 (16), l. 137).

„Gimtinė brangi, nė už ką neišvažiuosiu, jei tik išves į prieglaudą“ (Katyčių gyventoja, IIES 2333(18), l. 163).

„Kad nebūčiau mylėjęs gimtinės, nebūčiau čia palikęs. Man ji tokia brangi, kad tėviškės už joki turtą nemainyčiau“ (Katyčių gyventojas, kurio visi giminės emigravo į Vokietiją, IIES 2333(20), l. 179).

„Kaip nebus brangi – viskas mano – oras ir miškas. Čia mama gimus, augus ir senelė...“ (šišioniškė, Smalininkų gyventoja, IIES 2333 (6), l. 421).

„Taip, jeigu gimiau, niekur neišsikrausčiau, branginu“ (šišioniškė iš Girulių, IIES 2342(40/1), l. 262).

Dėl karo negandų, persekiojimų gimtinę palikę žmonės apie ją kalba su ilgesiu:

„Gimtinė labai brangi. Ten labai graži vieta – Agluona bėga. Labai širdis skauda, nori sustoti. Namas nukeltas“ (moteris, turinti vokiško kraujo, IIES 2333(8), l. 58).

„Gimtinė pirmoj vietoj, ten mano pačios geriausios dienos, išėjau tik 29 metų“ (žemaitis iš Lietuvos, lietuvininkų sūnus, kurio tėvas buvo knygnešys, IIES 2333(13), l. 103).

„Nieko nebeliko tėviškėje, gaudu žiūrėti“ (žemaitė iš Telšių, IIES 2333(19), l. 172).

Minima žemė: „Smalininkai „smagi vieta gyventi“ (lietuvius iš Skirsnemunės, IIES 2333(4), l. 22).

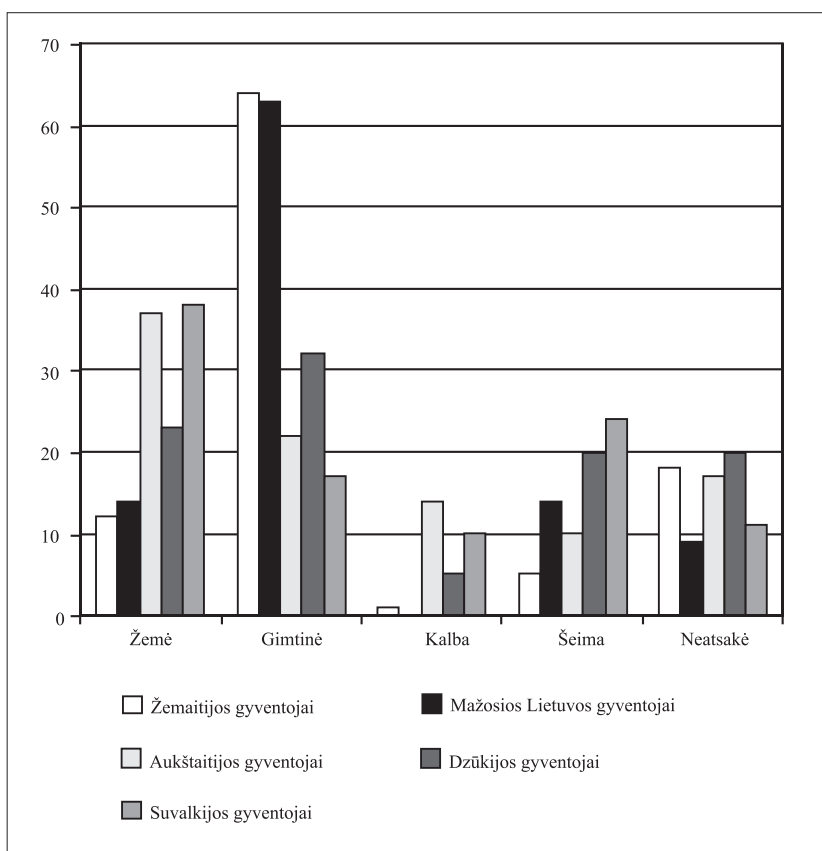
„Pripratau čia, ten nieko nerandu“ (nuo 1952 m. Rusnėje gyvenanti lietuvi, IIES 2333(14), l. 115).

Tapatybė siejama su šeima, įterpiami namų, krašto-vaizdžio simboliai:

„Gimtinė patinka, bet nebrangi. Brangi dėl tėvų“ (lietuvi iš Biržų, gyvenanti Vilkyčiuose, IIES 2333(10), l. 80).

„Čia mano šaknis, vaikai gimė, mano čia viskas – medžiai, namai. Vyras atsisakė išeit iš tų namų“ (Elena iš Rukų, IIES 2333(11), l. 86).

Prisimindami bendruomenės idealus – „tradicinį veidą į veidą kolektyvizmą ir draugiškumą“, – apibrėžtus Ferdinando Tönnies (cit. iš Amit, Rapport 2002: 19–20), analizuokime Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos žmonių tapatumo bruožus. Pirmą, Žemaitijos, Mažosios Lietuvos regiono gyventojams labai svarbi „gimtinė“. Tokios detalės rodo, kad bendruomenių paprastai negalima sukurti vien tik „įsivaizdavimo aktu“. Joms svarbus ryšys su vieta. Antra, žmonių pasakojimai daugeliu detalių susiję su praeitimi, šeimos istorija – yra bendruomenė, „atsimenanti praeitį“ (cit. iš Charles Keyes 2008: 338). Sutikime su Josepo Llobera nuomone, pabrėžiančia istoriškumą, istorinį diskursą tapatybės tyrimuose (Llobera 1994: 110; 2003: 201). Trečia, šiuolaikinei negausiai Mažosios Lietuvos lietuvininkų bendruomenei svarbi yra religija, kultūra ir žemė, kuri, galime numanyti, iš dalies siejasi ir su istorija bei politika. Ketvirta, regionų paribio gyventojų tapatybės dėmenys ir simboliai yra įvairesni.

7 pav. Tapatybės dėmenys Lietuvoje 2002–2008 m. (%)

Palyginę visų atliktų tyrimų rezultatus (7 pav.), galime daryti išvadą, kad žmonėms brangiausi regioninės tapatybės dėmenys yra gimtinė ir žemė. Apie gimtinę nuostabiai kalbėjo Žemaitijos (64%), Mažosios Lietuvos (63%), Dzūkijos (32%) pateikėjai. „Žemė“ už „gimtinę“ svarbesnę Suvalkijos (38%) ir Aukštaitijos (37%) gyventojams. Abu dėmenys nurodo vietą. Remdamiesi turimais duomenimis gilesnių išvadų nedrįstume daryti, galime tik kelti hipotezes tolesniems tyrimams. Šeimą vertino 24% Suvalkijos, 20% Dzūkijos ir 14% Mažosios Lietuvos pateikėjų.

„Vietiniai“

Apibūdinimas „vietiniai“ yra labai retas Žemaitijoje, o Mažojoje Lietuvoje visiškai neminėtas. Tik 4%

apklaustų pateikėjų save laikė „vietiniais“. Tai Žemaitijos gyventojai iš Bazilionų, Papilės ir Kuršėnų. Prisiminkime, kituose Lietuvos regionuose ir vietovėse, kur gyvena įvairių tautybių žmonės, „vietiniais“ save vadina nepalyginti daugiau gyventojų. Ypač daug apie „vietinius“ gyventojus užrašyta Dzūkijoje (Savoniakaitė 2009: 160).

Sąvoka „vietinis“ Žemaitijoje siejama su kraujo ryšiu tam tikroje vietovėje:

„Ne žemaitė. Gal žemaičiams priskiriama. Tėvelis vietinis, čia gimęs“ (bazilionišké, g. 1973 m., IIES 2333(41), l. 359)

„Vietinė – čia tėvai, seneliai, proseneliai. Vaikai Pakruojyje, jie aukštaičiai“ (Agnė iš Papilės, save laikanti žemaitė, IIES 2342(5), l. 27).

Skiriamos sąvokos „vietinis“ ir „vieta“. „Vietiniai“ – tai toje pačioje vietoje gyvenančios šeimos ir giminės. Vieta gali būti tapatinama su regionu.

Žiniasklaida

Žmonių gyvenimą, nuostatas ir kultūrą itin veikia žiniasklaida. Gerai žinomas Benedicto Anderseno teiginys, kad formuojantis visiems „naujiesiems nacionalizams“ didžiausią ideologinę ir politinę reikšmę turėjo „nacionalinė spaudos kalba“ (Anderson 1999: 84). Situacijos Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje šiek tiek skiriasi. Visose tyrinėtos Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos vietovėse gyventojai (**3a, 3b žemėlapiai**) žiūri televiziją, klausosi radijo, skaito respublikinę ir rajoninę spaudą. Labai išskiriančių vieną ar kitą vietovę faktų neužfiksuota. Tik vienoje vietovėje – Šaukėnuose – nepavyko užfiksuoti, kad apklaustieji gyventojai turi radiją, televizorių ar internetą. Tai atsitiktinumas. Televizija yra populiareesnė už radiją – visose vietovėse žmonės žiūri televiziją, o radijo neturi ir neklauso septynių vietovių apklaustieji pateikėjai. Tai daugiausia senyvi, vyresni nei 71 metų amžiaus žmonės (žr. 8a pav.).

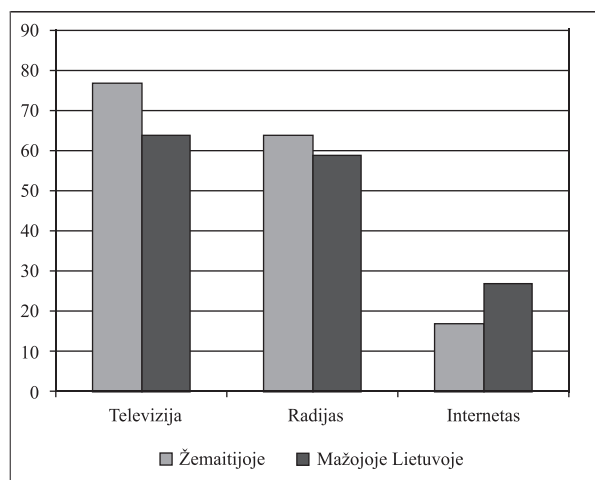
Informacija labiau domimasi Žemaitijoje negu Mažojoje Lietuvoje. Žiūrimos įvairios televizijos programos, klausomasi įvairių radijo stočių – dažnai minimas „Pūkas“, „M1“, „Radijo centras“. Gyvenantieji Latvijos pasienyje klausosi latviškų radijo stočių, žiūri Latvijos televiziją. Internetu naudojasi 27% pateikėjų iš Mažosios Lietuvos ir 17% – iš Žemaitijos. Tai daugiausia jaunesni žmonės. Vyresnieji nurodo, kad internetu nau-

dojasi vaikai ir anūakai, gyvenantys kitur. Be to, pabrėžiama, kad internetu naudojama bibliotekose.

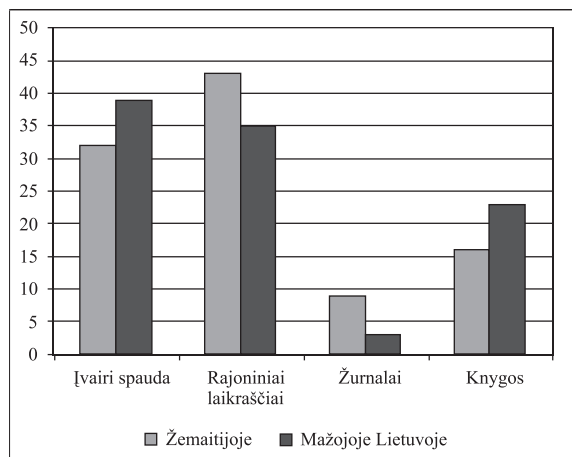
Žmonės plačiai visur skaito laikraščius (žr. **3b žemėlapi**). Daugelis mini, kad šiuo metu dažniau laikraščius perka spaudos kioskuose, negu prenumeruoja – tai brangu. Žmonės atsisako prenumeratos. Skaitoma daug regioninių laikraščių (8b pav.).

Žemaičiai daugiausia skaito regioninę spaudą (43%), kitus laikraščius (32%) ir knygas (16%). Dažniausiai minėti rajoniniai laikraščiai: „Pajūrio naujienos“, „Vakarinė Palanga“, „Mūsų žodis“, „Vakarų Lietuva“, „Neringos puslapis“, „Šiaulių naujienos“, „Šiaulių kraštas“, „Žemaitis“, „Telšių žinios“, „Plungės žinios“, „Santarvė“ ir kt.

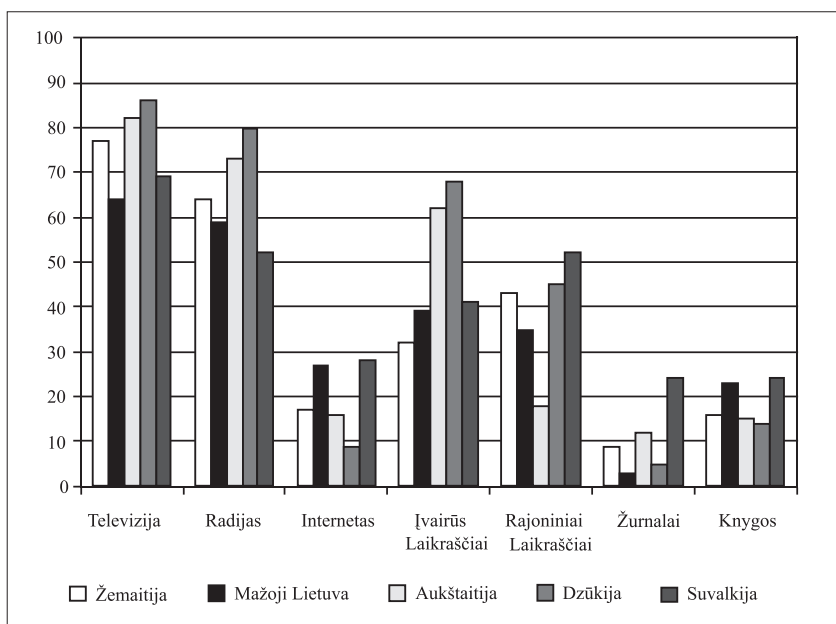
Mažosios Lietuvos gyventojai, kaip ir Suvalkijos apklaustieji gyventojai, daugiau skaito knygų ir įvairią spaudą. Regionine spauda domimasi mažiau. Mažosios Lietuvos gyventojai paminėjo 31 skaitomą spaudos vienetą. Daugiausia skaitomi įvairūs laikraščiai (74%). Juodkrantėje „Vakarų ekspresą“ pensininkai gauna nemokamai. Knygų skaitoma mažiau (23%). Tad prisimindami minėtą B. Andersono teiginį apie informaciją ir išsivaizduojamas bendruomenes, galime daryti išvadą, kad Mažojoje Lietuvoje regioninės informacijos poveikis tapatybės formavimui yra šiek tiek mažesnis negu Žemaitijoje. Didesnį poveikį daro kita spauda ir internetas – galima spėti, kad žmonės mažiau domina vietos aktualijos.

8a pav. Domėjimasis informacija (medija) Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje (%)

8b pav. Domėjimasis spauda Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje 2008–2009 m. (%)

8c pav. Domėjimasis informacijos šaltiniais Lietuvos regionuose 2002–2009 m. (%)

Knygas ir žurnalus skaito jaunesni žmonės. Vyresni dažniau paskaito religinio turinio literatūrą.

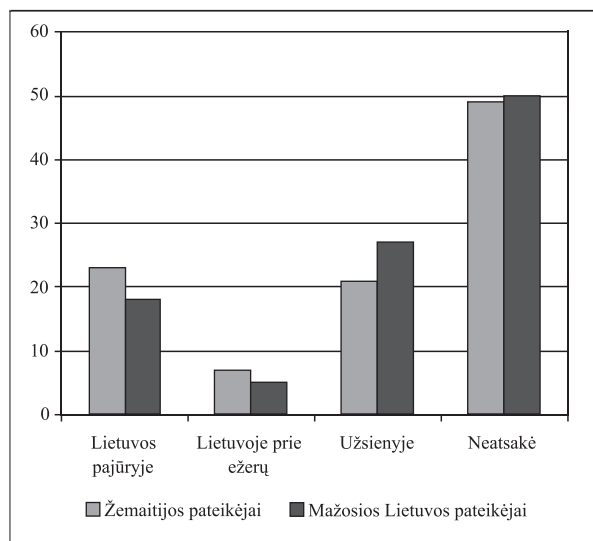
Šie tyrimų rezultatai mažai skiriasi nuo ankstesnių rezultatų, gautų tyrinėjant Aukštaitiją, Dzūkiją ir Suvalkiją (Savoniakaitė 2009: 161, žr. 8c pav.).

Daugiausia televizija ir radiju, įvairiais laikraščiais domisi dzūkai (atitinkamai 86%; 80%; 68%) ir aukštaitaičiai (atitinkamai 82%; 73%; 62%). Rajoniniai, regioniniai laikraščiai svarbūs Suvalkijos (52%), Dzūkijos (45%) ir Žemaitijos (43%) gyventojams. Knygas ypač skaito Suvalkijos (24%) ir Mažosios Lietuvos (23%) tirtieji žmonės. Internetas populiariausias Suvalkijoje (28%) ir Mažajoje Lietuvoje (27%) (šie duomenys yra labai bendro pobūdžio, nes kinta). Šie rezultatai leidžia kalbėti apie žmonių pomėgius Rytų ir Vakarų Lietuvoje: televizija ir radiju, įvairiais laikraščiais domisi dzūkai ir aukštaitaičiai, o knygomis ir internetu – Suvalkijos ir Mažosios Lietuvos gyventojai. Galime daryti prielaidą, kad tai lemia ekonominis krašto išsivystymas, o gal ir istorinės aplinkybės, formavusios žmonių pomėgius – tai XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje spausdintos lietuviškos knygos ir kt.

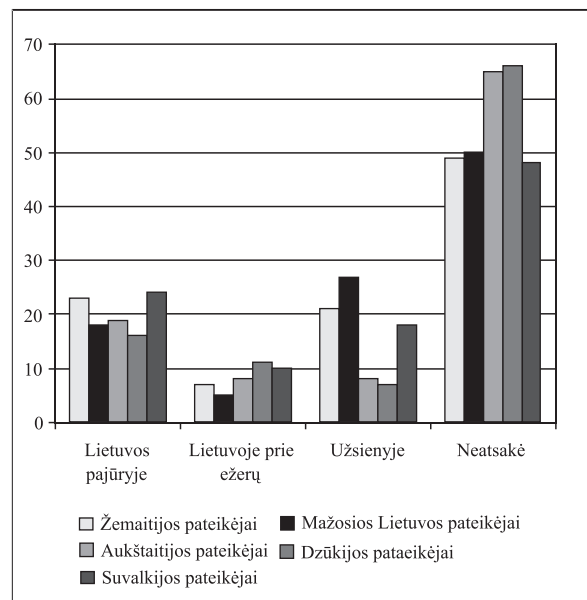
Turizmas

Turizmas žmonių gyvenimui didelės įtakos neturi. Turizmo pramonėje išsiskiria individų veikla, šiek tiek keičianti žmonių akiratį, pomėgius ir namų pramonės tradicijas – suvenyrus, maisto tiekimą turistams ir pan. Tyrimo metu 28 pateikėjai – 19 (25%) žmonių iš Žemaitijos ir 9 (41%) žmonės iš Mažosios Lietuvos – paminėjo, kad jų gyvenvietėse – 11 (28%) Žemaitijos ir 7 (70%) Mažosios Lietuvos miestelių ir apylinkių (**4a žemėlapis**) lankosi turistai. Detalios informacijos negauta, minima, kad vieni būna ilgiau, kiti tik aplanko žymesnius kultūros objektus. Mažosios Lietuvos gyventojai pasakojo, kad dažni svečiai – turistai iš Vokietijos. Kurortuose prie jūros daugiau kalbama apie poilsiautojus, savaime suprantama, kad jie kartu ir turistai. Žemaitijoje daugiausiai apie turizmą užrašyta Kaltinėnuose, Plateliuose, Rietave, Sedoje, Veliuonoje.

Ankstesnių tyrimų duomenys apie turizmą yra panašūs (Savoniakaitė 2009: 162). 67 tirtų Aukštaitijos vietovių pateikėjai minėjo, kad turistai lankėsi 20 (30%), 24 tirtų Dzūkijos vietovių pateikėjai sako, kad turistai lankėsi 10 (42%), o 15 tirtų Suvalkijos vieto-

9a pav. Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos pateikėjų atostogas 2008–2009 m. (%)

9b pav. Lietuvos kaimelių ir miestelių gyventojų atostogas 2002–2009 m. (%)

vių pateikėjai pasakojo, kad turistai lankėsi 4 (27%) vietovėse. Išsiskiria Mažosios Lietuvos tyrimų duomenys – 7 (70%) Mažosios Lietuvos miestelių ir apylinkių (4a žemėlapis) lankosi turistai. Mažuose miesteliuose

ir kaimuose turizmu daugiausia domisi tuo verslu užsiimantys žmonės. Visoje Lietuvoje vaizdingų vietovių, kuriose yra kultūrinių įžymybių, gyventojai kalba apie turizmą. Akivaizdu, kad turizmo pramonė mažų miestelių jaunesniems ir vyresniems gyventojams didesnės įtakos nedaro.

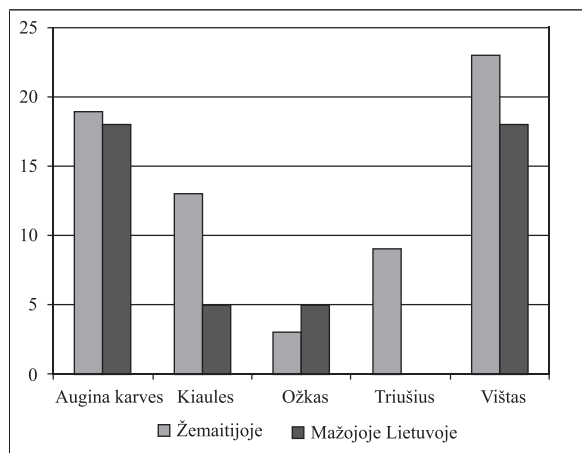
Apie atostogas pasakojo jaunesnio amžiaus pateikėjai, gyvenantys 30 vietovių – 24 (50%) Žemaitijos ir 6 (51%) Mažosios Lietuvos (4b žemėlapis). Lietuvos pajūryje atostogauja 22, Lietuvoje prie ežerų – 6, užsienyje – 22 apklausti pateikėjai. Pensininkai ir vyresni žmonės visai neatostogavo. „Niekur nesu buvusi savo gyvenime“, – sakė moteris iš Ariogalos (g. 1926 m., IIES 2333(54), l. 463). Panašiai teigė Ylakių, Lenkimų, Pikelių, Sedos, Šaukėnų ir kitų vietovių gyventojai.

Žemaitijos tyrimų duomenimis (9a pav.), 23% atostogavo pajūryje, 7% – prie ežerų, 21% – užsienyje. Mažosios Lietuvos tyrimų duomenimis, 18% atostogavo pajūryje, 5% – prie ežerų, ir daug daugiau – 27% – užsienyje. Abiejuose regionuose apie atostogas nieko neatsakė apie pusę apklaustų žmonių.

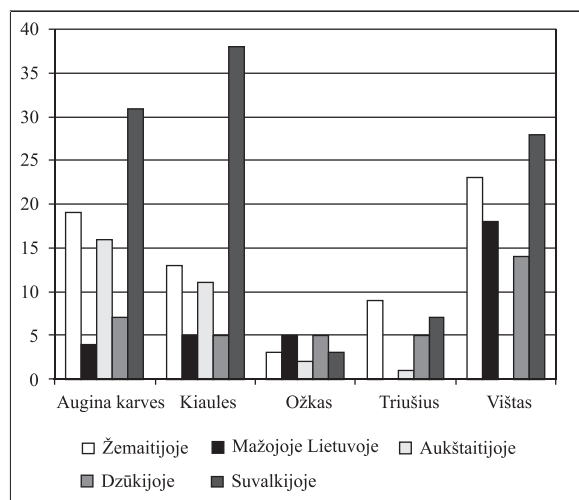
Atostogaujančių nuo 2002 m. padaugėjo (9b pav.). Aukštaitijoje 35%, Dzūkijoje 34%, Suvalkijoje 52% pateikėjų kalbėjo apie atostogas, o Žemaitijoje ir Mažajoje Lietuvoje – atitinkamai 50% ir 51%. Daugiausia žmonės atostogauja Lietuvos pajūryje, tik Mažosios Lietuvos žmonės vyksta į užsienį. Šie duomenys leidžia daryti prielaidą, kad Vakarų Lietuvoje žmonės daugiau atostogauja, jiems jūra arčiau, bet tokiam teiginiui pagrįsti reikėtų papildomų tyrimų – praėjo daug laiko, žmonių galimybės ir gyvenimas sparčiai keičiasi. Anksčiau tyrimų rezultatai parodė, kad turizmas smulkiam žemdirbiui ir vyresnio amžiaus žmonėms buvo mažai prieinamas. Turizmo augimas rodo, kad keičiasi žmonių gyvenimo įpročiai, verslai ir kasdienė būtis.

Kasdienė būtis

Dauguma Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos apklaustų žmonių daugelį maisto produktų pasigamina, užsiaugina patys. Gyventojai augina daržoves savo reikmėms (žr. 5a žemėlapi). Tik penkiose tirtose vietovėse – Nidoje, Giruliuose, Šventojoje, Ylakiuose bei Lenkimuose – tirtieji gyventojai daržovių neaugino. Lietuvos pajūryje

10a pav. Gyvulininkystė ir paukštininkystė Žemaitijoje ir Mažajoje Lietuvoje 2008–2009 m. (%)

10b pav. Gyvulininkystė ir paukštininkystė Lietuvoje 2002–2009 m. (%)

sąlygos daržininkystei nėra palankios, visuose trijuose miestuose daržininkystė užsiima vienas kitas. Kalbintos Ylakių ir Lenkimų gyventojos jau senyvo amžiaus ir nebeįstengia auginti daržovių.

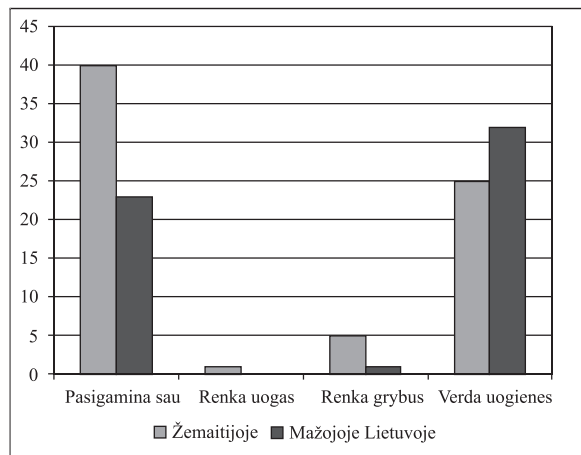
Daržoves auginantys žmonės turi prie namų žemės, todėl suprantamas jų noras užsiauginti kokybiškų savo daržovių. Vyresni žmonės užsiaugina daržovių sau ir savo vaikų šeimoms, gyvenančioms miestuose. Daržininkystėje padeda vieni kitiems. Tai palengvina jų pragyvenimą. Tyrimų duomenimis, Žemaitijoje daržoves augina 75%, Mažajoje Lietuvoje – 55% pateikėjų. Kituose Lietuvos regionuose šis rodiklis buvo mažesnis negu Žemaitijoje ir didesnis negu Mažajoje Lietuvoje. Dzūkijoje 61%, Suvalkijoje 69%, Aukštaitijoje 62% apklaustų žmonių augino daržoves. Tai, kad intensyviau imamasi daržininkystės, gali būti susiję su ekonomine situacija Lietuvoje. Kita vertus, šiuo metu tapo netgi madinga užsiauginti ekologiškų sveikų daržovių. Žemaitijoje paplitusi daržininkystė pavirtina daugelio žmonių pasakojimus, kad žemaičiai yra darbštūs žmonės. Kai kurie žmonės augina ne tik daržoves, bet ir braškes, dekoratyvinius augalus, kuriuos parduoda turguose.

Gyvulininkystė paplitusi mažiau negu daržininkystė. Gyvulių augintojų mažėja. Tyrimai rodo, kad 19 Žemaitijos (žr. **5b žemėlapi**) ir 6 Mažosios Lietuvos vietovė-

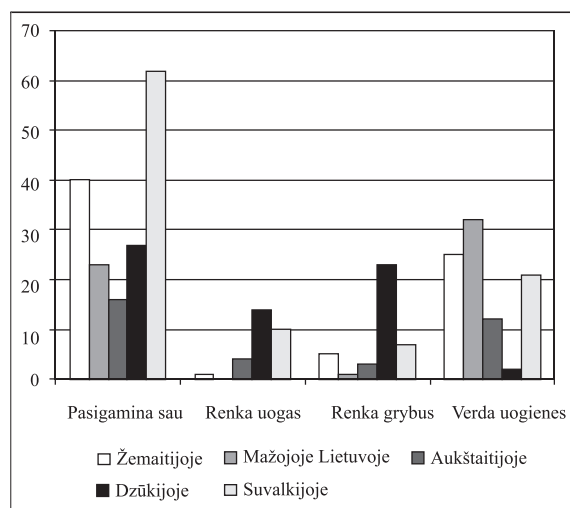
se žmonės augina gyvulius. Gyvulių neaugina pajūrio ir Šiaurės Žemaitijos gyventojai. Vėl išsiskiria paribio teritorijų kultūra. Daugelis žmonių pasakojo, kad seniau turėję daugiau gyvulių, o dabar neverta jų auginti. Mažosios Lietuvos gyventojas iš Smalininkų „sumaziavo karvių, turėjo 20, dabar 2 ir vieną kitą vištą“ (Artūras, IIES 2333(4), l. 32). Moteris iš Vilkyškių „karves pardavė, vištų nieks nelaiko. Nė gaidžio neišgirsi... nors gaidį laikysi, kad tau pagiedotų“ (Irma, IIES 2333(8), l. 59).

Karves augina smulkūs ūkininkai (Varniai, Upyna ir kt. Žemaitijoje 15 (19%), Mažajoje Lietuvoje 4 (18%) ir miestelių gyventojai savo reikmėms (10a pav.). Jauni žmonės augina daugiau karvių verslui plėtoti. Žemaitijoje daugėja triušių augintojų (7 (9%) apklaustų pateikėjų) – tai siejama su didėjančiu triušienos poreikiu (10b pav.). 22 pateikėjai iš 99, t. y. 22%, laiko vištas. Vienas kitas augina avis, keletas pateikėjų turėjo ančių ir žąsų.

Palyginus atliktus visų regionų tyrimus (10b pav.) akivaizdu, kad gyvulininkystė ir paukštininkystė labiausiai plėtojama Suvalkijoje. Šiame regione apklausti žmonės laiko daugiausiai kiaulių (38%), karvių (31%), vištų (28%). Mažajoje Lietuvoje ir Dzūkijoje apie gyvulininkystę užrašyta mažiausiai. Lentelėje pateikti api-

10c pav. Namų ūkis Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje 2008–2009 m. (%)

10d pav. Namų ūkis Lietuvos miesteliuose ir kaimuose 2002–2009 m. (%)

bendrinamojo pobūdžio duomenys. Išvadų daryti negalime, nes tyrimo laikotarpiu nuo 2002 m. ekonominė žemės ūkio situacija keitėsi ne kartą. Akivaizdu, kad paskutiniojo 2008–2009 m. tyrimo duomenimis, žmonės stengiasi sveikai maitintis, Žemaitijoje auginama daug daržovių ir triušių.

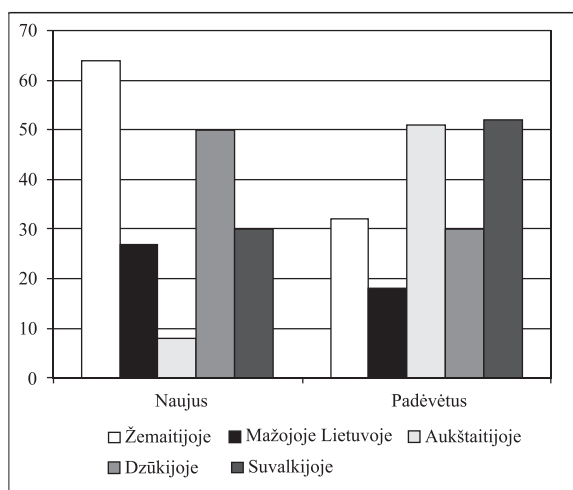
Žemėlapyje 5c matyti, kad Šiaurės Lietuvos vietovėse pateikėjai namų ūkiui skiria mažiau dėmesio. Galime daryti prielaidą, kad tai buvo vyresnio amžiaus žmonės. Taip pat apie namų ūkį mažai kalba Lietuvos pajūrio kurortuose gyvenantys žmonės.

Tyrimai rodo, kad du trečdaliai Žemaitijos (55 žmonės iš 77 apklaustųjų, žr. 10c pav., **5c žemėlapij**) ir Mažosios Lietuvos (13 žmonių iš 22 apklaustųjų) gyventojų iš esmės savo maisto poreikius patenkina puoselėdami savo smulkius ūkius. „Viską pasigamina patys“ 31 (40%) Žemaitijos ir 5 (23%) Mažosios Lietuvos pateikėjų. Renkančių uogas ir grybus mažai, o mėgstančių skanauti savo išvirtą uogienę be konservantų – daug daugiau: 19 (25%) pateikėjų Žemaitijoje ir 7 (32%) Mažojoje Lietuvoje.

Technologijos sparčiai modernėja. XX a. antroje pusėje Vacys Milius išskyrė įrenginių maistui gaminti ypatybes Žemaitijoje ir Aukštaitijoje. Jis teigė, kad

duonkepimo kilmė Žemaitijoje, Kurše ir Latvijoje yra bendra (Milius 1958: 198). Marijos Miliuvienės tyrimų duomenimis, Žemaitijos kaimo gyventojai XX a. 6–8 dešimtmečiais daugumą maisto produktų – mėsą, pieną, daržoves – pasigamindavo savo sodybiniame sklype. Naujas reiškinys – mažesnis maisto sezoniskumas, pakito buitinė technika, maisto produktų konservavimas, valgių gaminimas ir mitybos režimas (Miliuvienė 1985: 117). Šio tyrimo duomenimis, nauji reiškiniai – tai modernios technologijos ir globalizacija. Dabar daugelis pateikėjų pagamintas maisto atsargas – mėsą, grybus, uogas ir kt. – laiko šaldikliuose. Net ir duoną sušaldo (Irma iš Vilkyškių, IIES 2333(8), l. 59). Apie mitybos režimą neklausinėjome – tai priklauso nuo pateikėjų galimybių, užsiėmimų ir kt. Regionų savitumas – žmonės daugumą daržovių užsiaugina patys, išlaiko etninių tradicijų ir technologijų, nors duoną namuose kepa retas.

Palyginus visų regionų tyrimus (10d pav.) akivaizdu, kad Suvalkijos (62%) ir Žemaitijos (40%) žmonės daugelį maisto produktų pasigamina, užsiaugina patys. Ar ši tendencija ilgainiui nyksta, sunku pasakyti remiantis šiais duomenimis. Namų ūkis daugiau plėtojamas Vakarų, o ne Rytų Lietuvoje. Rinkimo pomėgiu išsiskiria dzūkai. Uogienes verda Mažosios Lietuvos

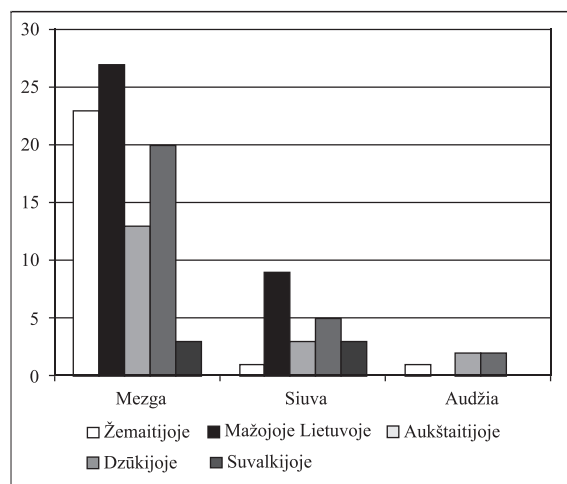

11 pav. Rūbų pirkimas Lietuvos miesteliuose ir kaimuose 2002–2009 m. (%)

apklausti žmonės, galima išvelti vokiškosios kultūros įtakos. Aukštaičių tyrimo duomenis galėjo paveikti kita ekonominė situacija 2002 m., todėl jų plačiau nekomentuosime.

Žemaitijoje į klausimą, kur perkate rūbus, neatsakė 3 pateikėjai: 2 iš Šaukėnų, 1 iš Šventosios (**6 žemėlapis**), o Mažojoje Lietuvoje 5 pateikėjai – 1 iš Dovilų, 3 iš Katyčių ir 1 iš Rukų. Šiems pateikėjams daugiau negu 70 metų. Vieniems rūbų atveža vaikai, kiti turi daug dar anksčiau pirktų nedėvėtų rūbų. Mažosios Lietuvos gyventojams rūbų atveža vokiečiai, vieno pašmaikštavusio žodžiais – „kryžiuočiai“.

Palyginę I ir 6 žemėlapių duomenis matome nesutapimus, nes tose pačiose vietovėse vieni žmonės visai nebeperka rūbų, o kiti perka naujus ir padėvėtus. Naujus rūbus parduotuvėse ir turguose perka 64% Žemaitijos ir 27% Mažosios Lietuvos apklaustų gyventojų (11 pav.). Dažnas mini, kad perka ir parduotuvėse, ir turguose. Žemaitijoje 33% pateikėjų perka naujus rūbus parduotuvėje, 27% – turguje, 3% – turguje ir parduotuvėje. Mažojoje Lietuvoje naujus rūbus perka ir turguje, ir parduotuvėje – išskirti sunku. Pasirinkimą lemia pasiūla ir patogesnė vieta pirkti. 2002–2009 m. tyrimų duomenys aiškių tendencijų nerodo, matome, kad daugiau naujų rūbų perkama Žemaitijoje (64%), o padėvėtų – Suvalkijoje (52%).

12 pav. Užsiėmimas rankdarbiais Lietuvos miesteliuose ir kaimuose 2002–2009 m. (%)

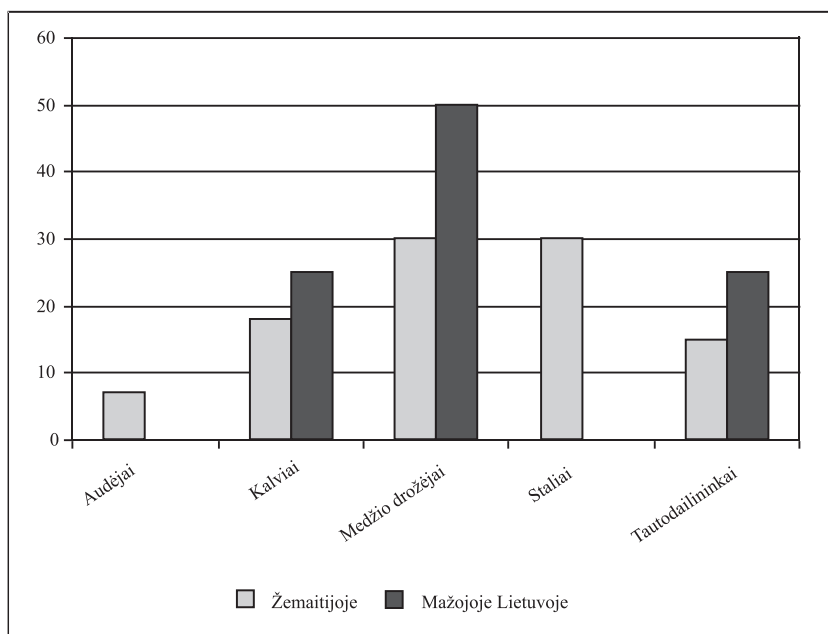
Žemaitijoje prekyvietės padėvėtais rūbais vadinamos „skudurynu“, „škurlynu“, „baraklynu“ ir pan. Padėvėtus rūbus perka 25 (32%), t. y. beveik trečdalis, apklaustų Žemaitijos gyventojų, 4 (18%) Mažosios Lietuvos gyventojų (11 pav.).

Susidomėjimas rankdarbiais nėra didelis (**7 žemėlapis**). Beveik trečdalis apklaustųjų (28%) užsiima rankdarbiais (12 pav.). Tai moterų veiklos sritis. Šia veikla užsiima 38% apklaustų moterų. Mažojoje Lietuvoje mezga 6 iš 16 (38%), o Žemaitijoje – 18 iš 57 (31%) pateikėjų. Žemėlapyje matyti, kad mezga 24, siuva 3, audžia 1 moteris. Mezga turinčios laisvo laiko. Pensininkės daugiausia mezga kojines. Vyrauja nuomonė, kad megzti pačioms „neapsimoka“, kai turguje galima pigiai nusipirkti.

Palyginus 2002–2009 m. tyrimo duomenis, Lietuvos miesteliuose ir kaimuose mėgstamas rankdarbis yra mezgimas (12 pav.). Daug moterų mezga Žemaitijoje (23%), Mažojoje Lietuvoje (27%) ir Dzūkijoje (20%).

Amatai ir pomėgiai

Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje apie amatininkus žino 24, t. y. beveik pusės, tyrinėtų vietovių gyventojai (**8 žemėlapis**). Kitur kalbinti žmonės į šį klausimą visiškai neatsakė. Daugelis pateikėjų minėjo, kad seniau

13a pav. Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos amatininkai 2008–2009 m. (%)

jų gyvenvietėse buvo siuvėjų, batsiuvių, stalių ir kitų amatininkų, kurie šiuo metų jau nedarbingi arba iškeiliavę į Anapilį.

„Dabar batus taisyti veža į miestą“ (Rasa iš Eigirdžių, IIES 2342(16), l. 107).

„Dabar nieko nėra, nei kriaučiaus, nei šiaučiaus“ (Ona iš Žarėnų, IIES 2342(17), l. 113).

„Buvo batsiuviai, dabar yra šiaučiai, kurie batus taiso“ (Emilija iš Kuršėnų, IIES 2342(23), l. 149).

Mini beveik išnykusią medinių stogų gamybą, kaukių drožybą:

„Tėtė skiedras drožė stogui dengti. Su arkliais sukdamo didelę mašiną“ (Kazys Čiūtys iš Kantaučių, IIES 2342(20), l. 131).

Plateliuose, buvusios raketų bazės teritorijoje, gyvena ir dirba „Užgavėnių kaukių „ličynų“ drožėjas Vaškys“ (Viktoras, IIES 2342(13), l. 83).

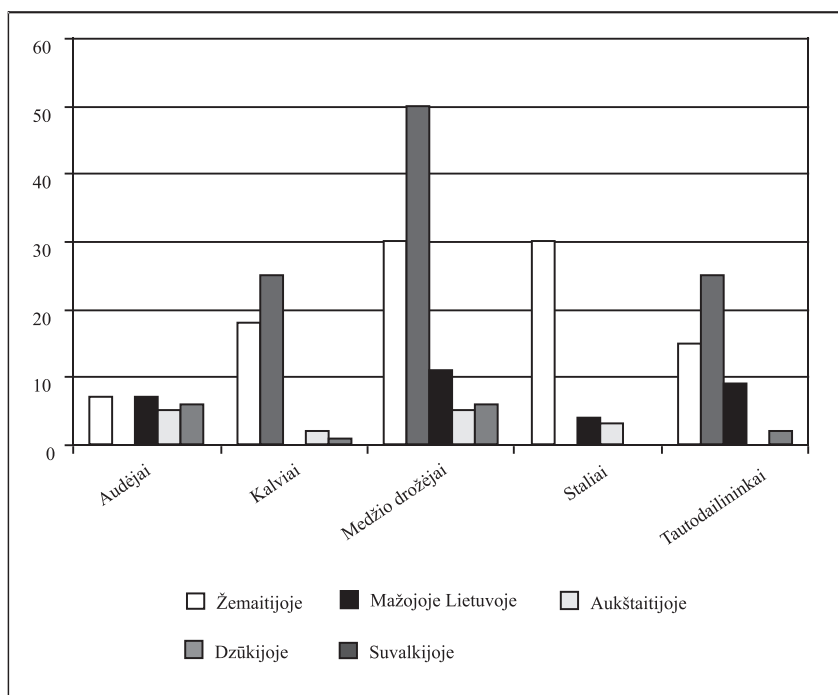
Tyrinėtose vietovėse pateikėjai sakė žinantys apie jų gyvenvietėse, t. y. miesteliuose, kaimeliuose, dirbančius šiuos amatininkus: medžio drožėjus (8 (30%) Žemaitijoje, 4 (50%) Mažojoje Lietuvoje), stalius (8 (30%) Žemaitijoje), tautodailininkus (4 (25%) Žemaitijoje, 2 (25%) Mažojoje Lietuvoje), kalvius (5 (18%) Žemaitijoje, 2 (25%) Mažojoje Lietuvoje), audėjus (2 (7%) Žemaitijoje) (13a pav.).

Mažojoje Lietuvoje pusė amatininkų – medžio drožėjai, po ketvirtadalį – kalviai ir tautodailininkai. Juod-

krantėje gintaro įlankoje tautodailininkas daro iš nendrių skulptūras, kurias Joninių naktį sudegina ant vandens (Alfonsas iš Juodkrantės, IIES 2342(32), l. 209).

Žemaitijoje daugiau negu pusė amatininkų – 60%, t. y. po 30% medžio drožėjų ir stalių – apdirba medieną. Jie drožia kryžius, stato kopyltėles, gamina baldus, tvoras, vartus. Žymieji Kuršėnų keramikos meistrai amatininkais nevadinti, Kuršėnų keramika laikyta profesionaliais pramonės dirbiniais. Vakarų Lietuvoje daugiausia medžio apdirbimo amato ir meistrų. Palyginus visos Lietuvos tyrimų duomenis 2002–2009 m. (%), matyti, kad Vakarų Lietuvoje užrašyta daugiausia apie stalius, kalvius ir tautodailininkus. Galime teigti, kad susidomėjimas amatais nuo 2002 m. didėja. Tik audėjų yra visiškai mažai.

Pusė Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos gyventojų atsakė į klausimą, kokios spalvos jų namas. Ankstesniame 2006–2007 m. Dzūkijos ir Suvalkijos tyrime (Savoniaikaitė 2009: 165) į šį klausimą buvo atsakę du trečdaliai pateikėjų. Kaip ir kituose Lietuvos regionuose, užrašyta, kad geltonų namų yra daugiausiai – 54%, žalių – 20%, nedažytų – apie 20%.

13b pav. Lietuvos miestelių ir kaimų amatininkai 2002–2009 m. (%)

Geltonos spalvos namą kai kas vadina „senovišku“. Sakoma: „geltoni namai gražu, kaip saulė išsiskiria iš žalumos“ (IES 2333(8), l. 59).

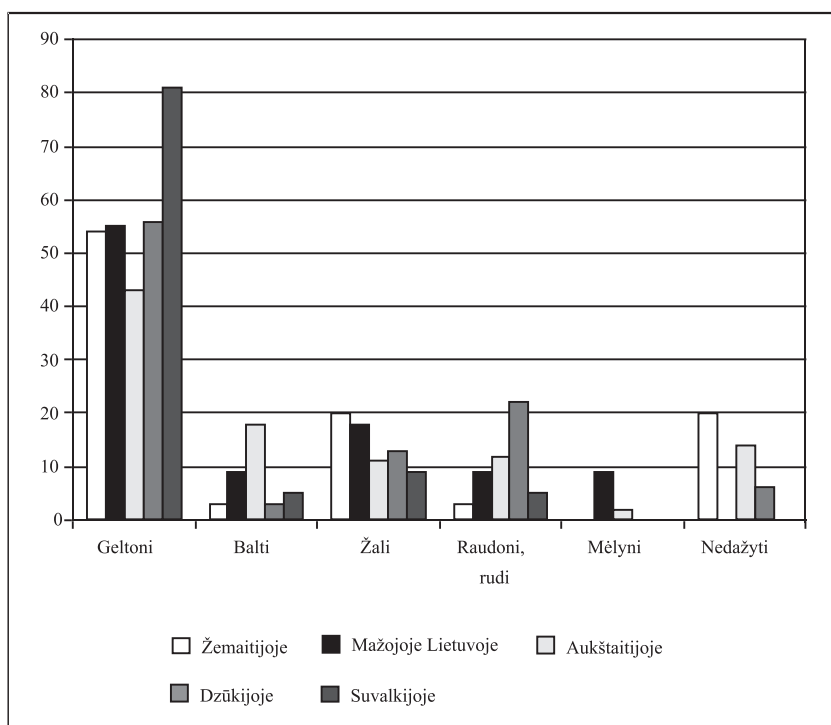
Saviti Mažosios Lietuvos gyventojų požiūriai. Nidos ir Rusnės gyventojai mano, jog namai turi būti ryškiai raudonų, mėlynų spalvų „kad žvejai savo namą iš jūros matytų“ (IES 2342(33), l. 215); „geltonas namas, mėlynos langinės“ (Stasė iš Kulių, IES 2442(14), l. 119). Mažojoje Lietuvoje vokiečių statyti namai buvo raudonų plytų, „geltonų nebuvo – visi plytiniai“ (Pėteraitis iš Katyčių, IES 2333(20), l. 180).

Geltoni namai buvo pamėgti visos Lietuvos žmonių (14 pav.). Nors kai kurie pateikėjai mano, kad geltoni namai yra „senoviški“, tačiau daugeliui jie ir dabar patinka. Pomėgis geltonai dažyti namus ypač paplitęs XX a. antros pusės medinėje Lietuvos miestelių ir kaimų architektūroje.

Tyrimų duomenys rodo, kad globalizacijos sąlygomis Lietuvos žmonės išlaiko savitą pomėgį namus dažyti geltonai. Visuose regionuose teigiama, kad geltoni

namai yra gražūs ir paplitę (Žemaitijoje 54%, Mažojoje Lietuvoje 55%, Aukštaitijoje 43%, Dzūkijoje 56% ir labiausiai Suvalkijoje – 81%). Mažojoje Lietuvoje išsiskiria raudonų plytų architektūra, apie kurią šiame tyrime užrašyta mažai, nes mažai belikę juos stačiusių gyventojų. Dzūkijoje paplitę rudi namai (22%), Žemaitijoje nemažai yra žalių (20%) ir visai nedažytų medinių namų (20%), Aukštaitijoje – baltų (18%). Suvalkijoje visiškai nekalbėta apie nedažytus namus – šiame regione mažiau išliko istorinės medinės architektūros, išsivystęs namų ūkis ir žmonės gyvena geriau. Mėlynų namų buvę Mažojoje Lietuvoje ir Aukštaitijoje – matyt, iš kaimynų atklydęs pomėgis. Izidorius Butkevičius, 1956 m. atlikdamas etnografinius tyrinėjimus, nagrinėjo žemaičių architektūros ypatumus ir raidą. Jis išskyrė Kuršių nerijos žvejų gyvenamųjų namų savitus bruožus, tačiau pabrėžė, kad jie patyrė žemaičių ir vokiečių statybos įtaką (Butkevičius 1958: 184). Užrašyti žmonių pasakojimai rodo, kad ir šiuolaikinėje Lietuvos kultūroje išsiskiria Kuršių nerijos žvejų namų architektūros tradicijos.

14 pav. Namų spalvos Lietuvos miesteliuose ir kaimuose 2002–2009 m. (%)

Papročiai ir tradicijos

Žemaitijoje atsakydami į klausimą, kokias švenčiate šventes, apie religines šventes pasakojo 87%, apie įvairias šventes – 83% pateikėjų. Mažojoje Lietuvoje religines šventes apibūdino 20 (91%) pateikėjų, įvairias šventes – 17 (77%) pateikėjų. Žemaitijoje apie religines šventes nepasakojo 10, Mažojoje Lietuvoje – 2 pateikėjai. Apie įvairias šventes Žemaitijoje nepasakojo 13, Mažojoje Lietuvoje – 5 pateikėjai (**10a ir 10b žemėlapis**).

Žemaitijoje švenčiamos religinės šventės: Kalėdos, Velykos, Sekminės, Vėlinės, atilaidai bažnyčiose. Kalėdų šventės – tai Kūčių vakarienė ir eglutės puošimas. Vyresnio amžiaus žmonėms ši šventė primena jų vaikystę ir jaunystę, tėvų namus. Dauguma sako, kad per Kūčių vakarienę turi būti dvylika patiekalų.

„Kūčioms daro cibulynę, sėmeninę druską, aguonų pieną“ (Zofija iš Pikelių, IIES 2342(9/2), l. 57).

„Kūčioms daro kisielių, šližikus, duoninę girą, cibulynę, silkes“ (moteris iš Kartenos, IIES 2342(28), l. 183).

Turi būti „pyragiukai su grybais, spanguolių kisielius“ (Marija iš Nemakščių, IIES 2333(49), l. 419).

Prisimena „grybus, kūčiukus, silkę, barščius, kviečius“ (Juozas iš Ariogalos, IIES 2333(56), l. 481).

„Sėmeninį, kanapinį kisielių, silkės, rasalynės. Ką visi daro, tą ir aš“ (Adelė iš Varnių, IIES 2333(32), l. 270).

Kūčioms darydavo „raugintą kisielių“. Kalėdų pusryčiams – „kugelis grįžus iš bažnyčios“ (Natalija iš Kaltinėnų, IIES 2333(38), l. 327).

„Dabar Kūčios pasikeitė – viską perkam iš krautuvės“ (Janina iš Laukuvos, IIES 2333(27), l. 229).

„Sližikų nebekepa, o perka“ (moteris iš Ariogalos, IIES 2333(54), l. 462).

Vieniši žmonės pasakoja: „Kūčioms dabar nieko nedarau – paimu ką ir užvalgau. Pirmą ruošdavau dėl vaikų – dabar vienai pačiai...“ (Janina iš Pajūrio, IIES 2333(22), l. 194).

„Velykoms kepdavo visokias bandeles su varške, lašinukais, šaltienos privirdavo, kopūstų su medumi“ (Emilija iš Kuršėnų, IIES 2342(23/2), l. 153).

Mažojoje Lietuvoje visi apklaustieji, pasakodami apie šventes, pirmiausia minėjo Kalėdas (**10b žemėlapis**). Iš pateikėjų lūpų pylėsi šilčiausi vaikystės prisiminimai apie šią šventę. Žmonės įdomiai pasakojo apie Kūčių ir Kalėdų patiekalus. Evangelikai ir liuteronai nepasninkauja, todėl jų kūčių valgiai skiriasi nuo katalikų valgių:

„Mama kepdavo žašį, pyragą su aguonomis, namukus ir širdelės iš meduolių, pipiriečius“ (Aldutė iš Smalininkų, IIES 2333(6), l. 42).

„Per Kūčių vakarą nedaro dvylikos patiekalų – daugiausiai žašį kepa“ (Elzė iš Dovių, IIES 2333(16), l. 140).

Kiti žmonės pasakojo, kad Kūčioms virdavo avižų kisielių, ruginių miltų košę, kepdavo miltinių ir bulvinių blynų, išvirdavo žirnių, pupelių sriubos. Papročiai įvairūs, nes Mažojoje Lietuvoje, kaip jau minėjome, gyvena daug iš kitų Lietuvos regionų atsikėlusiu žmonių, daug mišrių šeimų. Evangelikų nėra daug.

Daugeliui Mažojoje Lietuvoje labai brangios šventės yra Velykos, Sekminės, Kapinių diena. Kapinių dieną lankomi kapai, kunigai šventina paminklus, o giminėms tai puiki proga pabendrauti. Atvyksta ir giminių iš Vokietijos.

Visi pateikti žmonių atsiminimai rodo, kad žmonėms šventės pirmiausia yra šeimos, giminių bendravimas laikantis tradicinių papročių. Daugelis atsiminimų atskleidžia, kaip keičiasi šventės, žmonių tarpusavio santykiai ir asimiliuojasi kultūra. Kalbėdami apie šventes žmonės prisimena maistą ir šventinius patiekalus.

Išskiriami saviti Žemaitijos tradiciniai valgiai:

„Bulvynė, batvynė, rūgštynė, kopūstynė, kleckai, kastinys“ (IIES 2342(11), l. 69).

„Kastinys, cibulynė“ (IIES 2342(18), l. 118).

„Šilkinė košė (perlinės kruopos ir bulvės), šaltibarščiai, cepelinai, blynai, sėlenų druska, lapienė“ (IIES 2342(25), l. 165).

„Pusmarškonė košė, cibulynė, sėmenų druska, spirginė, kastinys“ (Stanislava iš Lenkimų, IIES 2342(34), l. 219).

„Košputrė – bulves sugrūdi, miltų, taukų įpili“ (Emilija, IIES 2342(23/2), l. 153).

„Kaip senovėj darydavo, taip ir darom, kaip kitaip pakeisi. Naujoviškai irgi nieko nepadaro. Kaip mama darydavo...“ (Antanina iš Bazilionų, IIES 2333(40), l. 343)

2002–2009 m. atliktus etnografinius tyrimus palyginkime su ankstesniais. M. Miliuvienės teigimu, XX a. 6–8 dešimtmečiais atsiranda išradingesnių antrųjų patiekalų, per pietus valgomas saldusis patiekalas. Nors Žemaitijos kaimo gyventojų mityba įgavo nemažai internacionalinių bruožų, etninė žemaičių mitybos specifiška dar gana ryški. Tradiciniai – tai bulvių patiekalai: košės su padažais, puode keptas plokštainis (*kugelis*), rūgščios sriubos, ypač bulvienė, kastinys, vėl gaminama sėmenų ir kanapių *spirginė*, kepta silkė rūgusiame piene – *sriubalynė* (verdama rečiau). Tebeverdamos

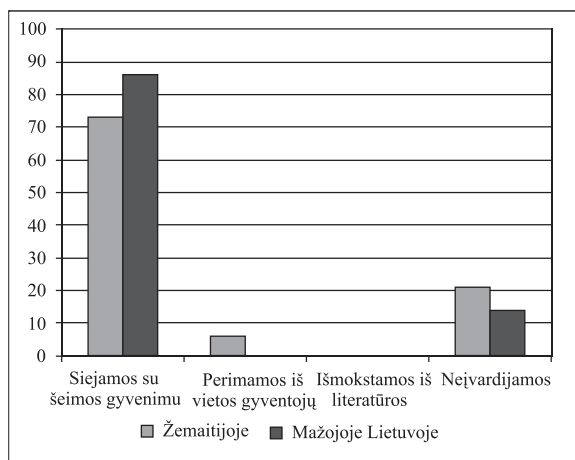
rūgščios ir užspirgintos kopūstų, burokėlių sriubos su stambiai supjaustytomis bulvėmis ar pupelėmis. Mitybos tradicijų išlikimą lėmė racionalūs veiksniai ir įpročiai (Miliuvienė 1985: 118).

Šiuos M. Miliuvienės teiginius apie tradicijų kilmės ypatumus, tradicijų išlikimą, raidą galime patvirtinti ir praplėsti XXI a. pradžios tyrimų duomenimis. Globalizacija palieka ryškų pėdsaką žmonių tradicinėje kultūroje. Apie etninę mitybos specifiką sužinojome iš vyresnio amžiaus žmonių. Užrašyti etnografiniai pasakojimai nėra išsamūs. Tai rodo, kad etninėms mitybos tradicijoms žmonės skiria mažiau laiko, jos ilgainiui dyla iš atminties, tampa tik švenčių dalimi, iš naujo interpretuojamos. Etnografiniais tyrimais ir stebėjimų duomenimis, žemaičių stalas – tradiciniai bulvių patiekalai, cibulynė, pusmarškonė košė, kastinys, „*sriubalynė*“, tradiciniai Kūčių vakarienės patiekalai. Mažojoje Lietuvoje savitos evangelikų švenčių tradicijos, jų kepiniai, lietuvininkų meduoliai, „*pipiriečiai*“ rodo kultūrinius ryšius su vokiečių tradicijomis.

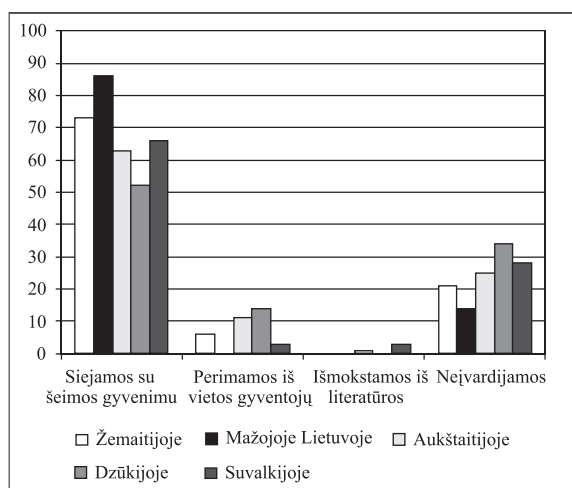
Žemaitijoje gimtadienius dažniau švenčia jauni žmonės – 14% Žemaitijos pateikėjų (**10a žemėlapis**). Giminių suvažiavimai nėra populiarūs. Jų būdavo Varniuose, Laukuvoje, Kantaučiuose, Grūšlaukėje, Vieksniuose. Užrašytas vaizdingas pasakojimas, kaip birželio mėn. visa giminė susirenka vyro prosenelio brolio sodyboje prie paminklinės liepos paminėti 1863 m. sukilėlio Vlado Antano Mackevičiaus žygdarbio: „smagu būna po ta liepikė“ (Regina iš Liolių, IIES 2333(43), l. 374).

Mažojoje Lietuvoje mėgstamos šventės (55%) – tai įvairios šventės (**10a žemėlapis**): Motinos diena, Tėvo diena, Joninės ant Rambyno kalno, Žvejo diena, miesto šventės. Apie švenčiamus gimtadienius pasakojo tik 3 žmonės, gyvenantys Rukuose ir Smalininkuose, o giminių suvažiavimus – 2 Katyčių ir Rusnės gyventojai. Pasak daugelio pateikėjų, tautines šventes jie nelabai šventė (IIES 2333(23), l. 203). Mažosios Lietuvos pateikėja mini: „Tėvelio brolio giminėje Tveruose giminaičiai prie giminės ažuolo mini giminės šventes“ (žemaitė iš Katyčių, IIES 2333(19), l. 172).

Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos regionų gyventojai visuose etnografinių tyrimų atsakymuose tradicijas sieja su šeimos gyvenimu, religinėmis ir kitomis šventėmis,

15a pav. Tradicijų šaknys Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje 2008–2009 m. (%)

5b pav. Tradicijų šaknys Lietuvoje 2002–2009 m. (%)

gimtadieniais. Lyginant juos su Aukštaitijos, Dzūkijos ir Suvalkijos gyventojais, matyti, kad Mažojoje Lietuvoje švenčiama mažiau gimtadienių, vyksta mažiau giminių suvažiavimų (Savoniakaitė 2007: 184; 2009: 165). Mažojoje Lietuvoje ypač švenčiama Kapų diena. Čia mažiau negu Žemaitijoje švenčiamos valstybinės šventės, Vasario 16-oji (Savoniakaitė 2010b). Žmonės vertina istorines tradicijas.

Žemaitijoje nykstančias tradicijas rodo žmonių prisiminimai, jų pasakojimai apie praeities dalykus (**11 žemėlapis**). Minimos valstybinės šventės ir Motinos diena, Tėvo diena, Joninės, Užgavėnės. „Tradicijos nyksta, Užgavėnės švenčia“ (verslininkė Danutė iš Upynos, IIES 2333(36), l. 309).

Tradicija, šeima, gimtinė ir žemė dažniausiai yra neatsiejamos sąvokos. Šiuose vaizdinguose naratyvuose tarsi slypi etninės tradicijos esmė, paslaptis ir gelmė. Saviti etninės ar tradicinės kultūros reiškiniai yra uždaroje nedidelėje vietoje ir erdvėje. Ilgainiui teritorija tampa ne pati svarbiausia, globalizacija palieka žymių:

„Mažesnis miestelis labiau laiko tradicijas. Vyresni žmonės daugiau vertina tas tradicijas“ (Nomeda iš Kaltinėnu, IIES 2333(39), l. 336).

„Kai būna Kapų šventė, susieina į gimtinę prie ažuolo, pašvenčia. Ta vieta yra brangi, labai brangi. Tėvukai persikėlė – verkė. Nukeldavo žmones, sodą išnaikino. Kas ten dėjosi!“ (moteris evangelikė iš Kunigiškių, IIES 2333(35), l. 302).

„Senolio įkvėpti, visi pusbroliai per Vasario 16 susirenka prie kryžiaus, pastatyto senolio žemėje. Pabendrauja, padainuoja ir tuo įprasmina šeimos tradiciją švęsti ir gerbti tautos Nepriklausomybės šventę“ (Antanas, IIES 2333(31), l. 265).

Tradicijų kilmė tiek Žemaitijoje, tiek ir Mažojoje Lietuvoje pirmiausia siejama su šeima (**11 žemėlapis**). Taip teigia 73% Žemaitijos ir 86% Mažosios Lietuvos pateikėjų. Kita, taip pat didelė pateikėjų dalis – 27% Žemaitijos, 14% Mažosios Lietuvos apklaustų gyventojų – tradicijų šaknų neįvardijo (15 pav.). Tai žmonės, išaugę be šeimos, labai užimti verslininkai, paveikti globalizacijos ar nenorintys gilintis dėl abejingumo ar senyvo amžiaus. Įdomu tai, kad nė vienas pateikėjas nepasakė, kad tradicijos yra perimamos iš literatūros. Tik 6% Žemaitijos pateikėjų tradicijas perėmė iš vietos gyventojų.

Palyginus visus 2002–2009 m. atliktus tyrimus akivaizdu, kad tradicijos visoje Lietuvoje siejamos su šeimos gyvenimu. Stipriausias šis veiksnys Mažojoje Lietuvoje – čia gyventojai (86%) nesako, kad perima kultūros tradicijas iš vietos gyventojų ir literatūros. Tautinis tapatumas siejamas su etniškumu, religija, kultūros istorija. Žmonių vertybės orientuotos į istorinę kultūrą. Vakarų Lietuvoje, palyginti su Rytų Lietuvos tyrimais, žmonės tradiciją labiau sieja su šeimos gyvenimu ir labai mažai perima iš vietos gyventojų.

Išvados

Prielaidą „pastabioji akis tuoj pamatys, iš kur atėjai, kieno vaikas esi“ pagrįskime Žemaitijos, Mažosios Lietuvos regiono gyventojų konstruojamomis tapatybėmis, gyvenamosios, tradicijų ypatumais. Pirma, žmonėms labai svarbi yra „gimtinė“. Vadinasi, bendruomenių tapatumo paprastai negalima sukurti vien tik „įsivaizdavimo aktu“ (Anderson 1999). Bendruomenėms svarbus ryšys su vieta ir erdve. Antra, žmonių pasakojimai daugeliu detalių siejami su praeitimi, šeimos istorija, tai – bendruomenė, „atsimenanti praeitį“ (Llobera 1994; 2003). Pabrėžkime istoriškumo svarbą žmonių tapatybės apibrėžimuose. Trečia, šiuolaikinei negausiai Mažosios Lietuvos lietuvininkų bendruomenei svarbi yra religija, kultūra ir žemė, kuri, galime numanyti, iš dalies siejasi ir su istorija bei politika. Ketvirta, regionų paribio gyventojų tapatybės simboliai įvairesni. Teiginius patvirtina tyrimų rezultatai.

2007–2008 m. Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje žmonės savo tapatybę nusako tautybe, o kai kurie, matyt, tautybę laikydami savaime suprantama pagal jų kalbą ar pilietybę, nurodo savo regioninę priklausomybę. Dauguma apklaustų pateikėjų pabrėžia savo regioninę tapatybę. Matyti Lietuvos regioninės kultūros politikos teigiami padariniai. Kita vertus, tai rodo, kad žmonės brangina savo kultūrą. Mažesnė dalis žmonių apie regioninę tapatybę nekalba. Palyginę visus 2002–2009 m. tyrimus matome, kad paskutiniųjų tyrimų duomenimis, su tautybe savo tapatybę siejo daugiausiai Mažosios Lietuvos (28%), Žemaitijos (22%), Suvalkijos (18%) pateikėjai. Regioninę tapatybę noriai apibūdino aukštaičiai (73%), suvalkiečiai (69%) ir žemaičiai (67%), dzūkai (55%), šišioniškiai (9%). Bendruomenėse, kuriose gyvena daugiau tautybių žmonių, dažniau nurodoma tautybė.

Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos regionų gyventojai tapatybę sieja su gimtine. Tapatybės dėmenys ir simboliai – žemė, gimtinė, kalba ir šeima – paplitę netolygiai. Šiek tiek išsiskiria paribio gyventojų tapatybės apibrėžimai. Visoje Žemaitijoje gimtinė brangi ir svarbi. Du trečdaliai savo tapatybę sieja su gimtine. Tai 64% Žemaitijos ir 63% Mažosios Lietuvos pateikėjų. Vieni žmonės gimtinę supranta kaip kraštą, kuriame gimė, kiti – kaip kraštą, kuriame gimė ir gyveno jaunystėje, dar

kiti plačiąja prasme – kaip tėvynę. Palyginę visų tyrimų rezultatus matome, kad apie gimtinę nuostabiai kalbėjo Žemaitijos (64%), Mažosios Lietuvos (63%), Dzūkijos (32%) pateikėjai. „Žemė“ už „gimtinę“ svarbesnė Suvalkijos (38%) ir Aukštaitijos (37%) gyventojams.

Faktai, kad žmonių gyvenimą, nuostatas ir kultūrą ypač paveikia žiniasklaida, primena gerai žinomą Benedicto Anderseno teiginį, kad visiems „naujiesiems nacionalizmams“ didžiausią ideologinę ir politinę reikšmę turėjo „nacionalinė spaudos kalba“ (Anderson 1999: 84). Situacijos Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje šiek tiek skiriasi. Informacija labiau domimasi Žemaitijoje negu Mažojoje Lietuvoje. Žiūrimos įvairios televizijos programos, klausomasi įvairių radijo stočių. Internetu naudojasi 27% pateikėjų iš Mažosios Lietuvos ir 17% iš Žemaitijos, daugiausia jaunesni žmonės.

Mažojoje Lietuvoje regioninės informacijos poveikis tapatybės formavimui yra šiek tiek mažesnis negu Žemaitijoje. Didesnę įtaką daro kita spauda ir internetas, knygos – galima tarti, kad žmonės mažiau domisi vietos aktualijomis. Daugiausia televizija ir radiju, įvairiais laikraščiais domisi dzūkai (atitinkamai 86%; 80%; 68%) ir aukštaičiai (atitinkamai 82%; 73%; 62%). Rajoniniai, regioniniai laikraščiai svarbūs Suvalkijos (52%), Dzūkijos (45%) ir Žemaitijos (43%) gyventojams. Knygas ypač skaito Suvalkijos (24%) ir Mažosios Lietuvos (23%) apklausti žmonės. Internetas populiariausias Suvalkijoje (28%) ir Mažojoje Lietuvoje (27%) (šie duomenys yra labai bendro pobūdžio, nes kinta). Išryškėja Rytų ir Vakarų Lietuvos žmonių pomėgiai: televizija ir radiju, įvairiais laikraščiais domisi dzūkai ir aukštaičiai, o knygomis ir internetu – Suvalkijos ir Mažosios Lietuvos gyventojai. Galime daryti vieną iš prielaidų, kad tai lemia ekonominis krašto išsivystymas, o gal ir istorinės aplinkybės, formavusios žmonių pomėgius, – XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje spausdintos lietuviškos knygos ir periodika.

Turizmo pramonėje išsiskiria individų veikla, šiek tiek keičianti žmonių akiratį, pomėgius ir namų pramonės tradicijas – suvenyrus, maisto tiekimą turistams ir pan. Žemaitijos tyrimų duomenimis, 23% atostogavo pajūryje, 7% – prie ežerų, 21% – užsienyje. Mažosios Lietuvos tyrimų duomenimis, 18% atostogavo pajūryje, 5% – prie ežerų ir daug daugiau – 27% – užsienyje.

Abiejuose regionuose apie atostogas nieko neatsakė apie pusė apklaustų žmonių, dauguma jų – vyresnio amžiaus žmonės, mažai ar visai nekeliavę savo gyvenime. Atostogaujančių nuo 2002 m. padaugėjo, Aukštaitijoje 35%, Dzūkijoje 34%, Suvalkijoje 52% pateikėjų kalbėjo apie atostogas, o Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje – atitinkamai 50% ir 51%. Daugiausia žmonės atostogauja Lietuvos pajūryje, o Mažosios Lietuvos žmonės vyksta į užsienį.

Du trečdaliai Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos gyventojų daugelį savo maisto poreikių patenkina produktais iš savo ūkio. Žemaitijoje daržovės auginamos 75%, Mažojoje Lietuvoje – 55% pateikėjų. Kituose Lietuvos regionuose šis rodiklis buvo mažesnis negu Žemaitijoje ir didesnis negu Mažojoje Lietuvoje. Dzūkijoje 61%, Suvalkijoje 69%, Aukštaitijoje 62% apklaustų žmonių augina daržoves. Daržininkystės suaktyvėjimas gali būti susijęs su ekonomine situacija Lietuvoje. Tapo madinga užsiauginti ekologiškų sveikų daržovių. Žemaitijoje paplitusi daržininkystė pavirtina, kad žemaičiai yra darbštūs žmonės. Kai kurie žmonės augina ne tik daržoves, bet ir braškes, dekoratyvinius augalus, kuriuos parduoda turguose. Gyvulininkystė paplitusi mažiau negu daržininkystė. Ji nyksta. Gyvulių neaugina pajūrio ir šiaurės Žemaitijos gyventojai – išsiskiria paribio teritorijų kultūra. Palyginus visų atliktų regionų tyrimus akivaizdu, kad gyvulininkystė ir paukštininkystė labiausiai plėtojama Suvalkijoje. Čia laikoma daugiausia kiaulių (38%), karvių (31%), vištų (28%). Mažojoje Lietuvoje ir Dzūkijoje apie gyvulininkystę užrašyta mažiausiai. Tai apibendrinamojo pobūdžio duomenys, nes tyrimo laikotarpiu nuo 2002 m. žemės ūkio ekonominė situacija keitėsi ne kartą. Žemaitijoje daugėja triušių auginančiųjų – tai siejama su augančiu triušienos poreikiu. 22% pateikėjų laiko vištas. Vienas kitas augina avis, keletas pateikėjų turėjo ančių ir žąsų. „Viską pasigamina patys“ 39% Žemaitijos ir 23% Mažosios Lietuvos pateikėjų. Renkančių uogas ir grybus mažai, o mėgstančių valgyti savo išvirtą uogienę – daug daugiau.

Palyginus visų regionų tyrimus akivaizdu, kad namų ūkis daugiau plėtojamas Vakarų negu Rytų Lietuvoje. Suvalkijos (62%) ir Žemaitijos (40%) žmonės daugelį maisto produktų pasigamina, užsiaugina patys. Pajūrio kurortų gyventojai namų ūkiui skiria mažiau dėmesio –

augina mažai daržovių, gyvulių ir pan. Dzūkai išsiskiria pomėgiu rinkti grybus ir uogas. Mažosios Lietuvos žmonės ypač mėgsta virti uogienes.

Naujus rūbus parduotuvėse ir turguose perka 64% Žemaitijos ir 27% Mažosios Lietuvos apklaustų gyventojų. Dažnas mini, kad perka ir parduotuvėse, ir turguose. Padėvėtus rūbus perka 25 (32%), t. y. beveik trečdalis apklaustų Žemaitijos gyventojų, 4 (18%) Mažosios Lietuvos gyventojų. 2002–2009 m. tyrimų duomenys aiškių tendencijų nerodo, matome, kad daugiau naujų rūbų perkama Žemaitijoje (64%), o padėvėtų – Suvalkijoje (52%). Rankdarbiais nelabai domimasi. Lietuvos miesteliuose ir kaimuose mėgstama megzti. Daug moterų mezga Žemaitijoje (23%), Mažojoje Lietuvoje (27%) ir Dzūkijoje (20%).

2002–2009 m. susidomėjimas amatais auga. Vakarų Lietuvoje medžio meistrų yra daugiausiai. Beveik pusė tyrinėtų vietovių pateikėjai sakė žinantys apie dirbančius medžio drožėjus (30% Žemaitijoje, 50% Mažojoje Lietuvoje), stalius (30% Žemaitijoje), tautodailininkus (25% Žemaitijoje, 25% Mažojoje Lietuvoje), kalvius (18% Žemaitijoje, 25% Mažojoje Lietuvoje), audėjas (7% Žemaitijoje). Ankstesniuose tyrimuose daug užrašyta apie medžio drožėjus ir audėjas (Dzūkijoje po 11%, Suvalkijoje po 21%, Aukštaitijoje 7% medžio drožėjų, 6% tautodailininkų ir 5% audėjų).

Globalizacijos sąlygomis Lietuvos žmonės išlaiko savitą pomėgį dažyti namus geltonai. Visuose regionuose teigiama, kad geltoni namai yra gražūs ir paplitę (Žemaitijoje 54%, Mažojoje Lietuvoje 55%, Aukštaitijoje 43%, Dzūkijoje 56% ir labiausiai Suvalkijoje – 81%). Mažojoje Lietuvoje išsiskiria raudonų plytų architektūra, apie kurią šiame tyrime užrašyta mažai, nes mažai likę juos stačiusių gyventojų. Dzūkijoje paplitę rudi namai (22%), Žemaitijoje nemažai yra žalių (20%) ir visai nedažytų medinių namų (20%), Aukštaitijoje – baltų (18%). Mėlynų namų buvę Mažojoje Lietuvoje ir Aukštaitijoje – matyt, iš kaimynų atklydęs pomėgis. Suvalkijoje visiškai nekalbėta apie nedažytus namus – šiame regione mažiau išliko istorinės medinės architektūros, išsivystęs namų ūkis, žmonės geriau gyvena.

Žmonių atsiminimai rodo, kad jiems šventės pirmausia yra šeimos, giminių bendravimas, laikomasi

tradicinių papročių. Keičiasi šventės, žmonių tarpusavio santykiai, asimiliuojasi kultūra. Kalbėdami apie šventes, žmonės prisimena šventinius patiekalus. Žemaitijoje gimtadienius dažniau švenčia jauni žmonės – 14% Žemaitijos pateikėjų. Giminių suvažiavimai nėra populiarūs. Jų būta Varniuose, Laukuvoje, Kantaučiuose, Grūšlaukėje, Vieksniuose. Mažajoje Lietuvoje mėgstamos šventės – Motinos diena, Tėvo diena, Joninės ant Rambyno kalno, Žvejo diena, miesto šventės. Apie švenčiamus gimtadienius pasakojo tik žmonės, gyve-

nantys Rukuose ir Smalininkuose, o giminių suvažiavimus – Katyčių ir Rusnės gyventojai. Palyginus visų regionų 2002–2009 m. tyrimus akivaizdu, kad tradicijos visoje Lietuvoje yra siejamos su šeimos gyvenimu. Stipriausias šis veiksnys apklaustiems Mažosios Lietuvos gyventojams (86%), kurie nesisako, kad perima kultūros tradicijų iš vietos gyventojų ir literatūros. Tautinis tapatumas siejamas su etniškumu, religija, kultūros istorija. Vakarų Lietuvoje, palyginti su Rytų Lietuva, žmonės tradiciją ypač sieja su šeimos gyvenimu.

Šaltiniai ir literatūra

Lokaliuos bendruomenės, 2008–2009 m. tyrimus atliko V. Savoniakaitė. IIES, b. 2333, 2342.

* * *

Amit Vered and Rapport Nigel. 2002. *The Trouble with Community*. London: Pluto Press.

Anderson Benedict. 1999. *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos.

Banks Marcus. 2007. *Using Visual Data in Qualitative Research*. Los Angeles-London-New Delhi-Singapore: Sage.

Butkevičius Izidorius. 1958. Kuršių Neringos žvejų gyvenamieji namai, Žiugžda, J., Kulikauskas P., Vyšniauskaitė A. (sud.) *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. I: 174–184. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Butkevičius Izidorius, Kulikauskienė Vida, Miliuvienė Marija, Vyšniauskaitė Angelė. 1985. *Šiuolaikinis Žemaitijos kaimas*. Vilnius: Mokslas.

Daugirdaitė-Sruogienė Vanda. 1995. *Žemaičio bajoro ūkis XIX amžiaus pirmoje pusėje*. Vilnius: Baltos lankos.

Daukantas Simonas. 1991. *Būdas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių*. Vanagienė B. (pareng.). Vilnius: Ethnos'91.

Gliožaitis Algirdas Antanas. 2006. Klaipėdos kraštas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. X: 209–211. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Jablonskis Ignas. 1993. *Budrių kaimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Janavičienė Janina. 1995. Lietuvininkų ir žemaičių ryšiai, Vėlius N. ir kt. (red.). *Lietuvininkų kraštas*: 250–254. Kaunas: Litterae universitatis.

Jucevičius Liudvikas Adomas. 1959. *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

Kalnius Petras. 2007. Žemaičių etniškumas: esamas ar konstruojamas?, *Tautosakos darbai XXXIV*: 15–31.

Keyes Charles. 2008. Nation, Nationalism, Barfield T. (ed.) *The Dictionary of Anthropology*: 337–339. Oxford: Blackwell.

Končius Ignas. 1996. *Žemaičio šnekos*. Vilnius: Vaga.

Llobera Josep R. 1994. Anthropological Approaches to the Study of Nationalism in Europe. The Work of van Gennep and Mauss, Goddard Victoria A., Llobera J. R. and Cris Shore (ed.) *The Anthropology of Europe*: 93–111. Oxford/Providence: Berg.

Llobera Josep R. 2003. *An Invitation to Anthropology. The Structure, Evolution and Cultural Identity of Human Societies*. Oxford: Bergham Books.

Lukšaitė Ingė. 1999. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažajoje Lietuvoje. XVI a. trečia-sis dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius: Baltos lankos.

Lukšienė Meilė. 1959. Liudvikas Adomas Jucevičius, Jucevičius L. A. *Raštai*: 5–52. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

Matulevičius Algirdas. 2008. Mažoji Lietuva, Račis A. ir kt. (red.). *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XIV: 507–518. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Matulevičius Algirdas. 2011. Mažosios Lietuvos lietuvininkai, Savoniakaitė V. (sud.). *Lietuvos tapatybė. Etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. <www.etnologijos.istorija.lt> [žr. 2011 06 14].

Milius Vacys. 1958. Lietuvių valstiečių įrenginiai maistui gaminti, Žiugžda, J., Kulikauskas P., Vyšniauskaitė A. (sud.) *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. I: 189–198. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Miliuvienė Marija. 1985. Kaimo gyventojų mityba, Butkevičius Izidorius, Kulikauskienė Vida, Miliuvienė Marija, Vyšniauskaitė Angelė. *Šiuolaikinis Žemaitijos kaimas*: 93–117. Vilnius: Mokslo.

Pakalniškis Aleksandras. 1990. *Žemaičiai*. (Perfotografuotas leidinys 1977, išleido dr. Stasys Jankus. Chicago, Illinois: M. Morkūno spaustuvė.) Vilnius: Lietuvos Dailės parodų direkcija.

Savoniakaitė Vida. 2007a. Bendra, bet sava: apie šiuolaikinius aukštaičius, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai*: 169–207. Ž. Šaknys (sud.). Vilnius: LII leidykla.

Savoniakaitė Vida. 2007b. *Lokalių bendruomenės*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Savoniakaitė Vida. 2009. Šiuolaikiniai dzūkai ir suvalkiečiai, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. *Lietuvos kultūra: Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*: 153–188. Ž. Šaknys (sud.). Vilnius: LII leidykla.

Savoniakaitė Vida. 2010a. Etnologija, Savoniakaitė V. (sud.). *Lietuvos tapatybė. Etnologijos ir antropologijos enciklopedija* <www.etnologijos.istorija.lt> [žr. 2011 06 14].

Savoniakaitė Vida. 2010b. National Identity by Comparison: Focus on Klaipėda Region, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XX. Studia Anthropologica*, IV: 144–153.

Toleikis Martynas. 2008. *Skaitiniai apie Klaipėdos kraštą. Ir žodžiai tapo kūnu*. Pratarė. Arbušauskaitė Arūnė L. Klaipėda: Vėjasparnis.

Vėlius Norbertas. 1995a. Pratarė. Vėlius N. ir kt. (red.). *Lietuvinkų kraštas*: 5–7. Kaunas: Litterae universitatis.

Vėlius Norbertas ir kt. (red.). 1995b. *Lietuvinkų žodis*. Kaunas: Litterae universitatis.

Višinskis Povilas. 1964. *Raštai*. Vilnius: Vaga.

Vyšniauskaitė Angelė. 1994. *Lietuviai IX a. – XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

THE PRESENT-DAY SAMOGITIANS AND LIETUVININKAI

Vida Savoniakaitė

Summary

The study analyses the contemporary identity, life patterns and traditions represented by Samogitians and Lietuvininkai (Prussian Lithuanians) in Lithuania Minor as well as offers a comparison of research data from the whole country (Savoniakaitė 2007a; 2009). The assumption “Sharp eye sees where you come from and whose child you are” is substantiated by peculiarities detected surveying the population of Samogitia and Lithuania Minor. First of all, people consider their “homeland” to

be of utmost importance. Hence we may conclude that communities who speak about their identity cannot be created artificially through the “act of imagination” (Anderson 1999). The relation with place and space is influential in a community. Second, many details in people’s life stories relate to the past, to family history, memory (Llobera 1994; 2003). Let us emphasize the importance of historicity in the definitions of people’s identities. Third, today the small community of Lietuvininkai in

Lithuania Minor renders importance to religion, culture and land which presumably is also related to history and politics. Forth, more diversity is observed in the identity symbols of people in the periphery.

In 2007–2008 residents of Samogitia and Lithuania Minor defined their identity as nationality. Others most probably considered their nationality to be naturally perceived as citizenship and indicated their regional dependence. In fact, the majority of respondents emphasized their regional identity. This reveals the positive effects of regional culture policy in Lithuania. On the other hand, this fact evidences that people cherish their culture. Smaller part of respondents failed to define their regional identity. Comparison of research performed in 2002–2009 exhibits that based on the data of the latest investigation mostly respondents from Lithuania Minor (28%), Samogitia (22%) and Suvalkija (18%) declared their identity as nationality. Aukštaitians (73%), Suvalkians (69%), Samogitians (67%), Dzūkians (55%) and Šišioniškians (9%) eagerly described their regional identity. Respondents in multi-national communities are apt to define their nationality.

Residents of Samogitia and Lithuania Minor associate their identity with homeland. The prevalence of the main constituents and symbols of identity such as land, homeland, language and family is rather uneven. People in the periphery provide slightly different definitions of identity. Homeland is highly important and valued all around Samogitia. Two thirds of the population – 64% of Samogitians and 63% of Lithuania Minor residents – associate identity with homeland. Some people perceive homeland as the place where they were born, others refer to it as the place where they were born and raised, still others understand it in the broad sense – as homeland. Comparison of results acquired in all stages of the research evidences that respondents from Samogitia (64%), Lithuania Minor (63%) and Dzūkija (32%) said lots of beautiful words about their homeland. A number of people in Suvalkija (38%) and Aukštaitija (37%) are more closely linked to the “land” than their “homeland”.

Facts revealing that people’s life opinion and culture are particularly influenced by mass media remind

Benedict Anderson’s well-known idea that national press language was of utmost political and ideological significance to the formation of the “new nationalisms” (Anderson 1999: 84). Situation in Samogitia and Lithuania Minor is slightly different. Samogitians find information more important than residents of Lithuania Minor. People watch television and listen to various radio stations. 27% of respondents from Lithuania Minor and 17% from Samogitia (mostly younger people) have access to the internet.

Identity of Lithuania Minor residents is a little less influenced by regional media than that of Samogitians. Other types of press, internet and books are more influential, thus suggesting that people are more indifferent to local news. Television, radio and various newspapers most appeal to Dzūkians (86%; 80%; 68% respectively) and Aukštaitians (82%; 73%; 62% respectively). District and regional newspapers are read by residents of Suvalkija (52%), Dzūkija (45%) and Samogitia (43%). Books are eagerly read by respondents from Suvalkija (24%) and Lithuania Minor (23%). Internet is most popular in Suvalkija (28%) and Lithuania Minor (27%, these data are not exact as they are subject to constant changes). The following interests of people in East and West Lithuania are observed: television, radio and various newspapers appeal to Dzūkians and Aukštaitians, whereas residents of Suvalkija and Lithuania Minor are more interested in books and internet. The above-mentioned facts suggest an assumption that these differences are determined by the economic situation in the region and probably also by historic conditions which influenced people’s taste, namely Lithuanian books and periodicals published in the late 19th and early 20th century.

Tourism industry is defined by individual activities which slightly influence people’s outlook, tastes and household industry traditions – souvenirs, food for tourists, etc. The research into Samogitia region revealed that 23% of respondents spent their holidays at the seaside, 7% – near lakes, 21% – travelled abroad. In Lithuania Minor 18% had holidays at the seaside, 5% – near lakes and 27% (much more) – abroad. In both regions about a half of all respondents did not mention

holidays whatsoever; the majority of them were seniors who had not travelled much in their life. From 2002 the number of people who go on vacations has increased: 35% of respondents in Aukštaitija, 34% in Dzūkija and 52% in Suvalkija mentioned holidays. In Samogitia and Lithuania Minor these percentages are 50% and 51% respectively. The majority of respondents choose Lithuanian seaside for holidays and respondents from Lithuania Minor prefer to travel abroad.

Two thirds of the population of Samogitia and Lithuania Minor satisfy their need for food mostly by growing it on their small farms. 75% of Samogitians and 55% of respondents in Lithuania Minor grow vegetables. In other regions of Lithuania this percentage was lower than in Samogitia but higher than in Lithuania Minor. 61% of Dzūkians, 69% of Suvalkians and 62% of Aukštaitians grow vegetables for their needs. Popularity of floriculture may be related to the economic situation in Lithuania. It has become fashionable to grow your own ecologic vegetables. Popularity of vegetable growing suggests that Samogitians are hard-working people. Alongside vegetables some people cultivate strawberries and ornamental plants which are later sold in markets. Stockbreeding is less common than vegetable growing and is in decline. People in the seaside region and North Samogitia do not raise livestock at all – this is one of the distinctions of peripheral culture. The comparison of all surveyed regions suggests that stockbreeding and aviculture are most popular in Suvalkija. Most respondents raise pigs (38%), cows (31%) and chickens (28%). Fewest records about stockbreeding come from Lithuania Minor and Suvalkija. All the above data are not exact as the economic situation in agriculture has been subject to several changes since 2002. Rabbit raising has been gaining popularity in Samogitia due to the increased demand for rabbit meat. 22% of respondents breed chickens, few raise sheep and several have ducks and geese. 39% of Samogitians and 23% of respondents in Lithuania Minor produce everything at home. Few gather wild berries and mushrooms but self-made jams are quite popular.

Comparison of the research performed in all ethnographic regions exhibits that home farming is much

better developed in the west of the country than in the east. Residents of Suvalkija (62%) and Samogitia (40%) make and grow most of their food. People in the seaside resorts give home farming less attention (i.e. vegetable growing, stockbreeding, etc. are less common in the area). Dzūkians enjoy picking wild mushrooms and gathering berries.

64% of Samogitians and 27% of respondents in Lithuania Minor buy new clothes at markets and stores. A number of respondents mentioned that they purchase both at markets and stores. 25 (32%) – i.e. about one third – respondents in Samogitia and 4 (18%) Lithuania Minor residents buy second-hand clothes. Though the data acquired in the surveys in 2002–2009 fail to provide accurate tendencies, they reveal that new clothes are mostly purchased in Samogitia (64%), whereas second-hand garments are favoured by residents of Suvalkija (52%). Few are interested in making clothes or decorative items by hand. Knitting is practiced in small towns and villages. A few women knit in Samogitia (23%), Lithuania Minor (27%) and Dzūkija (20%).

In 2002–2009 the popularity of handicrafts was growing. The majority of craftsmen in West Lithuania are wood carvers. Almost a half of the respondents claimed that they knew about working wood carvers (30% in Samogitia, 50% in Lithuania Minor), joiners (30% in Samogitia), folk artists (25% in Samogitia, 25% in Lithuania Minor), blacksmiths (18% in Samogitia, 25% in Lithuania Minor) and weavers (7% in Samogitia). In previous research mostly woodcarvers and weavers were mentioned (in Dzūkija 11% of each, in Suvalkija 21% of each and in Aukštaitija 7% of wood carvers, 6% of folk artists and 5% of weavers).

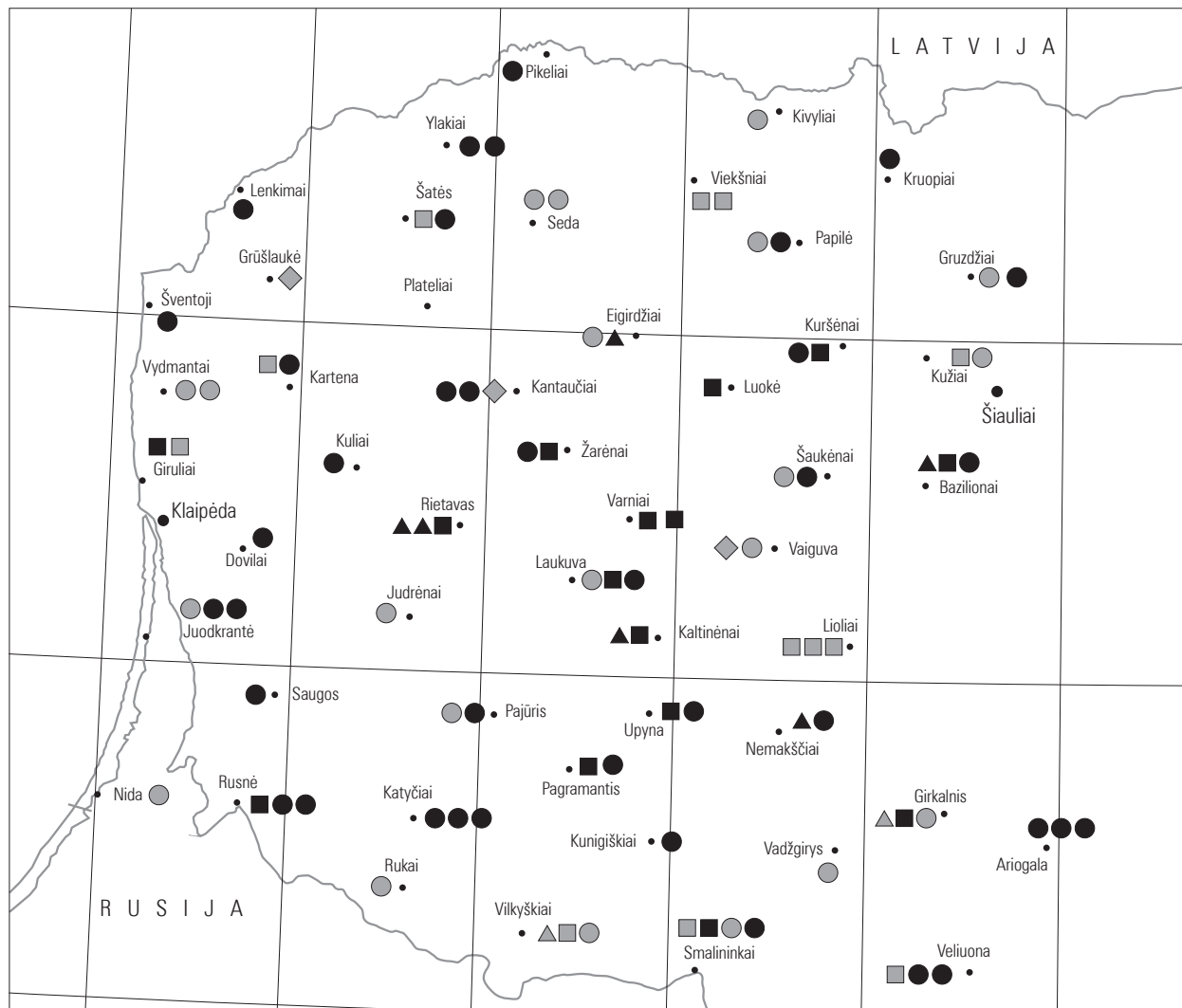
In globalization Lithuanian people retain a peculiar feature to paint their houses yellow. Respondents in all regions agreed that yellow painted houses were beautiful and quite popular (54% in Samogitia, 55% in Lithuania Minor, 43% in Aukštaitija, 56% Dzūkija and as many as 81% in Suvalkija). Lithuania Minor is famous for its red brick architecture but in this research it has received little attention as few have remained from those who used this kind of architecture to build their houses. Brown

coloured houses are popular in Dzūkija (22%), quite a few green (20%) and unpainted wooden (20%) houses can be seen in Samogitia and white houses are quite common in Aukštaitija (18%). Some people from Lithuania Minor and Aukštaitija painted their houses in blue – a taste most probably adopted from neighbouring nations. Respondents from Suvalkija did not mention unpainted houses obviously due to the fact that people live richer, households are better developed and few pieces of historic wooden architecture had been preserved in the region.

People tend to associate holidays with close and extended family festivals and observance of customs and traditions. When speaking about festivals respondents often refer to traditional food. Birthdays are more celebrated by young Samogitians – 14% of all the region's

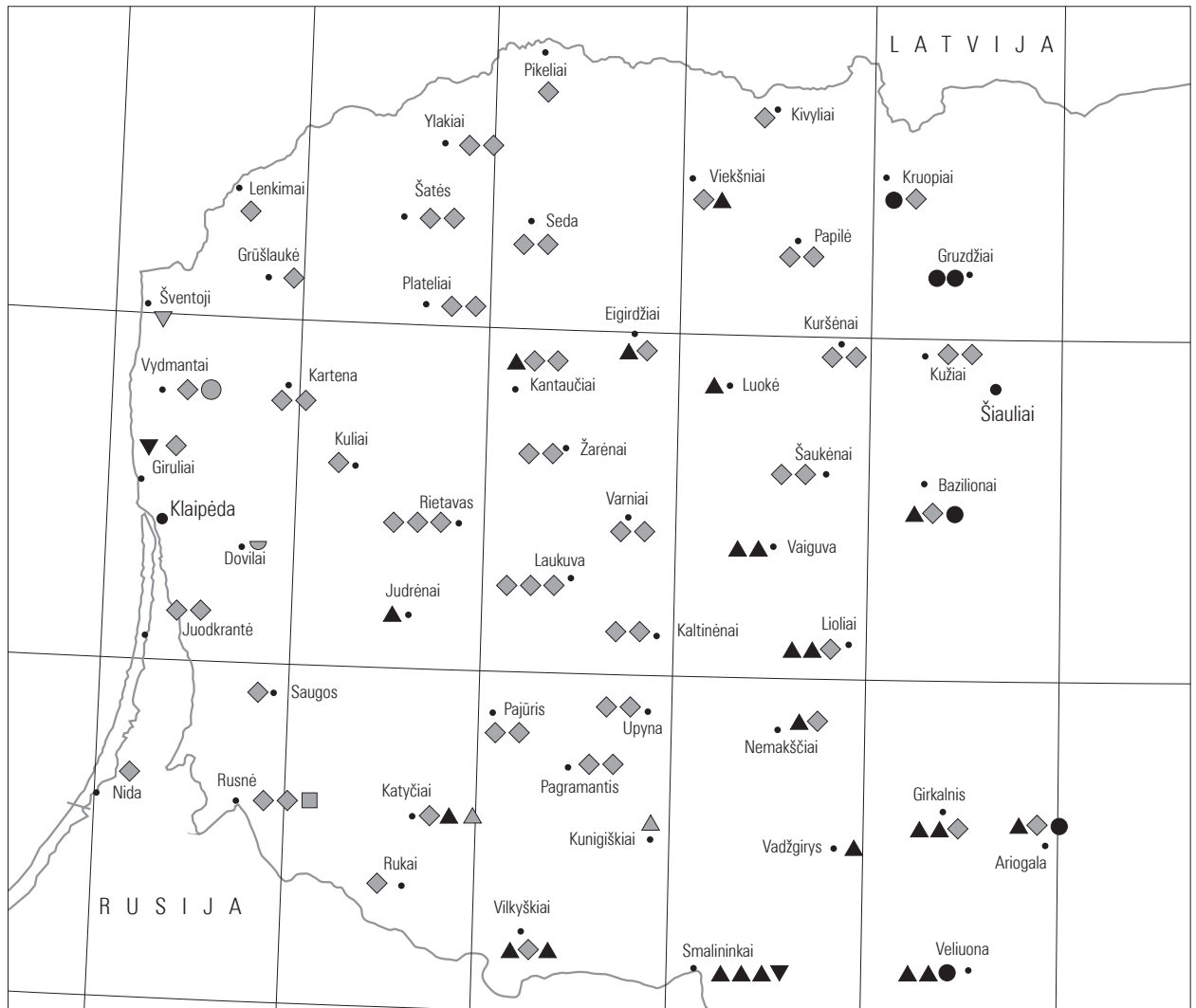
respondents. Family reunions are not very popular. They have been organized in Varniai, Laukuva, Kantaučiai, Grūšlaukė and Vieکشniai. Mother's Day, Father's Day, St. John's Eve on Rambynas hill, Fisherman's Day and local celebrations are among the most popular holidays in Lithuania Minor. Only respondents from Rūkai and Smalininkai mentioned birthdays and those from Katyčiai and Rusnė talked about family reunions. Comparison of the research performed in all ethnographic regions in 2002–2009 makes it obvious that traditions all around Lithuania are mostly associated with family life. This factor is most influential on respondents from Lithuania Minor (86%) who restrain from adopting cultural traditions from local people and literature. National identity is associated with ethnicity, religion and cultural history. In West Lithuania tradition is more linked with family life than in the East Lithuania.

I. APKLAUSTŪJŲ AMŽIUS RESPONDENTS' AGE

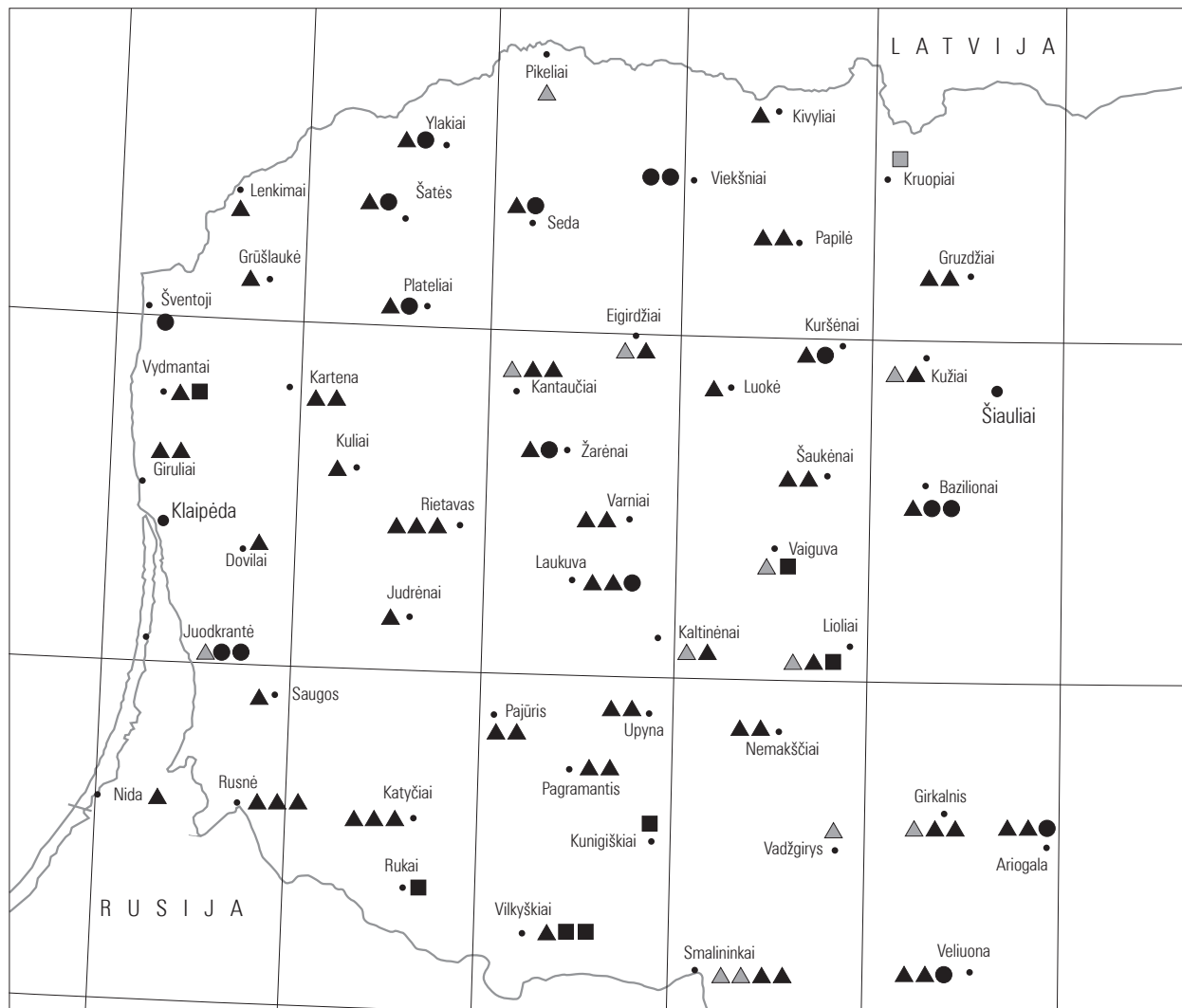
- ◆ Iki 20 metų | Under 20
- ▲ 21–30 metų | 21–31
- ▲ 31–40 metų | 31–40
- 41–50 metų | 41–50
- 51–60 metų | 51–60
- 61–70 metų | 61–70
- 71 ir daugiau metų | 71 and over

1. MAŽOSIOS LIETUVOS IR ŽEMAITIJOS GYVENTOJAI
RESIDENTS OF LITHUANIA MINOR AND SAMOGITIA

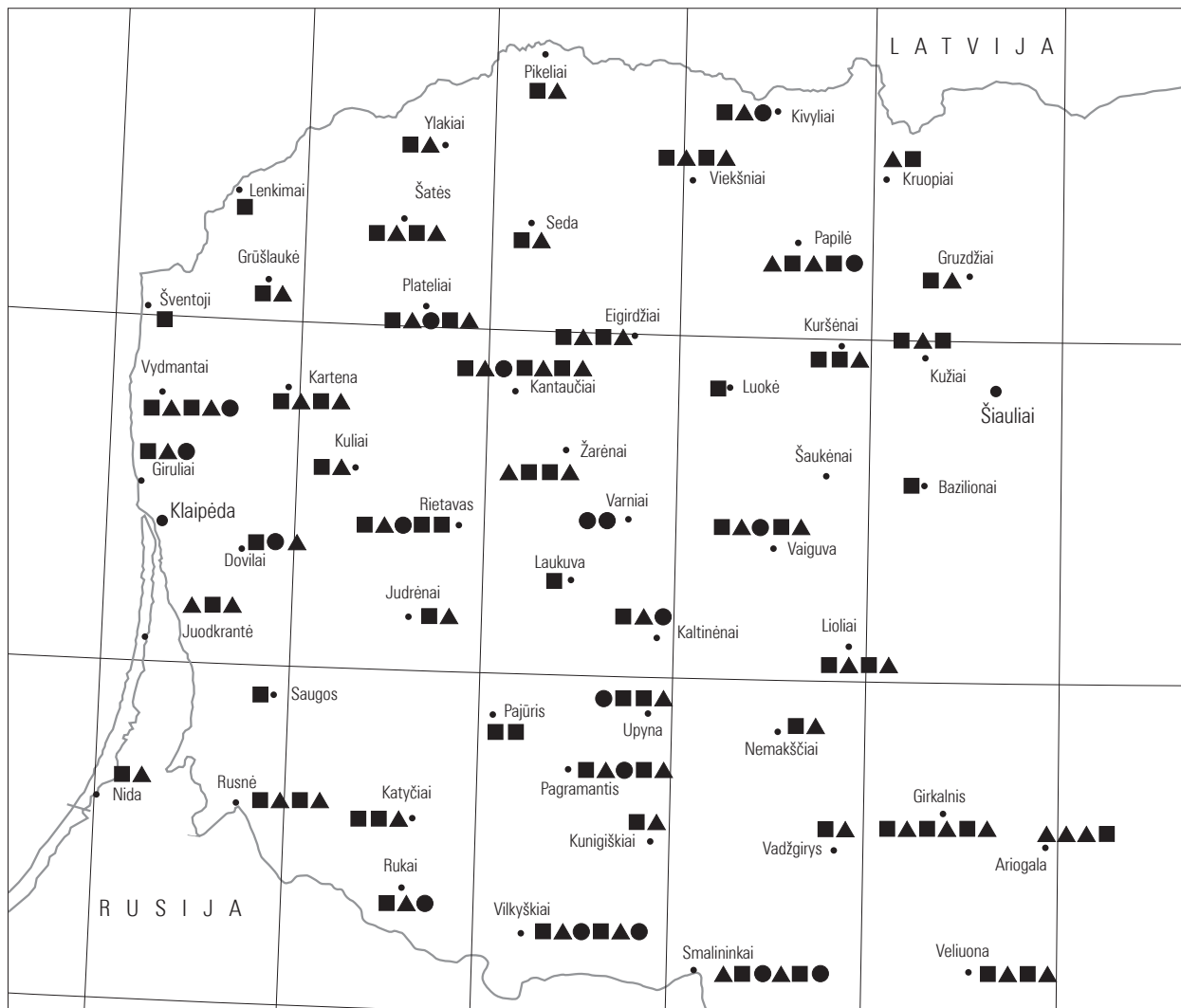
- Dzūkai | Dzūkians
- Aukštaičiai | Aukštaitians
- ◆ Žemaičiai | Samogitians
- ▲ Nenurodė | Not indicated
- ▲ Lietuviai | Lithuanians
- ▼ *Latvė-kuršininkė* | *Latvian – kuršininkė*
- ▼ *Šišioniškė* | *Šišioniškian* ;
- ☪ *Lietuvininkė* | *Lietuvininkė*

2. TAPATYBĖS DĖMENYS CONSTITUENTS OF IDENTITY

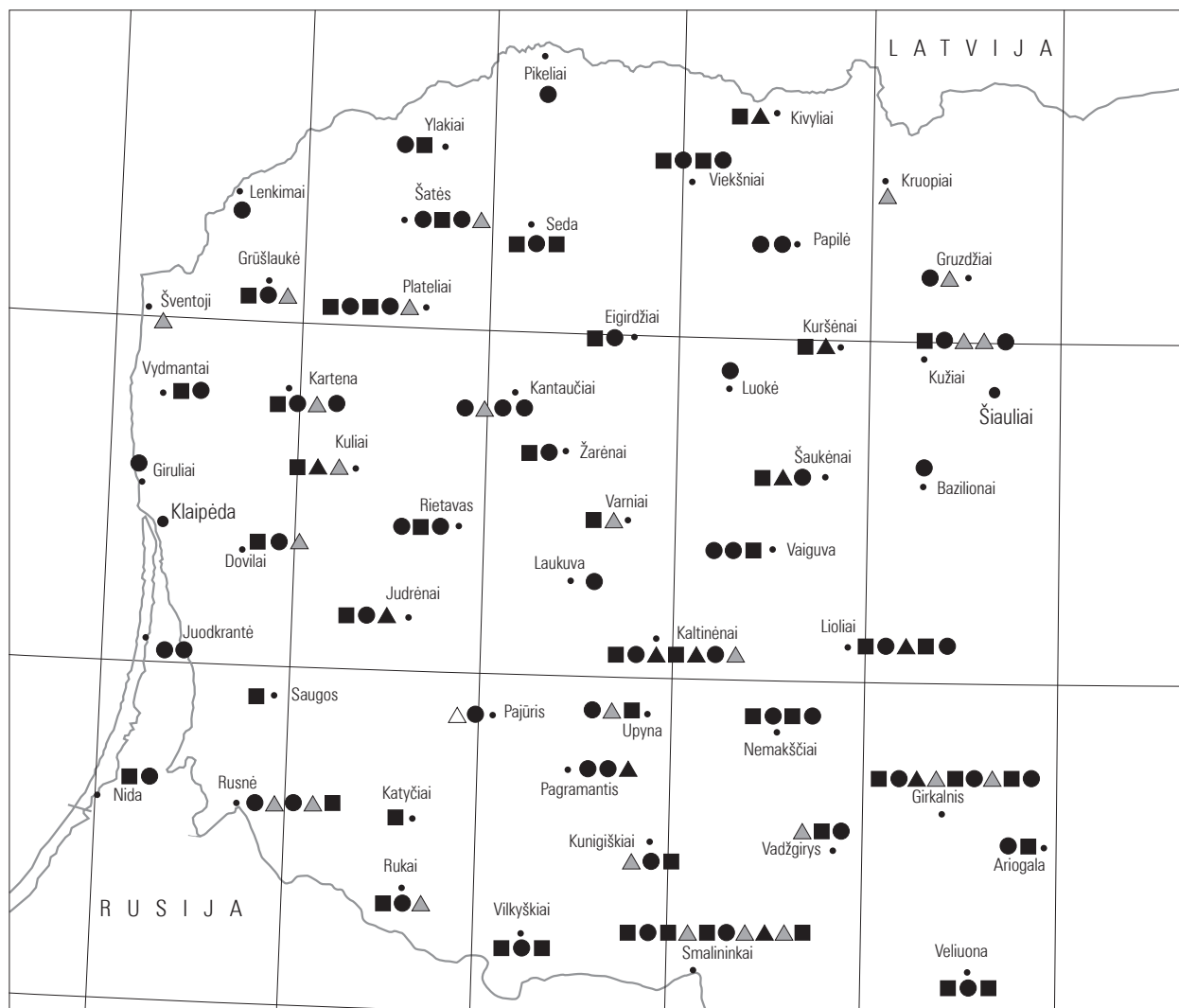
- ▲ Žemė | Land
- ▲ Gimtinė | Homeland
- Kalba | Language
- Šeima | Family
- Neatsakė | Not indicated

3A. INFORMACIJA: ŽINIASKLAIDA INFORMATION: MEDIA

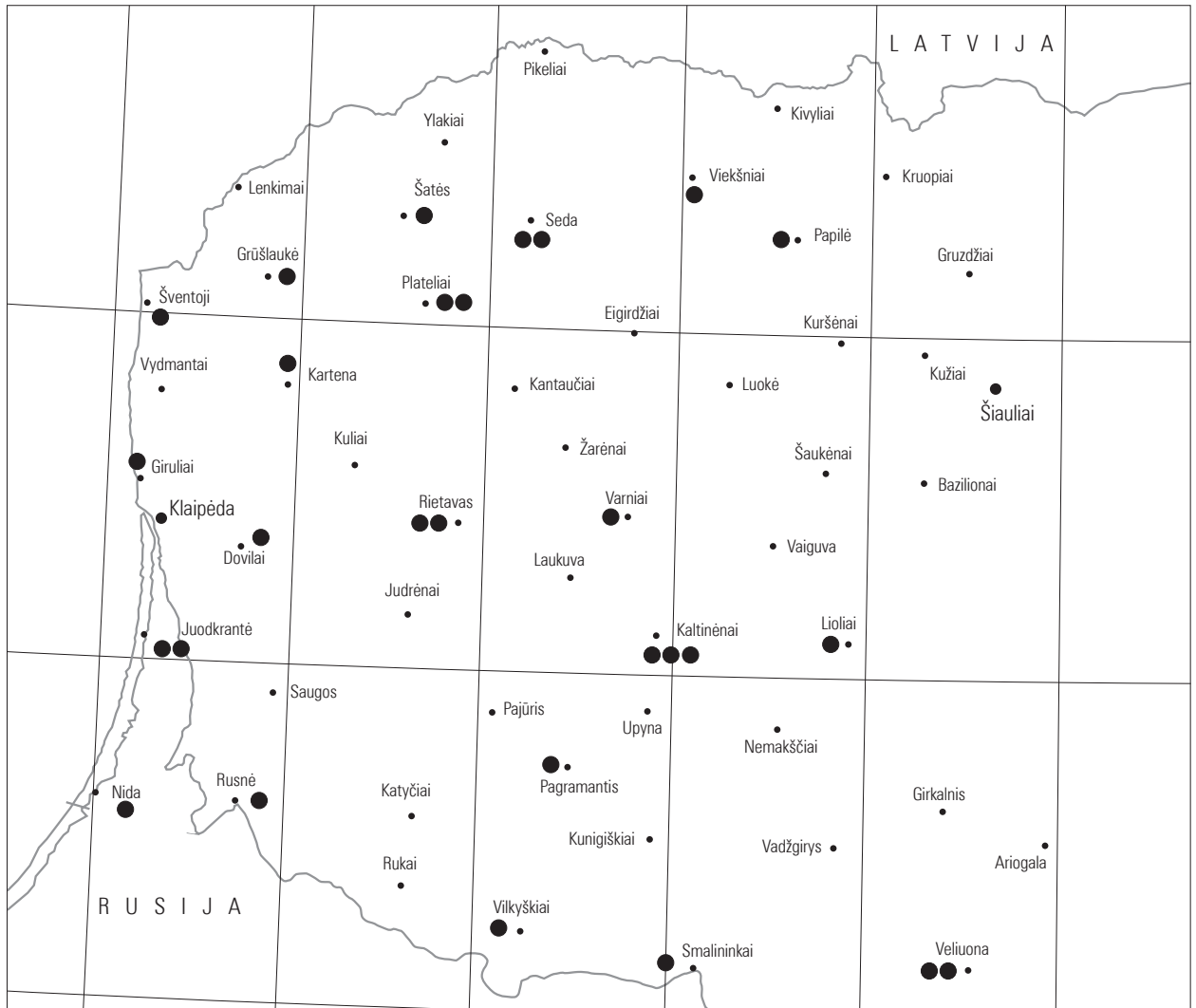
- Televizija | TV
- ▲ Radijas | Radio
- Internetas | Internet

3B. INFORMACIJA: SPAUDA INFORMATION: PRESS

- Įvairi spauda | All kinds of press
- Rajoniniai laikraščiai | Regional papers
- ▲ Žurnalai | Magazines
- ▲ Knygos | Books

4A. KULTŪRINIS TURIZMAS: TURISTAI CULTURAL TOURISM: TOURISTS

● Atvyksta turistai | Tourists come

4B. KULTŪRINIS TURIZMAS: ATOSTOGOS CULTURAL TOURISM: VACATIONS

- Lietuvos pajūryje | Lithuanian seaside
- ▲ Lietuvoje prie ežerų | Lithuanian lakes
- Užsienyje | Abroad

5A. NAMŲ ŪKIS: DARŽOVĖS HOUSEHOLD: VEGETABLES

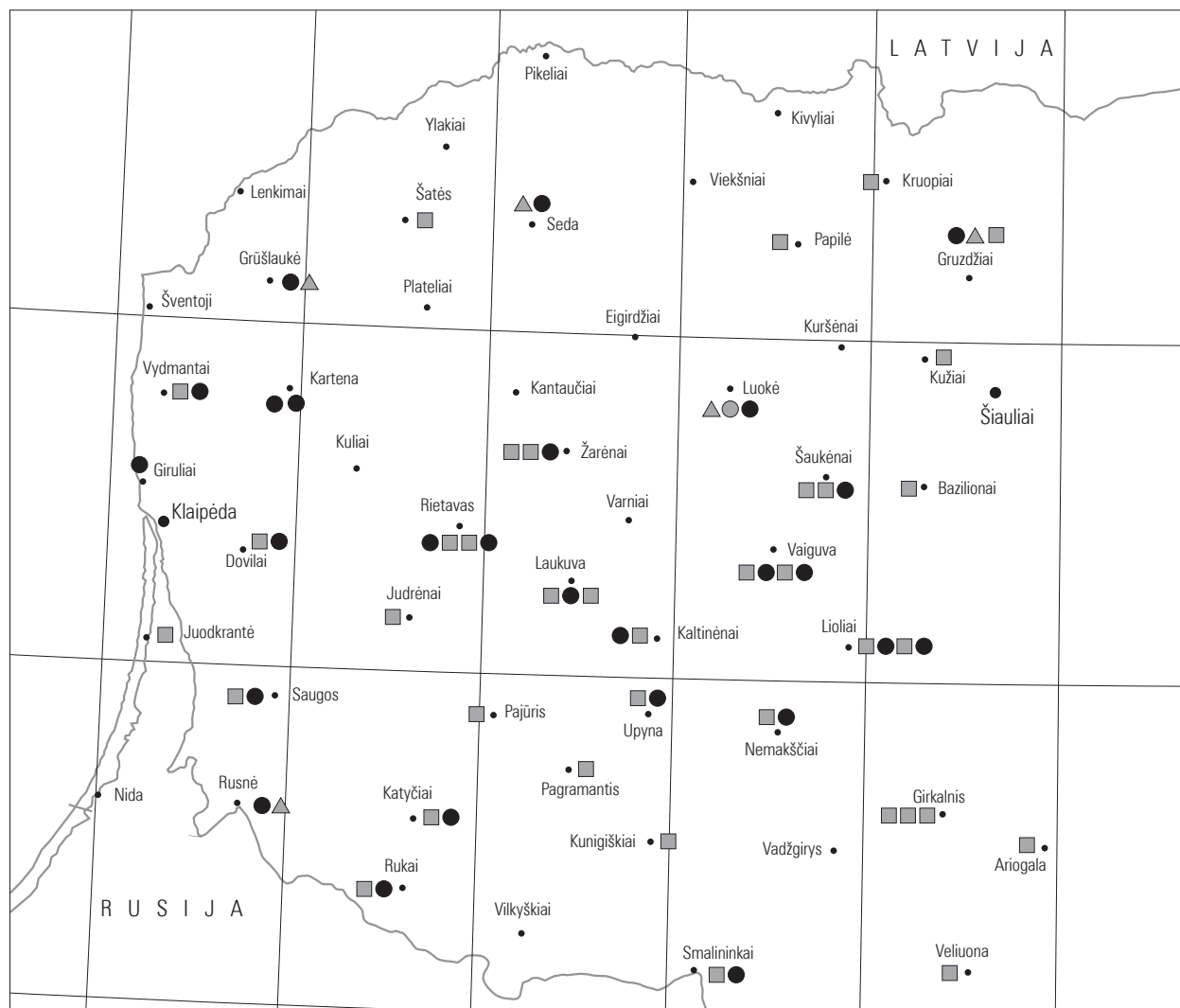
● Augina daržoves | Vegetables are grown

5B. NAMŲ ŪKIS: GYVULIAI
HOUSEHOLD: ANIMALS

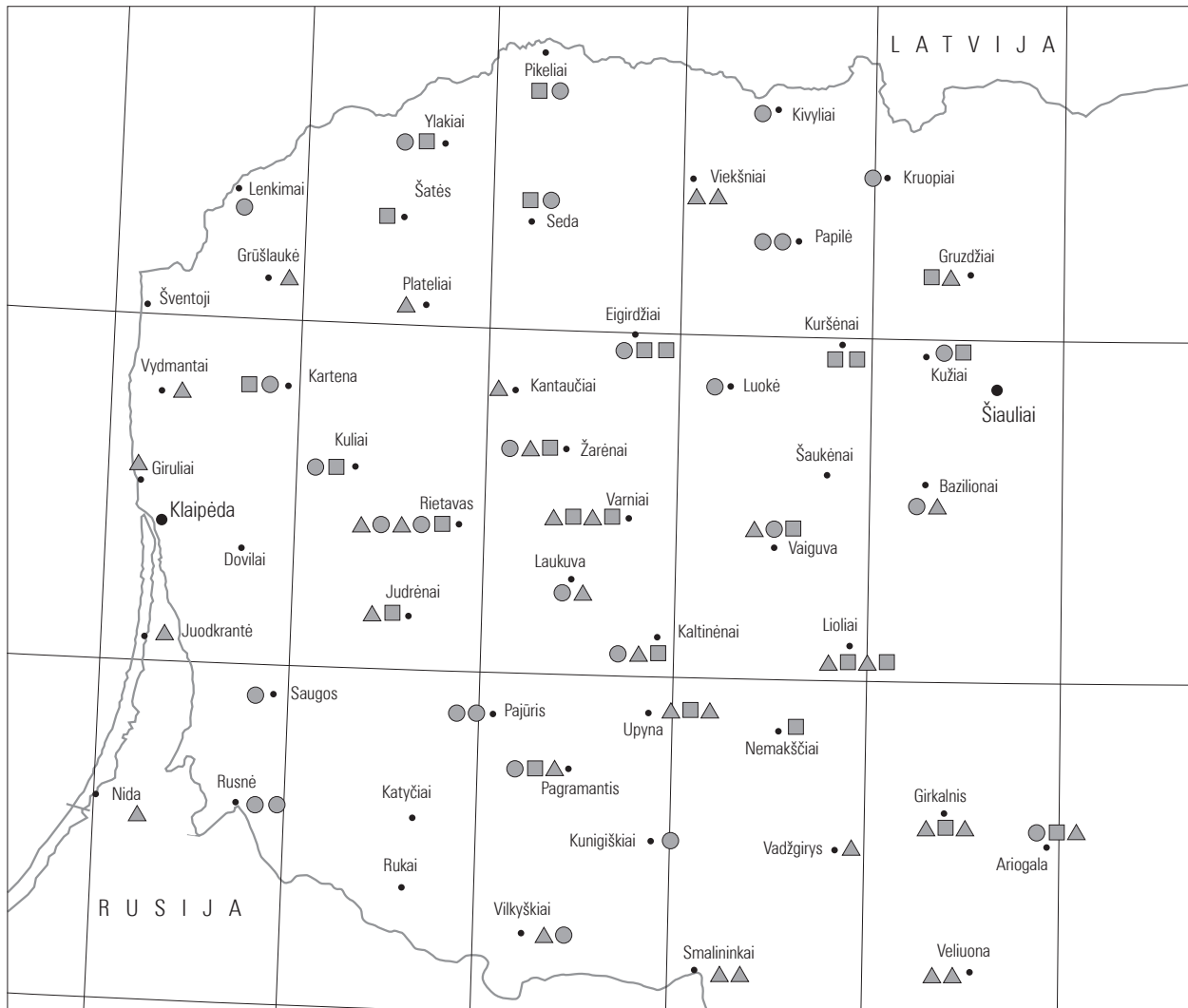
- Augina karves | Cows
- ▲ Augina kiaules | Pigs
- Augina ožkas | Goats
- Augina triušius | Rabbits
- Augina vištas | Chickens

5C. NAMŲ ŪKIS. GAMYBA|RINKIMAS HOUSEHOLD: PRODUCTION|GATHERING

- Viską pasigamina patys | Everything produced at home
- Renka uogas | Gathering berries
- ▲ Renka grybus | Gathering mushrooms
- Verda uogienes | Making jams

6. RŪBŲ PIRKIMAS BUYING CLOTHES

- ▲ Parduotuvėje | Shop
- Turguje | Marketplace
- Padėvėtus rūbus | Second-hand shop

7. RANKDARBIAI HANDWORK

- Mezga | Knitting
- ▲ Siuva | Sewing
- Audžia | Weaving

8. AMATININKAI CRAFTSMEN

- Medžio drožėjai | Woodcarvers
- Tautodailininkai | Folk artists
- ▲ Staliai | Carpenters / joiners
- ▲ Audėjai | Weavers
- Pynėjai | Wickerwork producers
- Kalviai | Smiths

9. NAMAI HOUSES

- Geltonas | Yellow
- ▲ Baltas | White
- Žalias | Green
- Rudas, raudonas | Brown, red
- ▲ Nedažytas | Unpainted
- Mėlynas | Blue

10A. ŠVENTĖS IR TRADICIJOS: ŠVENTĖS HOLIDAYS AND TRADITIONS: HOLIDAYS

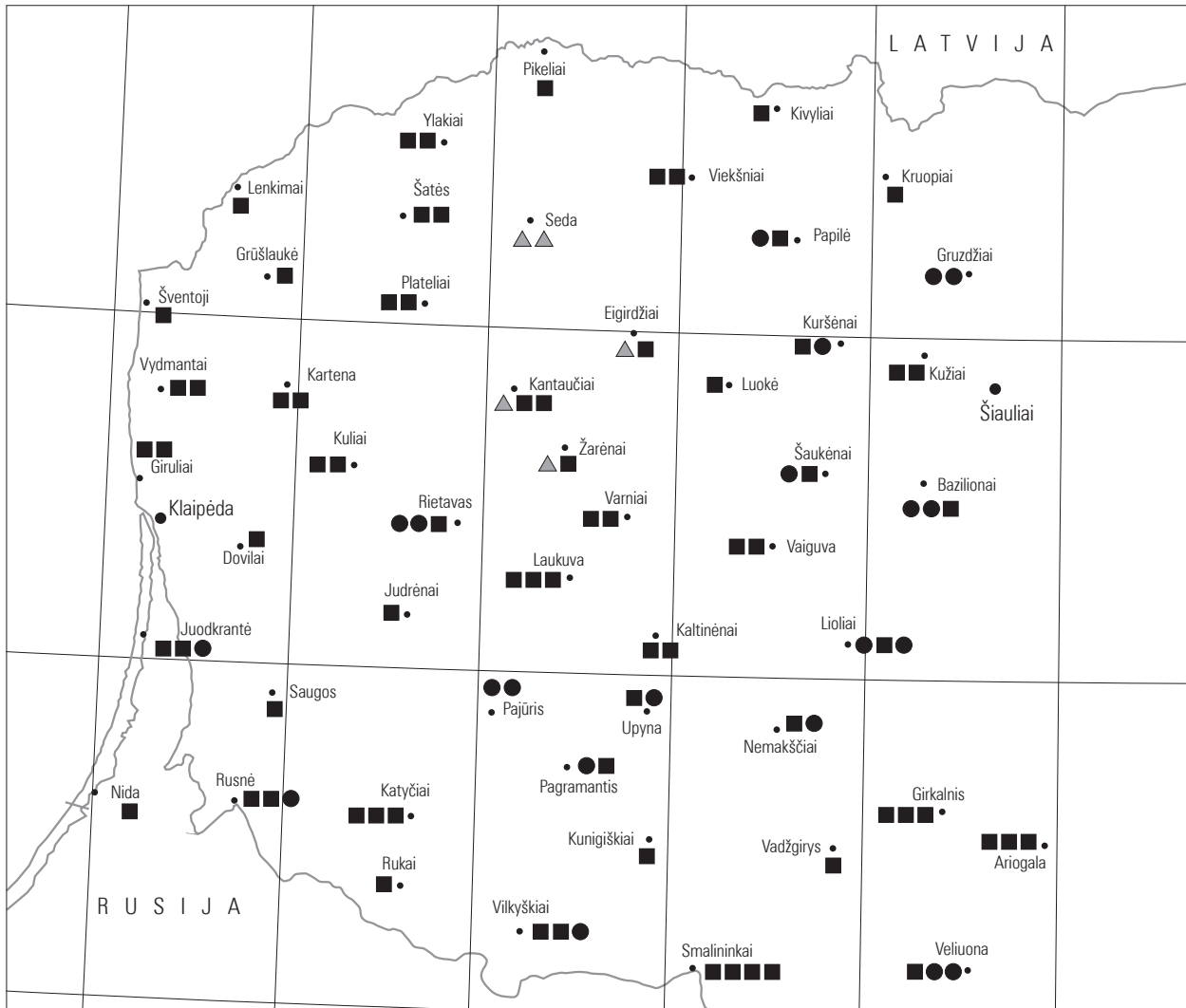
- Gimtadieniai | Birthdays
- ▲ Giminių suvažiavimai | Congresses of relations
- Visokios šventės | Family reunions

**10B ŠVENTĖS IR TRADICIJOS: RELIGINĖS ŠVENTĖS
HOLIDAYS AND TRADITIONS: RELIGIOUS HOLIDAYS**

▲ Religinės šventės | Religious holidays

11. TRADICIJOS TRADITIONS

- Siejamos su šeimos gyvenimu | Connected with family life
- ▲ Perimamos iš vietos gyventojų | Adopted from local population
- Nevardijamos | Unspecified

ŽEMĖLAPIŲ RODYKLĖ / MAPS INDEX

ĮVADAS (Ž. Šaknys)

I. Vietovės, kuriose 2002–2009 metais atlikti tyrimai / Localities covered by 2002–2009 field research (12)

II. Vietovės, kuriose 2008–2009 metais atlikti tyrimai / Localities covered by 2008–2009 field research (13)

VAIKO GIMTIES SOCIALINIO ĮTEISINIMO PAPROČIAI / CUSTOMS OF SOCIAL LEGITIMISATION OF THE CHILD'S BIRTH

(R. Paukštytė – Šaknienė)

I. Apklaustųjų gimimo metai / Respondents' yob (57)

II. Apklaustųjų vaikų gimimo metai / Respondents' children's yob (58)

1. Krikšto motyvacija/ Motivation for baptism (59)

2. Vidutinis vaikų krikšto laikas / Mean baptism age (60)

3. Nurodytas vidutinis laikas, kada kūdikį reikėtų krikštyti / Specified mean age at which the infant should be baptised (61)

4. Krikštatėvių ir krikštavaikių kreipinys / Word to address godparents and godchildren (62)

5. Krikštatėvių parinkimo kriterijai / Godparents' selection criteria (63)

6. Ar galima atsisakyti kūmystės / Attitude to declining an invitation to act as a godparent (64)

7. Atsisakymo būti krikštatėviais priežastys ir pasekmės / Reasons and consequences of declining an invitation to act as a godparent (65)

8. Krikšto marškinėlių forma / Baptism shirt form (66)

9. Galimybė skolinti krikšto marškinėlius / Attitude to possible lending of a baptism shirt (67)

10. Krikšto marškinėlių saugojimo laikas / Envisaged period of keeping a baptism shirt (68)

11. Prieš krikštą atliekamos apeigos / Rites performed before baptism (69)

12. Po krikšto (iki vaišių) atliekamos apeigos / Rites performed after baptism (before the party) (70)

13. Apeigos atliekamos po krikšto (vaišės) / Rites performed after baptism (party) (71)

14. Krikštynų vaišių dalyviai / Baptism party participants (72)

15. Krikštynų vaišių dalyvių skaičius / Number of baptism party participants (73)

16. Rūpinimosi krikšto vaikais laiko suvokimas / Perceived period of taking care of one's godchildren (74)

17. Apklaustųjų krikšto vaikų skaičius / Number of godchildren possessed by respondents (75)

18. Progos, kai krikštatėviai lanko krikštavaikius / Occasions on which godparents visit their godchildren (76)

INICIACINIAI IR KALENDORINIAI JAUNIMO PAPROČIAI / YOUTH INITIATION AND CALENDAR CUSTOMS (Ž. Šaknys)

I. Apklaustųjų amžius / Respondents' age (112)

II. Apklaustųjų lytis / Respondents' gender (113)

III. Etnoregioninė apklaustųjų savimone / Respondents' ethno-regional awareness (114)

1a. Iniciaciniai apklaustųjų papročiai / Initiation customs (115)

1b. Iniciaciniai papročiai: pirmasis pasas / Initiation customs: First passport (116)

1c. Iniciaciniai papročiai: pirmasis atlyginimas / Initiation customs: First wages (117)

2. Advento ir gavėnios draudimai linksminis / Advent and lent ban on merrymaking (118)

3a. Šventiniai vakarėliai: Kalėdų vakarėliai / Holiday parties: Christmas parties (119)

3b. Šventiniai vakarėliai: Naujų metų vakarėliai / Holiday parties: New Year parties (120)

3c. Šventiniai vakarėliai: Užgavėnių vakarėliai / Holiday parties: Shrove parties (121)

3d. Šventiniai vakarėliai: Velykų vakarėliai / Holiday parties: Easter parties (122)

3e. Šventiniai vakarėliai: Joninių vakarėliai / Holiday parties: St. John's Day parties (123)

4a. Persirengėlių vaikštytės: Tarpušvenčio persirengėliai / Masked outdoors fete: Inter-holiday fete (124)

4b. Persirengėlių vaikštytės: Užgavėnių persirengėliai / Masked outdoors fete: Shrove fete (125)

5a. Verbų sekmadienio vaikštytės / Palm sunday outdoors fete (126)

5b. Velykų vaikštytės / Easter outdoors fete (127)

6. Margučiai / Easter eggs (128)

7. Laistymasis vandeniū. Supimasis / Pouring water on each other. Swinging (129)

8a. Apeiginės ugnys / Ritual fires (130)

8b. Apeiginės ugnys / Ritual fires (131)

8c. Apeiginės ugnys / Ritual fires (132)

8d. Apeiginės ugnys / Ritual fires (133)

9. Vedybų spėjimai / Wedding prognostication (134)

10. Žodžiu gauta informacija apie priviliojimus / Orally transmitted information on love magic practices (135)

KULTŪRINIO TAPATUMO GAIRĖS. SIMBOLINIAI VEIKSMAI VESTUVĖSE / THE LANDMARKS OF CULTURAL IDENTITY. SYMBOLIC ACTIONS AT A WEDDING (I. Šidiškienė)

I. 2008–2009 m. Apklausoje užfiksuota vestuvių atskirais dešimtmečiais / Weddings recorded during 2008–2009 surveys by decades (169)

II. Jaunųjų tautybė / Young couple's ethnicity (170)

1. Vedybų planavimas / Planning a wedding (171)

2. Vestuvių iškilmingumas / Solemnity of a wedding (172)

3. Santuokos forma ir vestuvių laikas / Type of marriage and wedding time (173)

4. Vestuvių puota vyko / Wedding feast held (174)

5. Jaunojo sutikimas pas nuotaką (prieš santuoką) / Groom's reception at the bride's place (before marriage) (175)

6. Nuotakos slėpimas / Bride's hiding (176)

7. Tėvai išleidžia jaunuosius į jungtuves / Parents show the young couple off to church marriage (177)

8. Jaunieji po santuokos vyko su pulku / Marriage solemnised, the young couple accompanied by their company goes (178)

9. Jaunųjų išbandymai / Testing young couple (179)

10. Užsėsto stalo išpirkimas / Holding a table to ransom (180)

11. Jaunikis nuotakai atvežė / Groom brought to the bride (181)

12. *Gaubtuvės* / *Gaubtuvės* (182)

13. Vainikėlio likimas / Wreath's fate (183)

14. Vestuvių apeigas vedė / Wedding rites conducted (184)

15. Piršlio (svoto) simboliai / Male matchmaker's symbols (185)

16. Piršlio „korimas“ / Matchmaker's 'execution by hanging' (186)

17. Pulko merginų, moterų vogimas / Kidnapping girls or women from the company (187)

ŠIUOLAIKINIAI ŽEMAIČIAI IR LIETUVININKAI / THE PRESENT-DAY SAMOGITIANS AND LIETUVININKAI (V. Savoniakaitė)

Apklaustųjų amžius / Respondents' age (219)

1. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos gyventojai / Residents of Lithuania Minor and Samogitia (220)

2. Tapatybės dėmenys / Constituents of identity (221)

3a. Informacija: Žiniasklaida / Information: Media (222)

3b. Informacija: Spauda / Information: Press (223)

- 4a. Kultūrinis turizmas: Turistai / Cultural tourism: Tourists (224)
- 4b. Kultūrinis turizmas: Atostogos / Cultural tourism: Vacations (225)
- 5a. Namų ūkis: Daržovės / Household: Vegetables (226)
- 5b. Namų ūkis: Gyvuliai / Household: Animals (227)
- 5c. Namų ūkis: Gamyba/rinkimas / Household: Production/gathering (228)
6. Rūbų pirkimas / Buying clothes (229)
7. Rankdarbiai / Handwork (230)
8. Amatininkai / Craftsmen (231)
9. Namai / Houses (232)
- 10a. Šventės ir tradicijos: Šventės / Holidays and traditions: Holidays (233)
- 10b. Šventės ir tradicijos: Religinės šventės / Holidays and traditions: Religious holidays (234)
11. Tradicijos / Traditions (235)

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Akmenė**
– rajonas 21, 28, 29, 31, 33, 36, 39, 48
– kraštas 97
- Agluona**
– upė 199
- Aleksandrija** 95
- Alkskiemis** 95
- Alsėdžiai**
– apylinkės 146
– parapija 20
- Ariogala** 14, 80, 81, 89, 94, 98, 143, 148, 149, 151, 159, 203, 209
- Augšzemė** 11
- Austrija** 33
- Baltarusija** 85
- Barzdai** 156
- Bazilionai** 14, 33, 49, 50, 81, 82, 86, 94, 96, 98, 141, 142, 151, 154, 159, 197, 200, 210
- Bijotai**
– apylinkės 151
- Bitėnai** 91
- Belgija** 33
- Beržėnai** 94
- Betygala** 97
- Budriai** 21, 91, 190
- Būdviečiai**
– parapija 21
- Buknaičiai** 86
- Dainava** 11
- Danija** 33
- Deltuva**
– apylinkė 146
- Didžioji Britanija** 78, 195
- Dovilai** 14, 38, 79, 81, 92, 94, 96, 97, 100, 101, 139, 142, 143, 149, 151, 153, 155, 159, 195, 198, 199, 206, 210
- Dubysa**
– upė 199
- Eigirdžiai** 14, 34, 40, 141, 143, 148–150, 155, 198
- Endriejavas** 38
– apylinkės 21
- Estija** 85
- Europa** 24
– Vakarų 77, 92
- Gardamas** 89
- Gaurė**
– apylinkės 24
- Gelvonai** 36
- Girdiškės**
– apylinkės 151
- Girkalnis** 14, 28, 29, 33, 82, 86, 94, 98, 142, 143, 145–149, 154, 159, 197
- Giruliai** 14, 36, 38, 43, 83, 86, 89, 195, 198, 199, 203
- Grūšlaukė** 14, 36, 38, 43, 81, 86, 93, 98, 139, 142, 143, 149, 150, 154, 159, 193, 210
- Gruzdžiai** 14, 22, 25, 39, 48, 80, 81, 96, 100, 147, 148, 158, 194
- Ispanija** 78
- Italija** 195
- Įsrutis**
– apskritis 42
- Ylakiai** 14, 23, 31, 36, 38, 81, 86, 95, 100, 140, 142, 146, 148–150, 152, 154, 156–159, 198, 203, 204
– parapija 20
– apylinkės 148, 152, 159

Japonija 195

Judrėnai 14, 36, 38, 81, 96, 99, 145, 147, 197

Jungtinės Amerikos Valstijos 78, 83

Juknaičiai 91

– apylinkės 151

Juodkrantė 14, 25, 28, 34, 35, 90, 98, 142, 147, 149–151

Jurbarkas

– rajonas 29, 34, 40, 47, 49, 79, 97

Kaltinėnai 14, 41, 81–83, 86, 90, 91, 98, 100, 101, 148, 149, 158, 194, 198, 202, 209, 211

Kantaučiai 14, 38, 81, 86, 90, 93, 141, 142, 155, 159, 193, 198, 207, 210

Karaliaučius 28, 199

Karklė 27

Kartena 14, 47, 94, 97, 141, 148–150, 159

Katyčiai 14, 33, 38, 41, 47, 79, 81, 86, 96, 100, 143, 149, 151, 154, 159, 195, 199, 208, 210

Kaunas 10, 92

Kelmė

– rajonas 29, 31, 49, 151

Kintai 145

– apylinkės 98

– valsčius 87

Kivyliai 14, 29, 33, 39, 142, 143, 149, 151, 153

Klaipėda 11, 23, 27, 86, 92

– apylinkės 21

– apskritis 87

– kraštas 10, 11, 80, 86, 87, 100, 192, 195, 199

– rajonas 21, 27, 38

Klangiai

– apylinkės 28

Kražiai 91, 95, 137, 149

– apylinkės 148

Kretinga

– apylinkės

– rajonas 25, 29, 31, 33, 34, 36, 38, 43, 47, 48

Kryžių kalnas 42

Kruopiai 14, 29, 80, 83, 141, 142, 158, 160

Kuliai 14, 30, 86, 89, 92, 94, 96, 98, 150, 155, 194, 197

Kunigiškiai 14, 20, 22, 34, 35, 38, 42, 49, 81, 82, 86, 94, 99, 139, 141–143, 145, 148, 151, 154, 159, 211

Kuršas 189, 205

Kuršėnai 14, 40, 79, 82, 96, 139, 142, 147, 149, 160, 161, 195, 200, 207, 209

Kuršių Nerija 27, 87, 208

Kužiai 14, 39, 41, 47, 81, 142, 143, 149, 155, 159

Kvėdarna 24, 48, 49, 81, 143

– apylinkės 21, 81

Lankupiai 146, 156

Latvija 11, 21, 33, 35, 85, 86, 195, 205

– pasienis 86

Lauksargiai 32, 146

– apylinkės 49, 140, 147, 151, 152, 156, 159, 163

Laukva 14, 25, 31, 38, 39, 44, 86, 89, 99, 145, 147–149, 155, 159, 209, 210

Laukžemė 95

Lembas 20, 24, 34

Lenkimai 14, 28, 34, 82, 93, 95, 143, 147, 149, 150, 154, 159, 203, 204

Liepoja

– rajonas 21, 33

Lioliai 14, 29, 83, 92, 94, 96, 142, 144, 147, 153, 154, 155, 159

Livonija 189

Lomiai

– apylinkės 146, 152, 159

Londonas 47

Lotynų Amerika 78

Lumpėnai 150, 151

– apylinkės 143, 152, 159

Luokė 14, 36, 83, 86, 94, 101, 147, 149, 155, 160

Mažeikiai

– kraštas 97

– rajonas 30, 31, 34, 37, 39, 40, 41, 43, 45, 48, 86

Milgaudžiai 24

Mosėdis

– valsčius 91

Naktiškiei 152

– apylinkės 143, 148, 150–152, 156

Nemakščiai 14, 25, 31, 43, 44, 81, 86, 93, 94, 96, 99, 100, 101, 141, 144, 147–149, 155

– apylinkės 151

Neringa

– kraštas 80

Nida 14, 25, 29, 38, 43, 44, 47, 82, 94, 96, 98, 142, 147–149, 151, 153, 155, 159, 160

Notanga 23

Olandija 33

Pagėgiai 151, 154, 159, 160

– apylinkės 152, 156, 158, 159

- savivaldybė 20, 25, 40, 43
- seniūnija 38
- Pagramantis 14, 33, 38, 81, 93–95, 148, 149, 154, 159
- Paragaudis 24, 86
- Pajūris 14, 23, 34, 38, 39, 79, 82, 94, 100, 209
  - valsčius 42
- Palanga 20, 83, 142, 144, 149, 159, 160
  - apylinkės 159
- Pamedė 23
- Papilė 14, 21, 31, 33, 48, 89, 90, 94, 100, 141, 144, 148, 149, 151, 154, 160, 194, 200
  - apylinkės 27, 28, 41
- Paskalviai 23, 91
- Pašešuvys 99
- Pikeliai 14, 30, 40, 49, 79, 94, 95, 142, 149, 150, 153, 154, 158, 159, 161, 197, 203, 209
- Plateliai 14, 38, 48, 86, 93, 143, 150, 158, 159, 202, 207
  - apylinkės 21, 33, 41, 86, 92, 93, 146
  - parapija 20
- Plungė 194
  - rajonas 21, 29, 30, 38, 48, 49
- Prancūzija 195
- Priekulė 23, 24
  - apylinkės 21
  - parapija 87
- Prūsija 21, 189, 199
  - Kunigaikštystė 199
  - Rytų 87
  - Žemutinė 42, 90
- Prūsų Lietuva 10

- Rambynas** 90, 91, 210
- Raseiniai
  - apskritis 97
  - rajonas 29, 31, 43, 44
- Rietavas 14, 21, 28, 38, 86, 94, 95, 99, 141, 143, 149, 154, 159, 198, 202
  - apylinkės 94, 97
- Rokiškis 79
- Rukai 14, 20, 25, 40, 43, 79, 82, 86, 90, 141, 142, 149, 158, 159, 198, 199, 210
- Rusnė 14, 38, 79, 81, 83, 94, 141, 149, 150, 151, 195, 199, 208, 210

- Sartininkai** 152, 156
  - apylinkės 146, 150, 151, 156
- Saugos 14, 36, 38, 43, 48, 79, 82, 96, 100, 146, 149, 150, 156, 196
- Seda 14, 31, 34, 39, 41, 43, 45, 82, 86, 94, 148–150, 159, 202, 203
- Skapiškis
  - apylinkės 83
- Skaudvilė
  - apylinkės 95
- Skirsnemunė 199
- Skuodas 95
  - rajonas 21, 23, 28, 31, 34, 36, 38, 49, 80, 95, 140
- Smalininkai 14, 28, 29, 47, 49, 79, 81, 83, 86, 92, 94, 96, 99, 142, 143, 147, 148, 151, 159, 195, 198, 199, 204, 210
- SSSR 10, 84
- Sovietų Rusija 48
- Stalupėnai
  - apskritis 95, 97
- Stulgiai
  - apylinkės 151
- Suomija 46, 77

- Šakiai**
  - rajonas 79
- Šatės 14, 81, 86, 93, 95, 96, 98, 149, 151, 154, 158, 159, 198
  - apylinkės 146
- Šaukėnai 14, 25, 94, 138, 141, 145, 147, 149, 151, 154
  - apylinkės 147, 148
- Šiauliai 20
  - rajonas 22, 25, 33, 39–41, 47–50
- Šilalė
  - apylinkės 147, 148, 151
  - rajonas 20, 21, 23, 25, 31, 34, 37–39, 41, 44, 48
- Šilutė 45, 84, 149, 150, 155, 160
  - apskritis 87
  - apylinkės 27, 95
  - rajonas 29, 33, 34, 36, 40, 41, 43, 47–49, 91
- Širvintos 45
  - rajonas 36
- Švedija 33
- Šventoji 14, 29, 31, 34, 79, 92, 192, 203

- Tauragė**
  - apylinkės 27, 147, 152, 156, 159
  - kraštas 21
  - rajonas 20, 22, 24, 32, 33, 35, 38, 42, 49, 80, 95, 140, 147, 151, 152
- Telšiai 33, 47, 48, 79, 199
  - rajonas 23, 25, 31, 34, 35, 40, 48, 49
- Texelis
  - apylinkės 78

Vietovardžių rodyklė

- Tilžė 10
Trakiškiai
Tridentas 27
Tryškai 42
Tverai 210
- Upyna 14, 31, 38, 81, 86, 89, 90, 94, 98, 142, 146, 149, 154
Usėnai 23, 86
Užusienis 94
- V**adžgirys 14, 80, 96, 143, 145, 151, 154, 158, 159, 198
Vaiguva 14, 31, 81, 89, 94, 147, 149, 193, 195
Vanagai 23
Varėna
– rajonas 96
Varputėnai 91
Varmė 23
Varniai 14, 29, 31, 86, 96, 150, 151, 154, 159, 209, 210
Veliuona 14, 21, 28, 30, 34, 36, 40, 47, 80, 81, 86, 94, 96, 98,
100, 142, 147, 151, 155, 159, 202
– apylinkės 95
Viduklė 97, 143, 149, 154, 158, 159
– apylinkės 151
- Vieکشniai 14, 24, 37, 48, 81, 86, 93, 94, 139, 143, 148, 149,
151, 155, 194, 210
Viešvėnai 48
– apylinkės 24, 33
Viešvilė 79, 97
Vilkaviškis 24
Vilkyškiai 14, 29, 34, 38, 40, 49, 79, 83, 90, 92, 94, 98, 99, 100,
141, 143, 147, 148, 154, 155, 159, 195, 199, 204, 205
Vilnius 90
Vydmantai 14, 29, 33, 47, 81, 92, 94, 95, 96, 139, 147, 150,
153, 159, 160
Vokietija 33, 77, 78, 195, 196, 199, 202
– Rytų 81
- Z**anavykija 34
- Ž**arėnai 14, 23, 35, 40, 48, 49, 83, 86, 89, 96, 141, 144, 147,
148, 155, 159, 194, 207,
Žemaičių Naumiestis 79, 81, 82
Žygaičiai
– apylinkės 151
Žlibinai 143, 148–150

- Li261 **Lietuvos kultūra : Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai** / Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė ; sudarytojas Žilvytis Šaknys ; Lietuvos istorijos institutas. – Vilnius : Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012. – 244 p. : iliustr., žml.
Santr. angl. – Bibliogr. sk. gale. – Žemėlapių ir vietovardžių r-klės: p. 236–242
ISBN 978-9955-847-55-7

Knygoje pateikiamos keturios kartografinė analize paremtos Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos kultūrai skirtos studijos, praplečiančios ankstesnius Aukštaitijos, Dzūkijos ir Suvalkijos etnografiniams regionams skirtus tyrimus. Jos apima šiuolaikinius gimimo socialinio įteisinimo, jaunimo iniciacinius ir kalendorinius, vestuvių ir kasdienio gyvenimo papročius.

UDK 392+398.3](474.5)

LIETUVOS KULTŪRA
Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai

Sudarytojas Žilvytis Šaknys

Redaktorė Aldona Radžvilienė
Maketuotoja Žydronė Jakonytė
Dailininkas Algimantas Dapšys
Vertėja į anglų kalbą Ieva Vitėnienė

2012 09 24. 15,25 leidyb. apsk. l. Tiražas 400 egz.
Lietuvos istorijos instituto leidykla
Kražių g. 5, 01108 Vilnius
Spausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13^B,
09109 Vilnius